

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ULUSLAR ARASI İZMİR FUARININ KURULUŞU VE İLK SERGİLER

HAZIRLAYAN

Esra POLAT

2005880016

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. Kemal ARI

İZMİR - 2008

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi / Doktora Tezi / Tezsiz Yüksek Lisans Projesi olarak sunduğum “.....” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Adı SOYADI

İmza

Tutanak

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü' nün/...../..... tarih vesayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisanüstü Öğretim Yönetmeliği'ninmaddesine göreAnabilim Dalı Yüksek Lisans /Doktora öğrencisi' ninkonulu tezi/projesi incelenmiş ve aday/...../..... tarihinde, saat' da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini/projesini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin/projeninolduğuna oy.....ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

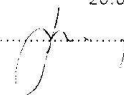
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU TEZ MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No **310401**
Yazar Adı / Soyadı Esra Polat
Uyruğu / T.C.Kimlik No T.C. 20641834222
Telefon / Cep Telefonu / e-Posta 02323864769 05363987929 simatya98@yahoo.com
Tezin Dili Türkçe
Tezin Özgün Adı Uluslararası İzmir Fuarı'nın Kuruluşu ve İlk Sergiler
Tezin Tercümesi The First Exhibition And International Fair Of İzmir
Konu Başlıkları Türk İnkılap Tarihi
Üniversite Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm Tarih Eğitimi Bilim Dalı/Tarih Bölümü
Tez Türü Yüksek Lisans
Yılı 2008
Sayfa - - - 204
Tez Danışmanları Doç. Dr. Kemal Arı Yrd. Doç. Dr. Ahmet Mehmetefendioğlu Yrd.
Doç. Dr. Türkan Başyığıt
Dizin Terimleri Sergiler=Exhibitions
Panayırlar=Fairs
Teşhir=Showing
Uluslararası fuarlar=International fairs
Kültürpark=Culture parks
Önerilen Dizin Terimleri
Kısıtlama / Kısıt Süresi Var 3 Yıl

b. Tezimin Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından çoğaltılması veya yayımının 18.06.2011 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra (a) maddesindeki koşulların geçerli olacağını kabul ve beyan ederim. (Ertelme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.)

20.06.2008

İmza:.....

Yazdır

ÖNSÖZ

İzmir'e bir kent kimliği kazandıran, İzmir'in oksijeni, kalbinin attığı yer olan İzmir Enternasyonal Fuarı'nın hangi basamaklardan geçerek koskoca bir varlığa dönüştüğü ve perdenin arkasındaki geleceği gören, çevik bir zekaya sahip, azimli, çalışkan insanların kimler olduğu merakı beni bu konuyu incelemeye teşvik etti.

Çalışmama öncelikle çeşitli gazeteleri tarayarak başladım. Daha sonra çeşitli kitap ve makalelerdeki bilgileri topladım. Bu amaçla Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphanesi, Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Milli Kütüphane, Ticaret Odası Kütüphanesi, Sanayi Odası Kütüphanesi, İzmir Ahmet Piriştina Kent Müzesi Arşivi Kütüphanesi'ndeki kitapları tarama imkanı buldum. Gazete, kitap, makalelerdeki verileri inceleyerek belli bir plan çerçevesinde yaptığım araştırmaları bir bütün olarak ortaya koymaya çalıştım.

Bu araştırma konusunun saptanmasında, incelenmesinde ve çalışmamın şekillenmesinde büyük emeği olan Danışman hocam Sayın Doç. Dr. Kemal Arı'ya teşekkür ederim. Her zaman yanımda olup beni destekleyen aileme, fikirlerini esirgemeyen, incelememde bir yol belirlememe sebep olan Aybala Yentürk Hanımefendiye, yardımlarından ve içtenliğinden ötürü İzfaş Kültür Sanat Sorumlusu Sayın Sabiha Tezcan'a ve İzfaş sorumlularına, Kent Arşivi çalışanlarına, destek ve yardımlarından ötürü arkadaşlarım Zuhâl Ünalp'a, Pakize Çoban'a ve Gözde Çezik'e de teşekkür ederim.

Esra Polat

İzmir, 2008

ÖZET

1923 İzmir İktisat Kongresi'nde oluşturulan sergi, İzmir Fuarı'nın doğuşunun başlangıcı olmuştur. Sergiden panayıra, panayırdan fuara doğru giden süreç ticari hayatı son derece etkilemiştir.

Fuar, uluslar arası ilişkilerin kaynaşmasını, ticari bağların kurulup, güçlendirilmesini sağlamıştır. Bu ticari ortamda tüccarlar diğer tüccarlarla birebir görüşme, mallarını birebir görme olanağı bulurlar. İç ve dış ticareti yakından ilgilendiren fuarla ülkenin ürünleri, malları teşhir edilir. Ülkenin henüz tanınmamış tarafları aydınlatılır, hammaddeleri diğer ülkeler tarafından daha aranır hale gelir. Yerli müteşebbis artarak yerli sanayi gelişir. Fuarda direk bir etkileşim söz konusudur. Bir ülkenin sanayide gerçekleştirmiş olduğu bir yenilik diğer ülkelerin de bundan yararlanmasını sağlayacak, ufkunu genişletecek ve diğer ülkelerin teknik, sanayi alanındaki durumlarını gözden geçirip geliştirmelerine yardımcı olacaktır.

Bu tezde de ekonomi politikasının saptandığı 1923 İzmir İktisat Kongresi'yle başlayan ekonomiyi ileriye götürme süreci, İktisat Kongresi'ndeki numune sergisi, 1927 ve 1928 Sergileri, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve bunun sergilere etkisi, devletçilik ile devletçiliğin fuarla ilişkisi, 1933 – 1934 – 1935 yıllarında gerçekleşen panayırlar, 1936 İzmir Enternasyonal Fuarı'nın doğuşu ve fuarın içinde bulunduğu Kültürpark'ın oluşturulması üzerinde durulmuş; bunun hem İzmir'e hem de tüm Türkiye'ye yansıyan faydaları analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sergi, Panayır, Teşhir, Enternasyonal İzmir Fuarı, Kültürpark.

SUMMARY

The exhibition in 1923 İzmir Economy Congress has brought the birth of İzmir Fair. The process from the exhibition to the show, from the show to the fair has influenced the commercial life to a great extent.

The fair has provided the development of the international relations, the establishment and invigoration of the commercial links. Within this business environment, tradesmen have had the opportunity to be in contact with each other and to see the goods of each other. By the help of the fair, the goods and products of the country are exhibited. Unknown characteristics of the country are enlightened, the resources of the country become to be needed more by the other countries. Domestic entrepreneurs increase and domestic industry develops. There is a direct interaction in the fair. An innovation in the industry realized by a country provides the other countries benefit from this, those countries' horizons are going to be broadened, they have the chance to review their position in the industry and they develop themselves by the help of the innovation.

In this thesis, the process of the advance of the economy started with the 1923 İzmir Economy Congress determined the economy policy, model exhibition, 1927 and 1928 exhibitions, 1929 World Economic Depression and its impact on the exhibitions, statism and the relationship between statism and fair, shows held in 1933, 1934, 1935, the birth of the İzmir International Fair in 1936 and the establishment of the Culturepark in the fair are explained; the positive effects of those reflecting on both İzmir and Turkey are analyzed.

Key words: Exhibition, Show, International İzmir Fair, Culturepark.

İÇİNDEKİLER

STANDART FORMLAR	ii
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET.....	vi
SUMMARY	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	xı
I. TÜRKİYE’DE YENİ EKONOMİK AÇILIMLAR VE SERGİLER	1
A. İZMİR İKTİSAT KONGRESİ.....	1
a. İzmir İktisat Kongresi’nin Toplanma Amacı	1
b. Devletçi Yapıya Geçiş Süreci	11
c. İlk Sergi	25
B. 1927 İZMİR DOKUZ EYLÜL SERGİSİ.....	29
a. Sergi Hazırlıkları ve Serginin Açılışı	29
b. Sergilenen Ürünler	33
C. 1928 İZMİR DOKUZ EYLÜL SERGİSİ.....	58
a. Sergi Hazırlıkları	58
b. Serginin Açılışı ve Katılan Firmalar	73
D. SERGİNİN İZMİR’DE AÇILMASININ ÖNEMİ.....	77

II. PANAYIRDAN ULUSLAR ARASI FUARA GİDEN SÜREÇ	79
A. GENEL EKONOMİK DURUM	79
a. Bunalımın Türkiye'ye Etkisi	79
b. Bunalımın Türkiye Ekonomisine Etkisi	81
B. 1933 İZMİR DOKUZ EYLÜL PANAYIRI.....	84
a. Panayırın Kurulma Nedeni	84
C. 1934 İZMİR ULUSLAR ARASI DOKUZ EYLÜL PANAYIRI	89
a. Panayır Hazırlıkları ve Panayırın Açılışı.....	89
b. Panayırda Sergilenen Ürünler	111
D. 1935 İZMİR ULUSLAR ARASI DOKUZ EYLÜL PANAYIRI	114
a. Panayıra Katılan Firmalar ve Sergilenen Ürünler	114
III. ULUSLAR ARASI İZMİR FUARININ KURULUŞU VE EKONOMİYE	
KATKILARI	123
A. İZMİR FUARI'NIN DOĞUŞU	123
a. Kültürpark'ın Doğuşu ve Suat Yurdkoru	123
b. İzmir Fuarı'nın Kuruluş Süreci ve Behçet Uz	132
B. 1936 İZMİR ENTERNASYONAL FUARI.....	135
a. Fuarın Enternasyonal Hale Gelmesi.....	135
b. Fuarın İzmir ve Türkiye Ekonomisine Getirdikleri.....	167
SONUÇ	172
KAYNAKÇA	176
EKLER	183

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı Geçen Eser
A.g.m	Adı Geçen Makale
bkz.	Bakınız
b.y.y.	Basım Yeri Yok
b.t.y.	Basım Tarihi Yok
s.	Sayfa No
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
BBYSP	Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
İBYSP	İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı

GİRİŞ

Fuar kelimesinin kökü Latince’de “bayram” anlamına gelen “feria” dır. Bu kelime Fransızca’ya “foire” şeklinde geçmiş, oradan dilimize “fuar” şeklinde aktarılmıştır. Panayırda fuar arasında farklar vardır. Panayırda genellikle sadece bir bölgenin mal ve hayvanları teşhir edilip satılır. Fuar daha geniş anlamıdır. Burada bir “ bölge “ yerine bir “ ülke “ hatta daha çok ülkeler söz konusudur. Nitelik bakımından da farklar vardır. Panayırda satış ve alışveriş ön plandadır. Buna karşılık fuarda satış yerine “teşhir” birinci planda gelir. Bu farklardan ötürü özellikle uluslar arası büyük sergiler, “ panayır” dan çok, sergi veya “fuar” olarak adlandırılırlar¹.

Panayır, sergi ve fuarlar eski tarihlerden itibaren sadece ekonomik bakımdan birer mal alım, satım yeri olmamış bu sınırı genişleterek medeniyet, kültür, bilgi kaynaşmasının da yaşandığı yerler olmuşlardır².

Tarihi sürece bakacak olursak; dünyadaki ilk modern fuar, 1851 yılında açılan Crystal Palace Fuarı’dır. Fuarın düzenleyicisi Kraliçe Victoria’nın Alman asıllı eşi Prens Albert’dır. Bu fuar aynı zamanda İngiliz sanayinin su yüzüne çıkışını göstermesi ve bütün dünya tarafından tanınmasını sağlayışı bakımından da önemlidir. Bu fuara Crystal Palace (Billur Köşk) denmesinin sebebi de; ünlü Hyde Parkta açılan fuarın, parkın içinde demir çubuklara dayanmış olan tamamen yeşil camdan büyük bir bina yapılmış olmasıydı. Yeşil camdan yapılan bina bütün dünyada ilgi uyandırmış ve mimarlara, mühendislere yeni fikirler vermişti. Mimarlar, mühendisler her fuarda mimari, yapı , biçim konusunda yenilikler yapma konusunda gayret gösterdiler. Avantajlı oldukları nokta da bu fuarların kısa bir süre için kurulması, halkın beğenisine sunulmasıydı. Halk tarafından ilgi görüp beğenilirse de sonraki yıllarda iskan işlerinde, şehircilikte uygulama alanına geçiliyordu³.

1851 yılında İngiltere Kraliçesinin daveti üzerine Osmanlı Devleti Londra’daki Kristal Palas’ta milletlerarası sergiye katılmıştı. Padişahın bir fermanıyla Londra’daki sergiye katılırken Osmanlı Devleti’nin o zamanki sergi anlayışının ticari zihniyetten uzak olduğu gönderilen mallardan anlaşılmaktaydı. Gönderilen mallar arasında, bulgur, tarhana, erişte, iç

¹ Erman Şener, “ Fuarların Tarihi ve İzmir Fuarı “ , *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 7, Ağustos 1971, s. 54.

² Lale Kıvılcım Yurtman, *1933 – 1950 Yıllarında (İ. E. F.)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1996, s. 7.

³ Erman Şener, *a. g. e.*, s. 54.

yağı, balmumu, pekmez, tulum peyniri, pastırma, sucuk ile, keçi kılından yapılan çuvallar, hamam takımları vardı. Bunların İngiltere’de ne dereceye kadar müşteri toplayacağı hiç düşünülmemişti. Fakat tütün, tiftik, pamuk, kuru meyveler, maden cevherleri ise, ihraç edilecek mallar arasında bulunuyordu. Ve sergiye gönderilmeleri isabetli bir karar olmuştu. Bilgisizlik ve acemilik yüzünden malların serginin kapanmasına doğru Londra’ya vardığı anlaşılmıştı⁴.

1889 yılında da Paris’te “ Paris Sergisi “ adını taşıyan bir fuar açıldı. Bu fuar sanat ve endüstri alanı için muhteşem bir fuardı. Fuar için Fransızlar Gustave Eiffel’e fuar alanı içinde çelikten, 320 metre yüksekliğinde bir kule yaptırıldı. Mimarına izafeten “ Eiffel Kulesi “ adını alan bu kule, sonraki yıllarda Paris şehrinin sembolü oldu. 1889’da açılan Paris sergisinde Eiffel kulesi kadar ilgi toplayan bir de “ makine galerisi “ vardı. 420 x 115 metre genişliğinde ve 300 metre yüksekliğinde dev bir bina olan makine galerisinde sanayi dalındaki en son gelişmeler sergilenmiş, mükemmel bir teknikle yapılmış makineler teşhir edilmişti. 960. 000 kilometre kare bir alanı kaplayan Paris sergisini 33 milyondan fazla insan gezmişti.

Amerika’nın ilk büyük fuarı da 1893 yılında Chicago’da “Chicago Sergisi” adıyla açıldı. Büyük ilgiyle karşılanan Chicago sergisini 26. 784. 673 kişi gezmişti. Sergiyi gezenler Amerikan sanayiyle ilgili iyi fikirlere sahip oldular. Katılma oranı bakımından Chicago serginin ulaştığı rekor uzun zaman kırılmamıştı. Bu sergi anlayışına da farklılıklar getirmiş ve sergi, canlı bir borsa gibi faaliyet göstermişti⁵.

Tüm dünyanın sergiciliğe bu kadar önem vermesinin sebepleri vardır. Sanayilerinin ne durumda olduğunu tüm dünyaya göstermek; aynı zamanda katılan ülkelerin sanayilerini gözden geçirerek gelişimleri takip etmek amacı vardır. Sanayideki son gelişmeler takip edilir.

Bunun yanı sıra sergiler şehircilik açısından da son derece önemlidir. Şehrin imarını sağlayıp, yeni mimari tarzların denenmesini ve yüksek talebe göre uygulanmasını sağlar. Sergiyi gerçekleştiren ülke açısından kazanç kapısıdır da. Diğer ülkelere gelenlerin ülkeye bıraktığı para az değildir.

Osmanlı Devleti de sergicilik faaliyetlerinde bulunmuştu. 1863 yılında düzenlenen Sergi – i Osmani sergicilik kurallarına göre hazırlanmıştı. Osmanlı İmparatorluğunun dört bir tarafından getirilen malların her türlü masrafı devlete aitti. Sergi binasının yapılması ve

⁴ Hüseyin Avni Şanda, “ Bizde İlk Sergi”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 9, Ekim 1965, s. 75.

⁵ Erman Şener, *a. g. e.*, s. 55 – 56.

düzenlenmesine ait masraflar da devlet tarafından ödeniyordu. Serginin amacı; unutulmaya yüz tutmuş olan sanat eşyasını halka tanıtmak ve bu sanatları tekrar canlandırmaktı. Sanatında üstün olanlar ya da bir şey icat edenler ödüllendirilecekti. Her eyalet ve sancak tarafından tayin edilen kimse eşyayı sergiye getirecekti, bunun bütün masraflarını da mal sandıkları ödeyecekti. Mısır'da, Avrupa'da bulunmuş, ticari sergiler hakkında bilgi sahibi olmuş Maarif Nazırı Mustafa Fazıl Paşa sergi işlerinin düzenlenmesine memur edilmişti. Bir sergi komisyonu kurulmuştu. Sergi 13 bölüme ayrılmıştı:

- 1 – Tarım ve orman ürünleri,
- 2 – Yiyecek maddeleri,
- 3 – Sanayi mamulleri, tarım makineleri,
- 4 – Kuyumculuk işleri,
- 5 – İpek, keten, yün işleri,
- 6 – Maden cevherleri,
- 7 – Dokumacılık,
- 8 – Kimyevi maddeler,
- 9 - Deri işleri,
- 10 – Moda eşyası,
- 11 – Ev eşyası,
- 12 – Mimariye ait eserler, resimler,
- 13 – Güzel sanatlara ait eserler⁶.

Serginin ortasında, Türk mimarisine uygun bir tarzda, fiskiyeleri olan bir havuz yapılmıştı. Havuzun yanında, yangın tehlikesine karşı özel kıyafetleriyle nöbet bekleyen tulumbacılar vardı.

Sergi – i Osmani 27 Şubat 1863 günü törenle açılmıştı. Törene Sultan Abdülaziz Han ve beraberinde Sadrazam, Mısır Hıdivi İsmail Paşa, Hariciye Nazırı Ali, Serasker (Milli Savunma Bakanı) Fuat Paşalar, diğer devlet adamları katılmışlardı. Padişah sergide dört saat kadar kalmış ve yetkililerden gerekli bilgileri almıştı. 1863 yılında Osmanlı İmparatorluğunun yayıldığı topraklar düşünülecek olursa, Suriye'den, Arabistan'dan, Lübnan'dan, Bağdat ve Basra'dan, bugün Libya dediğimiz Trablusgarp'a kadar uzanmış olan topraklardan gelen eşyanın sergiyi ne kadar zenginleştirdiği görülebilir. Avrupa fabrikalarının da bu müesseseye katılmasıyla, Sergi – i Osmani dünya ölçüsünde bir sergi haline gelmişti.

⁶ Hüseyin Avni Şanda, “ Bizde İlk Sergi” , *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 9, Ekim 1965, s. 76.

Sergiye giriş ücreti 3 kuruştu ki o zamana göre yüksek bir ücretti. Sergi tüzüğüne göre kadınlar ve erkekler sergiyi ayrı ayarı günlerde ziyaret etmişlerdi. Hıristiyan kadınlar bu kurala tabi değillerdi. Sergiye yabancılar da ilgi göstermişlerdi. Yabancı memleketlerden sergi için gelenler olmuştu. Viyana'dan 450 kişi sergiyi görmeye gelmişler, daha sonra da İzmir'e gitmişlerdi. Sergide kıymetli taşlar için de bir pavyon yapılmıştı. Serginin en önemli yeniliğini, Avrupa'dan getirilen buhar makineleri ve çeşitli tarım aletleri oluşturuyordu. Zamanın gazeteleri de bu sergiden bahsetmişlerdi, sergideki yeni makinelerin faydaları üzerinde durmuşlardı. Sergiye yerli ve yabancı ziyaretçilerin ilgisi oldukça fazla olmuştu. Sergi binası sonradan yıkılmıştı⁷.

Cumhuriyet döneminde de sergilerin açıldığını görüyoruz. Ege Bölgesinin merkezi olan İzmir'in iktisadi tarihinde büyük rolü olan sergiler ve panayırılar Cumhuriyet semasının güzel yıldızlarıydı⁸. Bu sergicilik faaliyeti küçük bir adım olarak başlamış ve İzmir Fuarına doğru giden büyük bir eser ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada da bir kentin çağdaşlaşma öyküsü olarak fuara doğru giden dönem anlatılmıştır. Fuarın ilk tohumu 1923 İzmir İktisat Kongresiyle atılmıştır. 1927, 1928 sergileriyle yeşermeye, 1933 - 1934- 1935 yıllarındaki panayırılarla ortaya çıkan fidan panayırının uluslar arası hale gelip diğer ülkelerin katılımıyla meyve vermeye başlamış ve İzmir Enternasyonal Fuarının kurulmasıyla koskoca bir çınara dönüşmüştür.

1927 ve 1928 sergilerine literatürde ayrıntılı yer verilmemiştir. Bu tezde birinci el kaynaklara inilerek bu konu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Ve bir yenilik getirilmeye çalışılmıştır.

⁷ Hüseyin Avni Şanda, *a. g. e.*, s. 77.

⁸ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Yıl: 8, Sayı: 8 – 9- 10, s. 24.

I. TÜRKİYE’DE YENİ EKONOMİK AÇILIMLAR VE SERGİLER

A- İZMİR İKTİSAT KONGRESİ

a- İzmir İktisat Kongresi’nin Toplanma Amacı:

Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkımını hazırlayan etkenlerden başlıcasının “ekonomik tutsaklık” olduğunu çok iyi gözlemlemiştir. Emperyalist güçler henüz ülkeyi tam olarak terk etmeden, Lozan’da tam bağımsızlığın onurlu mücadelesinin verildiği bir dönemde, Şubat 1923’de toplanan İzmir İktisat Kongresi ile “ulusal ekonomi” ye geçişin alt yapı çalışmaları başlatılmıştır. Atatürk’ün, Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın yaklaşık dört yıl devam eden ateş çemberinden geçerek 9 Eylül 1922’de İzmir’e girdiği gün söylediği; “gerçek savaşımız şimdi başlıyor” şeklindeki sözleri O’nun ekonomik özgürlük yolunda zorlu ve yeni bir savaşımı göze aldığı, kararlılığının izlerini taşımaktadır⁹. Atatürk, işgalin acılarını sarmaya çalıştığı bir dönemde İzmir’e gelmiş, 1922 yılının Eylül ayında Belkahve’den İzmir’i seyrederken beraberindeki İsmet İnönü’ye “Artık kan dökülmeyecek. Ama yeni bir sayfa açıyoruz. Artık daha başka işler yapmak lazım” şeklindeki sözleri, Türkiye’nin ekonomik ve sosyal anlamda kalkınmasını ifade eden bir projenin planlandığını ortaya koymaktadır.

Atatürk o yıllarda Kuva-yi Milliye ruhu taşıyan bazı işadamlarıyla görüşmüştü. Bu işadamlarından birisi de, incir – üzüm ihracatçısı Şerif Remzi Reyend Bey’di. Şerif Remzi Reyend Bey dört dil bilmesinin sağladığı avantajla o yıllarda dış basında Atatürk hakkında çıkan haberleri takip edebilmekte ve bunları Atatürk’e rahatlıkla aktarabilmekteydi. İşadamlarıyla temasların ardından 17 Şubat 1923 yılında ciddi ekonomik kararların alındığı İzmir İktisat Kongresi toplandı ve bu kongrede, Türkiye’nin mevcut durumunun değerlendirilmesi amacıyla yerli mallar sergisi açılması gündeme geldi¹⁰.

Gazi Mustafa Kemal Paşa kongreyi bizzat açmışlardı. Gazi Mustafa Kemal Paşa açılış konuşmasında; “*Tarihin ve tecrübenin süzgecinden artakalmış bir gerçek vardır. Türk Tarihi incelenecek olursa, gerileme ve çöküntü nedenlerinin iktisadi sorunlara bağlı oldukları görülür. Kazanılmış zaferlerin ve uğranılmış başarısızlıkların tümü, iktisadi durumla ilgilidir.*

⁹ İhsan Tayhani, *Atatürk’ün Bağımsızlık Politikası ve Uçak Sanayi (1923 – 1950)*, Türk Hava Kurumu Kültür yay., Ankara, 2001, s. 127.

¹⁰ Filiz İplikçi, “ Kültürpark ile Fuar Birbirinden Ayrılmalı “, Fuar 96, *Ticaret Gazetesi*, Ağustos 1996, Gazete özel ek: s.20.

Türkiye'mizi layık olduğu uygarlık düzeyine erİştirebilmek için ekonomiyi ön planda tutmak lazımdır. Çağımız ekonomi devridir.” diyerek bağımsızlığın ve çağdaşlaşmanın ön koşulunun ekonomi olduğunu belirtmişlerdi¹¹. İktisat Vekili Mahmut Esat Bey de İzmir gazetelerine ve Anadolu ajansına kongreyle ilgili dikkate değer demeçte bulunmuştu. İktisat Vekili Mahmut Esat Bey, İzmir gazete temsilcilerini kabul ederek kongrenin amacını açıklamıştı. Yeni Gün Gazetesine yaptığı demeçte; “Bu kongreyi millet ve memleketimizin kabiliyet ve iktisadi ihtiyaçlarını el birliğiyle araştırarak ve meydana çıkararak ona göre genel bir gayret ve yükselme yöntemlerini ortaya koyarak uygulama ve aynı zamanda memleketin çeşitli ve şimdiye kadar birbirine yabancı kalmış iktisat amillerini birbirleriyle tanıştırmak için açıyoruz. Bu ilk toplantı hükümetin yol göstermesiyle olmuştur. Fakat bundan sonra her sene kongreyi alakadarlar kendi teşebbüsleriyle kuracaklar ve her kongrenin bitiminde gelecek sene için nerede toplanılacağı kararlaştırılacaktır.” demişti. Aynı zamanda yabancı basının kongre üzerindeki baskılarına da değinmişti İktisat Bakanı Mahmut Esat Bey. Bazı yabancı ve özellikle Yunan gazete ve ajansları kongre aleyhine propaganda yapıyorlardı. Türkiye'nin yabancı sermayesine düşman olduğunu iddia ediyorlardı. Mahmut Esat Bey, bunların büsbütün iftira olduğunu belirterek, milletin hukukuna ve kanunlarına saygı gösteren herhangi bir yabancı sermayesine kesinlikle düşman olunmadığını demecinde Mahmut Esat Bey açıklamıştı.

Kongrenin bütün halka açık olması uygun görülmüş ve dinleyiciler için de yerler ayrılmıştı. Kadınlara ayrıca üç yüz kişilik yer ayrılmıştı. Bina yedi bin kişiyi içine alacak kadar genişti. Daire içinde bir de mükemmel bir lokanta açılmıştı. Ayrıca teşhir numune getiren ileri gelenler ve üreticiler numunelerini kongre heyet – i faalesine teslim etmekteydi. Ziraat baş müdüriyeti gazetelerde yayınladığı bir genelgede, Türkiye'nin ve bu arada İzmir'in iktisadi işleri ile ilgili konular hakkında her zümreyi davet etmekteydi. İzmir'de mevcut çiftçi, tüccar, sanatçı, işçi, bankacı kısacası bütün iktisatla ilgili kişiler ve taşradan bu amaçla gelecek kişilerin eşyalarını almak üzere ziraat dairesinde bir özel kalem açılmıştı. Seçmen temsilcilerden başka kongreye girmek isteyen iktisadi cemiyet ve şirket temsilcileri de kaydedilerek kabul edileceklerdi¹².

¹¹ Feridun Ergin, *Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı yay., İzmir, 1977, s. 13.

¹² *Yeni Gün*, 15 Şubat 1923.

Kongre'nin İzmir'de yapılması Kurtuluş Savaşı'nın son bulduğu yer olması bakımından önem taşımaktaydı¹³. Bu kongre Yeni Türkiye'nin siyasal ve askeri zaferlerinin ekonomik başarılarla taçlandırılmaya çalışılmasının bir gayreti olarak görülebilir.

İktisat Bakanlığının öncülüğüyle düzenlenen İzmir İktisat Kongresi öncesinde kongrenin hazırlık çalışmalarını yapmak ve tartışılması gerekli konuları bir program haline getirmek için bir "Heyet – i Faâle" kurulmuştu. Bu komisyon, Türkiye'de kredi sorunu, üretimin düzenlenmesi ve arttırılması, gümrük sorunu, vergiler ve ulaştırma konularını içeren bir rapor hazırlamıştı. Raporun ayrıntılarında göze çarpan belli başlı ayrıntılar şöyle sıralanabilir:

1 – Sanayi Bankaları:

Raporda, Türkiye'de kredi sorunu arasından sanayinin finansmanını sağlayacak bankaların yokluğuna dikkat çekilmiştir. Sanayinin gelişmesi için mutlaka özel girişimcilere kredi ve benzeri kolaylıklar sağlanarak, onların ülke genelinde hızlı bir sanayileşme sürecini başlatmaları istenmiştir.

2 – Sınâî üretiminin düzenlenmesi:

Ülkemizde bulunan sanayi kuruluşları daha çok tarım ürünlerinin işletilmesine dayalı küçük çaplı ve ilkel yöntemlere dayanmaktadır. Ayrıca, kuruluşların büyük çoğunluğu belli merkezlerde (İstanbul - İzmir - Bursa) toplanmıştır. Bu nedenle sanayi kuruluşlarını ülke genelinde yaygınlaştırarak şeker, ispirto üretimine öncelik verilmesi ve madeni hammaddelerin de işlenerek bir fabrikalaşma sürecine girilmesi gerekmektedir. Bunun için sanayileşmede küçük işletmeler yerine kooperatifleşme ve anonim şirketlerin devreye sokulması ve özel girişimcilerin başarı gösteremediği alanlarda devlet işletmelerinin öncülük etmesi gerekmektedir.

3 – Gümrük sorunu:

Raporda, gümrük sorununun ithalat ve ihracat malları için ayrı ayrı ele alınması, gümrük politikalarının iktisat politikalarının tamamlayıcısı olarak uygulanması görüşleri benimsenmiştir. Örneğin yurt içinde işlenebilecek (pamuk, ipek vb.) malların ihracatına ve yurt dışından gelen malların ithalatına sınırlı ölçülerde izin verilmesi gerekmektedir. Başka bir anlatımla, "serbest mübadele" sisteminin devamının engellenmesi ve " içe dönük " bir sanayileşmenin uygulamaya konulması istenmiştir.

¹³ *Küllerinden Doğan Bir Efsane*, 74. İzmir International Fuarı Özel Sayısı, s. 9.

4 – Vergi ve ulaştırma: Vergi konusunda, raporda üzerinde durulan en önemli nokta, devletin topladığı vergilerin üretime yönlendirilmesi, gereksiz bir vergi niteliğı taşıyan “aşar” ın kaldırılmasıdır. Başka bir anlatımla, devletin eskiden olduğı gibi, idari bir kurum değıl, iktisadi hayatı düzenleyen bir kurum olması gerekmektedir. Ulaşım ile ilgili öngörüler ise, demiryolu ağıının yabancı sermaye aracılığı ile ülke geneline yaygınlaştırılması ve asfalt yolların hızla geliştirilmesine yöneliktir¹⁴.

Raporda ki tüm bu ayrıntılar, iktisadi bağımsızlığın kazanılmasına yönelik açılımlar olarak değıerlendirilebilir. Yerli sanayi ve ticaretin gelişmesi yönünde atılan bu güçlü adımların ilki olması bir başka önemi ifade etmektedir.

Yakup Kepenek’e göre, İktisat Kongresi başlıca iki amaca yönelik olarak toplanmıştır. Bunlardan birincisi, tüccar, sanayici, çiftçi ve işçi kesimlerinin kendilerine özgü sorun ve isteklerini belirlemek, bu kesimlerin siyasal kadro ile bütünleşmesini sağlamak; ikincisi de yabancı sermaye çevrelerine ekonominin gelecekte alacağı biçimi açıklamaktır. Başka bir anlatımla, kongre ile yönetici kadronun iç ve dış sermaye kesimlerine güvence vermek istediğı anlaşılmaktadır¹⁵.

Türkiye Birinci İktisat Kongresi 17 Şubat 1923 günü İzmir’de toplanmıştır. Bu toplantı için İzmir Kenti’nin Büyük Atatürk tarafından seçilmesi büyük anlam taşır. Cumhuriyet’in ilanından önce toplanan bu kongrede Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ekonomik politikası saptanır. Henüz nüfusu 10 milyona bile ulaşmamış Türkiye için bu son derece anlamlı kongreye yurdun her tarafından halkın temsilcileri, “delegeler” gelir. İzmir Fuarı’nın temellerini atan Dr. Behçet Uz da bu kongreye delege olarak katılanlar arasında yer alır.

Cumhuriyet öncesi Türkiye’sinin ilk ticari sergi faaliyetinin de yaşandığı kongrenin sonunda, devletin ekonomik politikası şekillenir. Buna göre iktisadi hayat, özel sektöre, sanatkâra, tüccara, esnafa, çiftçiye çok geniş faaliyet alanları tanıyan misak – ı milli felsefesine inanan, devletin kontrolünde liberal bir anlayış üzerine kurulur¹⁶.

¹⁴ Cezmi Sevgi, *Sanayileşme Sürecinde Türkiye ve Sanayileşme Kuruluşlarının Alansal Dağılımı*, İstanbul, 1994, s. 38 – 39.

¹⁵ Cezmi Sevgi, *a. g. e.*, s. 39.

¹⁶ M. Sancar Maruflu, *58 Yıllık Onurumuz İzmir Enternasyonal Fuarı Nasıl Kurtulur?*, Hisdaş yay., İzmir, 1989, s. 27; Behçet Uz, 1893 yılında Denizli’nin Buldan kazasında doğdu. Buldan ve İzmir’de ilk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul Tıp fakültesinden mezun oldu. Çocuk Doktoru olarak ihtisas yaptı. 1922 yılından sonra İzmir’de çeşitli kuruluşlarda görevini sürdürdü. Belediye kanununun ilk uygulandığı 1930’da İzmir Belediye Meclisine üye oldu. Böylece 10. 11. 1931 tarihinden itibaren 10 sene belediye başkanlığı yaptı. Bu görevi esnasında 1932 yılında Cumhuriyet alanındaki Atatürk heykelinin dikilmesini sağladı. 9 Eylül Panayırı ve İzmir Enternasyonal Fuarı’nın açılması, Kültürpark’ın kurulması ve altyapı tesisleri ile çeşitli

İktisadi kararlılığın devlet politikasında bu kadar güçlü bir konumda bulunmasının bir ifadesi olan İzmir İktisat Kongresinin henüz Cumhuriyetin ilan edilmediği bir tarihte toplanmış olması ve sonucunda büyük başarıları beraberinde getirmesi dikkate değer bir faaliyettir. Lozan Antlaşması'nın imzalanmasının üzerinden sadece beş ay geçmiştir. Böyle bir ortamda ve bu koşullarda toplanan kongrenin önemi ve anlamı gerçekten büyüktür¹⁷.

Ekonomik alandaki görüş ve düşüncelerini İzmir İktisat Kongresi'nde ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan Atatürk; “Bence halk devri, iktisat devri anlayışı ile ifade olunur”¹⁸ şeklindeki sözleri Yeni Türkiye'nin iktisadi politikasının yeni bir boyutunu ortaya koymaktadır. Mahmut Esat Bozkurt'un, kongrenin toplanma amacını ifade eden sözleri bu iktisat politikasına aynı çizgiden bakışın bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bozkurt'a göre, “Memleketin çiftçi, ticaret ve endüstri mensuplarının bir arada toplanacağı bu kongrede yurdumuzun ekonomik gelişmesi için acele olarak alınacak tedbirler hakkında görüşülecek ve alınan kararlar TBMM 'si ve Hükümetine verilecektir. Kongre aynı zamanda memleketin ekonomik örgütlenmesinin gelişme çarelerini görüşecek, tarım ve endüstri işçileri sendika örgütü kuracaklardır. Bu örgütün başında bir yönetim kurulu bulunacaktır.”

Mustafa Kemal ve kadrosu, çok sevdiği ulusunu çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak için çalışmalara başlamış ve katılımcı bir anlayışla toplumun farklı kesimlerinden temsilciler çağırarak ekonomik açıdan bir yön belirleme faaliyeti içine girmişlerdi. Şehirlerden, kasabalardan ve köylerden gelen temsilciler de yeni bir ekonomik anlayışla yüz yüze geleceklerdi. Bu anlayış daha doğrusu arayış tüm yurtça ulaşılmak istenen bir kalkınma arayışıydı. Diğer bir deyişle İzmir İktisat Kongresi, yarı sömürge konumundaki bir ülkenin kaderci insanlarını bir amaç etrafında toplama eylemiydi.

Mustafa Kemal'in kongrede yapmış olduğu açılış konuşması bir durum saptaması olup, gelecekte uygulanacak ekonomi politikalarının ayrıntılarını içermektedir. Ancak konuşmada sık sık “ekonomi” nin uluslar tarihindeki önemine dikkat çekilmekte ve toplumun önüne bir “ulusal ekonomi” hedefi de konulmaktadır.

Mustafa Kemal, konuşmasında ekonominin önemini şu sözlerle vurgular:

parklar, çocuk hastanesi, Basmane'de santral garajının yapılmasını sağladı. Ayrıntılı bilgi için bkz., *Bu Kente Gönül Verenler*, s. 50.

¹⁷ Yüksel Ülken, “ İzmir İktisat Kongresinin Anlamı ve Değerlendirilmesi “ , *Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri*, 8 – 9 Haziran Yapı ve Kredi Bankası Genel Müdürlük Sermet Çifter Konferans Salonu, İstanbul, 1981, s. 241.

¹⁸ Muhittin Gül, *Türk İnkılap Tarihi*, Barış yay., Ankara, 1998, s. 311.

“ ...Tarih, ulusların gerileme ve yıkılma nedenlerini araştırırken birçok siyasal, askeri ve sosyal nedenler bulmakta ve saymaktadır. Kuşku yok ki, bütün bu nedenler sosyal gerçekler olarak toplum üzerinde etkilidir. Bir ulusun doğrudan doğruya yaşantısı ile ilgili olan, o ulusun ekonomik durumudur. Tarihin ve deneyimin süzgecinden arta kalan bu gerçek, bizim ulusal yaşantımızda ve ulusal tarihimizde bütünüyle kendisini göstermiştir.”¹⁹. Türk tarihi incelendiğinde devletlerin çok güçlü hale gelmesi onların ekonomik güce erişmiş olmalarıyla ilişkilidir. Aynı şekilde bütün devletlerin ortak politikası siyasal güçlülüğün ekonomik gelişmişlikle desteklenmesidir. Bununla birlikte pek çok güçlü devletin ekonomik açıdan zayıflaması, bu devletlerin tarih sahnesinden hızla çekilmelerine neden olmuştur.

İzmir İktisat Kongresi’nde Mustafa Kemal, Osmanlı Devleti’nin yarı sömürge konumuna düşüş ve yıkılış nedenlerinin aşırı borçlanma ve bunun doğal uzantısı olarak da yabancı sermayeye tanınan ayrıcalıklar olduğunu vurgulamıştı ve yönetici kadro, taşıdıkları kaygılar nedeniyle yabancı sermayeciye karşı ulusal sermayecinin desteklenmesi eğilimindedirler. Ancak Atatürk’ün yabancı sermayeye karşı olmadığını belirten sözleri de vardır. O yabancı sermayeye bir takım ayrıcalıkların tanınmasına karşıdır²⁰. Atatürk yabancı yatırımları yasalara uygun olması koşuluyla kabul etmişti. Türk toplumunun sınıf menfaatlerine dayanmadığını üzerinde de durmuştu²¹.

Mustafa Kemal, kapsamlı konuşmasında, Osmanlı Devleti’nin çöküş nedenlerini irdeleyip, ekonomiye ilişkin daha pek çok değerlendirme yaptıktan sonra ulaşmak istediği hedefi yalın olarak şu sözlerle belirtir:

Yeni kurulan Türkiye için bağımsız ve ilerici bir ekonomik zihniyet gereği devletin tüm kurumlarının iktisadi açıdan güçlendirilmesi, gelişim ve değişimin bir lokomotifine haline getirilmesine yönelik bir takım sözleri, İktisat Kongresi’nin temel dayanak noktalarını ortaya koymaktadır.

“ Yeni Türkiye Devleti iktisadi bir devlet olacaktır.”

“Yeni Türkiye Devleti, temellerini süngüyle değil, süngünün dahi dayandığı iktisatla kuracaktır.”

“ Ekonomi her şey demektir.”

¹⁹ İhsan Tayhani, *a. g. e.*, s. 133 – 134.

²⁰ İhsan Tayhani, *a. g. e.*, s. 138.

²¹ Jacop M. Landau, *Atatürk ve Türkiye’nin Modernleşmesi*, Türkçesi: Meral Alakuş, 1. Baskı, sarmal yay.,1999, s. 202.

“İktisat savaşı devam ediyor. Uzun sürecektir. Fakat bunda da mutlaka başarılı olacağız.”

Atatürk'ten sonra İktisat Bakanı Mahmut Esat Bozkurt söz almış ve izlenecek olan ekonomi politikalarının çerçevesini çizmeye çalışmıştır. Bu siyasanın yeryüzünde bilinen liberal, komünist, sosyalist, devletçi ve korumacı sistemlerden hiç birinin kopyası olmayacağını söyleyen Bozkurt, bunu “Yeni Türkiye İktisat Okulu” diye adlandırmıştır. Açıklamasına göre bu bir “Karma ekonomi” sistemi olmalı, ekonomik girişimler kısmen devlet, kısmen de özel sektörcü üstlenilmeliydi. Bazı alanlarda “ devletleştirme “ yöntemi uygulanacak, bazı konularda da ekonomik girişimler özel kişilere bırakılacaktı. Daha sonra ekonominin gelişmesi için hızla alınması gereken önlemleri belirten Bakan Bozkurt, bunları şöyle sıralamıştır: “Meslek örgütleri – Kredi kurumu – Makine dönemine geçiş – Ulusça ekonomi savaşına çıkmak – Kendi kendimize yeterli olmak – Üretimi artırmak – Dış ticarete denge sağlamak.”²².

Devrimci kadroya göre, kapitülasyonlar kaldırıldıktan sonra devlet, kendi tüccarını desteklerse, bu ulusalcı politika sonucunda asıl paranın kazanıldığı dış ticaret ulusallaşacak, Türkiye zenginleşerek ekonomik bağımsızlığına, dolayısıyla da tam bağımsızlığına kavuşacaktır²³.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden harap bir sanayi, şehirleşmemiş şehirler ve eğitim seviyesi düşük bir toplum almıştı.

İzmir İktisat Kongresi'nde Kazım Karabekir'in verdiği bilgilere göre, 1913'te tüm imparatorlukta sanayi kuruluşu sayılabilecek fabrika ve imalathanelerin sayısı 264'den ibaret idi. Bunda da en büyük pay gıda sanayine ait olup dağılımı şöyleydi: Gıda sanayi: 75; Toprak: 17; Deri: 13; Dokuma: 73; Ağaç: 24; Kırtasiye: 51; ve Kimya: 11. Sözü edilen fabrikaların bir bölümü rekabete dayanamayarak, bir bölümü de kapitülasyonların yardımıyla çökmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihe gömüldüğü ve Cumhuriyete doğru gidildiği Türk tarihinin “*en uzun on yılında*”, sırasıyla Trablusgarp, Balkan, I. Dünya Savaşı ve Ulusal Kurtuluş Savaşı olmak üzere yaklaşık on bir yıl süren savaşlar serisi geride bırakılmış ve dinamik nüfusun üçte biri anılan savaşlarda kırılmıştır. Geri kalan nüfusun sadece % 11 – 12 'si okuma yazma bilmekte, kadınlarda bu oran % 1'e kadar düşmektedir. Nüfusun yaklaşık % 80'i köylerde oturmakta ve oldukça sağlıksız koşullarda yaşamaktadır. Devletin köylü ile ilişkileri vergi ve askerlik işlemlerinden ibarettir. Köye götürülen hiçbir kamu hizmeti yoktur.

²² İhsan Tayhani, *a. g. e.*, s. 135 – 136.

²³ İhsan Tayhani, *a. g. e.*, s. 139.

Şehirlerin durumu köylerden daha iyi değildir. Zaten 10 binden fazla nüfuslu yerlerde yaşayanların toplam nüfusa oranı % 16 civarında idi. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kalan sadece iki ilin; İstanbul ve İzmir'in nüfusları 100 binin üzerinde idi. Diğer tüm iller bir kasaba görünümündeydi. Buralarda yaşam standardı, sosyal olanaklar ve üretim ilişkileri köylerden farksızdı. 20. yüzyılda uygarlığın nimetleri sayılan elektrik, havagazı, tramvay ve su şebekesi Osmanlı Devleti'ne 20. yüzyılın başlarında girmişti. İmparatorluğun son yıllarında bu hizmetler sadece İstanbul ve İzmir'de vardı. İzmir elektrikle 1905, İstanbul 1920 yılında tanışmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın karargâhı Ankara'da savaş yıllarında bu hizmetlerin hiç birisi yoktu²⁴.

Atatürk'e göre, Türkiye'yi belli bir medeniyet ve refaha ulaştırmanın başlıca yolu iktisadi kalkınmadan geçmekteydi. Bu yüzden Atatürk, Türkiye'nin, iktisadi kalkınmasının yolu ve yönünü tespit etmek için Şubat 1923'de toplanan İzmir İktisat Kongresi'ni Erzurum ve Sivas Kongrelerine benzetmekte ne kadar haklı olduğu ortadadır.

Atatürk'ün İzmir İktisat Kongresini açış nutkunda da açıkça dile getirdiği görüşüne göre, Türkiye'de menfaati için çatışan gruplar yoktur ve kalkınmanın bütün sınıflar lehine cereyan etmesi gereklidir²⁵.

Mustafa Kemal Paşa Kongreyi açılış konuşmasında, Türkiye'nin sahip olduğu verimli topraklar, doğal kaynakların bolluğunun ülkemiz için bir avantaj olduğunu söylemişti. Nüfus yetersizliğinin ve diğer sorunların da yoğun emek gücü ile aşılabileceğini vurgulamıştı. Yerli gayri müslimlerin Türk ekonomisi üzerindeki etkilerinin azaltılması gerektiğini bu konuda önlemler düşünülmekte olduğunu söylemesi, tüm kongre delegelerini özellikle İstanbullu tüccarları memnun etti²⁶.

İzmir İktisat Kongresi'nde ortaya çıkan ana ekonomik ilke "Ulusal İktisat İlkesi" idi. Ulusal iktisat ile ulusal bağımsızlık arasındaki sıkı ilişki bu kongrede oldukça iyi tanımlanmıştır²⁷. İktisat Kongresi'ndeki amaç, Türk toplumunun en kısa zamanda yükselmesi ülküsüydü²⁸.

İktisat Kongresi'nde somutlaşan ve ön plana çıkan görüşün etkisiyle 1923 – 1929 arası Kemalist kadro "halkçılığa dayanan liberalizmle yarı devlet müdahaleciliği" ve 1930'dan

²⁴ İhsan Tayhani, *a. g. e.*, s. 130.

²⁵ İsmet Giritli, *Atatürk'ün 100. Doğum Yıldönümünde Kemalist Devrim ve İdeolojisi*, İstanbul, 1980, s. 122.

²⁶ Necdet Ekinci, *Sanayileşme ve Uluslaşma Sürecinde Toprak Reformundan Köy Enstitülerine Türkiye (1923 – 1950)*, Kültür bakanlığı yay., Ankara 1997, s. 52.

²⁷ İsmet Giritli, *a.g. e.*, s. 128.

²⁸ Turan Akkoyun, " İzmir Basımına Göre Atatürk Devrinde İktisadi Gelişmeler " , *Tarih İncelemeleri Dergisi X*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayını, İzmir, 1995, s. 229.

sonra da karma ekonomiye dayalı planlı kalkınmayı esas alan “ılımlı devletçilik” uygulamasıyla ekonomik devrim sürecini başlatmıştır²⁹.

İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar arasında milli sanayinin, ihracatın korunması ve teşvik edilmesi, bir ticaret bankasının kurulması, hava ve deniz ulaştırmacılığının geliştirilmesi, aşarın kaldırılması, çalışma şartlarının iyileştirilmesi vb. vardı. Tüm bunlarla 1923 – 1930 liberal döneminin ekonomi politikası ana hatları ile ortaya konulmuştur.

1923 sonrasında sanayileşmenin zorunluluğu ortaya çıkmıştı. Kalkınmanın bir gereği olarak da yoğun bir şekilde sanayileşme çabaları başlatılmıştır³⁰.

İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar doğrultusunda bir takım girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimler sonucunda kurulan önemli kurum ve kuruluşlar yıllara göre aşağıdaki şekildedir:

- 1924 İş Bankası'nın kuruluşu,
- 1925 Sanayi ve Maadin Bankası'nın kuruluşu,
- 1926 İstatistik Genel Müdürlüğü'nün kuruluşu,
- 1927 Teşvik – i Sanayi Kanunu'nun çıkarılması ve Âli İktisat Meclisi'nin oluşturulması,
- 1928 Tarım ve Ticaret Bakanlıklarının birleşmesiyle İktisat Bakanlığının kurulması,
- 1929 Gümrük rejiminin bağımsız olarak hükümetlerce tespit edilmeye başlanması,
- 1930 Merkez Bankası'nın kuruluşu,
- 1931 Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının hazırlanmasına başlanması³¹.

Böylece istatistik, bankacılık, gümrük rejimi vb. iktisadi gelişmenin öncülüğünü yapan kuruluşların temelleri atılmıştır.

1923 – 1938 döneminde Türkiye ekonomisi hızlı bir gelişme süreci içindedir. Bu dönemde toplam kaynakların önemli bir bölümü kamu hizmetlerine ayrılmıştır. Ve kamu hizmetlerinin miktarında, çeşitlerinde ve kalitesinde önemli artışlar olmuştur. Buna olanak sağlayan unsurların arasında dış kaynaklar da vardır³².

²⁹ İhsan Tayhani, *a. g. e.*, s. 137.

³⁰ Muhittin Gül, *a. g. e.*, s. 314.

³¹ Cezmi Sevgi, *a. g. e.*, s. 40 – 41.

³² Sevim Görgün, “ Atatürk Döneminde Kamu Harcamaları ve Belgeleri “ , *Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri*, 8 – 9 Haziran Yapı ve Kredi Bankası Genel Müdürlük Sermet Çifter Konferans Salonu, İstanbul, 1981, s. 242.

Türkiye'nin iktisadi politikalarının belirlendiği İzmir İktisat Kongresi Türkiye'nin çağdaş, aydınlık, gülen yüze sahip olmasında önemli bir yol çizmiştir³³.

b) Devletçi Yapıya Geçiş Süreci:

Osmanlı Devletinin verdiği imtiyazlar, kapitülasyonlar, yer yer batılı devletlerin aldığı iktisadi ayrıcalıklar devletin 19. yüzyılda giderek daha da belirginleşen ekonomik çöküntüsünün belli başlı nedenleri olmuştur. Siyasal ve askeri gerilemiş ekonomik çöküşle beraber Osmanlıların yıkılış nedenlerini kronik bir sorun haline getirmiştir. Sanayi dağılmış, tarım yetersiz ve ticaret yabancıların elindedir. Kapitülasyonlar ve ticaret sözleşmeleri gereği, sanayi ve ticaret korunamaz haldedir. Bankacılık, sigortacılık, maden işletmeleri, elektrik, su, gaz gibi hizmetler yabancıların imtiyazında ve yönetiminde iktisadi bağımsızlığa gölge düşüren nitelikleriyle faaliyet içindedir. Devlet'in para işleri Osmanlı Bankası gibi yabancı bir banka eliyle yürütülmektedir. Ülke genelinde işsizlik hakim verimlilik yok denecek kadar az ve üretim düşüktür. Kişi başına düşen milli gelir çok azdır.

Devlet borçların ağır baskısı altına girmiş, bu ortamda İttihatçı yöneticiler ülkeyi bir genel savaşa sürüklemiştir. Savaş, her şeyi büyük bir insan gücünü ve mevcut toprakları kaybetmemizle sonuçlanmıştır.

1920 – 1922 yılları Yeni Türkiye'nin kuruluş aşamasında en sancılı yıllar olmuştur. Ardından yaşanan Kurtuluş Savaşı Yeni Türkiye'nin siyasal ve ekonomik zaferlerine kapı aralayan başarıyla tarihteki yerini almıştır. Yeni Türk Devleti kurulduğunda, Osmanlılardan çok kötü bir ekonomik mirası devralmıştır³⁴.

Atatürk liderliğinde Türkiye Cumhuriyeti mali bağımsızlığını kazanmak için çok çetin bir savaş vermişti.

Bilindiği gibi ulusal bağımsızlığın en başta gelen unsurlarından biri mali bağımsızlıktır. Bu amaçla önce mali egemenliğin kazanılması uğrunda uğraşlar verilmiştir. Avrupa'nın Türkiye üzerinde kurduğu “mali egemenlik” ise ancak Lozan'da ortadan kaldırılabilmişti³⁵.

³³ Oğuz Kağan Köksal, “ İEF'nin Vazgeçilmez ve Sürdürülebilir Özelliğinden Yararlanmalıyız “ , *Dünya*, 8 Eylül 2005,74. İzmir Enternasyonal Fuarı Özel Eki: 25, s. 4.

³⁴ Muhittin Gül, *a. g. e.*, s. 308.

³⁵ İsmet Giritli, *a. g. e.*, s. 123.

Mali bağımsızlığın önündeki en büyük engel kapitülasyonlardı. Bunun en büyük şahidi de tarihin kendisiydi. Kapitülasyonlar, Osmanlı Devletinin ekonomisini, sanayisini yavaş yavaş kemirmiş, ilerleyişinin önünde en büyük duvar olmuş ve bu duvarı yine kendi sarmaşıklarıyla örmüşlerdi. Osmanlı Devletinin sanayisini kendi ellerine geçirdiler. Avrupa’da makine ve buhar üretimi çoğalmaya ve ucuza mal edilmeye başlanmıştı. Sonuç kapitülasyonların yıktığı gümrük kapılarından da Osmanlı Devletine ucuz ve yığın yabancı mal girince, milli sanayiye boğdu. Yurt içinde çalışan tezgâhlar yavaş yavaş durmaya ve azalmaya başladı. Vaktiyle kendi kendine yeter olan imparatorluk on dokuzuncu asrın ortalarında artık yeter bir güce sahip değildi³⁶.

Lozan Antlaşması gümrük tarifelerinde serbest karar almak hakkı ile Türk limanları arasında kabotaj hakkının yalnız Türk gemilerine ait olmasını bırakıyor, bütün kapitülasyonları kaldırmak suretiyle Türkiye’nin ekonomik bağımsızlığını sağlamış bulunuyordu³⁷.

Türkiye Cumhuriyeti Lozan’la sağladığı ekonomik bağımsızlığı ile kendi üretim ve ihracat gücüyle kalkınacaktı. Ancak bu iş o kadar da kolay değildi. Türkiye, İstanbul, İzmir, Çukurova’da enkaz haline gelmiş birkaç dokuma tesisi ile hemen hepsi İstanbul’da toplanan enkaz halindeki birkaç askeri fabrika dışında sanayiye sahip değildi.

Atatürk’ün ekonomik alanda en devrimci hamlesi 17 Şubat 1925’de 552 sayılı kanun ile aşar vergisini kaldırması olmuştur. Böylelikle köylünün üzerindeki en büyük yük ortadan kaldırılmış oldu.

Ekonomik yetersizlikten dolayı 1923 – 1929 arasında önemli endüstri kuruluşlarının oluşturulması mümkün değildi. Bununla birlikte, 28 Mayıs 1926’da Sanayii Teşvik Kanunu, 8 Haziran 1929’da da sanayi koruyacak kanun gibi hükümler çıkarılmıştı; fakat sanayi alanında yatırımlar için güçlü bir milli ticaret bulunmadığından ciddi sonuçlar alınamamıştır.

İsmet Paşa’nın “iki misli mahsul” sloganı ile un, şeker, pamuklunun ve kömür, demir, petrolün ülkeden sağlanması gerekliliğini kasteden “ üç beyazlar “ , ve “üç siyahlar”, “ sloganı bir özlemi ifade etse bile, yine de önemlidir. 1927’de ilk şeker fabrikası Alpullu’da kurulmuş, pamuk endüstrisinde hamle yapılmış, buğday ve ithalatı önlenmiştir.

Fakat bu dönemin en önemli hamlesi demiryolu politikasında görülmüş; bir yandan mevcut demiryolları devletleştirilirken, diğer taraftan 2300 kilometrelik yeni hatlar, hiçbir dış

³⁶ Kadri Kemal, “ Lozan’dan Önce ve Lozan’dan Sonraki Türkiye “ , *İktisat ve Tasarruf*, Mayıs 1935, No: 5, Dördüncü Yıl, Neşriyat Müdürü: Vedat Nedim Tör, Çıkarıcı: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara, s. 3.

³⁷ İsmet Giritli, *a. g. e.*, s. 125.

yardım alınmadan, milli bütçe ve emekle yapılmıştır³⁸. 1923 – 1929 arası dönemde hem kimi yapısal değişiklere gidilerek özel girişimin önü açılmaya çalışılmış, hem de yer yer ekonomiye müdahale edilmiştir. İktisat Bakanı Mahmut Esat Bozkurt’un tanımlamasıyla sözü edilen dönem, devlet ve özel kesim girişimciliğine açık bir “ karma ekonomi” nin izlerini taşıyordu.

1923 – 1929 zaman aralığında devlet tarafından yapılan tüm desteklere karşın özel girişimin göze çarpan bir başarısı yoktur³⁹.

Ülkedeki sayısal bilgileri toplamak ve özellikle ekonomik politikanın geliştirilebilmesi ile ekonomik yapı hakkında güvenilir bilgileri toplamak amacıyla 1926’da “İstatistik Genel Müdürlüğü” kurulmuştur. Ekonomik verilerin toplanması ile izlenecek politikalara kaynak haline gelmiştir.

Cumhuriyet döneminin önemli çalışmalarından biri de ulaştırma sektöründe verilmiştir. Çok yetersiz bir şekilde devralınan ulaştırma işlerine önem verilerek, bölgelerin birbirine bağlanması, şehirlerarası ulaşımın kolaylaştırılması yanında ürünlerin nakli ve iç piyasaların geliştirilmesi sağlanmıştır. Ülke içindeki ulaşım ağının kurulması hem ekonomik ve hem de askeri yönden gerekli idi. Cumhuriyet döneminin 1923 – 40 yıllarında Batı, İç ve Doğu Anadolu, demiryolu ile birbirine bağlanmıştır. Demiryollarının bu dönemde ülke ekonomisinin geliştirilmesinde çok önemli bir rol oynadığını görüyoruz⁴⁰.

İzmir Fuarı standlarının ev sahipliğini yaptığı pek çok kuruluşun temelleri Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra atılmıştır. Türkiye’nin ilk beş yıllık sanayi planı 1934’de kabul edilmiş ve ana sanayiye kurma yolunda son derece önemli atılımlar yapılmıştır. 1933’de Sümerbank ve 1935’de Etibank adı ile kurulan kuruluşlar devlet eli ile yürütülmüş, 1936’da İzmit kağıt karton fabrikası açılmış, 1937’de Karabük Demir Çelik Fabrikasının temeli atılmıştır. Yine 1937’de Ereğli Dokuma, Malatya Dokuma, Nazilli Basma, 1938’de Gemlik Suni İpek ve Bursa Merinos Fabrikaları açılmış, Köy Enstitüleri kurulmuş, sıtma, verem, trahom gibi “sosyal hastalık” lara karşı savaş açılmıştır⁴¹.

Kuruluş Kanuna Göre Sümerbank’ın görevleri şöyle sıralanabilir: (I) Devlet Sanayi Ofisinden devralacağı fabrikaları işletmek, özel kuruluşlardaki devlet katılım hisselerini yönetmek, (II) devlet sermayesi ile kurulacak tüm sınıai kuruluşların (özel kanunlarına

³⁸ İsmet Giritli, *a. g. e.*, s. 126.

³⁹ İhsan Tayhani, *a. g. e.*, s. 140.

⁴⁰ Muhittin Gül, *a. g. e.*, s. 318.

⁴¹ İsmet Giritli, *a. g. e.*, s. 126.

dayanılarak meydana getirilecek kuruluşlar hariç) etüt ve projelerini hazırlamak bunları kurmak ve yönetmek, (III) sermayesi elverdiği ölçüde ülkenin kalkınması için gerekli sınıai kuruluşlara katılmak, (IV) yurda ve kendi fabrikalarına gerekli işgücünü yetiştirmek, (V) sınıai kuruluşlara kredi sağlamak, her türlü bankacılık işlemleri yapmak, (VI) ulusal sanayinin gelişmesi için önlemler aramak...

Kamu sektörü sanayi kalkınma bankası görünümünde olan Sümerbank'ın, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası gibi başlıca üç işlevi vardır. (I) Mevcut sınıai tesisleri yönetmek ve yeni tesisler kurmak, (II) ulusal ekonomiye katkıda bulunacak sınıai kuruluşlara katılmak, (III) bankacılık işlemleri yapmaktır. Uygulamada bu işlevlerden yeni tesisler kurmak ağırlık kazanmış, Sümerbank, 1933 – 1939 yılları arasında 13 yeni sınıai tesisin kuruluşunu sağlayarak, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının gerçekleştirilmesine büyük katkıda bulunmuş, söz konusu sanayi planının uygulanmasını adeta tek başına başarmıştır⁴².

Birinci Sanayi Planında madencilik ve enerji sektörlerine önemli yatırımlar öngörülmemiş, ağırlık daha çok imalat sanayine verilmiştir. Devletin, madencilik ve enerji sektörleri ile ilgisi özellikle 1935 yılından sonra başlamıştır. Maden yataklarını ve enerji kaynaklarından işletmeye elverişli görünenleri işletecek teşebbüsleri kuracak ve finanse edecek bir kurumun eksikliği duyulmuş, bu boşluğu gidermek amacıyla 20 Haziran 1935 tarihli 2905 sayılı kanunla Etibank kurulmuştur. Kuruluş yasası ile Etibank'a, (i) Türkiye'de toprakaltı servetlerini rasyonel bir şekilde değerlendirmek, (ii) Türkiye'de elektrik üretimi ve dağıtımını imtiyazları almak ve işletmek, elektrik santralleri kurmak, enerji dağıtım hatları yapmak, elektrik enerjisi dağıtmak, her türlü elektrik malzemesi, araçları ve makinesi imal edecek fabrikalar kurmak ve elektrik malzemesi araçları veya makineleri alım – satımını yapmak, (iii) bu işler için gereken ticari teşebbüs ve işletmeleri kurmak, bu tür girişimlere katılmak, (IV) maden ve enerji üretiminin gerektirdiği malzemenin alım satımına aracı olmak, (V) her türlü bankacılık hizmetleri yapmak gibi görevler verilmiştir⁴³.

Yabancı bankaların egemen olduğu, daha çok yabancı sermayeli firmalar ve yabancı uyruklu iş adamlarının finanse edildiği bir bankacılık sistemi devralan Cumhuriyet Hükümetleri, ekonomik kalkınma için bankacılığın gelişmesini temel sorunlardan biri olarak

⁴² *Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri*, 8 – 9 Haziran Yapı ve Kredi Bankası Genel Müdürlük Sermet Çifter Konferans Salonu, İstanbul, 1981, s. 168.

⁴³ *Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri*, 8 – 9 Haziran Yapı ve Kredi Bankası Genel Müdürlük Sermet Çifter Konferans Salonu, İstanbul, 1981, s. 169.

görmüşler ve bu sorunu da ulusalcılık ve ekonomik bağımsızlık ilkeleri çerçevesinde çözmeye yönelmişlerdir.

Ulusal Bankacılığın gelişmesi, kredi pazarına ulusal bankaların egemen oluşu, ekonomik bağımsızlığın simgesi olan T. C Merkez Bankası'nın kuruluşu, özellik gösteren sektörlerin finansman sorunlarının çözümü için ihtisas bankalarının oluşturulması, uygulanan sınai planlarının başarısı için, planlarla finansman kurumları arasında organik bağ kurulması, çok amaçlı devlet bankalarının faaliyete geçirilişi, dönemin bankacılık açısından dikkati çeken gelişmelerdir.

M. Kemal Atatürk, Büyük Millet Meclisi toplantılarını açış konuşmalarında, bankacılık ve kredi konularına geniş yer ayırarak, bu alandaki gelişmeleri, çalışmalarını yönlendirmiştir. Atatürk'ün özellikle T. İş Bankası, T. C. Merkez Bankası, T. Halk Bankası, Deniz Bank gibi kuruluşların oluşmasında gerek düşünce, gerek uygulama planlarında büyük katkıları olmuştur⁴⁴.

Ekonomik kalkınma açısından izlenecek temel politika değişikliği, bankacılık sistemi üzerine de yansımış, 1933 – 1938 yılları arasında önemli devlet bankaları ardı ardına faaliyete geçmiştir. Kuşkusuz bu dönemde devlet bankalarının kuruluşu ile sanayi planı ve iktisadi devletçilik ilkesinin uygulanması arasında organik bir bağ vardır. 1933 – 1938 dönemini bankacılık açısından karakterize eden devlet bankalarının kurulmuş olmasıdır. Kısa bir dönemde özel kanunlarla kurulan devlet bankalarının kronolojik sırası şöyledir: Sümerbank (1933), Belediyeler Bankası (1933), Etibank (1935), Denizbank (1937), Halk Bankası ve Halk Sandıkları (1938)⁴⁵.

Belediyeler Bankası (İller Bankası) : Şehirlerin kalkındırılmasına hizmet etmek, şehirlerin imar planlarını hazırlamak, şehir ve kasabaların su, elektrik, havagazı, kanalizasyon gibi kamu hizmetleriyle ilgili tesisler, yapılar ve diğer işlerin meydana getirilmesini kolaylaştırmak amacıyla, belediyelere gerekli orta ve uzun vadeli kredilerle teknik yardım sağlayacak Belediyeler Bankası 26. 6. 1933 tarih ve 2301 sayılı yasa ile kurulmuştur. Belediyeler Bankası, özel amaçlı bir ihtisas bankası niteliğindedir. Anılan bankanın, kuruluşunu izleyen yıllarda önemli bir gelişme gösterdiği söylenemez. Bankanın 1938 yılı

⁴⁴ T. Öztin Akgüç, “ Atatürk Döneminde Bankacılık “ , *Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri*, 8 – 9 Haziran Yapı ve Kredi Bankası Genel Müdürlük Sermet Çifter Konferans Salonu, İstanbul, 1981 s. 244.

⁴⁵ A. g. e., s. 167.

sonunda ödenmiş sermayesi 8 milyon liraya mevduatı 2, 6 milyon liraya ve kredileri de 3, 7 milyon liraya yükselmiş bulunmaktaydı⁴⁶.

Ekonomik kalkınmanın ve ulusal çıkarların korunmasının yabancı değil, ulusal bankalar aracılığı ile gerçekleştirilebileceği görüşü bu dönemde bankacılık alanındaki gelişmelerin temelini oluşturmuştur. Cumhuriyet hükümetlerinin öncelikle geliştirmeye çalıştıkları faaliyet alanlarının başında bankacılık yer almış, bankacılık geliştirmeden sınaî ve ticari hayatın canlandırılmayacağı ulusal bankacılığın gelişmesi içinde devlet yardım ve desteğinin gerekli olduğu genellikle benimsenmiştir. Söz konusu dönemde bir yandan, Türkiye'nin ekonomik hayatında önemli rolleri ve katkıları olan ana bankalar kurulurken, diğer yandan yerel bankalar büyük gelişme göstermiştir⁴⁷. 1911den 1923 e kadar 10 milli banka kurulmuşken, 1934te milli bankaların sayısı 45i bulmuştu. 1923te Türk bankalarının sermayeleri ancak 20 milyona ulaşırken, 1934te bu sermaye miktarı 163 milyona çıkmıştı. Milli bankaların gelişimi artarken yabancı bankaların işlemleri azaltılmış ve hatta bir kısmı kapanmıştı⁴⁸.

Bu dönemde İş Bankasının kurulması (1924), Sanayi Maadin Bankası'nın kurulması (1925), Teşviki Sanayi Kanunu'nun kabulü (1927) ile kalkınmada özel kesime ağırlık veren bir politikanın uygulandığının kesin çizgilerini görmek olanaklıdır⁴⁹.

İzmir İktisat Kongresinde ileri sürülen önerilere ve kabul edilen esaslara paralel olarak, kongreyi izleyen yıllarda Türk ticari ve sınaî hayatını finanse edecek ana bankaların kurulduğu görülmektedir. Bu ana bankalar, Türkiye İş Bankası ile, bir çok yönden günümüz kalkınma bankalarına benzer yönleri olan Türkiye Sınai ve Maadin Bankası Emlak ve Eytam Bankası (Türkiye Emlak Kredi Bankası) dır⁵⁰.

Söz konusu politikalar içinde yer alan “ Devletçilik “ ekonomiye kamu müdahalesinden daha dar anlamda “programlı” bir üretim biçimi olarak anlaşıldığında, çok ilginç ve orijinal bir kalkınma - sanayileşme modelidir. Devletçiliği, statik değil dinamik bir model olarak anlamak gerekir. Nitekim bizzat Atatürk tarafından devletçiliğe sık sık yeni biçimler verilmeye çalışılmıştır. Devletçilik, kamu kesimi dengesine bütçe denkliğinden daha

⁴⁶A. g. e., s. 169 – 170.

⁴⁷A. g. e., s. 156.

⁴⁸Ayın Tarihi, No: 15, Ankara, Mart 1935, s. 56.

⁴⁹İhsan Tayhani, a. g. e., s. 139.

⁵⁰Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, 8 – 9 Haziran Yapı ve Kredi Bankası Genel Müdürlük Sermet Çifter Konferans Salonu, İstanbul 1981, s. 156.

geniş bir anlam verdirerek daha sonraki yılların yöneticilerine önemli yeni anlayışlar getirmiştir⁵¹.

Atatürk Türk ekonomisini dışa açmak istiyordu. Bunun nedenleri ise; Atatürk hızlı, yaygın, ağır ve işsizlik yaratmayacak bir sanayileşme istiyordu. Sanayi geliştikçe, Türkiye'nin yatırım mallarına, makinelere olan ihtiyacının artacağını, bunları ithal edebilmek için dövize ihtiyacı olacağını, döviz elde etmek için ihracatın artırılması gerektiğini, bunun için de ekonomiyi dışa açmak gerektiğini biliyordu. İçe dönük bir ekonominin sadece iç tüketime dayanması nedeniyle büyüme ve gelişme imkânlarının sınırlı olacağını biliyordu. Bunun için dışa açılıp çok mal üretmeyi ve çok mal satmayı hedef alıyordu. Dış dünyanın ileri teknik ve bilgisinin, sermayesinin ülkenin ekonomik gelişmesi için gerekli olduğuna inanıyordu⁵².

1932 yılında kurulan Devlet Sanayi Ofisi, Sanayi ve Kredi Bankası ile Türkiye İskele ve Posta Seferleri Hizmetleri'nin devlet idaresine bırakılması ile ilgili kanun, ülkede devletçi politikaların uygulanmaya konmasıyla ilgili en önemli girişimler olarak kabul edilmiştir. Devlet Sanayi Ofisi'nin üslendiği sorumluluklara bakılacak olursa;

- a) İktisat Bakanlığı'nın direktiflerine uygun olarak fabrika, sanayi işletmelerinin donatım ve işyerlerini... bunlarla özel anlaşmalar yapmak yoluyla gözlemlemek,
- b) Yerel hammadde kullanma olanaklarını arttıracak ve bunlara talep sağlayacak alanlarla uğraşmak,
- c) Bakanlar Kurulu'nun devlet işletmeleriyle ilgili kararı gereğince, fabrika yapım projeleri hazırlamak ve İktisat Bakanlığı'nca kesinleştirilen projeleri gerçekleştirmek,
- d) İktisat Bakanlığı gerekli gördüğünde yoklama ve araştırmalar yapmak, teknik sorunlara ve projelere ilişkin düşüncelerini belirtmek,
- e) İşletmelerin çeşitli yönetim, finansman, ticaret ve teknik sorunlarını düzeltmek, bu işletmelerin yıllık bütçelerini ve faaliyet programlarını düzenlemek.

Bu görevleri Sanayi ve Kredi Bankasıyla birlikte yürütmek zorundaydı. Devletçilik konusunda öncü olan bu iki kuruluş, ülkemizin sanayileşmesi açısından büyük görevlerle donatılmış olmasına rağmen, bazı organizasyon bozuklukları nedeniyle, sanayileşme hızını istenilen düzeye ulaştıramamışlardır. Devlet yöneticileri, ofisin ve bankanın işleyişini düzeltmek için bazı girişimlerde bulunmuşlarsa da istenilen sonucu alamadıkları için, bu iki kuruluşu dağıtmak ya da kapatmak zorunda kalmışlardır. Aradan geçen kısa bir süre sonra, 3.

⁵¹ Erdoğan Aklın, " Atatürk Döneminde Devletçilik " , *Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri*, 8 – 9 Haziran Yapı ve Kredi Bankası Genel Müdürlük Sermet Çifter Konferans Salonu, İstanbul, 1981, s. 243.

⁵² *100 ncü Doğum Yılında Atatürk*, İzmir 1981, s. 40.

6. 1933’de Sümerbank kanununun kabul edilmesiyle, bu iki kurumun tüm varlıkları adı geçen bankaya devredilmiş ve böylece devletçi sanayileşmede yeni bir dönem başlatılmıştır⁵³.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile ilgili çalışmalar ve hazırlıklar Ocak 1934’te tamamlanmış ve İktisat Bakanı Celal Bayar tarafından basına açıklanmıştır. Atatürk’ün de çok yakından ilgilendiği BBYSP, 17 Nisan 1934’te uygulanmak üzere Sümerbank’a bildirilmiştir. Mayıs 1934’te uygulamaya konulan BBYSP, 5 yıl süreli olup Sümerbank ve Türkiye İş Bankası tarafından gerçekleştirilecekti.

BBYSP’nin amacı, kalkınmak için, dünya ekonomik bunalımını ve döviz darboğazını aşmak, daha verimli çalışma alanları yaratmak, modern araç ve gereçlerle üretim yapma vb. idi. Bu amaçları gerçekleştirmek için sanayileşme öngörülmesi ve bir iktisat programı ile sistemli çalışma istenmiştir. Özellikle zirai üretime dayanan, hammaddesi Türkiye’de bulunan sanayi işletmeleri kurmak ve ithalat konusu olan temel tüketim mallarının üretimine öncelik vermektir.

BBYSP’na giren ve 20 fabrikanın kurulmasını öngören 9 sanayi dalı, dokuma, maden, kimya ve porselen sanayilerinden oluşacaktı. BBYSP’ında bu gibi alanlarda devlet sanayi oluşturulurken, öte yandan özel sektöre birçok yan bırakılmıştır. Böylece devlet – özel sektör uyumu ile gerçekleştirilen ekonomik modelin şekli “ karma ekonomik sistem “ olmuştur⁵⁴.

1936 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı yapıldı. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nda yapılması öngörülen, madencilik, elektrifikasyon, gıda, kimya, makine, limanlar, deniz ulaşımı idi. İBYSP, Türkiye’nin o yıllardaki koşullarına hitap edecek şekilde yine hızlı sanayileşmeyi öngören düşüncenin ürünüdür. Ağır sanayi diyebileceğimiz büyük sermaye ve teknik bilgiyi gerektiren sanayilerin kurulmasına dönük olmuştur. Plan, büyük ölçüde piyasa araştırmalarına dayanmaktaydı. Ayrıca sanayi ürünlerinin standartları uygulanmasına başlanmıştır. Ülke ihtiyaçları ve olanakları ile uyumlu, ekonomik, istikrar sağlayıcı tahminlere dayalı olunmuştur. İBYSP,” ikinci hamle “ olarak adlandırılmıştır.

İBYSP, başlangıçta yapılan iyimser tahminler ve beklentileri verememişti. Çünkü İBYSP’nin uygulamaya konulmasından bir süre sonra Atatürk vefat etmiştir. Yeni hükümet çevreleri Plan’a değişik yaklaşmışlardır. Ayrıca 1939’da II. Dünya Savaşı ortamı, ağır yatırımların durdurulmasını gerektirmiştir⁵⁵.

⁵³ Cezmi Sevgi, *a. g. e.*, s. 49 – 50.

⁵⁴ Muhittin Gül, *a. g. e.*, s. 323 – 324.

⁵⁵ Muhittin Gül, *a. g. e.*, s. 325.

Atatürk devrinde, özellikle 1934’de başlayan ikinci alt – dönemde uygulanan ekonomik gelişme stratejisini özet olarak aşağıdaki esaslara bağlayabiliriz:

- Özel teşebbüsün teşvikini de içeren devletçilik rejimi
- Tarıma kıyasla sanayileşmeye öncelik verilmesi, sanayileşmede devletin ve İktisadi Devlet Teşekküllerinin öncülüğü,
- Bankacılık ve ticaret kesimlerinin sanayileşmede paralel olarak geliştirilmesi, bankacılığın geliştirilmesinde kamu sektörünün öncülüğü,
- Sanayide daha çok madencilik (ham maden çıkarma) ile ithal – ikame niteliğindeki basit tüketim malları kollarının geliştirilmesi,
- Ulaştırmada demiryollarına ağırlık verilmesi,
- Kapalı ekonomi ilkesi ve dış ticaret ve ihracatın sınırlı seviyede tutulması
- Özel Yabancı Sermaye ve dış yardımdan çok az seviyede faydalanma,
- Eğitime verilen öncelik ve ağırlık,
- Nüfus artış hızının teşviki⁵⁶.

Tek bir etken olmamasına karşın, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı”nın da etkisiyle Türkiye yeni çözümler aramaya yönelmiştir. Tarihçi Jevakoff, Atatürk’ün tek bir ekonomi politikası olmadığını, birbirini izleyen iki ekonomi politikası uyguladığını bunlardan birincisinin İzmir İktisat Kongresi’nin belirlediği liberal yanı ağır basan bir ekonomi olduğunu, ikincisinin de 20’li yılların sonunda uygulamaya başladığı “devletçi” model olduğunu söylemektedir⁵⁷.

Atatürk için devletçilik bir doktrinin değil, pratik birtakım ihtiyaçların sonucudur. Mustafa Kemal toplumun ekonomik problemlerine Milli Mücadelenin ilk yıllarından beri önem vermiş, fakat devletçiliğin bir devlet prensibi olarak uygulanması 1929 Dünya Ekonomik Bunalımından sonra batıdaki uygulamaya paralel olarak başlamıştır⁵⁸.

Atatürk, İzmir Fuarının açılışı dolayısıyla 1935 yılında Celal Bayar’ a okuttuğu nutukta devletçiliği şöyle açıklamıştı “Devletçiliğin bizce manası şudur: Fertlerin hususi teşebbüslerini ve şahsi faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve çok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak memleket ekonomisini Devletin eline almaktır.” sözleriyle açıklamıştı⁵⁹.

⁵⁶ Mükerrrem Hiç, *Türkiye Ekonomisinin Analizi*, İstanbul, 1980, s. 6 – 7.

⁵⁷ İhsan Tayhani, *a. g. e.*, s. 141.

⁵⁸ İsmet Giritli, *a. g. e.*, s. 117 – 118.

⁵⁹ Ahmet Taner Kışlalı, *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, 2. Baskı, Ankara, 1994, , s. 45.

İktisadi kalkınma yöntemi olarak uygulanan devletçiliğin en önemli özelliği, ekonomik ve siyasal bağımsızlığın güçlenmesine yönelik olmasıdır. Devletçilik geri kalmış bir ülkenin kendi ulusal sanayisini kurmak için alınan devlet önlemleri sistemidir⁶⁰.

İzmir Enternasyonal Fuarı da devletçiliğin bir gereği olarak kuruldu. Ulusal sanayinin gelişmişliğini, ulusal sanayinin ortaya koyduğu mamulleri ülkenin çeşitli yerlerinden gelen halka sunmak, Türkiye'nin çeşitli şehirlerinden gelen toprak ürünlerini sergilemek, Türkiye'nin zenginliğini hem yabancıların gözleri önüne sermek hem de sahip olduğumuz bu zenginliğin kendimizin de farkına varabilmesini sağlamak, sadece ziraatla uğraşan bir ülke olmadığımızı aynı zamanda bir sanayi ülkesi olma yolunda ilerlemeler kaydettiğimizi göstermesi bakımından fuar ekonomik açılımımızın bir aynası olmuştur.

İstiklal Savaşından sonra memleketimizde millet iktisadiyatının gelişmesi yönündeki fikir ve hareketlerde sanayi kurma işi daima başta görülmüş ve bütün gayretler Türkiye'nin kısa zamanda sanayileştirilmesi yolunda toplanmıştı. Ancak Türkiye'nin özlenen ölçüde sanayileşmesini gerçekleştirmede gerekli sermaye, teknik bilgi ve araçların, ilk zamanlarda bulunmamasından, sanayinin Devlet eliyle kurulması uygun görülmüş ve bu suretle memlekette, ayrı görüş ve etkilerle de, sanayi büyük ölçüde devletleştirilmişti⁶¹.

Asırlarca idari, iktisadi bakımsızlık yüzünden renksiz, hazin manzaralar gösteren Anadolu; ancak Cumhuriyet idaresiyle, yeni ve verimli bir bayındırlığa, iktisadi bir yükselişe sahip oldu.

İsmet Paşa, memleketin imarı ve kuvvetlendirilmesi hareketine ara vermeden devam etmeye mecburuz diyordu.

Yurdun imarında fertlerin toplanıp da yapamayacakları işleri devletçilik yapıyordu. Demek oluyor ki: Türkiye Cumhuriyetinin devletçiliği, yalnız ve ancak halk varlığına dayanıyor. Millet devletçiliğinde sınıf iktisadiyatını kabul etmiyor.

Devletin mali varlıklarında vergilere değil, halkın kazanmasına, fazla çalışmasına ve çok madde elde etmesine önem veriliyor. Demiryolları gibi gözle görülen eserlerle her gün görünen iktisadi gelişmeler buna şahittir.

⁶⁰ Hikmet İyidiker, "Atatürk'ün İktisat Politikası", *Atatürk Haftası Armağanı*, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., Ankara, 1987, s. 73.

⁶¹ Sait Tahsin Tekeli, "Türkiye'de Bira Sanayii ve İnhisar Sistemi", *Türk Ekonomisi*, sene 7, sayı: 69, Ankara Mart, 1949, s. 59.

Mili serveti depo eden İş ve Sümer bankaları, bir taraftan ticaret unsurlarına yardım eli uzatmaya, öte taraftan da fabrikalar kurmak suretiyle üreticinin alın terlerini altın haline getirmeye koyuldular.

Devletin beş senelik programı ile halkın çalışma gücü, milli servet kaynakları ve özellikle yurt içindeki hammaddeler işlenecek ve iktisadi istiklalimiz kökleşmiş olacaktı.

Devletçilikle birçok fabrikaların temelleri atıldı. Bu fabrikaların işleyecekleri hammaddeleri yetiştiren üreticinin de yüzü güldü.

Bankalardaki milli paralarla, devlet bütçesine her yıl konan karşılıklı gelirlerle ve her şeyden önce yabancı elemanları ortadan kaldıran devlete bağlı tekel idaresi ile iktisadi devletçilik olgundu⁶².

Türk ekonomisinde 1923'den sonra ortaya çıkan kurumsal bir yenilik, devlet tekellerinin oluşturulmasıdır. İktisat Kongresinde alınan kararların aksine devlet tütün tekeli kaldırılmamıştır. Tütün tekeli ulusallaştırılmış ve buna yeni devlet tekelleri eklenmiştir. İspirto, kibrit üretimi, şeker ithali devlet tekeline alınmıştır. Bu dönemde kimi sınaî ürünleri üzerinde devlet tekeli kurulmasının en önemli nedeni, belki de tek mantıklı nedeni, devlete gelir sağlamak idi⁶³.

İlk zamanlarda şeker ve petrol tekeliyle başlayan devletleştirme, 1926 senesinde ispirotolu içkileri de kapsamına almıştır.

İspirto içkilerin ve burada özellikle bira sanayinin devlet tekeli şeklinde kurulması, bira sanayinin teknik ve ekonomik esaslarına uymak ve hemen hiçbir memlekette bira sanayi tekel altında bulunmamakla beraber 1926 senesinde çıkarılan 790 numara meşrubatı külliye kanunu ile şarap, likör ve ispirotolu diğer içkiler gibi bira da tekele alınmıştır. Gerçi 790 numaralı kanunun bu tekelin kısmen veya tamamen bir Türk Anonim şirketine devri suretiyle idaresini kabul etmekle beraber 4250 numaralı kanunun çıkmasına kadar, yani 14 sene bu imkân yalnız bir süre için Bomonti Bira Fabrikasıyla, İzmir'de bulunan birkaç İspirto fabrikasına sağlanmıştır⁶⁴.

Yeni Türkiye'nin kurulmasıyla, Osmanlıdan devraldığı imalat sektörünün ürünleri İzmir Fuarı standlarında da yerini almıştır. Bunlardan biri 1893 senesinde İstanbul'da teknik tesisatı tam olarak kurulan Bomonti Bira fabrikasıdır. Bu bağlamda, 1909 senesinde

⁶²Memduh, “ Altı Ok Dördüncü Ok Devletçiyiz” , *Ün Isparta Halkevi Mecmuası*, Cilt: 1, Sayı 6, İkinci Teşrin 1934, s. 86 – 87.

⁶³ İhsan Tayhani, *a. g. e.*, s. 139.

⁶⁴ Sait Tahsin Tekeli, *a. g. m.*, s 59.

Büyükderede’de ikinci bir fabrika (Nektar) işletilmiştir. Ancak 1913 senesinde, Bomonti ile Nektar fabrikalarının bir şirket halinde birleşmesinden sonra bira fabrikası sayısı bire inmiş, buna karşılık bu şirket 1912 senesinde İzmir’de (Aydın Bira Fabrikası) adıyla ayrı bir fabrika kurmuştur. Buna göre 1915 senesinde Türkiye’de bulunan iki bira fabrikası, senede 100.000 hektolitreye yakın üretimde buldukları halde İskenderun ve Beyrut’a aynı senede 20.000 hektolitreye bira ithal edilmiştir. Bomonti ve İzmir bira fabrikalarının o zamanki kapasitesi, memleketin bira ihtiyacını karşılayacak derecede olduğu halde İskenderun ve Beyrut’a (İzmir fabrikası birçok defa Suriye’ye bira gönderme girişiminde bulunduğu halde nakliye masrafındaki farkın çokluğu dolayısıyla yabancı biralara rekabet edemediğinden faaliyeti yerel tüketimle sınırlı kalmış) dış memleketlerden bira ithalatı devam etmiştir.

Türkiye’de bira sanayinin seyrinin görülmesi, bira sanayinin kuruluş ve işleyişi ve bu ihtiyacın devlet bira fabrikaları tarafından karşılanma şekil ve imkânının, buna göre de devlet tekeli durumunun daha iyi aydınlatılması açısından aşağıda verilen istatistik yararlı olacaktır.

Türkiye’de Bira İstihsalatı

Sene	Hektolitreye
1913	99.262
1920	108.649
1925	33.705
1930	34.650
1935	20.961 ⁶⁵ .

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı gereğince Sümerbank o dönemde, bütün devlet işletmelerini devir almakla, yeni işletmeler kurmakla, kurulacak işletmelere ortak olmakla ve kredi sağlamakla görevlendirilmişti.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, devletin sanayi sektöründeki girişimlerinin tümünü kapsamamaktadır. Şeker Fabrikaları, maden kömürü havzasının işletilmesi ve enerji üretimi plan kapsamı dışında kalmıştır. Ayrıca tekel idaresi, tekel kapsamına alınan ürünlerin üretimini sürdürmüş, savunma sanayi yine plan dışında Genelkurmay’ın gözetiminde kurulmuştur⁶⁶.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı içinde Ege Bölgesi için beş tesis yer almıştı. Bunlar arasında Nazilli Dokuma Fabrikası, Keçiborlu Kükürt Fabrikası, Isparta Gül Yağı Tesisleri

⁶⁵ Sait Tahsin Tekeli, *a. g. m.*, s. 60.

⁶⁶ İhsan Tayhani , *a. g. e.*, s. 148.

başarıyla kurulmuş ve bölgeye büyük katkıları olmuştu. Aynı Planda yer alan Tire yöresindeki kendir İşletme Tesisi kurulamamış, Bodrum'da kurulan Süngercilik Şirketi ise başarılı olamamıştı. 1930'lu yıllarda Ege Bölgesi uluslar arası Pazar için uzmanlaşmış, tarımsal üretim yapma aşamasına ulaşmış ve ülkenin tarım ürününe dayanan ihracatının büyük kısmı bu bölgeden İzmir limanı yoluyla yapılmıştı⁶⁷.

Kuruluş yıllarının başından itibaren Cumhuriyet Türkiye'si'nin neden "Devletçilik" politikasını izlemediği sorusu, haklı olarak düşünülebilir. Başka bir deyimle "Devletçiliğin", birdenbire değil de aşamalı ve deneyimli bir gelişme çizgisinde ortaya çıkmasının nedenleri nelerdir? sorusuna verilecek yanıt Hamitoğulları "ulusal" ve "uluslar arası" nedenler olmak üzere iki grup altında toplamaktadır. Yani iç ve dış nedenler. Kongar ise Devletçilik uygulamasının ardında yatan nedenleri; İdeolojik nedenler, Ekonomik nedenler, Toplumsal nedenler, Konjonktürel nedenler olmak üzere dört başlık altında toplamaktadır. Beşiroğlu, dış nedenleri aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

- 1929 Ekonomik büyük bunalım ve doğurduğu sorunlar,
 - Dünyadaki diğer gelişmeler (SSCB'nin yeni uygulamaları, Almanya'daki yeni rejimin, ABD'ndeki (New Deal) yeni politikaların etkileri gibi nedenler)
 - Osmanlı İmparatorluğundan devreden ağır borçlar
 - Emperyalizme karşı kendini daha iyi savunabilme
- Ulusal Düzeydeki iç nedenler ise;
- Başlıca özel kesime dayalı olarak sürdürülen " Liberal Kapitalist, " iktisadi politikadan, gerek anılan kesimin yeterince güçlü olmaması, gerekse yapısal nitelikleri sonucu doyurucu başarılar gösteremeyerek, ekonomik gelişmeyi yeterli bir düzeye çıkaramamış olması.
 - Ekonomik gelişmenin gerçekleşmesi için toplumsal, siyasal ve zihinsel yapılarda, gerekli dönüşümleri yapacak reformların yapılarak ilgili " mekânların " kalkınmayı yaratacak raylar ve " kaldıraçlar " döşemelerine olanak verilmesi,
 - Henüz yeterince kadroların ve kişilerin yetiştirilememiş olması. "Teknik bilgi eksikliği"
 - Yeterli sermayenin henüz birikememiş olması,
 - Halk yığınlarının ilk on yılın ekonomik gelişmesinden hoşnut olmaması ve bu nedenle de "Serbest Fırka" ya yönelmesi,

⁶⁷ Melih Gürsoy, *Ekonomisi ve Bizim İnsanlarımız ile Güzel İzmir*, birinci basım, İzmir, 1993, s. 172 – 173.

- Devletin Türk tarihindeki geleneksel önemi ve ağırlığı ile halkın birçok şeyi “Devlet’ten” bekleyen bir psikoloji içinde olması,

- Yöneticilerin genellikle “ asker “ kökenli olması ve askerlerin de genellikle müdahalelerden ve denetimden yana olan davranışa yakın olmaları,

- Özel kesimi ile Kamusal Kesimi ile ülkenin ve ulusun tüm potansiyellerini harekete geçirmeden (seferber etmeden) ne ülkenin kalkınması ve ne de ulusal bağımsızlığın uzun soluklu olamayacağını anlaşılmıştır⁶⁸.

1929 – 1939 arasındaki on yılda dünya sanayi üretimi yüzde 19 artarken, Türkiye’de sanayi üretimi artışı yüzde 96’yı bulmuştur.

Bu dönemde devlet, bir taraftan verdiği destek ve oluşturduğu alt yapıyla özel girişimin yanında oluyor, diğer taraftan tarım ekonomisi uygulamakta olan bir ülkenin sanayi üretimine geçişini sağlıyordu. Ham maddeleri Türkiye’de bulunan sanayi dallarının oluşturulması ve üretime sokulması çok anlamlıdır. Demek oluyor ki, Türkiye’de o zamana kadar ithal edilmiş bulunan malların yerine koyulmasına önem verilmiştir.

Öngörülen beş yıllık süreden iki yıl daha erken, yani üç yılda bitirilen Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, hemen hemen yüzde yüz oranında gerçekleşmiştir.

Devletçilik uygulaması sayesinde Türkiye’de, bugün görülen sanayinin temelleri örülmüş, sanayi ile bağlantısı kurularak tarımın daha verimli yapılması doğrultusunda politikalar izlenmesine olanak tanınmıştır.

Yine Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, ülkenin temel gereksinmelerini karşılayabilecek dokuları örmüş, Türk Ekonomisinin dışa bağımlılığını azaltmış, ulusal bağımsızlığının nasıl sağlanabileceğini göstermiştir⁶⁹.

c) İlk Sergi:

İzmir’de iktisat kongresinin toplanmasına karar verildiği zaman aynı zamanda Atatürk’ün direktifi ile bir sergi açılmasında İktisat Bakanlığının fabrikalara, iktisadi kuruluşlara gönderdiği 17 Ocak 1923 tarihli telgraftan öğreniyoruz. Telgrafta: T. B. M. M. Hükümeti İktisat Bakanlığı aracılığı ile Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın direktifleri ile Şubat ayında İzmir’de toplanacak olan Türkiye İktisat Kongresinde imal edilen her şeyin teşhiri yapılacaktır. Fabrikaların Türk iktisadiyatını ilgilendiren mamullerini özel bölümlerde

⁶⁸ İhsan Tayhani, *a. g. e.*, s. 142 – 143.

⁶⁹ İhsan Tayhani, *a. g. e.*, s. 148 – 149.

göstermek üzere İzmir'e getirmesi tavsiye edilmekte ve bu konuda hükümetçe her türlü tedbirin alınacağı ifade olunmaktadır⁷⁰.

Savaşlar sonrasında tükenen İzmir'i, Cumhuriyetle birlikte yeniden canlandırmak için yabancı sermaye İzmir'e çağrılmalıydı. İzmir'in zenginliğini tanıtan ürünler sergilenip tanıtılmalıydı. İşte İzmir İktisat Kongresi sırasında gerçekleşen "Numune Meşheri" İzmir Fuarının ilk adımı sayılmıştı⁷¹.

İktisat sergisinin açılmasındaki başlıca amaç, memleketin her köşesinden gelen ziraat, sanayi, tüccar ve esnaf gruplarına mensup kişilerin birbirlerini şahsen ve malları ile tanıtmaktı.

Sergi için önce Karataş'taki eski İttihat ve Terakki Mektebi (bugünkü Karataş Lisesinin yerinde idi.) önerilmiş, fakat dar geleceği için İkinci Kordon'da eski Osmanlı Bankası depoları olan Hamparsomyan'ın mağazaları (kısa bir süre sonra Şerif Remzi adlı tüccarın incir ve üzüm işletmesi olan yer) uygun görülmüştü. Bina 4 – 5 bin kişiyi alabilecek büyüklükte ve aynı zamanda istenilen sergi için de uygundu. Binanın üst katı localar bölümüne benzetilirse bir tiyatroyu andırıyordu. Binanın sağ tarafı sergiye ayrılmış, diğer bölümünde de kongre sürmüştü⁷².

İktisat Kongresinde yerli malları hazırlama heyeti olarak tüccardan Cemil Bey, Balcızade Hakkı Bey, Doktor – Bakteriyolog Memduh (Say) Bey, Simsar Hüsnü Fehmi Bey, Eczacı Ferit (Eczacıbaşı) beyler seçilmişlerdi⁷³.

Sergide teşhir edecek ürünler ve sanat eserleri için birçok pavyonlar yapılmıştı. Belediye İzmir'de toplanacak delegeler için yerler hazırladığı gibi halktan birçok kişi de han ve hanelerinin izni oranında misafir kabulünü üstlerine almışlardı. Museviler de yetimhane ve daireler gibi genel bölgeleri halılar ve karyolalar ile döşeyerek gelecek misafirlere ayırmışlardı⁷⁴.

İzmir İktisat Kongresi'nde açılan sergi Osmanlı İmparatorluğu'nun bıraktığı ekonomik kalıntıyı somut bir biçimde sergilemiş ve Kemalist kadronun Türkiye'yi yeniden inşa kararlarının öncesinde Türkiye'nin ekonomik tablosunu olanca yalınlığı ile gözler önüne sermişti.

⁷⁰ Umur Sönmezdağ, *Atatürk Ormanı ve Kurtuluş Zafer Abidesi, İzmir Tarihinde Sergi, Panayır, Fuarlar ve Kültürpark*, İzmir, 1978, s. 22.

⁷¹ Fikret Yılmaz – Sabri Yetkin, *İzmir Kent Tarihi*, İzmir, 2002.

⁷² Umur Sönmezdağ, *a. g. e.*, s. 22 – 23.

⁷³ Melih Gürsoy, *a. g. e.*, s. 157.

⁷⁴ A. Gündüz Ökçün (haz), *Türkiye İktisat Kongresi 1923 – İzmir, Haberler – Belgeler – Yorumlar*, 3. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi yay., Ankara, 1981, s. 212.

Sergide bulunan ürünlerin bazıları şunlardır:

Ömer Muharrem'in somaki mermer taklidi sütunları; Dr. Memduh sistemi imbicler, çeşitli renkte mürekkepler; Süleyman Ferit Eczacıbaşı'nın 8 çeşit kolonyası, kuvvet şurubu ve kudret hapları, Mehmet Şükrü Efendi helvaları, Kuşadası'ndan Ali Rıza'nın üzüm helvası; Kerestecizade M. Sabri ve Rüştü kardeşlerin saf tıp pamukları; Nafiz Mustafa'nın " zafer – i milli " marka sigara kâğıtları; İstanbul Feshane kumaşları; Kula seccade ve halıları; Konya'dan yün kuşaklar; Bosnalı Salim ve Asım efendilerin un örnekleri; Foça'dan zeytin, zeytinyağı; Elazığ'dan el yazması levhalar; İstanbul Erzincan fabrikasından çimento; Şile bezleri ⁷⁵. Ayrıca Gördes, Uşak kilimleri ve halıları, incir ve üzüm dolu ihraçlık kutular, ayakkabı, çeşitli balık ve yumurtası konserveleri, mobilyalar, deri ürünleri, tarım araçları, kiremit, tuğla, maden örnekleri, şarap örnekleri, kereste çeşitleri, saraciye çeşitleri, giyim ve ayakkabı malzemeleri iktisat sergisindeki diğer ürünlerdi. Birinci iktisat kongresinde düzenlenen ve Milas'tan Adana'ya, Keşan'dan İstanbul'a kadar milli ürünlerimizi teşhir eden sergi, yepyeni bir ekonominin ilk kalp atışlarıydı. Bu kalp atışları ileriki yıllarda ulusal ekonominin gelişip serpilmesi ile 9 Eylül sergilerinde ve panayırılarda, giderek İzmir Fuarında güm güm atacaktı ⁷⁶.

Behçet Uz da 1923 İzmir İktisat Kongresi'ne Buldan dokumacıları üyesi olarak katıldı. İlk serginin kendisi üzerinde bıraktığı izlerle Avrupa'daki seyahatleri sırasında dünyanın başlıca sergi ve fuarlarını değişik açılardan gözlemlemeye, incelemeye çalışmıştı ⁷⁷. Böylece Behçet Uz'un kafasında büyük proje yavaş yavaş oluşmaya başlamıştı. İzmir Uluslar arası Fuarına doğru atılan ilk tohumlardı bunlar. Bu tohumu yeşerten koskoca bir çınar haline getiren parlak bir zekâ ve kavrayış gücü, zamana yayılan topyekûn bir emek ve tüm zorluklara meydan okuyan çelikten yürekler olmuştu.

Kurtuluş Savaşından yeni çıkmış, yorgun ama onurlu, özgürlüğe âşık Türk halkının basit ama kendi emeği ile özene bezene hazırladığı çeşitli el tezgâhı ve küçük sanayi ürünleri kongreye giden yolların kaldırımlarını ve duvarlarını tıklım tıklım doldurmuştu. İktisat Kongresinde sergilenen ürünler basit olmasına rağmen hepsi Türk'ün kimseye muhtaç olmadan ürettiği ürünlerdi ⁷⁸.

⁷⁵ İhsan Tayhani, *a. g. e.*, s. 136 .

⁷⁶ Yaşar Aksoy, *70 Yıllık Bir Sevda İzmir Fuarı*.

⁷⁷ *Üç İzmir*, 1. Baskı, Yapı Kredi yay., İstanbul, 1992, s. 316.

⁷⁸ *Ege Sanayi Tarihi*, yayınlayan Ege Bölgesi Sanayi Odası, İzmir, 1999, s. 102.

İzmir İktisat Kongresi'nden başlayarak Atatürk'ün aramızdan ayrıldığı 1938'e kadar uzanan zaman dilimindeki ekonomik atılım ve açılımları değerlendirebilmek için kongrede sergilenen ürün türleri zihinlerden çıkarılmamalıdır⁷⁹.

İzmir Enternasyonal Fuarı'nın çekirdeği 1923 yılında Büyük Atatürk'ün emirleri ile "9 Eylül Yerli Mallar Sergisi" olarak İzmir tüccarlarından Şerif Remzi Reyent'in incir – üzüm işletme yerinde (Yerli Malları Koruma Derneği) tarafından açılmıştır.

Büyük başarı sağlayan bu sergi 1927, 1928 ve 1929 yıllarında İzmir'in Kurtuluş Bayramı dolayısıyla İzmir Sanatlar Okulunda küçük ölçüde " Yerli Mallar Sergisi " olarak faaliyetine devam etmiş ve 1936 yılında İzmir Fuarının kuruluşuna bir başlangıç olmuştur⁸⁰.

Türk Fuarıcılık tarihinin temel taşı olan İzmir Enternasyonal Fuarı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün "Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun, ekonomik zaferlerle desteklenmezse sürekli olmaz" düşüncesiyle filizlendi. Bu düşünceden hareketle 1923 yılında kurulan İzmir İktisat Sergisi, Türkiye'nin ekonomik zaferlerinin de ilki olmuştur⁸¹.

Atatürk, İzmir İktisat Kongresi nedeniyle düzenlenen ilk Mahalli Ürünler Sergisi'ni görmüş ve çok beğenerek geliştirilmesini istemişti⁸². İktisat Bakanı Mahmut Esat Bey de kongre salonundaki sergiyi çok beğenmişti. Buraya memleketin iki yüzden fazla kazası numunelerle katılmıştı. Yabancılarda numune getirmişti. Güzel memleketimizin değerli ürünleri, mamulâtı ve mallarını seyretmeye doyum olmuyordu. Sergide başarı gösterenlerde ödüllendirilmekten geri kalmadı⁸³. 1923 yılındaki bu sergiye 141 firma katılmıştı⁸⁴. Numune meşheri amacına ulaşmıştı. Başarılı görülen kuruluşlardan kırkına gümüş, otuzuna bronz madalya, yetmişine de takdirname verilmişti.

İktisat Kongresiyle yeni rejimin izleyeceği politikaların yolu çizilirken, İzmir fuarının da ilk temel taşları yerleştiriliyordu⁸⁵.

⁷⁹ İhsan Tayhani, *a. g. e.*, s. 136 – 137.

⁸⁰ *İzmir Enternasyonal Fuarı'nın Sorunları ve Alınması Gerekli Tedbirler (Açık Oturum: İzmir, 6 Haziran 1975)*, İzmir, Ağustos 1975, s. 22.

⁸¹ İrfan Erol, " İzmir Enternasyonal Fuarı'nın İzmir'in Gelişmesine Katkısı " , *21. Yüzyılın Eşiğinde İzmir: Sorunlar ve Çözümler Sempozyumu (Tebliğler)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi, Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İzmir Ticaret Odası, 9 – 10 Ekim 1997 İzmir Büyük Efes Otel Kongre Merkezi, s. 55.

⁸² M. Sancar Maruflu, " Fuarımız Milli Gurur Abidemiz ", Fuar " 95 ", *Ticaret*, Ağustos 1995.

⁸³ A. Gündüz Ökçün (haz), *a. g. e.*, s. 333.

⁸⁴ İrfan Erol, *a. g. m.*, s. 55.

⁸⁵ Elvan Feyzioğlu, *Büyük bir Halk Okulu İzmir Fuarı*, İzmir, 2006, s. 11 – 12.

B – 1927 İZMİR DOKUZ EYLÜL SERGİSİ

a) Sergi Hazırlıkları ve Serginin Açılışı:

Yeni Devletin kuruluş yıllarında Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar, iktisat devleti fikrini benimsemişlerdi. Ve Mustafa Kemal Paşa, 1921'den beri çeşitli beyanlarında bu fikirlerini belirtmişti. “Yeni Türkiye devleti cihangir bir devlet olmayacaktır. Fakat Yeni Türkiye Devleti, bir iktisat devleti olacaktır.” demişti. 1 Mart 1928'de İsmet Paşa'nın “ İktisadiyat Devleti, Devlet de iktisadiyatı tamamlar. Yüksek gayemiz, iktisadi devlet idaresini hızla meydana getirmek için, çareler, vasıtalar aramaktır.” şeklindeki Mustafa Kemal Paşanın ve İsmet Paşaların sözleri onların gerçekçi, ilerici bakış açılarını gösterir⁸⁶. Milli Mücadele başarıya ulaştıktan ve İzmir alındıktan sonra Atatürk yurt ekonomisinde yeni kazanımlar elde etmek yolunda önemli bir politika çizgisi belirlemiştir. Yerli mal imalinin gereğine işaret etmiş, bunun öneminin bütün yurttaşlara duyurulmasını sağlamıştır. Ancak yerli malların Türk halkına sergilenmesi için de İzmir'de bir sergi açılması gereği duymuştur⁸⁷.

Manisa'nın meşhur mesir şenliklerini daha da canlandırıp turistik hareketi hızlandırmak amacıyla 1924 yılında Manisa Ticaret Odası tarafından Belediye hal binasında bir panayır kurulmuştu. Giyeceğe ait iç mamulât ve küçük miktarda ithal malların sergilendiği Panayıri gören Kazım Dirik böyle bir panayıri İzmir'de de kurulmasını düşünmüştü. Bir sonraki sene Manisa, sergi için bina sağlayamayınca Manisa'nın bu durumunu dikkate alan Kazım Dirik Karantinadaki Sanatlar Mektebinde 1927 yılında Dokuz Eylül Sergisini açmaya karar vermişti⁸⁸. Atatürk'ün işaret etmiş olduğu politika İzmir Valisi Kazım Dirik'in sistemli çalışmasıyla, güzel bir yerli mallar sergisi açmasıyla esas amacına ulaşmıştı⁸⁹. Bu sergiler de, iktisat devleti olma çabalarının, bir büyük gerçeğe dönüşecek yolculuğunun başlangıcıydı. Ticaret ve Sanayimizi de canlandıracak olan bu mahalli sergi aynı zamanda Türkün sanat ve üretim konusundaki gücünü halka ve tüm dünyaya göstermek amacını taşıyordu.18 Nisan

⁸⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, (1884 – 1938), 9. basım, Cilt: 1, İstanbul, 2000, s. 340.

⁸⁷ Nureddin Kebecioğlu, “ İzmir Enternasyonal Fuarının Doğuşu “ , *İzmir Fuar Albümü Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 1.

⁸⁸ *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 11, Yıl: 11, , 258nci sayının ilavesi, 20 Eylül 1950.

⁸⁹ Nureddin Kebecioğlu, *a. g. m.*

1927'de İzmir Valisi Kazım (Dirik) tarafından toplanan bir komisyon 4 Eylül'den 11 Eylül'e kadar bir fuarın açılmasını kararlaştırmıştı⁹⁰.

4 Eylül 1927 günü, 338 yerli ve yabancı kuruluşun katılımı ile sergi açıldı. 226 resmi ve özel milli kuruluşun yanında, 9 dost ülkenin 72 kuruluşu mallarını sergilemişti. Toplam 80.774 kişinin gezdiği 9 Eylül sergisi başarıyla sonuçlanmıştı. Bu serginin sonunda yöneticiler sergilerin hayati önemini daha fazla anlamıştı, aynı zamanda milli tüccarları da özendirmişti⁹¹.

12 bin metre murabba kapalı ve 13 bin metre murabba açık bölgeleri içine alan İzmir Sanatlar Mektebi binası sergiye ayrılmıştı. Bu işlerle uğraşmak üzere başkan fahri Kazım Paşa, Sergi Komiseri Ticaret Bakanlığı müfettişlerinden Daniş Bey, Kızılay İkinci Başkanı Hüsnü Bey, Aza Ticaret Müdürü Ziya Bey, Deniz Ticaret Müdürü Hikmet Bey, Tüccardan Moralızade Halid Bey, Mazhur Kafadar Bey, Alman Konsoloshanesi Tercümanı Refik Bey, Oda Genel Sekreteri Turgut Bey ve Sanatlar Mektebi Müdürü Ferit Beylerden oluşan bir heyet oluşturulmuş ve açılış gününe kadar serginin bütün düzeni tamamlanmıştı. Komitenin sergi masrafları ve gelirleri tespit ederek Ticaret Odası Meclisine hesap vermesi kararlaştırılmıştı.

Oda Meclis Salonunda her hafta ikişer defa toplantı yapılmış ve bu toplantılarda sergiye dair propagandaya son derece önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştı. Bu toplantılarda, Türkçe ve Fransızca programlar, demiryolu idarelerince eşya sergileyecek olanların getirecekleri eşya için yüzde elli, kişiler için yüzde otuz, deniz işletmesi idaresince eşya sergileyecek olanlarla getirecekleri eşyadan yüzde elli ucuzluk yapılması ve yabancı memleketlerden gelecek malların sergi binasında incelenmesi ve bölgelerine iade olunacak eşyadan gümrük vergisi alınması kararlaştırılmıştı. Sergi komisyonu, her sene 9 Eylül sergisi adıyla Türkiye'ye ait mahalli bir serginin açılması, sergi bölgesinin seçimi, sergiye uluslar arası olmakla beraber yabancı memleketlerden katılma isteği olanların arzularının yerine getirilmesi, dışarıdan sergiye katılma konusunda hükümetçe ve İzmir'ce yapılması mümkün olan kolaylıkların sağlanması konusunda karar almıştı.

⁹⁰ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 1. ; Bu komisyon üyeleri; Oda başkanı Balcızade Hakkı Bey, Belediye Başkanı Aziz Bey, Ticaret Müdürü Ziya Bey, Oda genel sekreteri M. Turgut, Sanayi ve Mesai Müdürü Şerif Bey, Borsa komiseri Kemalettin Bey, Çeşmeli Remzi ve Tüccardan Şerif Paşazade Remzi Beylerden oluşuyordu. Geniş bilgi için bkz., *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, s. 1.

⁹¹ *Ege Sanayi Tarihi*, a. g. e., s. 104.

İzmir Ticaret ve Sanayi Odası⁹² Birinci Dokuz Eylül Sergisini Başvekil İsmet Paşa'nın himayelerinde ve Vali Kazım Paşa'nın başkanlığında kurmuş ve açmıştır. Sergi 4 Eylül 1927 Pazar günü öğleden sonra Oda Genel Sekreteri Turgut Bey'in konuşması ile açılmıştı. Sergide İzmir'in Hükümet, Ticaret ve Sanayi ileri gelenlerine mensup pek çok kişi bulunmuştu. Ordu müfettişi Fahrettin Paşa, Vali Kazım Paşa, Mevki Müstahkem Kumandanı Fuat Paşa ile Milletvekilleri, Ticaret Vekili Temsilcileri, Oda Başkan ve Üyeleri, Belediye Başkanı, Konsolos Beyler ve daha birçok kişi bulunmuştu.

Oda Genel Sekreteri Turgut Bey, serginin açılış konuşmasındaki nutkunda; "Sergilerin uluslararası iktisat hayatında olumlu ve faydalı bir varlık haline inkılâp etmiş olduğunu söylemişti. Bundan dolayı Türkiye Cumhuriyeti iktisat programında da sergi müesseselerinin önemli bir yer işgal ettiğine konuşmasında değinmişti. Akdeniz sahilinin tabii güzelliklerini sinesinde yaşatan ve ticari, iktisadi, sanayi faaliyetiyle büyük ve üstün bir yere erişmiş bulunan İzmir, bereketli ürünleri ve masnuatıyla Anadolu'nun büyük ihracat iskelesidir. Bundan dolayı Türkiye Cumhuriyeti'nin gelecekte de en büyük bir iktisat merkezi kabiliyetindedir. Bu sebeple resmi ve özel müesseseleri her gün artan önemi ile dünya iktisadiyatının dikkatini çeken İzmir'de sergi ihtiyacı ihmal edilemezdi.

Düşman tahribine uğradığından inşaat halinde bulunan İzmir'de memleket halkını ve yabancıları memnun edecek bir sergi fikri ortaya atıldığında Ticaret Odası bu meseleye girişimde bulunmak konusunda tereddüt etmişti. Fakat Vali Kazım Paşa'nın ilham ve azimleri sayesinde faaliyete geçildi.

9 Eylül Sergisi 1927 senesinde yalnız milli bir mahiyette başlamıştır. Şehirde bulunan konsolosların memleketlerine bilgi vermek suretiyle sergiye gösterdikleri ilgi, sergi uluslar arası bir hale getirileceği zaman çok büyük bir başarının sağlanacağı ümitlerini desteklemektedir.

Ticaret, İç, Dış, Ziraat, Savunma Bakanlığının, birçok müessese, Ticaret ve Sanayi Odalarının, Borsaların, Tüccarların gayretleri sayesinde bu sergi halkı ve ziyaretçileri memnun edecek bir haldedir. İzmir Belediyesi de serginin ilk sermayesini vermiştir"⁹³.

⁹² İzmir'deki faaliyetlerine 1880 yılında Fransızların öncülüğünde Kordonda başlayan İzmir Ticaret Odasının, yabancı etkisi, hatta yabancı kontrolündeki uygulamaları ancak 1922 yılındaki yangınla birlikte son bulmuştu. Oda yönetiminde 1 Kasım 1922 tarihine kadar sürekli yabancılar ve azınlıklar söz sahibi olmuşlardı. Bülent Durgun, " İşgal Yıllarında İzmir'in Ekonomik Durumu ", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: III, Sayı: 9 – 10, Yıl: 1999 – 2000, İzmir, 2000, s. 34.

⁹³ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 3.

Vali Kazım Paşa da açılış nutkunda; “ Bu sergide, inkılâptan henüz çıkan ve yorgun zannedilen Türklerin memleketlerine ve iktisadi sergilere ne kadar derin bir aşk ile bağlı olduklarının görüleceğini vurgulamıştır. Burada sergilenen işler, büyük Gazi'nin düsturlarıdır.

Gerekli konforun sağlanamayacağı düşüncesiyle 9 Eylül Sergisinin 1927 senesinde ancak milli sınırlar dâhilinde yapılmasını istedik fakat yabancı memleketlerden gelecek olanların da kabul edilerek her türlü ihtiyaçlarının karşılanacağı ilan edildi. Bazı yabancı memleketler birçok firmalarla katılmıştır. Avrupa'da sergiler bir iki asırdan beri başlamıştır. Bizde ise hemen hemen yenidir. Türk'ün büyük inkılâbından sonra ve askeri zaferinden sonra iktisadi zaferlerine önem verilmiştir. Türk milleti en büyük kuvvetin iktisat kuvveti olduğunun farkındadır.”

Kazım Paşa konuşmasında, sergide bazı kusurların olduğunu söylemiştir. Fakat zamanın azlığına rağmen büyük güç harcanarak meydana getirilen sergi başarılı olmuştur.

Ticaret Bakanı adına Ticaret Genel Müdürü Şakir Bey'de nutkunda; “Sergiler milletlerarasındaki değiş tokuşu düzenleyen alıcı ve satıcıları birbirine tanıtan en önemli rehberdir, ticaret pazarlarının karanlık köşelerini aydınlatan, beynelmilel ticaret yollarını kısaltan vasıtalarlardır. Eski idarelerde de bazı sergiler yapılmışsa da bunlar ürünleri ve sanayii yabancılara tanıtmak için, taklit derecesinden ileri gidememiştir. Cumhuriyet idaresinde ise bu gibi taklitlerin yeri yoktur⁹⁴. Şakir Bey ayrıca nutkunda, zamanın azlığından dolayı mahalli olarak kurulan serginin gelecek senelerde uluslar arası bir özellik taşıyacağını söylemiştir. Bakanlık, gelecek seneler zarfında İzmir sergisinin diğer uluslar arası sergilerle boy ölçüşebilecek bir dereceye ulaşması için bütün yardımını bahşedeceğini temine beni elçi kılmıştır.” demişti.

9 Eylül sergisine ilişkin hükümet adına Vali Paşa tarafından Büyük Gaziye, İsmet Paşa'ya ve Ticaret Bakanı Rahmi Bey'e telgraflar çekilmiştir⁹⁵.

4 Eylül'de açılıp, 25 Eylül 1927 tarihinde son bulan ve gerek Türkiye ve gerekse İzmir ticaretinde herkesin beğenisini kazanan sergiye 195 Türk firması, 71 Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları ve Borsaları, 72 yabancı firması ki toplam 338 firma katılmıştı. Yabancı firmalardan yirmi biriyle, on yedisi Alman, on altısı Rus, beşi Amerikan, dördü İngiliz, üçü

⁹⁴ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 4.

⁹⁵ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 5.

İtalyan, üçü Fransız, biri Macar'dı⁹⁶. Sergiyi Türk ve yabancı olmak üzere 5053, öğrenci ve davetlilerden de 30214 ki toplam 80744 kişi ziyaret etmişti⁹⁷.

b) Sergilenen Ürünler:

Yerli ürünlerimizin sergilendiği pavyonlar arasında göz kamaştırıcı değeri ile halılarımız Türk ve yabancı kişiler üzerinde iyi hisler uyandırmıştır. Anadolu'nun içlerinde bir gelenek halini alan halı dokuyuculuğundaki Türk zekâ ve becerikliliği bu pavyonlarda aynen görülebilmektedir. Halı sergilerinde Türk kızlarının kişileri önünde büyük bir dikkat ve özenle halı dokumaları, ince modelleri uygulamaları Türklerin sanayide eskiden beri kabiliyetli olduklarını gösterir. Sergide halı teşhir edenler: Çolakzadeler, Şark Halı, Yılcancızadeler, Kadayıfçızadeler, Kumpanyalılarla, Eğirdir'de Ispartalı İmamzade, Mehmet Tahir, Isparta'da Kaçkızade Hacı Ahmet ve Şükrü Biraderler firmalarıdır. Bunlardan başka Isparta ve Kayseri Ticaret Odaları tarafından teşhir edilen çeşitli halılar ve Milas şehrinde Karacahisar köyünün halı seccadeleri mevcuttur⁹⁸.

Birinci dairenin alt katında 3 numaralı pavyonda Çolakzadelerin Isparta, Kula, Demirci, Uşak, Simav ve Kazıköy yörelerinde dokuttuğu gayet güzel ve cazibedar halılar herkesin takdirini kazanmıştır⁹⁹.

Isparta Ticaret Odasının halı meşherindeki taban halılar, zarif seccadeler, halı terlikler, Kayseri Ticaret Odası tarafından teşhir olunan gayet ince ve sanatkârane halılar, 127 numaralı pavyonda sergilenmişti¹⁰⁰.

Türkiye Sanayi ve Maden Bankası Pavyonunda Bakırköy fabrikasının imal ettiği her türlü kaput ve tentenelik bezlerle, yelken bezleri ve pamuklu mensucat teşhir edilmiştir¹⁰¹.

⁹⁶ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 2.

⁹⁷ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 3.

⁹⁸ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 6.

⁹⁹ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 6., Çolakzadeler ailesi yaklaşık yüz seneden beri halıcılıkla uğraştığından halıcılık aleminde bu aile büyük bir ün kazanmıştır. Bu firma on seneden beri kumpanya halinde faaliyet göstermekteydi. Kumpanyanın Kula kazasında halı ipliği fabrikası, boyahane ve yıkama haneleri mevcuttu. Isparta, Uşak, Gördes ve Borlu cinslerinden halılar imal ettirip Amerika, Almanya ve Londra'ya gönderilmekteydi. Kumpanyanın İstanbul, Frankfurt ve Berlin'de de şubeleri vardı.

¹⁰⁰ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 8.

¹⁰¹ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 9., Bakırköy Bez Fabrikası 1341 senesinde imalat – 1 harbiye müdüriyet umumiyesi (savaş genel müdürlüğü imalathanesi) emrinde iken diğer fabrikalarla birlikte Türkiye Sanayi ve Maden Bankasına devredilmişti. Bu tarihten altmış sene önce kurulmuş olan memleketimizin bu ilk pamuk mensucat fabrikası, kurulduğu tarihten itibaren faaliyeti esnasında memlekete en faydalı şekilde hizmet etmiş ve birçok zor zamanlarda ordunun zorunlu ihtiyaçlarını temin etmişti. 1340 senesi başlangıcında fabrikanın iplik tezgâhları değiştirilerek İngiltere'den en son sistem makineler getirilmek suretiyle ıslahat

Birinci binanın ikinci katında 12 numaralı pavyonda İzmir Pamuk imalatı Türk Anonim Şirketinin pek meşhur olan kaput bezleri çeşitli tarzda teşhir olunmuştur. Bu pavyonun yanında İzmir Şark Sanayi Türk Anonim Şirketi fabrikasının çeşitli numaralardaki iplikleri ve pamukların kozadan iplik haline gelinceye kadar geçirdiği safhalar ziyaret edenler tarafından memnuniyetle görülmüştür¹⁰².

Hacı Yavaşzade mesusası tarafından elli seneden beri Buldan, Kazı köy, Tire ve Manisa çevresinde özel el tezgâhlarında dokutturulan gayet sade ve dayanıklı yerli kumaşlardan yatak ve yorgan çarşafı, hamam takımları, el halıları, perdelikler, yerli kurapınlar, gömlek bezleri, gömleklik zefirler, oda döşemeleri, sofrta takımları teşhir edilmiş ve bunlar pavyonda tezgâhta da gösterilmiştir.

Bunlardan başka hapishane – i umumiyesindeki mahpuslar tarafından imal olunan trikotaj eşyası ve Osman Meftun Bey'in bizzat dokuttuğu pamuk mensucatı ziyaretçilerin takdirlerini kazanmıştır.

Sergide 12 numaralı dairede teşhir edilen İstanbul'da Balat'da faaliyet gösteren Paşa mensucat fabrikasının yünden mamul gayet zarif, ince dokunmuş çeşitli renkte kumaş paltoları ve türlü battaniyeleri yalnız milli gururumuzu sağlamakla kalmamış aynı zamanda milli iktisadiyatımızı yükseltmek için memlekette çalışan bu firmanın sanayi içeriğini de tanıtmıştır.

İzmir tüccarlarından Cevherizade Ahmet Hamdi ve Emirzade Halil İbrahim mensucat satış pavyonunda görülen Karamürsel Fabrikasının Avrupa tarzındaki yünlü kumaşları, yün battaniyeleri, melun ve fötr şapkaları memleketimizde yerli malların sürümünü artırmıştı¹⁰³.

Sergiye katılan pavyonlar arasında seçkin bir konum sağlayan Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Pavyonundaki ipekli, ipekmele karışık yünlüler, kumaşlar, krepler, trikotaj, kadın

yapılmış ve bu ıslahatı Türkiye Sanayi ve Maden Bankası takdire değer bir surette ileri götürerek fabrikanın buhar makinesini elektrik motorlarına çevirerek fabrikanın can damarlarını canlandırmıştı. Köhne tezgâhların yerine en son sistem otomatik tezgâhlar getirilmişti. Fabrikanın hammaddeleri tamamen memleketin içinden sağlanmakta ve yalnız Adana ve İzmir pamukları kullanılmaktaydı. Balya halinde fabrikaya ithal edilen pamuklar iplik haline getirilerek bundan da birkaç türlü kaput bezi cinsinden imalat yapılmaktaydı. Fabrikada ayrıca boyalı ve çubuklu bezler de imal edilmekteydi. Çadırılık, tentelik ve yelken bezleri, benzer Avrupa bezlerinin üstünde kıymetliliğe ve sağlamlığa sahip olup fiyatça da Avrupa mamulâtına rekabet etmekteydi.

¹⁰² *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 9., İzmir Şark Sanayi Türk Anonim Şirketi fabrikası bükülü ve bükümsüz iplik imal etmekte ve bunların en büyük kısmı içte sarf edilmekteydi. Fabrika 1927 senesinde Bulgaristan'a 76. 000 kilo, Rusya'ya 3. 000 kilo göndermiştir. İzmir Pamuk Mensucat ve İplik Fabrikaları da kaput bezi imal etmekteydi. Bu fabrikanın malları tamamen içte kullanılmaktaydı ve bunlara ait hammadde Aydın, Nazilli, Bayındır, Turgutlu kazalarından sağlanılmaktaydı.

¹⁰³ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 10.

elbiseleri ve Bursa'nın meşhur havluları fevkalade rağbet görmüştür. Kazım Paşa Bursa Pavyonunu açarken büyük bir haz duyduğunu dile getirmişti¹⁰⁴.

Trabzon meşherinde, Trabzon mensucat fabrikasının ipekli krep döşin, mantoluk, peştamal, mahalli çarşaf, canfes numuneleri ve Hacı Hüseyinzade Hamdi mesusasının ipekli, pamuklu, peştamalları, keşan taklidi bohça teşhir edilmiştir. Bunlardan başka özellikle Trabzon ve mensucat fabrikasının krep döşinleri ziyaretçiler tarafından beğenilmiştir¹⁰⁵. Rize ilinin eskiden beri en önemli ihracat maddelerinden birini oluşturan dokuma her sene çok miktarda Arabistan, Mısır ve Yunanistan'a ihraç edilmekteydi. Bilecik Ticaret Odası tarafından teşhir olunan duvar işlemleri de herkes tarafından takdir edilmiştir.

Birinci binanın yukarı katındaki koridorda Hafızzade Bedri Bey'in İstanbul'daki trikotaj imalathanesinde yaptığı trikotaj elbiseler, fanilalar, çoraplar pek mükemmel bir tarzda teşhir olunmuştur. Bundan başka İstanbul'da Mahmud Paşa'da Hamaratzade Mahmud Nedim Bey'in, İstanbul'da Kalpakçılarda Cihangir mağazası sahibi Mehmet Nuri Bey'in, İstanbul'da Çarşı – yı Kebirde kalpakçılar başında 180 numaralı mağaza sahibi Osman Mustafa Bey'in sanayi ipeğinden mamul feluş elbise, bluz, bundan mamul bilumum kadın rubaları, jakarlı ve düz fanilaları, çocuk pelerinleri ve her türlü çorapları teşhir edilmiş ve bunların büyük bir kısmı ziyaretçiler tarafından satın alınmıştır.

İzmir bölge iktisadisinde dikiş ve biçki yurtlarının genç hanımları hakiki bir ev kadını yapmak konusunda gösterdikleri azim ve gayret sergideki meşhere de yansımıştı. Çok büyük başarılar kazanan Karantina ve Göztepe dikiş yurtlarının teşhir ettikleri elbiseler, tayyurlar, örme ve trikotaj işlerinin güzelliği ve inceliği her Türk'ü sevindirmiştir. Bu sebeple Karantina dikiş yurdu müdiresi Nazmiye Hanımlar birer altın madalya ile ödüllendirilmişlerdir. Mustafa Hikmet kadın terzihanesi de kadın mantolarından dolayı bir bronz madalya almıştır. İzmir Zaman Terzihanesi sahibi Şükrü Bey tarafından makinesiz, el ile dikilmiş bir frak, kenarları ve bacak araları dikişsiz bir pantolon, kadın smokini ve jaket atay serginin müstesna bir köşesinde teşhir edilmiş ve bu Türk sanatkarlarımız da herkesin takdirini kazanmıştır. Bunlardan başka İzmir Sağır ve Dilsizler mesusasının mensucatu, kadın ruba ve bluzları, yün fanila ve atkıları ile İstanbul'daki Kızılay sanat evinin işlemeli çay takımları, bluz ve

¹⁰⁴ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 12.

¹⁰⁵ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 15., Hacı Hüseyinzade Hamdi Efendi'nin yerli tezgahlarında her çeşit peştamal, yatak çarşafı, el peçeteleri, önlük ve ipekli kutular, perdelik döşemelik, yatak ve yorgan yüzleri dokunmaktaydı.

kombinezonları, peçete ve mendilleri ve çocuk oyalarının hemen tamamı ziyaretçiler tarafından satın alınmıştır.

Birinci binanın üst katında 12 numaralı pavyonda Yorgancı Mustafa ve Süleyman ticarethanesi tarafından mamul edilen alaturka ve alafranga model yorganlar, atlas, lüks saten, İstanbul'un ince ve ağır yazmalarından mamul çeşitli renkte yorganlarla yerli kaput bezinden yataklar ve portatif biçimi üç kattan ibaret portatif yataklar, karyola somyaları, karyola cibinlikleri gösterilmiştir¹⁰⁶.

İzmir iktisadi bölgesi içinde ve dışında mevcut debbağ haneler tarafından imal olunan deriler ve bunların türlü şekilde mamul kısımları sergide aşağıdaki pavyonlarda teşhir edilmiştir.

Birinci pavyonun üst katında bir numaralı dairede, Giritli Reşid Oğlu Mehmed Emin Bey'in fabrikasında Avrupa mallarından kesinlikle ayırt edilemeyecek bir tarzda imal olunup yabancı ziyaretçilerin dikkatlerini çeken kösele, vakte, telâtin, saraç köselesi, maroken, sahtiyan elvan ve lökes meşin, sade beyaz meşin ve oscar numuneleri görülmüştür.

Mehmet Şevki Bey, becerikli bir Türk genci olup Almanya'da beş sene kadar debbağa eğitimi almış ve İzmir – Karşıyaka hattı üzerinde salhane karşısında debbağ hane açmıştı. Burada imal ettirdiği ayakkabıları yüzlerinde kullanılan şaplı ve çiçekli kuzu ve koyun derileri, korumalı futbol ve spor ayakkabı derileri, saraç köselesi ve tilki derileri, şarpalık ve mantoluk sansar, sincap ve kurt derileri ve sair av hayvanat derileri pek mükemmel bir tarzda teşhir edilmişti¹⁰⁷.

Türkiye Sanayi ve Maden Bankası meşherinde herkesin dikkatini çeken deri mamulâtından olan maroken sahtiyanlar, yıldızlı ve saracyalık elvan meşinler, koyu usulü köseleler, karum ve karepun köseleler Türkiye içindeki debbağatın ilerleme derecesine bir örnekti. Beykoz kundura fabrikasının zarif ayakkabıları da pek güzeldi. Avrupa fabrikaları derecesinde gelişmiş olan deri fabrikası, koyun derisinden kösele, taban astarı, lüks ve yıldızlı seraciyeye özgü bütün derileri imal edebilecek kabiliyetteydi. Bu fabrikada en son sistem makineler mevcuttu¹⁰⁸.

¹⁰⁶ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 15., Mustafa Süleyman Firması, İzmir Hisarönünde 1338 senesinden beri faaliyet etmekteydi ve senevi 5 – 6 bin adet yorgan ve yatak imal etmekteydi.

¹⁰⁷ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 16., Şevket Bey'in şark deri fabrikasının senevi kudreti 15. 000 dana , 30. 000 koyun veya keçi derisi ile iki yüz kürk manto ve yüzlerce av hayvanı derisi imalatından ibaretti.

¹⁰⁸ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 16., 650 işçisi olan kundura fabrikası 2500 çift Makay sisteminde kundura yaptığı gibi bundan başka günde 500 çift lökes ayakkabı imaline de başlamıştı. Fabrikanın

İktisat bölgesinde debbağat konusunda önemli bir mevki olan Denizli şehrinin ham ve mamul derileri sergide önemli bir mevki kazanmıştı. Özellikle Denizli Şems Terakki ve Ümid Terakki debbağat şirketlerinin meşin, keçi derileri, vakte, telâtin, oskar ve sahtiyanlarının zarif olduğu görülmüştü¹⁰⁹. Tire Ticaret ve Sanayi Odası tarafından Tire kazasında imal olunan deriler, ticaret odası pavyonunda teşhir edilerek rağbet görmüştü¹¹⁰.

Sergide çeşitli pavyonlarda İzmir şehrinin Kemeraltı caddesinde Mehmet Kazım, Yol Bedestanında Kavaf, Kavrukzade Mehmet Halit, Arastede İstanbul Kundura Mağazası Cemil, Kalancılarda Necdet Kundura, Ethem ve Mahdumi Seyit Ticarethaneleri tarafından her çeşit lokes ve sade kadın ve erkek ayakkabıları halka Türk sanatkarlarının yüksek kabiliyetleri ve yerli mallarındaki zarafet ve sağlamlığı hakkında pratik bir fikir vermiş oldu. Serginin Trabzon Ticaret Odası Meşherinde, Trabzon halkının eskiden beri “ çapula tesmiye itdikarı “ ayakkabının dans salonlarında ve kibar toplantı yerlerinde giyilebilecek derecede iyileştirilmiş olan şekli görülmüş ve Trabzon Türk kundura hanesi gümüş madalya ile ödüllendirilmişti¹¹¹.

Medeni ihtiyacımızın önemli kısımlarından birini oluşturan mobilyalar serginin çeşitli pavyonlarında büyük bir kıvançla seyredilmişti. Mobilya ve marangozlukla ilgili teşhiratta bulunan yerli mesusaların başlıcaları: Haraccızadeler, İzmir Sanatlar Mektebi, Zinet Mobilya ve Marangoz Fabrikası, İzmir Sağır ve Dilsizler Mektebi, Giritli Mustafa Efendi, Hayrettin ve Biraderi Efendiler ve Hafız İhsan Beylerdi¹¹².

Birinci binanın alt katında 7 numaralı pavyonda Haraccızadeler meşherinin teşhir edilen mamul yemek masaları, en mükemmel ve yuvarlak biçimde yatak odası takımları, yemek odasına özgü büfe, cevizden yapılmış gayet ince oymalarla koltuk takımları sergiyi ziyaret edenler üzerinde Türkiye marangozluğunun gelişmişlik derecesine dair iyi intibalar bırakmıştı¹¹³.

seraciye dairesinde, seraciye derilerinden lokes seyahat çantaları, el çantaları, evrak cüzdanları, manüvera kayışları vesaire imal olunmaktaydı.

¹⁰⁹ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 16., Yapılan soruşturmalara göre bu şirketlerin her biri senevi 40 bin kilo dercesinde deri imal ettirmektedir.

¹¹⁰ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 17., Tire debbağhaneleri hakkında mahalli ticaret odasından verilen bilgilere göre; Tire’de seryanzade Hacı Süleyman, Denizlili Menla Mehmet, Seryanzade Sadık, Menla Mehmet oğlu Ahmet, Gugalı oğlu İbrahim, Köprülülü Hasan Ağa ve ortağı, Celtikci oğlu Mustafa, Katırcı oğlu Ali ve Köprülülü Bekir Efendilere ait birer debbağhane mevcut olup bunların umumi bir sene zarfında 408000 okka vaketa, 208000 okka liv imal etmekteydi.

¹¹¹ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 17.

¹¹² *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 17.

¹¹³ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 18., Haricizadeler mesusatı İzmir Sanatlar Mektebinden mezun üç kardeşin birleşmesiyle oluşan bir şirketti. Müessese 1918 senesinde faaliyetine başlayarak seri adımlarla ilerlemiş ise de İzmir yangını sebebiyle zararlara uğramıştı. Fakat yangından sonra oluşan zararlar az zaman zarfında telafi edilmişti. Bu şirket Karataş İskelesi yanında ve sahilde bulunan fabrikalarında 40 – 50 işçi

Sanatlar Mektebi meşherinde görülen türlü koltuk, yazı, yemek ve yatak odası takımları ziyaretçiler üzerinde olumlu bir tesir bırakmış ve teşhir edilen mobilyaların hepsi satılmıştı¹¹⁴.

Sergide, birinci binada on numaralı pavyon Zinet Mobilya ve Marangoz Fabrikasına ait idi. Burada her türlü mobilyalardan başka harman makinesi, üzüm kalbur makinesi, arı kovanları ve buna benzeyen imalatlar teşhir edilmişti. Bu vesile ile iki seneden beri kurulmuş bulunan bu firma Türkiye’de tanınmıştı¹¹⁵.

İkinci binanın üst katında İzmir Kestane Pazarında faaliyet gösteren Giritli Mustafa Efendi’nin fevkalade muntazam ve Avrupa malından ayırt edilemeyecek tarzda bulunan kafesli ve hasır örmeli sandalyeler ile Hayreddin ve kardeşinin masaları, Hafız İhsan Bey firmasının mobilyaları takdire değer görülmüştü¹¹⁶.

Serginin en muhteşem manzaralarından birini Kütahya’nın çini meşheri oluşturmaktaydı. Sergi girişi karşısındaki mermer merdivenliğin her iki tarafını süsleyen Kütahya’nın çini ve şark çini fabrikalarının rengârenk, zarif ve nefis çinileri ziyaretçiler tarafından büyük bir zevkle incelenmişti. Büyük Mimar Kemaleddin “ Çini sanat tezyini bir Türk milli sanatıdır. Ve bu sanat tarihi mükemmeliyeti ile yalnız Kütahya ikliminde, Kütahya toprağıyla, boyasıyla ve sırrıyla ve Türk ruhuyla meydana getirilebilir. Çini sanatının bu parlak ürününü başka iklimde başka toprakla ve başka işçilikle meydana getirebilmek mümkün değildir: Bundan dolayı Kütahya çiniliği rekabetten uzaktır. Ve taklitleri o kadar adi ürünlerdir ki bunların yanında Kütahya çini hâsılatı nur gibi parlar. “ sözleriyle Kütahya’da çiniciliğin ne kadar gelişmiş ve olgunluk düzeyine eriştiğini dile getirmişti. Kütahya’da iki çini fabrikası faaliyeteydi. Bunlardan birincisi Şark Çini Fabrikası, İkincisi de Hacı Minas zamanından kalıp birçok değişiklikten geçen Kütahya Azim Çini Fabrikasıydı. Kütahya çini mamulâtı içte kullanıldı gibi İzmir’de Moralızadelerin idare ettiği ihracat şebekesiyle Avrupa ve özellikle Amerika’ya sevk olunmaktaydı¹¹⁷.

çalıştırmaktaydı. Müesseseye ait mağaza Hükümet Konağı önündeydi. Haraccızadeler mobilya imalinde yerli malı kullanmakla beraber Avrupa’dan da kumaşlar, maroken deriler, kristal camlar alınmaktaydı. 25 – 30 bin Türk lirası sermayeye sahip olan bu müessese halka vadeli ve veresiye muamelesi yapmaktaydı. Ve özellikle memurlara her türlü kolaylığı göstermekteydi.

¹¹⁴ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 18.

¹¹⁵ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 18., Mobilya ve ziraat aletleri için kullanılan hammaddeler; çam, ceviz, diş budak, karaağaç, kestane ve gürgen ağaçları kerestesi idi.

¹¹⁶ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 18.

¹¹⁷ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 19., Kütahya’da çinicilik pek eski olup Türklerin Anadolu’yu ilk istilası devirlerinden itibaren başlar. Çiniciliğin vaktiyle Kütahya’dan başka Sivas ve Ankara’da dahi revaçta olduğu ve ilerleme gösterdiği eski eserlerden anlaşılmaktadır. Bu sanat özellikle Selçuklu Türkleri

İzmir iktisadi bölgesinin nefis zeytinyağlarından yapılmış sabunları birçok pavyonda dikkatleri çeken bir şekilde sergilenmişti. Sabun teşhiratında bulunanlardan başlıcaları Umur Muharrem ticarethanesiyle Milaslı Terzizade Mustafa Zeki, Milaslı Nalbandzade Avni Bey ve ortağı, Sabuncuzade Ali ve Fehmi Bey, Edremitli Sezai Umur Bey, Sabuncu Mustafazadeler, Mukayyadzade Nuri ve Fehmi Arif Beylerdi.

Memleketin her tarafında hoş ve sıhhi sabunlarıyla ünlü olan Umur Muharrem Firmasının pavyonu sergide en çok takdir kazanan pavyonlardan biriydi. Büyük bir zevkin ürünü olan bu meşherdeki sabunlardan büyük itinalarla gayet sanatkârane yapılmış bir çardak ve bunun etrafında Umur Muharrem markalı çeşitli şekilde beyaz çamaşır sabunlarını, markalı sabunlardaki inceliği görünce bu meşher için “ bir araya getirilmiş kıymetlilik “ tabirini kullanmamak mümkün değildi. Bu pavyonda aynı zamanda müessesenin yeni tesis ettiği alüminyum ve bakır fabrikasının bakır ve alüminyumdan mamul Avrupa tarzında metbec takımları, leğen ve ibrikler, su bardakları ve sefer takımları sergilenmişti¹¹⁸.

Birinci binanın üst katındaki 3 numaralı pavyonun seçkin bir köşesinde Milaslı Nalband oğulları ve ortağı ile Terzizade Mustafa Zeki Firması tarafından saf zeytinyağından yapılmış el yıkama ve çamaşır sabunları ile zeytin danesi, zeytinyağı, tütün, balık yumurtası, zımpara madeni, balmumu, çam fıstığı, sünger ve hububat sergilenmiştir. Nalband oğullarıyla Mustafa Zeki firmalarının sabunları Fethiye, Fenike, Anadolu, Mersin, Adana, İnebolu ve Samsun bölgesine sevk edilmekteydi. Her iki firma sabunculuktan başka zeytinyağı, çam fıstığı ve balmumu ihracatıyla meşgul olmaktadır¹¹⁹.

Çeşitli pavyonlarda dikkatleri çeken Edremitli Sezai Umur, Sabuncu Mustafa zadeler, Mukidzade Nuri ve ortağı ticarethanelerinin sabunları da takdire değerdi.

tarafından himaye edilmiş ve idarenin Osmanlı Türklerine geçmesinden sonra daha çok gelişme ve ilerleme göstermiştir.

¹¹⁸ *İzmir Ticaret Odası Mecmuası*, 1927, s. 20., Umur Muharrem müessesesi, 1310 tarihlerinde Aydın’da kurulmuştur. Yunan işgalinde Aydın kasabasının feci yangını zamanında bu müessesede çok zarara uğramış ve İzmir’in geri alınmasından sonra İzmir’de yeniden sabunculuk üzerine işlemlere başlamıştır. Bunun üzerine adı geçen müessese tarafından Aydın’da bir sabun fabrikası ve İzmir’de de iki sabunhane ve bir alüminyum, bakır ve bronz fabrikası açılmıştır. Aydın ve İzmir’deki fabrikaların senevi imalatı yaklaşık olarak bir milyon beş yüz bin kilodur. İstanbul’da yeniden kurulan sabun fabrikasının imalatı bunun dışındadır. İzmir’deki bakır fabrikası da İzmir – Halkapınar’da Mersinli caddesindeydi ve burada 10 – 12 tezgâh mevcuttu. Umur Muharrem Fabrikasının başında devrin en girişimci kişilerinden biri olan Umur Muharrem Bey bizzat bulunmakta ve ticarethanenin işleri damadı olan ve İzmir ticaret âleminde pek faal ve tanınmış bulunan Zebir Zehedi Bey tarafından döndürülmekteydi.

¹¹⁹ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 21., Nalbantzadeler İtalya’ya yaklaşık olarak 500 bin kilo zeytinyağı, Hamburg ve Newyork’a 200 çuval çam fıstığı ve 50 çuval kadar balmumu, Terzizadeler de İtalya’ya yaklaşık bir buçuk milyon kilo kadar zeytinyağı ihraç etmekteydi.

Türkler çok kabiliyetli ve hayati güce sahip kişiler olduklarını sergideki itriyat ve tıp aletleri meşherinde göstermişlerdir. Bu suretle azim ve fedakârlık bakımından hiçbir milletten geri kalmayan sanatkârlarımızın icat ve keşif konusundaki başarılarını bu milli sergide görmek mümkündür. Eczacıbaşı Ferid Bey'in Türkiye itriyatında meydana getirdiği yenilikler, İstanbul'da Edip Arif ve İsmail İbrahim Beylerin ve İzmir'de Semere – i Sebat Ticarethanesinin kokuları memleketteki itriyat sanatının gelişmişliğine bir örnektir.

Birinci binanın üst katında girişimci bir sanatkârın becerikliliğiyle ortaya çıkan ve estetik bir zevkle başarılı bir tarzda sergilenen Süleyman Ferid kolonyaları, esansları, Ferid tuvalet ve çocuk pudraları, katran, diş macunu, diş tozu, çiçek ve gül suları, krem, kuvvet şurubu, hafakan, kına özü, müshil şekerleri ve nezle için selamet suyu, Türklerden başka yabancı ziyaretçilerin de beğenilerini kazanmıştı.

Her girişimi sarsılmaz bir azim ile yapıp başaran bu saygıdeğer sanatkarın sergideki başarılarını Milli Eğitim Bakanı Necati Bey de gözden kaçırmamış ve sergiyi ziyareti esnasında Süleyman Ferid Bey meşherinin önünde durarak: “ Ferid Bey girişimci bir gençtir. Bu meşheri düzenlemede de başarılı olmuş, hakikaten güzel bir köşe... “ diyerek duygularını dile getirmişti. Tıbbi ve itriyat sanayinde ümidin dışında güç ve başarılar elde eden bu müessese sahibi 1327 senesinde itriyat ve tıbbi ecza atölyesini kurmuş ve Kemeraltı'nda dahi Şifa Eczanesini açmıştır. İzmir bölgesi tıbbi ecza ve itriyat sanatında tanınmış olan Ferid Bey firması esanslar, kolonyalar, tuvalet ve çocuk pudraları, tabletler, aspirinler imal etmiş ve atölyesini çeşitli makineler ve birtakım cihazlarla donatarak modern bir fabrika haline getirmiştir. Eczacıbaşı Süleyman Ferid müessesesi mamulâtından esans ve kolonyalar, Avrupa'nın en iyi markalarına rekabet edecek bir durumdaydı. Sergide altın madalya ile ödüllendirilen bu müessese İzmir bölgesi itriyat sanatının yükselmesinde amil olanların en mühimlerindenidir ¹²⁰.

İstanbul Balık Pazarı Maksudiye Hanında Melek Kolonyaları amili Edip Arif Bey tarafından imal olunan kolonya, losyon ve çeşitli türlerde lavantalar ikinci binanın 3 numaralı pavyonunda pek muntazam olarak sergilenmişti. Türk kolonyalarının içerde sürümünü sağlayan İstanbul'da itriyatla uğraşanlar arasında esanslarını bizzat imal eden Melek

¹²⁰ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 21., Eczacı Ferid Bey Firması 1323 tarihinde kurulmuştur. İzmir'in Tilkilik caddesinde eczane – i umumi adı altında açılan bu müessese az zaman zarfında gelişmeye başlamıştır.

kolonyaları müessesesinin sahibi, yabancı memleketlerde eğitim görmüş ve kolonya imalini gerçekten öğrenmiştir¹²¹.

Birinci binanın üst katında güzel bir tarzda sergilenen İzmir Semere – i Sebat Müessesesinin kolonya ve lavantaları da pek hoş gitmişti. Müessesenin Anadolu içinde 13 şubesi mevcuttu. Sergiyi ziyaret edenler bu pavyonda gördükleri kolonyaların Avrupa mallarından katiiyen ayırt edilemeyeceğine kanaat getirmişlerdi.

Serginin çeşitli pavyonlarında diğer ürünler ve mallar arasında sergilenenler arasında İzmir’de kimyager Memduh Bey, Salahaddin ve Mehmet Hilmi Beylerin inci diş macunu, İsmail İbrahim Bey’in kolonyaları, Türkiye eczanesi sahibi Halil Sami Bey’in kuvvet şurubu, Trabzon’da Berber Hasan Tahsin Bey’in kolonyaları ziyaretçiler üzerinde iyi bir etki bırakmıştı¹²².

Büyük Gazimiz ilk İzmir İktisat Kongresini açtıkları esnada: “Sanayimizi ilerletmek mecburiyetindeyiz. Eğer sanayi konusunda geri kalırsak haricin haracgüzarı (vergi verici) oluruz.” demişlerdi.

İzmir 9 Eylül Sergisinin sanayi meşherlerindeki canlı eserleri büyük dâhimizin birkaç sene evvelki sözlerine gerçekten cevap vermiş oluyordu¹²³.

Birinci binanın üst katında Çiçek ve Sepet Mektebinin Meşheri 5 numaralı pavyon adeta özenle yapılmış bir bahçeyi andırıyordu. Dairenin ortasında son baharı temsil eden bir çınar ağacını ve bunun etrafında görülen suni krizantem, menekşe, zambak, sümbül, papatya ve diğer suni çiçekleri gerçeklerinden ayırt etmek mümkün değildi. Mektep tarafından imal olunan sandalyeler, koltuklar, çocuk beşikleri, bavullar ve sepetler gayet muntazamdı. Vidin, Paris ve Viyana’da sepetçilik, hasır mobilyacılık, suni çiçek ve oyuncakçılık eğitimi alan girişimci gençlerden Hasip Bey, İzmir – Göztepe’deki suni çiçek ve sepet okulunu büyük bir azimle meydana getirmişti. Bu pavyonda Raşit Vedat Bey’in kendi eliyle yetiştirdiği 80 kadar saksı derveninde açık hava salon çiçekleri sergilenmiş ve çiçek meraklılarının dikkatlerini çekmiştir¹²⁴.

Paris Güzel Sanatlar üyesi olan Sedefkâr Vasıf Bey’in meşherindeki gül ağacından mamul, kenarları sedefle gayet sanatkârane işlenmiş kemençe, birkaç türlü çerçeveler, içi

¹²¹ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 22., Bu müessesenin imalatı 10 – 12 bin kiloydu.

¹²² *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s.22.

¹²³ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 22.

¹²⁴ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 23., Mektebin 1926 senesindeki imalatı: 26. 400 adet çeşitli suni çiçek, 156 adet büyük çelenk, 104 takım çeşitli modellerde hezaren saz ve söğüt dallarından mobilya, 4. 600 adet yaş üzüm sepeti ve 3. 200 adet tür sepettir.

sedef işlerinden yapılmış İstanbul'daki Kız Kulesi, Gazi Kemal Paşa'nın fildişi ve sedeften bir resmi her ziyaretçi tarafından hayretle incelenip beğenilmişti.

Çeşitli pavyonları süsleyen Ressam Ali Nazmi Bey'in eserleri de heyetçe dikkate alınmış ve sahibi altın madalya ile ödüllendirilmişti.

12 numaralı pavyonda Güneş Mösyeki mağazası sahibi Zeynel Abidin Bey'in kendi icadı olup ud şeklinde ve uddan yedi ses kalın kontez ud, nale, yanık namındaki sazlar, keman ve ud bir arada olmak üzere kebar, piyonolin gibi müzik aletleri ile temsilcisi bulunduğu Almanya ve Çekoslovakya fabrikalarının müzik aletleri sergilenmişti¹²⁵.

Sergide, Resne Fotoğrafhanesinin Meşherinde üç numaralı pavyonunun bir kısmını süsleyen Cumhurbaşkanı Gazi Kemal Paşa'nın son genel taarruz esnasında Kum Tepede çekilmiş bir fotoğrafı, İzmirli mini mini bir kızın üzüm ve incir mahsulü arasında gayet sanatkârane alınmış bir fotoğrafı ve İzmir şehrinin genel bir panoraması herkes tarafından beğenilmişti. Bahaaddin Bey, sergi pavyonlarının fotoğraflarını çekmek suretiyle İzmir fotoğrafhaneleri arasında imtiyazlı bir mevki kazanmada başarılı olmuştu¹²⁶.

Türklerin kehribarcılık sanatındaki incelikleri eskiden beri tanınmıştı. Sergide teşhir olunan kehribarcılıkla ilgili eşyadan ağızlıklar, tespihler, kürdanlıklar, baston başlıkları ile fildişinden, gül ve sandal ağacından, bakalitten mamul eşyalar; Türk ve yabancı ziyaretçiler tarafından beğenilmiş ve çoğu satın alınmıştı¹²⁷.

Eskişehir bölgesinin doğal hazinelerinden olan lüle taşlarının çeşitli usullerle temizleme ameliyatından sonra tanınmış sanatkârlar tarafından imal edilen ibrişim ve tel üzerine dizilmiş kemerler, pantatifler, gerdanlıklar, çeşitli şekilde tespihler, sigaralıklar sergilenmişti. Ve İzmir sergisine katılan Eskişehir'in ünlü ustalarından tespih ve kemerci Arif Hikmet ve Ali Osman Beyler birer altın madalya kazanmışlardı.

Sanatkâr Hüsamettin Beyle Leon Gazarusyan Bey tarafından imal olunan bronz oyma işleri, elektrik ve havagazı muslukları, askılar, ayna ve tablo çerçeveleri, salon lambaları beğeniye hak kazanmıştı.

¹²⁵ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 23., Becerikli bir sanatkar olan Zeynel Abidin Bey, ordudan 1330 senesinde ayrıldıktan sonra İstanbul'da işe başlamış ve İzmir İktisat Kongresinin ardından İzmir'e gelerek cüzi bir sermaye ile iyi bir musiki aleti müessesesi meydana getirmişti. Senede 600 adet müzik aleti imal etmekteydi. Kuruluşta iki çocuğundan başka on işçi mevcuttu.

¹²⁶ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 23.

¹²⁷ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 24., İstanbul kehribarcılar kooperatifi kırk ustanın katılımıyla kurulmuştu. Başkanları Ali Bey isminde girişimci bir kişiydi. Kooperatif, imal ettiği kehribar takımlarını çok miktarda Mısır'a, Romanya'ya ve cüzi miktarda Yunanistan'a, gümüşlü fildişi eşyayı da Amerika'ya ihraç etmekteydi. Esnafın imalatı el ile yapılmaktaydı.

Demir sanayi ile alakadar olup mal teşhir edenler: İzmir Sanatlar Mektebi, Ahenk Hurufat Dökümhanesi, İzmirli Eğeci Hilmi, İstanbul'da Ahmet Necip Bey, Mustafa Vehmi ve Numan Beyler, Kasabada Zafer İmalathanesi, Akhisar'da Hamit Bey, İzmir Zirai Aletler Fabrikası, Eskişehirli Hacı Dost Mehmet Bey, Demirci Muzaffer ve Hasan Sadık Beyler, Bursa'da Bıçakçı Hayreddin ve Remzi Ustalar, Ahmet Cemal Mehmet Halis Beyler, İstanbul Esnaf Bankası ve Osman Nusret Bey'lerdi.

Sanayi Mektebi pavyonunda fevkalade mükemmel ün salmış mobilyalardan başka demirciliğe ait eşya, alet ve edevat teşhir edilmişti. Bunların yanında, özellikle un değirmenleri, zeytin peresi ilgililerin dikkatini çekmişti. Mektepteki dökümhane, üç tonluk bütün parçayı dökebilecek kabiliyeteydi.

Serginin mütevazı bir köşesinde, muntazam bir camekân içinde faal ve azimli gençlerden Ahenk matbaası sahibi Süleyman Şevket Bey'in imal ettiği matbaa hurufatı numuneleri herkeste ciddi bir merak uyandırmıştı. Matbaa harflerinin İzmir'de yapıldığını bilmeyenler, Süleyman Şevket Beyi hürmetle anlamışlardı¹²⁸.

İzmir Kestane Pazarında Kara Demircilerde 6 numarada Eğeci Ahmet Reşidi Beyin oğulları Mehmet Hilmi ve Mustafa Rauf Beylerin suni çiçek ve ayakkabı imaline mahsus Avrupa tarzındaki alet ve edevatı inceleme konusu olmuş ve müessese sahipleri takdir edilmişti¹²⁹.

Almanya'da ciddi bir eğitim gören Türk Gençlerinden olan Ahmet Necip Bey, atölyesinde, Almanya'dan getirttiği telsiz telefon ahizelerine ait makineleri montaj yaparak kullanılabilir bir hale getirmiş ve Avrupa'dan doğrudan doğruya makine halinde gelen telefon ahizelerine fiyatça rekabet etmişti. Bu makineler sergide teşhir edilmiş ve fevkalade rağbet görmüştü.

İstanbul'da Beyazıt çarşısında büyük yol geçen hanında Mustafa Vehmi Bey tarafından imal edilen ve memleketin her tarafında kullanımı yaygınlaşan karyola somyaları ve İzmir'in küçük demir hanında Mustafa Numan Efendi'nin meydana getirdiği sacdan yapılmış soba boruları, mangallar, teneke üzüm numune kutuları büyük bir pavyon dâhilinde teşhir edilmişti.

Serginin bahçe kısmında görülen Kasabadaki Zafer imalathanesinin pullukları, Akhisar'da Cemal oğlu Hamit Beyin senevî imal ettiği 700 adet pulluklardan birkaç numune,

¹²⁸ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 24., Ahenk matbaası ve dökümhanesinde 36 işçi çalışmaktaydı. Senevî döküm imalatı yaklaşık 3.000 kiloydu.

¹²⁹ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 24.

İzmir Kestane Pazarında zirai aletler fabrikası sahibi Saadettin Bey'in pullukları, Eskişehir'de Hacı Dost Mehmet Bey'in senevî yaklaşık imal ettiği 160 tohum serpm makinelerinden numuneler ziraatla uğraşanlar nezdinde ciddi bir ilgi uyandırmıştı.

Demirci Muzaffer ve Hasan Sadık Beylerin demir parmaklıkları, Bursa'da Bıçakçı Hayreddin ve Remzi ustaların bıçakları, Ahmet Cemal Bey'in pompa takımları, İstanbul'da Mehmet Halis Bey'in ve İstanbul Esnaf Bankasının yangın söndürme aletleri, Osman Nusret Bey'in kendi icadı olup Almanya fabrikalarında imal ettirdiği yazı makineleri birkaç pavyonda teşhir edilmiş ve müessese sahipleri, serginin jüri heyetince çeşitli surette ödüllendirilmişti.

İzmir – Kızlar ağası Hanında 35 numarada Kimyager Hasan Hulki Bey tarafından serginin ikinci binasında, kuru ve tuzlu olarak imal edilen koyun, kuzu ve sığır bağırsakları teşhir edilmişti¹³⁰.

Son zamanlara kadar toptan Avrupa'dan getirilen ayakkabılara ait kalıpların Türkiye'de imal edildiğini bilenler ve buna ait numuneleri sergide görenler her halde sevinmişlerdi. Sergide kundura kalıbı teşhir eden Tokat'ta Mahir Bey müessesesiydi. Senevî imalatı yaklaşık 325 bin çifti bulan adı geçen firma, istenilen numuneye uyma ve ücret nakliye müşteriye ait olmak üzere 22 – 23 santimlik kalıpları 80 kuruşa, 33 – 45 santimlik kalıpları 100 kuruşa satmakta olduğunu bildirmişti. Sergiye katılmayan İzmir'de inkılâp sokağında Hasan Fehmi Bey'in Türk ili kalıp imalathanesi de senevî yaklaşık 4.000 çift kalıp imal etmekteydi.

Geyve Ticaret Odası meşherinde görülen renkli ve çeşitli türdeki tahta kaşıklar; Taraklıdan Hacı Menla Mehmet Bey oğulları ile Hacı Atıf, Ali Rıza, Rikkat, Kadir Beyler ve Mehmet Onbaşı tarafından imal edilmekteydi. Senevî imalat yaklaşık beş yüz elli bin adetti.

Su motorlu un değirmenleri ile tahin, fındık, yağ, kahve ve toz değirmenlerinde kullanılan Foça'nın değirmen taşlarından çeşitli numuneler sergi bahçesinde teşhir edilmişti.

Buldanlı Hacı Emin ve Hafız Edhem Mehmet tarafından sanatkârane bir tarzda imal ve teşhir olunan Sarayköy - Söke taşları özellikle inşaat ile uğraşanlar tarafından ilgi görmüştü¹³¹.

¹³⁰ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 25., Girişimci ve faal bir Türk kimyageri olan Hasan Hulki Bey'in İzmir Salhanedeki imalathanesinde 27 işçi çalışmaktaydı. Senevî imalat 120 bin adet koyun bağırsağı, 500 kilo kuru kuzu bağırsağı, 270 bin metre kuru ince sığır bağırsağı, 60 bin adet sığır salamydı. Hamburg, Trieste, Viyana ve Prağa da imalat gönderilmekteydi.

¹³¹ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 25.

İstanbul Kuzguncuk'ta Cemal Adil Bey, sergilediği emaye işlerinden dolayı altın madalya, İstanbul'da milli mamulât şirketi mum ve tebeşirler için gümüş, Bursa'da Hacı Resülzade ipek böceği tohumundan gümüş, Gemlikte Baha Bey ipek böceği tohumu sebebiyle bronz madalya kazanmışlardı.

Memleket için iktisadi görüşe yakışır bir üstünlük oluşturan serginin gıda sanayi pavyonlarındaki teşhirat en güç beğenenlere bile boyun eğdiriyordu. Bunlar arasında özellikle Ali Galip Meşheri ve Yusuf Niyazi Bey firmasının Avrupa mamulâtından katiyen ayırt edilemeyen bisküvileri; Türklerin şekerleme ve hamur işleri sanayindeki başarılarını bariz bir surette gösteriyordu.

Eski bir şöhrete sahip olan Bursalı Ali Galip meşheri serginin alt katındaki salonu baştanbaşa işgal ediyordu. Ortasında fıskiyele, etrafında hoş çiçek saksıları ve bir tarafında radyo makinesi bulunan bu pavyon ziyaretçilerin gözdesi olmuştu. Firmanın muntazam büfesindeki şekerlemeler, bon bon, reçel, şurup, marmelat ve pastaların sanatkâr eller tarafından imal olunduğu derhal anlaşılıyordu¹³².

Bir buçuk milyon lira sermayeye sahip Uşak'ta Terakki Ziraat Türk Anonim Şirketinin 17 Kanun – 1 Evvel 1926 tarihinde açılan şeker fabrikasının şekerleri ile pancar küspeleri teşhir olunmuştu¹³³.

Pek girişimci bir sanatkâr olan Niyazi Yusuf Bey, 1338 senesinde kurmuş olduğu fabrika mamulâtından çikolatalı, kaymaklı diğer çeşitlerdeki bisküvileri camlı kutu ve jelâtinli paketlerle teşhir etmişti. Niyazi Yusuf Bey, bisküvilerinin Avrupa malından daha nefis olduğunu ispat etmek için teşhir ettiğinin bir kısmını ziyaretçilere ücretsiz dağıtmıştı¹³⁴.

Serginin çeşitli pavyonlarında Avrupa tarzında büyük ve küçük düz kesme, kesme tırtıklı, ince kesme tırtıklı, arpa, yıldız ve tel şehriyeler her numarada makarna ve yufkalar teşhir edenlerden Türk makarna fabrikası Hasan Tahsin Piyale, Kartal Makarna ve İstiklal

¹³² *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 26., Kuruluşun o zamanki durumda senevi imalatı, türlü çeşit olmak üzere iki yüz elli bin kilo kadardı. Bundan yüz bin kilosu İstanbul'a ve beş yüz bin kilosu yabancı memleketlere sevk edilmekteydi. Ali Galip firmasının mağazası, İzmir Hükümet Konağı karşısındaydı.

¹³³ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 26., Türk azminin muazzam bir eseri olan bu fabrikanın senevi imalatı yaklaşık 5 – 6 bin ton beyaz kristal şeker ve 400 – 600 ton küspeydi. 950 bargir kuvvetinde çifte silindirli pancar makinesi, 450 bargir kuvvetinde elektrikli jeneratöre sahip fabrikada daimi olarak 60 – 100 işçi istihdam etmekte ve kampanya esnasında ihtiyaca göre bu mevcudun bir miktarı kadın olmak üzere altı yüze ulaşmaktaydı.

¹³⁴ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 26., İlk zamanlarda on işçi ile işe başlayan ve senevi ancak on bin kilo imalatta bulunan bu müessese yüz yirmi işçiye ulaşmıştı. Senevi imalatı da 200. 000 kiloya erişmişti. Bu bisküviler İzmir şehrinin çeşitli mahallerinden başka Anadolu içlerine de sevk edilmekteydi. Kuruluşun Afyon Karahisar, Denizli, Ankara ve Konya şehirlerinde şubeleri mevcuttu. Niyazi Bey, Türkiye'nin genel bisküvi ihtiyacını tatmin etmek üzere büyük miktarda bir fabrika tesisi için Alman kapitalistleriyle görüşmelere başlamıştı.

Makarna Fabrikaları, makarna ve buna benzeyen hamur işleri sanayindeki başarılarından dolayı jüri heyetlerince takdir edilmiş altın ve gümüş madalyalar almaya hak kazanmışlardı¹³⁵.

Yumuşak bir iklime sahip olan memleketimizin yetiştirdiği yüzlerce çeşit sebze ve meyvelerden ve bol sahillerimizin hediye ettiği leziz balıklardan vaktiyle yararlanamamak gafletinde bulunuluyordu. Büyük rehberimizin doğru yolu göstermesiyle harikalar yaratan memleketimizin bu noktadaki başarıları da sergide memnuniyetle görülmüştü.

Edirne Konserve, Kartal, Yıldız, İdeal Konserve Fabrikaları çeşitli kutularda teşhir ettikleri bilimum sebze, meyve, balık konserveleri, komposto, marmelat, turşular ve midye pilakilerinden dolayı altın madalyalarla ödüllendirilmişlerdi.

Edirne meyve ve sebze konservecilik kooperatif şirketi, sergide yirmi dokuz çeşit üzerine sebze, meyve, komposto ve marmelat teşhir etmişti. Şirketin senevî imalatı 100 – 150 bin kutu kadardı.

İstanbul'da Galata – Perşembe pazarında 25 numarada Ermis Emniyet Kartal Konserve Fabrikaları Türk Anonim Şirketi yüz elli bin lira sermayeye sahip olup senelik imalatı yaklaşık bir milyon kutuydu. İmalatın büyük kısmı içerde tüketilmekteydi. Bununla birlikte şirket, her sene tahminen Fransa'ya 50 bin, İngiltere'ye 23 bin, Almanya'ya 10 bin, Belçika'ya 3 bin, Amerika'ya 30 bin, Mısır'a 20 bin kutu konserve ihraç etmekteydi.

İstanbul Eyüp Sultan'da İbrahim Edhem oğulları firmasının her çeşit sebze, meyve ve turşuları, meyve pilakileri ve domates salçaları teşhir edilmişti. Otuz bin liralık sermaye ile iş gören bu müessesenin fabrikasında 53 işçi çalışmaktaydı. Senevî imalatı 150 bin kutu civarındaydı.

İstanbul Galata'ta Yenişehirli sokağındaki ideal Fabrikası 1926 senesinden beri faaliyetteydi. 1926 senesinde fabrikada 165 işçi ve sekiz usta çalışmıştı. 1926 senesindeki imalatı 300 bin kutuydu.

İzmir'de Eski Kasaplarda “ 32 “ numarada Sökeli Hacı Halil Paşazade Hüseyin Avni Bey'in dalyan mahsulü balık yumurtaları, büyük bir şöhrete sahip Helal Firmasının zeytinyağları, Bafra Ticaret Odasının siyah havyar numuneleri, Bursa'da şekerçi Hakkı ve oğlunun ve İzmir'de Rıfat Bey'in reçelleri dikkatleri çekecek bir şekilde teşhir edilerek rağbet kazanmışlardı.

¹³⁵ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 26., Hasan Tahsin Piyale Fabrikasında otuz kadar işçi mevcut olup senevi imalatı 800. 000 kiloydu. Kartal ve İstiklal Fabrikalarının her birinde 15 – 25 işçi çalışmakta ve senelik imalatı 300 – 450 bin kilo arasında değişmekteydi.

İzmir iktisadi bölgesinin dünya çapında bir şöhrete sahip üzümlerinden imal olunan şarap, rakı, konyak ve çeşitli likörler; başlıca İzmir meskerat Tekel İdaresi, Hayat ve Meskerat Fabrikası Nazmi Bey, Hüseyin Rıfat Muhabbet Meskerat Fabrikası ve türlü türlü fıçılardaki biralarda Aydın Bira Fabrikası tarafından çeşitli pavyonlarda halkın gözlemesi için konulmuştu¹³⁶.

Tekel İdaresi tarafından Bayraklı Fabrikasında imal ettirilen 1926 senesi mahsulü siyah şaraplar, ikinci cins rakılar, özel boğaz içi etiketleri altındaki şarap ve rakılar teşhir edilmişti. Meskerat Tekel İdaresi, meskerat inhisarı için gerekli olan üzüm ve incirleri İzmir'den, anasonu da Çeşme ve Denizli'den sağlamaktaydı. 1926 senesinde Anadolu içine olan sevkiyat 205. 000 kiloydu.

3 numaralı pavyonda Bornova Hayat Fabrikası Meşherinin şarap, rakıları seçkin bir tarzda teşhir edilmişti. Fabrikanın senevî imalatı 160 bin kilo şarap, 54 bin kilo rakı, 5 bin kilo vermuttu.

Alsancak banyöleri karşısında Zahir Birahanesi sahibi Nazmi Bey, İstanbul'daki fabrikaların İzmir mümessiliydi. Her iki marka, Nazmi Bey'in fevkalade denebilecek bir tarzda teşhir ettiğinden ve rakıların iyi olmasından dolayı altın madalyaya hak kazanmıştı.

Hüseyin Rıfat Muhabbet Rakısı Meşherinde Hüseyin Rıfat Bey tarafından imal olunan konyak, şarap, likörler hoş şişelerle teşhir edilmişti.

Aydın Bira Fabrikasının Meşherinde, serginin satış kısmında mütevazı bir köşecikte İzmir Aydın Bira Fabrikasının fıçılar ve şişelerdeki biraları teşhir edilmiş ve sıcaktan bunalanlar hararetlerini bira içmek suretiyle yatıştırmışlardı¹³⁷.

Türkiye'nin her tarafında iyi bir şöhrete sahip olan Kızılay derneğine ait Alaşehir Sarı Kız ve Karahisar maden suları ve Trabzon şehrinde Çulhazade Oğulları Ticarethanesi tarafından idare edilen maden suları numunelerini teşhir edenler altın madalya ile ödüllendirilmişlerdi.

İzmir iktisadi bölgesi içinde ve dışında yetişen dünya çapında bir şöhrete sahip üzüm, incir, palamut, zeytinyağı, pamuk, afyon ve meyan kökleri ile diğer toprak mahsulleri serginin toprak mahsulleri pavyonunda çeşitli firmalar, ticaret odaları ve diğer daireler tarafından dikkati çekecek şekilde teşhir edilmişti. Pavyonun orta kısmında tütün inhisar idaresi tarafından sanatkârane yaptırılmış camekânlarda Türkiye'de elde edilen her çeşit yaprak ve

¹³⁶ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 27.

¹³⁷ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 28., İzmir'deki bira Fabrikası, Bomanti Nektar Anonim Şirketine aitti.

kıyılmış tütünler, idarenin imal ettiği her cins sigaralar teşhir olmuş ve bu teşhirattan dolayı Toprak Mahsulleri meşheri bir altın madalya kazanmıştı¹³⁸.

İzmir Türk Palamutçular Anonim Şirketi ile tanınmış tüccarlarımızdan Alaiyelizade Halim Cevdet Ticarethanesinin Palamutları ve Aydın İncir Kooperatif Şirketinin Vefik Pakris Ticarethanesinin işlenmiş incirleri; Trabzonlu usta Emirzade Ali Efendi'nin fındıkları fevkalade beğenilmiş ve bu müesseselerde jüri heyetince altın madalya ile ödüllendirilmişlerdi. İzmirli Hafız Cemal Bey'in ve Yaşarzade Nasuh Efendi'nin çeşitli kutulardaki üzüm, incir, badem ve çam fıstıkları, Kemalpaşalı Nuri Bey'in üzümleri, Samsun'da Selami ve Mesudzade Rüstem Beylerin tütünleri herkes tarafından beğenilmiş ve bu ticarethanelerde teşhir ettikleri maddeler nedeniyle gümüş madalya kazanmışlardı.

Toprak Mahsulleri Pavyonunda diğerleriyle rekabet edecek şekilde teşhiratta bulunan İzmir İktisadi bölgesi dâhilindeki ticaret ve sanayi odalarının meşherleri de vardı. Bunlardan biri olan Çeşme Ticaret ve Sanayi Odasının meşheri kırmızı beyaz renklerle süslenmişti. Bu meşherde kavanozlarda diş ve fındık bademleri, şeftali, bakla, soğan, anason, kırmızıbiber, süzme bal, iyi cins kaşar peyniri, çekirdeksiz üzüm, zeytinyağı ve bir camekân içinde yaprak tütün numuneleri ve çeşme sahillerinde elde edilen meşhur süngerler teşhir edilmişti. Kemalpaşa Ticaret ve Sanayi Odası meşherinde de, bölgenin en iyilerinden iri taneli, kehribar rengindeki üzümleri, zeytinyağları ve yaprak tütünleri teşhir olunmuştu. Ödemiş Ticaret ve Sanayi Odası meşherinde, susam, elma, palamut, kendir tohumu, mazı, balmumu, urgan, tahin, kurşun madenleri ve alçı numuneleri teşhir edilmişti. Ziyaretçiler tarafından takdir gören meşherlerden biri de Tire Ticaret ve Sanayi Odası meşheriydi. Burada çuvallar içinde çeşitli hububat, kendir tohumu, pamuk, incir, siyah üzüm ve diş bademi ile ufak kıtada afyon numuneleri, çeşitli kalınlıkta urganlarla yün, yapağı, keçi kılı, kösele ve deriler, ipekli mensucat teşhir edilmişti. Toprak mahsulleri pavyonunda teşhirat itibariyle en zengin olan İzmir Borsası meşherinde, iktisadi bölge içinde yetişen her çeşit ürün teşhir edilmişti. Torbalı Kazası, Bornova ve Seyirikri meşherlerinde her cins üzüm, natürel incir, yaprak halinde tütünler, pamuk ve çeşitli hububat numuneleri görülmüştü. Menemen Ticaret ve Sanayi Odası Meşherinde çeşitli hububat, iri soğan numuneleri, şeker pancarı, iki cins çekirdeksiz üzüm, palamut, pamuk, zeytin tanesi, yaprak tütün, meyan kökü, kavun, karpuz, zeytinyağları numuneleri, toprak mamulâtı, kilim seccade, battaniye ve kilimler teşhir edilmişti. Bayındır meşherinde ak ve kırmızı buğday, arpa, bakla, akdarı, mısır, çavdar, defneyaprağı, pamuk,

¹³⁸ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 28.

zeytin tanesi, zeytinyağı, bal, domates salçası, katran numuneleri ve kendirden mamul kilim ve çuval numuneleri, halı seccade ve iki parça arsenik madeni görülmüştü¹³⁹.

Seferihisar kazası kaymakamlığı, kaza içinde yetişen çeşitli cinste taze üzümleri ve zeytin tanelerini yaş olarak dallarıyla teşhir etmiş ve tütün numunelerini de iyi bir tarzda halkın önüne koymuştu. Bergama Ticaret ve Sanayi Odasının meşherinde de, Bergama kazasında üretilen buğday, bakla, burçak, yulaf, iki cins çam fıstığı, mısır, nohut, akdarı badem, pamuk, şişelerde zeytinyağı, yaprak tütün numuneleri, kilim, heybe ve halı seccadeler teşhir edilmişti. Kasaba Ticaret ve Sanayi Odası Meşherinde de, üzüm, arpa, buğday numuneleri görülmüştü. Akhisar Ticaret ve Sanayi Odası Meşherinde, Akhisar kazasının Türkiye’de şöhret bulan siyah ve beyaz şarapları, zeytinyağı teşhir edilmişti. Salihli Ticaret ve Sanayi Odası Meşherinde, muntazam kutular içinde yaprak tütün, yün, pamuk, iki çeşit mazı, iki cins buğday, arpa, bakla, çeşitli türlerde çekirdeksiz üzüm, meyan kökü, palamut ve balmumu numuneleri mevcuttu. Alaşehir Ticaret ve Sanayi Odasının Meşherinde temiz ve beyaz torbalar içinde teşhir olunan buğday, bakla, palamut, pamuk, meyan kökü, çeşitli cinste arpa, çekirdeksiz üzüm, mazı, badem, afyon numuneleri ve Alaşehir’in meşhur maden suları ziyaretçiler üzerinde iyi bir tesir bırakmıştı. Kuşadası Ticaret ve Sanayi Odası Meşherinde bir sandık tütün numuneleri teşhir olunmuştu. Denizli Ticaret ve Sanayi Odası Hacı Külahcızade Fabrikası mamulâtından un ve erkek ayakkabıları teşhir edilmişti. Tavas Ticaret ve Sanayi Odası Meşherinde, Tavas Kazasında üretilen kırmızı buğday, arpa, haşhaş, nohut numuneleriyle 7 tomru pamuk ipliği ile keten ve pamuk mensucatı teşhir olunmuştu. Sarayköy Ticaret ve Sanayi Odası Meşherinde, iri taneli kırmızı buğday, arpa, çekirdeksiz üzüm, natürel incir ve pamuk numuneleri teşhir edilmişti. Fethiye Ticaret ve Sanayi Odası Meşherinde, buğday, susam, palamut numuneleri ve kereste halka sunulmuştu. Ticaret Odaları meşherleri arasında seçkin bir mevkiye sahip olan Isparta meşherinde il dâhilinde imal olunan her çeşit halılar, kösele ve çeşitli deriler, urgan, halı ipi, kıldan mamul çuval, gül yağı, halı imaline mahsus alet ve edevat, yerli derilerden mamul şık kadın ayakkabıları, maden suları, halı terlik yüzleri, maden kömürü numuneleri teşhir edilmişti. Gediz meşherinde, kaza dâhilinde fazla miktarda yetişen buğday, palamut ve vişne kurusu teşhir olunmuştu. Güzel bir zevkle hazırlanan Balıkesir meşherinde, pamuk, yün, yapağı, Ayvalık zeytinyağı, Ayvalıktan Sezai Umur, Ali Rıza ve Şevket Osman Fabrikaları mamulâtı sabunlar, Balıkesir masnuatından Pomak, şayağı, yün çorap, kıldan mamul torba, yaprak tütün, hububat

¹³⁹ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 29.

numuneleri, mamul deri numuneleri, keçe, kepenk numuneleri teşhir edilmişti. Burhaniye ve Edremit Ticaret ve Sanayi Odaları meşherinde, bu kazalarda üretilen ve çok makbul olan zeytinyağı ve palamut numuneleri teşhir edilmişti¹⁴⁰.

Antalya Ticaret ve Sanayi Odasının meşherinde, buğday, arpa, un, susam, nohut, pirinç, leblebi, keçiyoynuzu, kabuklu badem, meyan kökü, tütün ve kereste numuneleri teşhir edilmişti¹⁴¹. Adana Ticaret Odası ve Borsası Meşherinde; Adana pamuk numuneleri, çeşitli markada un, kepek, arpa, buğday, susam, diş badem, pirinç, Nebi oğlu Mustafa Rıfat ve Hacı Mehmet Efendinin çiftliklerinde yetiştirdikleri pamuk numuneleri, Mustafa Rıfat markalı kolonya, muhtelif sabun numuneleri, çeşitli renklerde deriler, Adana mensucat fabrikasının kaput bezi ve iplik numuneleri teşhir olunmuştu. Mersin Ticaret ve Zahir Borsası meşherinde Mersin vilayetinde üretilen her çeşit hububat numuneleri teşhir edilmişti¹⁴². Aksaray meşherinde de, çeşitli hububat ve un numuneleri teşhir edilmişti. Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odası Meşherinde, büyük bir şöhrete sahip Eskişehir'in lüle taşları, pamuk, tiftik, yapağı numuneleri ile sarı ve akbuğday, arpa ve beş torba içinde çeşitli cinsten unlar, Eskişehir mamulâtından meşin numuneleri teşhir edilmişti¹⁴³. Toprak Mahsulleri pavyonu içinde teşhiratta bulunan ticaret odaları meşherleri arasında iyi bir mevki kazanan Trabzon meşherinde; Trabzon'un meşhur fındıkları, mensucat, tütün, balık yağı, fasulye numuneleri teşhir olunmuştu. İki fındık fabrikası idare eden Emirzade Ali Efendi 9 Eylül sergisinde gümüş madalya ile ödüllendirilmişti. Trabzon mensucat fabrikası sergide ipliği karap duşin, karap damur, ipek çarşaf, peştamal, canfes teşhir etmiş ve altın madalya ile ödüllendirilmişti. Sergide Hasan Tahsin Bey de şark kolonyalarıyla takdirname kazanmıştı. Sergide Trabzon ve Trabzon'a tabi Polat hane kazaları mahsulâtından tütün numuneleri teşhir edilmişti. Bu bölgede senevî iki milyon kadar tütün üretilmekte ve çoğunlukla İskenderiye ve Almanya'ya sevk olunmaktaydı. Balık yağı; Sürmene ve Akçaabat kazalarında Yunus Balıklarından çıkarılırdı. Bu yağlar, İzmir ve İstanbul'dan başka Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan'a

¹⁴⁰ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 30.

¹⁴¹ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 31.

¹⁴² *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s.32., Mersin, Anadolu, Bağdat, Yenice – Nusaybin tren hattı güzergahında bulunması, Diyarbakır ve Mardin gibi uzak ve geniş bir hinterlanda sahip olması bölgesinde pamuk, zahire ve hububat ziraatının ticari durumunu arttırmış ve Mersin limanının da önem kazanmasını sağlamıştı. Mersin, güneyde Türkiye'nin tek ithalat ve ihracat iskelesiydi. Mersinden en çok ihracat, İstanbul, İzmir, Kıbrıs, Rodos, Midilli, Sakız, Pire, Prag, Cenevre, İskenderiye, Beyrut, Rötardam, Londra, Selanik, Odesa, Malta, Mancster 'a yapılmaktaydı. Mersin Ticaret ve Zahir Borsası 1926 senesinin 20 Eylülünde açılmıştı. 1927 yılına gelindiğinde hala, çiğit, koza, pamuk, yapağı, acı ve tatlı çekirdek, un, kuru üzüm, buğday, arpa, çavdar, yulaf, burçak, mercimek, nohut, susam, mısır darısı, fasulye, börülce, bezelye, bakla, patates, hornub, mazı alım ve satım taahhüd işlemleriyle uğraşmaktaydı..

¹⁴³ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 34.

ihraç edilmekteydi. Trabzon'a bir buçuk saat kadar mesafede Kisarna köyünde kaynağı olan ve şifalı olduğu anlaşılan maden suyu Trabzon tüccarlarından Çulhazade oğullarının ayrıcalığı altında olup memleket içi harcamalarından başka her sene 200 bin litre kadarda dışarıya sevk edilirdi. Sergide özel bir şekilde teşhir edilmiş ve altın madalya ile ödüllendirilmişti. Mudanya Ticaret Odası Meşherinde seçkin bir tarzda zeytin, zeytinyağı, kabuklu tatlı badem, kolyoz balığı teşhir edilmişti¹⁴⁴.

Bursa Karacabey Ticaret ve Sanayi Odası Meşherinde, çeşitli kutularda buğday, yulaf, bakla, burçak, arpa, çavdar, tütün, arpacık soğan, soğan, nohut, mısır numuneleri teşhir edilmişti. Edirne Ticaret ve Sanayi Odası Meşherinde teşhir olunan hasırdan ve feluştan mamul şapkalarla misk sabunları ve sigara ağızlıkları dikkatleri çekmişti. Uzun Köprü Ticaret ve Sanayi Odası Meşherinde, Uzun Köprü Kazasında üretilen buğday, arpa, çavdar, nohut, keten tohumu, kuşyemi, yapağı ve yün, yumurta numuneleri ve bunlardan başka kadın ve erkek ayakkabılarından birer çift teşhir edilmişti¹⁴⁵. Osman İli Ticaret ve Sanayi Odası Meşherinde, tütün, ipek, koza, kırmızıbiber, kaşar peyniri, afyon teşhir edilmişti. Kive meşherinde tahta kaşık numuneleri ile maden suyu, pamuk, susam, buğday, arpa, nohut, ipek kozası, kırmızıbiber numuneleri teşhir olunmuştu. Kemaliye kazası ticaret odası tarafından iki adet beyaz deri numunesi teşhir edilmişti. Kayseri Ticaret ve Sanayi Odası meşherinde çeşitli cinsten kire, kırmızıbiber, sarımsak, badem, anason, beyaz yıkanmış yün ve yapağı, çeşitli numarada yün iplik, Kayseri hayat rakısı, beş adet mamul deri, patates, fasulye, mercimek, nohut, çavdar, soğan, iki cins buğday, arpa numuneleri ile on dokuz ince dokunmuş halı, iki seccade, bir kilim teşhir olunmuştu. Burdur meşherinde badem, üzüm, sirke ve yerli mensucat numuneleri teşhir edilmişti. Gazi Antep Ticaret ve Sanayi Odası Meşherinde buğday, arpa, mısır, üzüm, incir, pekmez, fıstık, tütün, zeytinyağı, sumak yaprağı ve yapağı numuneleri teşhir olunmuştu¹⁴⁶.

Çorum Ticaret ve Sanayi Odasının teşhiratı; iki çile ip, kendir, iki parça afyon ve iki adet deriydi. Ceyhan Ticaret ve Sanayi Odasının teşhiratı; buğday, arpa, tütün ve susamdı. Maraş Ticaret Odasının teşhiratı, Maraş'ta başlıca üretilen pirinçti. Urfa Ticaret Odasının teşhiratı, arpa, buğday, çamfıstığı, nohut, kendir ve yündü. Birecik Ticaret Odasının teşhiratı, buğday, arpa, nohut, mercimek, fıstık, sadeyağı, meyan kökü, kendirdi. Kozan Türk Ocağının teşhiratı, pek makbul olan diş bademiydi. Mardin Ticaret Odasının teşhiratı, buğday, arpa,

¹⁴⁴ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 35.

¹⁴⁵ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 36.

¹⁴⁶ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 38.

mercimek, pirinç, susam, pamuk, tütün, üzüm, zeytin, badem, ceviz, salep, mazi, yün, deri ve ayakkabıydı. Elaziz Ticaret Odasının teşhiratı, dut kurusu, ağaç sakızı, badem, ipek kozası ve ipliği, mazi ve pamuktu. Diyarbakır Ticaret Odasının teşhiratı, pirinç, buğday, nohut, mercimek, çörek otu, bulgur, arpa, akdari, badem, kitre, keten tohumu, sumak, sumak yaprağı, mazi ve ipekli mensucattı. Bafra Ticaret Odasının teşhiratı, tütün, siyah havyardı. Iğdır Ticaret Odasının teşhiratı, buğday, pirinç ve pamuktu. Divrik Ticaret Odasının teşhiratı, dört adet sanatkârane imal edilmiş baston ve iki adet kamçıydı. Samsun Ticaret Odasının teşhiratı, Samsun bölgesinin her çeşit tütünleri. Rize Ticaret Odasının teşhiratı, çeşitli pamuk mensucatu numuneleri. Adapazarı Ticaret Odasının teşhiratı, soğanlar, yerli Rusya, İtalya ve Marsilya cinsi patatesler ve iki cins pamuk numunelerinden ibaretti. Biga Ticaret Odasının teşhiratı, iri taneli bakla, arpa, iki cins buğday, iki cins nohut, yulaf, Çakır Oğlu Zeki markalı sabun numuneleri. Tekirdağ Ticaret Odasının teşhiratı, süpürge, kuşyemi, bakla, arpa, üç cins buğday, çavdar ve yulaf numunelerinden ibaretti. Toprak mahsulleri pavyonunda İzmir maden idaresi tarafından, Afyon Karahisar ve Kütahya şehirleri dışında İzmir iktisadi bölgesi dâhilindeki madenlerden bir kısmının numunelerine dair gayet muntazam bir meşher meydana getirilmiş ve duvarda asılı bulunan harita üzerindeki madenlerin buldukları yerler renkli ipliklerle gösterilmişti. İzmir ili madenlerinden teşhir edilenler; Seferihisar kazasının sığacık köyünün ve Kemalpaşa kazasının dere köyünün linyit madeni, Ödemiş kazasının Kerte köyü, Kuşadası kazasının Aziziye istasyon civarı, Kuşadası kazası Gümüş dağı mevki, Tire kazası Alacalı köyünün zımpara madeni, Karaburun kazası Sahibli köyü, Karaburun kazası Kara Reis köyü, Tire kazası civarında, Ödemiş kazasının yağcılar ve Göre köylerinde civa madeni, İzmir Karşıyaka Tahtalıköy civarı altın ve gümüş madeni, Urla kazası civarı, Torbalı kazasının Fetrek köyü demir madeni, Urla kazasının Kovacık köyü kurşun ve çinko madeni, Urla kazası bağları arası Çimento Ocağı, Torbalı kazasının Fetrek köyü manganez madeni, Bayındır kazasının Çifteciler Gediği köyü arsenikti.

Aydın ili madenlerinden teşhir edilenler; Nazilli kazasının Kerenez köyü linyit kömürü, Aydın merkez kazasının Karakilisa köyü civa madeni, Söke kazasının Çodar mevki demir madeni, Aydın merkez kazasının Damalan köyü grafit madeni, Karacasu kazası Kekre köyü, Söke kazasının serçin köyü, Tavas kazasının Karagöl köyü, Tavas kazasının Çardak Yol Altı köyü zımpara madeniydi.

Denizli İli madenlerinden teşhir edilenler; Çal kazası civarı bakır madeni, Tavas kazasının Belul başı köyü amyant, Sarayköy kazasının Kızıldere köyü linyit, Sarayköy kazasının Teke ve Tırkaz köyleri kükürt, Alaşehir kazasının Sarı kız maden suyuydu.

Muğla ili madenlerinden teşhir edilenler; Fethiye kazasının Çenker köyü, Fethiye kazasının Bademli köyü Üzümlü köyü karum madeni, Milas kazasının Yusufca köyü, Güllük kazası civarı, Muğla merkez kazası Kazı köyü zımpara madeniydi.

Balıkesir ili madenlerinden; Balya kazası civarı kurşun madeni, Balya kazası civarı manganez madeni, Balıkesir Susurluk Nahiyesinin Sultan Çayı köyü borasit, Balya kazası civarı arsenik madeniydi¹⁴⁷.

İzmir sergisi ilk defa mahalli ve milli bir özelliğe sahip olarak düzenlendiği için sergi heyetince dış memleketlerdeki kuruluşların katılımına dair girişimde bulunulmamıştı. Türkiye ve özellikle İzmir iktisadi bölgesi ticaret âlemiyle ilişkilerini arttırma ve geliştirmek için sergiye katılmak isteyenlerin arzularını memnuniyetle desteklemişti. Yabancı firmalar arasında sergideki dahili pavyonların en geniş bölümünü işgal edenlerden başlıcaları Sovyet Rusya, Polonya ve Alman Ticarethaneleriydi¹⁴⁸.

Rusya'nın 1927'den itibaren ilk beş yıllık plan devresine girişi Türkiye'yi Rusya ile ekonomik işbirliği yaparak milli planlama tecrübelerine teşvik etmişti¹⁴⁹.

Sovyet Rusya Ticaret Mümessilliği meşheri, birinci binanın üst katında 2 ve 3 numaralı pavyonlardaydı. Burada Sovyet Rusya fabrikalarının masnuatı ve Rusya'da üretilen toprak mahsulleri teşhir olunmuştu. Ziyaretçiler üzerinde büyük etkiler bırakan bu meşhere katılan fabrikalar hakkında İzmir'deki Sovyet Rusya konsolosluğundan bilgi alınmıştı.

Moscou, Milutinsky, 20 Leningrad, Obvodny Canal 29 – 31 şubesi yabancı memleketlerde Rusya'nın ticaret mümessilliği idi. Huş ağacı üzerine türlü kalınlıkta ve büyüklükte kaplama yapardı. 60 x 60, 48 x 60, 38 x 60, 40 x 48 çeşitli boyda kesilmiş parçalar üzerine kaplama sipariş kabul ederdi.

Rus Şeker Birliğinde Desur Sendikası, Moscou, Slünna, Louchkoff Pereoulol, 6. Merkez idare yabancı memleketlerde Rusya'nın ticaret mümessilliği idi. Şeker Sanayi Birliğinin 197 pancar şekeri arıtma hanesi, 33 arıtılmış şeker arıtma hanesi, 27 yazıhane ve 147 şubesi vardı.

¹⁴⁷ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 40.

¹⁴⁸ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 41.

¹⁴⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal*, (1922 – 1938), 16. Basım, Cilt: 3, İstanbul, , 1999, s. 386.

“ Gospromzvetmet “ devlet renkli maden işletme birliği; renkli madenin işletilmesi için ilk devlet fabrikası olan Kolço Jeminde, Leningrad’da “ Karazni ve Yıbozoz “ bakır madenin işletilmesi için devlet fabrikası, Moskova’da Metallamip devlet fabrikası, Moskova’da elektrik ve arıtma devlet fabrikası, Podolakda arıtma fabrikası, Elakir girişimleri gibi fabrikaları bir araya toplamıştı. Senevî 42. 000. 000 kilo gram maden işletilmekteydi. Bu fabrikalarda; kimyayı elektrikte kullanılan eşya, borular, tramvay telleri, telefon için tunçtan tel, alüminyumdan burgular, telefon ve elektrik kordonları, yüksek cereyan kabloları, küçük cereyan kabloları, ev eşyası, lamba, kırmızı bakırdan, alüminyumdan mamul mutfak aleti, alüminyumdan bardaklar imal olunmaktaydı¹⁵⁰ .

Birinci keten mamulâtı dairesi Moskova’da 1921’den beri faaliyettedir. Birinci keten dairesi sendikası, Rusya keten manifatura fabrikalarının % 27 sini temsil etmekteydi. 8 adet iplik ve dokuma, 1 adet iplik ve pamuk dokuma, 1 adet pamuk dokuma fabrikası vardı.

Manifatura ve Şal fabrikası (Moscou, Rasinskaia, 9) Nescebe sendikası, yalnız Rusya arazisinde faaliyetle yetinmeyip İran’da, Paris’te ve Newyork’ta acenteler kurmuştu.

Moscou, 17 Morosseika, Rusya’nın bütün önemli merkezlerinde şubeleri vardı. Bu müessese altı fabrikayı temsil etmekteydi. Bu fabrikalarda; daimi cereyan dinamo motorları, monofaze ve terifaze elektrik transfer motorları, yüksek ve az elektrik dağıtmada kullanılan alet, yalın teller, yüksek elektrik cereyanı için kurşunlu kablo ve teferruatı, çeşitli şekillerde elektrik lambaları ve buna ait edevat, dinamo ve motor fırçaları, çeşitli alet ve edevat, çelik ve dökme kürek, terazi ve ziraat aletleri.

Güney maden sanayisinde (Kharkoff, Rue Karl Libknecht, 17 / 19) bu müessese on adet fabrikayı temsil etmekteydi. Bu fabrikaların imalatı; çeşitli dökme, çeşitli çelikler, dökmeden ve çelikten mamul eşya, ray, U şeklinde demir parçalar, demirden mamul muhtelif eşya, özellikle çeşitli türde ve büyüklükte çivi ve burgular.

“Gomezi” maden sanayi birliği idaresi (Moscou, 5, Nicolskaia), maden sanayisine dair 10 büyük fabrikada imal olunan bütün siparişleri kabul etmekteydi. Bu fabrikalarda; vagon, lokomotif ve tren aleti, kamyon ve elektrikli tramvaylar, çeşitli türlerde vinçler, son model diyazel motorlar, Uğsburg – Nurenbergde “ man “ fabrikaları mamulâtı buhar makineleri, buhar kazanları, lokomobil, el ve elektrik ile çalışan vinçler, pistonlu ve buharlı

¹⁵⁰ İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, 1927, s. 41.

tulumbalar, delme aleti, traktörler ve ziraat aletleri, madeni kaplar, çeşitli alet ve edevat, demir ve dökme gaz boruları, çeşitli çiviler, teller, kazma, kürek, çelik¹⁵¹.

Leningrad Devlet Deri Sanayi Sendikası (Leningrad Koshtrust, Leningrad 51, Rue Herzen) şubeleri: Moskova, Kiyef, Saranof, Severdlovesk şehirlerindeydi. 1921’de kurulan sendika, Rusya’da imal olunan derilerin % 20 ve ayakkabıların % 25 ini imal etmekteydi.

Devlet Kauçuk Sanayi Resintrust (Moscou, 12 Marasseika) altı fabrikanın birleşmesinden oluşmuştu. İmalatı; tahta kundura, çeşitli kauçuk eşya, otomobil, kamyon ve bisiklet için lastik, çeşitli kayışlar, tıbbi aletlerdi.

Devlet Neft Üretim Birliği “ Asnaphtes “ nin genel müdürlüğü Bakü şehrindeydi. Rusya’da mümessilliği; Moscou, Bogoiavlenski. Rusya Neft Sendikasının (Moscou, Pervomaiskaia, 20) yabancı memleketlerdeki şubeleri: Berlin, Hamburg, Paris, Londra, Milan, İstanbul, İzmir, Revel, Riga, Şangamay, Pekin’di.

Devlet Donac Kömürleri Üretimi, Maden Kömürü ve Anterasit “ Donougol “ Kharkoff Donougol, Rusya’nın Avrupa kısmındaki önemli merkezlerinde mümessillik ve şubeleri vardı. Donogol Rusya’nın en büyük maden rezervlerindendi. Dünyanın en büyük rezervlerinden biriydi. Donaç bölgesinin maden kömürü üretiminin % 75 i bu rezerve aitti. Faal 125 maden kömürü kuyusuna sahipti¹⁵².

Ev sanayi müzesinde, ev sanayisine ilişkin her cins eşya, istenebildiği miktarda mevcuttu. Merkez deposu ve mağazası: Moscou, Twerskaia, Leontyewskiy Peeoulok, 7ydi. Burada köylüler tarafından evlerinde imal edilmiş birçok eşyalar mevcuttu.

Gosribsyndice Balık Sanayi Sendikasında her çeşit balık ve balıktan oluşan ürün bulunurdu. Rusya’nın çeşitli şehirlerinde şubeleri mevcuttu. Merkezi: Moscou, Nicolskaia, 4 idi.

Ukrayna ihracat ve ithalat müdürlüğü “ Ukrgotrog “ un merkezi: Kharkov, Rue Karl Lielknecht, 64tü. Ukrayna’nın önemli merkezlerinde şubeleri ve ajansları vardı. Bunlar: Odesa, Kief, Nikulayef, Maryopol’du. Yabancı memleketlerdeki mümessilleri ise; Berlin’de, Londra’da, Romanya’da, Viyana’da, Varşova’da Prag’da, İstanbul’daydı. İhracatı: Ham eşya, sanayi eşyası, zirai eşya, köylüler tarafından evde imal edilmiş eşya, keten, ipek, tütün, kostik, alkol, yumurta, şeker, sanayi, et ve pancar hülasesi. İthalatı, imal edilmiş eşya, makineydi.

¹⁵¹ İzmir Ticaret ve Sanayi Mecmuası, 1927, s. 42.

¹⁵² İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, 1927, s. 43.

Sipariş üzerine ham eşya ve sanayi eşya, çeşitli makineler ihraç etmekteydi. “Ukrgostrog” , Koustexfort, Ukrmedtorg, Kondmetalotorg gibi kumpanyalarla çalışmaktaydı¹⁵³.

C – 1928 İZMİR DOKUZ EYLÜL SERGİSİ

a) Sergi Hazırlıkları:

Sanatlar Okulu Mektebinde 1928 yılında düzenlenen bu sergiye birkaç yabancı firma da katılmıştı¹⁵⁴.

İkinci İzmir 9 Eylül Sergisi 4 Eylül 1928 günü Mithatpaşa Enstitüsünde açıldı. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’in telgrafı önemliydi: “... İzmir 9 Eylül Sergi’nin açılışı dolayısıyla hakkımda ifade edilen hissiyata teşekkür ederim. Memleketimiz iktisadiyatının terakki ve inkişafına hizmeti bulunan serginin kurulmasına yardım eden ve kuranlara takdir ve tebrik ile muvaffakiyetlerini temenni ederim.”¹⁵⁵.

Kazım Paşa vazife aşkı dolu bir valiydi. İzmir şehri huzurlu günlerini geri aldıktan sonra onun zamanında ve şehrinde güzel günler görmüştü¹⁵⁶.

16 Şubat 1928’de açılan Ticaret ve Sanayi Odası Kongresinin sonunda 9 Eylül Sergisi Komisyonu kuruldu. Kongrede Vali Paşa ve birçok kişi hazır bulunmuşlardı¹⁵⁷. 17 Şubat 1928’de 9 Eylül Sergisi komisyonu faaliyetini bitirmişti. 9 Eylül Sergisi Encümeni; Vali Kazım Paşa, Cemal Şahengiri Bey, Eczacıbaşı Ferid Bey, Bursa Komiseri Kemaleddin Bey veya Borsa başkanı Ferid Bey, Suad Bey, Kızılay Başkanı Hüsnü Bey, Oda Genel Sekreteri Turgut Bey, Moralızade Halit Bey, Salih Bey, Hakkı Nezih Beylerdi¹⁵⁸.

İzmir’in iktisadi önemi dolayısıyla burada yapılacak serginin Türkiye’yi ve dış ülkeleri ilgilendirmesi doğal olduğundan ve geçen sene dış ülkelerin katılımı isteğe bağlı bırakılmışken birçok yabancı firmanın katılımı bu ilgiyi gösterdiğinden serginin milletlerarası bir şekil alması zorunluydu. Ancak sergi için yeterli bir yerin olmaması, şehrin imar sorunu, uygun bir programın takibine imkân olmaması, sergicilik konusundaki bilgilerin yetersiz oluşundan dolayı 1928 senesinde de serginin 1927 senesindeki gibi yabancı firmaların

¹⁵³ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1927, s. 44.

¹⁵⁴ Muhlis Ete, “ İzmir Enternasyonal Fuarı “ , *Türk Ekonomisi*, sayı: 72, sene:7, Ankara, Haziran 1949, s. 127.

¹⁵⁵ *Ege Sanayi Tarihi*, a. g. e., s. 104.

¹⁵⁶ *Hizmet*, 6 Şubat 1928.

¹⁵⁷ *Hizmet*, 16 Şubat 1928.

¹⁵⁸ *Hizmet*, 17 Şubat 1928.

katılımına serbest bırakılması, kendi isteklerine bırakılmak şartıyla dâhili bir şekilde tekrarı uygun görülmüştü. Zamanın darlığı, propaganda gücünün yeterli derecede işleyememesi gibi sebeplerle 1927 senesinde de sergiye memleketin bütün üretilen, imal edilen şeylerle ve yaratıcılık kuvvetiyle katılamamıştı. Bundan dolayı iktisadi tedbirin hepsi temsil ve teşhir eyleyemediği takdir edilmişti. 1928 senesinde de geniş bir iç katılım gerekli görülmüştü.

Sergi işlerinin gerektirdiği uzmanlık ve izleyen senelerdeki olgunlaşmanın sağlanabilmesi için gerekli olan takibin yapılabilmesi için sergiyi idare edecek heyetin daimi olması üzerinde encümen hemfikir olmuştu. Sergi heyetinin daimi olma zorunluluğunun sebebi; bir sonraki yıl için yapılması gerekli olan ve takibi gerektiren meselelerde gereksiz zaman kaybını önlemektir. Avrupa’da da sergi heyetleri daimi veya uzun müddetler için seçilmekteydi. Yunanlılar bile Selanik sergisi heyetlerini üç sene için seçmişlerdi. Türkiye’nin de sergi işlerinde yenilik ortaya koyabilmesi için, bu işte uzman kişiler yetiştirebilmesi ve çalışmalarından olabildiğince yararlanabilmesi için sergi heyetlerini daimi bir şekilde seçmesi gerekirdi. Sergi heyetinin yapacağı işlerin önemi ve kendilerine verilen geniş yetkilerine dayanarak bu daimi heyetin fazla titiz davranması gerekiyordu. Heyeti oluşturan kişilerin kabiliyetlerinden başka çalışmalarının gerektirdiği fikir takibine de sahip olmaları şarttı.

Sergi gelir de getirmekteydi. Nitekim 1927 senesinde otuz bin lirayı aşan bir gelir elde edilmişti. Fakat ilk sene olması dolayısıyla ihtiyari ve zorunlu bazı masrafların yapılması 1928 senesine bir miktar para devrini imkânsız kılmıştı. Böyle iken bile 1928 senesinde binlerce liraya ulaşan bir takım eşya ve tesisat elde bulunmuştu. Dolayısıyla bir sonraki sene masraf az olacağından elde edilecek gelirden önemli bir kısmı elde kalacak, fazla olarak hükümetin yirmi bin lirası da bu gelire katılacaktı. Takip eden senelerde de hükümetin para yardımı devam ederse sergi işleri mali bakımdan çok uygun bir durumda bulunacaktı. O zaman bu gelirin miktarıyla sergi daha geniş sahalarda yükselecek ve milletlerarası amacına doğru yürüyerek bunu kolaylaştıracaktı. Yapılması gerekli olan şey, hükümetin 1928 senesi için tahsis ettiği yirmi bin lirayı takip eden senelerde de hiç olmazsa elli bin liraya çıkarılmasını temin etmektir.

İzmir’de izleyen senelerin geniş ihtiyacını sağlayacak yeterli bir yer bulunamamıştı. Sanatlar Mektebi binası bir sonraki sene bu işe yeterli gelebilirse de sonrası için dikkate almak kanaatkârlık çerçevesine de giremezdi. Bu sebeple belediyenin, serginin bağımsız şeklinin gerektirdiği geniş tesisatın yapılmasına müsait bir arsayı seçmesi ve oda emrine

tahsis eylemesi uygun ve zorunluydu. Bu arsa serginin bugün için faaliyeti teşvik edecek bir ödül ve yarın içinde başarıyı sağlayacak bir saha olacaktı.

1928 senesinde sergi için Sanatlar Mektebi binasının yeterli gelip gelmeyeceğini inceleyen Encümen, uygun ve başarılı bir sonuca varmıştı. Her ne kadar 1928 senesinde dâhili katılım bir önceki seneye göre daha geniş bir saha gerekliliği hissettiriyorduydu da 1927 senesinde bu binada koridor düzeni alınmadığı gibi mektebin geniş bahçesi ve meydanlarından bazılarında da yararlanılmamış olduğundan 1928 senesinde de bunların sergi kadrosuna ilavesi suretiyle yeterli bir yer elde edileceği düşünülmekteydi.

Encümen 1928 senesinde sergi düzen ve bölümlene işinin daha fazla bir önemle dikkate alınmasını gerekli görmekteydi. Aslında sergi ve sergi yerinin ziyaretçiler üzerinde gerekli olan etkiyi yapması ve yararlanmayı en üst seviyeye çıkarması ancak bununla mümkündü¹⁵⁹. Dokuz Eylül Sergisine katılmak için yabancı ülkelerdeki çeşitli ticarethane kuruluşlarından İzmir Ticaret Odasına müracaatlar başlamıştı. 9 Eylül Sergisi yabancı memleketlerin tüccarlarında iyi etkiler bırakmıştı. Sovyetler ziraat aletleri ve eşyalar için bir önceki seneden daha fazla hazırlanmaktaydı¹⁶⁰.

9 Eylül sergisi dışarıda büyük bir ilgi uyandırmıştı. Viyana'da dağılan ve Avusturya Şark Ticaret Odası'nın düşünceler yayan Tebligat – 1 Resmîye unvanlı gazetenin 16 Nisan 1928 tarihli nüshasının baş makalesi İzmir sergisi başlığı altında Oda Reisi Francis Şetren imzası ile yayınlanmıştı. Çok uzun olan bu baş makalede İzmir iktisadi bölgesinin faaliyetinden bahsedildikten sonra 1927 sergisinin başarısından ve sergiye katılan yerli ve yabancı firmalardan bahsedilmekte ve aynı zamanda bu sene de yine aynı tarihte açılacak olan adı geçen sergiye Avusturya ve pek çok yabancı memleketler firmalarının katılımı konusunda dikkatleri çekmekteydi¹⁶¹.

9 Eylül sergisinin 1927 senesine oranla daha parlak olması için ilgili kimselerde görünen bir faaliyet vardı. Sanatlar Mektebi binasında düzen sağlanmakta ve ilgililer tarafından gezilerek yeni bir şeye ihtiyaç varsa işaret olunmaktaydı.

Ticaret Odası, 1927 senesinde sergiye katılmış olan kuruluşlara birer mektup yazarak tamamını 1928 Dokuz Eylül Sergisine davet etmişti. Ve 1928 senesindeki rağbetin çok büyük olacağı anlaşılmaktaydı¹⁶².

¹⁵⁹ *Hizmet*, 29 Şubat 1928.

¹⁶⁰ *Hizmet*, 13 Nisan 1928.

¹⁶¹ *Hizmet*, 29 Nisan 1928.

¹⁶² *Hizmet*, 4 Mayıs 1928.

Batı Anadolu'nun bütün ihracat ve ithalatına aracılık etmek suretiyle dünya çapında bir şöhrete sahip olan İzmir'de 1927 senesinde açılmış olan 9 Eylül Sergisinin sahip olduğu başarı Avrupa'nın iktisadi gazete ve mecmualarında bahsedildiğinden dolayı 1928 sergisine dış memleketlerden ümidin dışında katılımın olacağı birçok müracaatlardan anlaşılmaktaydı.

Serginin faal Başkanı Vali Kazım Paşa, 1928 sergisinin daha kötü olmaması için önceden tedbirler alınması gerektiğini söylemişti. Ve bu konuyla ilgili İzmir Ticaret ve Sanayi Odası genel sekreterini ziyaret etmişti. Kazım Paşa odada, sergiye 1928 senesinde katılacak Türk firmalarının listesini inceledikten sonra özellikle Siirt Belediye Başkanlığına Kastamonu, Trabzon, Bursa, Konya ve daha bazı önemli şehir merkezlerindeki Ticaret Odalarına ne şekilde müracaat edileceğini İstihbarat Müdürü Zeki Beye not ettirmişlerdi. Ve bu konuda esaslı bir incelemede bulunmak üzere genel sekreter Turgut Beyle sergi binasına gitmişlerdi¹⁶³.

Sergi komitesi zaman zaman Ticaret Odasında toplanarak bütçenin durumunu görüşüyor, pavyonlar ve diğer meselelerle müracaat ve talepleri inceleyerek ona göre düşünülen tedbirlerin ve kararların uygulanması yoluna gidiyordu. Bu toplantılardan biri de 17 Mayıs 1928 yılında yapılmış ve toplantı Vali Paşa, Oda Başkanı Balcızade Hakkı Bey, heyet – i idare Başkanı Eczacıbaşı Ferid Bey, sergi komitesi Başkanı Hüsnü Bey, Oda Genel Sekreteri Turgut Beylerin katılımıyla olmuştu¹⁶⁴. 9 Eylül Sergi heyeti, sergi hazırlıkları, inşaat, pavyonlar, haberleşmeler hakkında düşündüklerini tespit etmişti. Ticaret Odası da sergi hakkındaki diğer noktaları bir rapor halinde hazırlayarak faaliyete geçti. Serginin devam ettiği müddetçe de İzmir gazetelerine mensup bir yazı işleri 1927 senesinde olduğu gibi bir sergi gazetesi neşredecekti.

Vali Paşa sergi işleriyle bizzat ilgileniyordu. Ticaret Odasına giderek ilgililerle temasa geçiyordu. Gerek gördüğü işler hakkında bazı emirler veriyordu¹⁶⁵.

Sergiye 1928 senesinde çok yabancı kuruluş katılacaktı. Fransa Ticaret Odası Başkanı Mösyö (Bodolamon) Ticaret ve Sanayi Odasına giderek bilgi almıştı. Ve 1928 senesinde Fransa Ticaret ve Sanayinin ileri gelenlerinin fazla eşya ile ve büyük bir ilgi ile sergiye katılacağını bildirmişti. Bununla birlikte İstanbul'da bulunan Romanya ve Lehistan memleketleri de yazı ile müracaatta bulunmuşlardı. Bazı müesseseler de yapmış oldukları başvurularında 1927 senesinde sergide işgal etmiş oldukları pavyonların yine kendilerine

¹⁶³ *Hizmet*, 8 Mayıs 1928.

¹⁶⁴ *Hizmet*, 17 Mayıs 1928.

¹⁶⁵ *Hizmet*, 4 Haziran 1928.

tahsisini istemişlerdi. Sergi hakkında Ticaret Odasınınca Türkçe ve Fransızca olarak bir makale hazırlanmış ve ilgililere gönderilmişti.

Sergi yerlerinin fiyatları; kapalı yerlerde sergi için birinci sınıf yerlerin metre murabbai 6, ikinci sınıf için 4, perakende satış yerleri 8 liraydı. Açık yerlerdeki metre murabbai 4, satış için 5 liraydı. Sergiye katılacak olanların eşyalarının nakli için seyr – i sefâin (Akay İdaresi iken sonradan Denizbank olan müessese) kumpanyası, Anadolu, Bağdat, İzmir – Aydın ve İzmir – kasaba demiryolları idaresi tarafından yüzde elli, sergiye katılacak kimseler için yüzde otuz indirim yapılacaktı. Yabancı memleketlerden gelecek kuruluşların eşyaları gümrüklerde açılmayarak doğrudan doğruya sergi binasına naklolunacak ve gümrük vergi memurları adı geçen yerlere gelerek kabul muamelesini yapacaklardı¹⁶⁶.

Sergi Başkanı Fahrîsi Vali Paşanın başkanlığında Ticaret ve Sanayi Odası Salonunda 9 Eylül sergisi komitesinin gerçekleştirdiği toplantıda Kızılay İkinci Başkanı Hüsnü Bey başkanlığa seçilmişti ve düzenlenen sergi bütçesinin bir ay tasdik oda meclisine bırakılmasına karar verilmişti.

Akhisar tütün sergini 9 Eylül sergisi ile birleştirerek aynı tarihte İzmir’de açılması ve tütüncüler konferansının İzmir’de yapılması hakkında bir fikir ortaya atılmıştı. İçeriği dikkatle incelenen bu mesele etrafında görüşülmüştü. Akhisar tütün sergisinin İzmir’de Dokuz Eylül Sergisiyle birleştirilerek açılmasını başarılı görenler serginin herkese ait bir özellik taşıyacağını ileri sürmüşler ve özellikle birçok yabancı kuruluşun katılacağı 9 Eylül sergisinde ayrıca bir tütün sergisinin de bulunması tütüncüler için ve tütün üzerine işlem yapan tüccarlarımızı Avrupa piyasasında tanınmak itibariyle önemli bir fırsat olduğu açıklanmıştı. Sergi Komitesi bu konuda Akhisar Tütüncüler Birliğinin fikrini almayı uygun görmüş ve serginin açılmasına az bir zaman kala son aylarda birliğin İzmir’e davet edilip görüşünün alınması kararı alınmıştı.

Komite Haziran’ın on ikinci Salı günü sergi binası olan Sanatlar Mektebinde toplantı yapacak ve sergiye ait bazı konuları görüşecekti. Sergide İktisat Bakanlığı adına hazır bulunmak ve sergi işleriyle meşgul olmak üzere sergi komiseri tayin edilen Daniş Bey İzmir’e gelerek Ticaret ve Sanayi Odasını ziyaret ederek sergi hakkında yapılan hazırlıklar hakkında bilgi almıştı¹⁶⁷.

Ticaret Odasında toplanan sergi komitesi kayıt ve kabulün 1 Temmuzda başlayıp, 15 Ağustos’a kadar devam etmesine karar vermişti. 15 Ağustos’tan sonra da bir ay sergiye

¹⁶⁶ *Hizmet*, 8 Haziran 1928.

¹⁶⁷ *Hizmet*, 10 Haziran 1928.

getirilen eşyanın kabulü başlayacaktı ve açılışa kadar uzayacaktı. Pavyon fiyatlarıysa 1927 senesindekiyle aynıydı.

İtalya'ya gitmiş olan Bankodi Romamidbiri ve İzmir'deki İtalyan Ticaret Odası temsilcisi Mösyö Kanunun Ticaret Odasına gönderdiği bir mektupta bildirdiğine göre 1928 senesinde Dokuz Eylül sergisine önemli miktarda İtalyan tüccar müessesesi katılacaktı. Hatta yalnız bu müessese ile uğraşmak üzere İtalya'da da bir de komite teşkil edilmişti. Diğer yabancı memleketlerde de hararetle alakalar görülmekteydi¹⁶⁸.

1928 senesi sergisine pek çok yabancı firmalar katılacaktı. Sergi komitesine ve Ticaret Odasına bu tarihe kadar yapılan müracaatlar 1927 senesindekinden fazlaydı. Fransa, Almanya ve İtalya sergiye katılmak için Ticaret Odası ve sergi komitesiyle temasa geçmişti.

Fransa'nın Liyon şehri civarında her çeşit mensucat makinesi imal eden "Dideriş" fabrikası şark memleketleri ticari ve fenni Bakanı Şevket Abdülaziz Beyi İzmir'e göndermişti. Şevket Abdülaziz Bey Ticaret Odasına müracaat ederek sergi hakkında bilgi almış ve vekili bulunduğu fabrikanın sergiye katılacağını bildirmişti. Dideriş fabrikası makinelerini cereyan elektriği ile faaliyete getirecek ve o suretle teşhir edilecekti¹⁶⁹.

Sergi komitesi başkanı Hakkı Bey'in başkanlığında toplanan sergi komitesi İzmir'e gelecek kişilerin sergi için getirilecek mamulât ve masnuatın 1927 senesinde olduğu gibi demiryolları ve vapurlarda yüzde elli indirimle tarifenin uygulanması için iktisat Bakanlığı nezdinde teşebbüste bulunulması ve demiryolu kumpanyalarıyla komitenin doğrudan doğruya temasa geçmesi görüşülmüştü.

1928 senesinde İtalyan firmalarının bol miktarda sergiye katılımını sağlamak için İzmir İtalyan Ticaret Odasında teşkil eden komisyon azaları komite ikinci başkanı Turgut Bey'i ziyaret edip sergi ve katılım şartları hakkında bilgi almışlardı¹⁷⁰.

Komite toplantısında resmi daireler ve hayır kurumlarından sergi ücreti alınıp alınmayacağı da görüşülmüştü. Hayır kurumlarından ve ticaret amacıyla hareket etmeyen resmi müesseselerden para alınmamasına karar verilmişti. Tekrar toplanacak olan komite, sergiye katılacak olan yabancı kuruluşların müracaatlarına verilen cevapları inceleyecekti.

Sergi binasında da tamirat ve tesisata başlanacaktı¹⁷¹.

¹⁶⁸ *Hizmet*, 14 Haziran 1928.

¹⁶⁹ *Hizmet*, 17 Haziran 1928.

¹⁷⁰ *Hizmet*, 20 Haziran 1928.

¹⁷¹ *Hizmet*, 25 Haziran 1928.

Dokuz Eylül Sergisi münasebetiyle bölge ticaret müdüriyetinden diğer bölge iktisat müdüriyetine ve ilgili makamlara birer resmi yazı gönderilmişti. Bu resmi yazıda denilmiştir ki: Sergi 4 Eylül'de açılıp 20 Eylül'de sona erecektir. 1927 senesinde vaktin darlığı yüzünden bazı şehirler katılamamıştır. Serginin amacı masnuat ve mamulâtın sergilenmesi olup, yabancılar da katılıma davet edilmiş ve 1928 senesinde daha fazla yabancıların katılacağı anlaşılmıştır. Sergiye gelecek eşyanın denizden, karadan ücret karşılığı nakli ve gümrük resmi hakkında gerekli olan teşebbüsler yapılmıştır¹⁷².

İstanbul'dan, 9 Eylül sergisine katılmak için incelemelerde bulunmak ve gerekli hazırlıkları yapmak üzere yirmi konserveci İzmir'e hareket etmişlerdi¹⁷³.

Anveresde bulunan Kuzey Avrupa Ticaret temsilciliğimiz Dokuz Eylül sergisini hatırlatmak üzere makamlara ve ilgililere gönderdiği her resmi yazı ve zarfın arkasında “ İzmir Dokuz Eylül Sergisine Katılınız “ diye bir temenni cümlesi kullanarak şık bir şekilde propagandaya başlamıştı. Buradaki mümessil Kurd oğlu Faik Beydi¹⁷⁴.

İktisat Bakanlığının verdiği bilgilere göre; Yenice, Kasibin, Eylice, Palamutluk, Bursa, Mudanya, şark demiryolları kumpanyaları İzmir Dokuz Eylül Sergisine katılacakların sergide sergilenmek üzere sevk edecekleri eşyalarda indirim ve kolaylık sağlayacaklardı. Bu kumpanyalardan bazıları tariften yüzde elli, bazıları da yüzde otuz indirim yapacaklardı¹⁷⁵. Kesbe demiryolu kumpanyası sergi komitesine gönderdiği bir yazıda 1927 senesinde olduğu gibi, 1928 senesinde de sergiye katılacak olan yolcularla eşyalarından ucuzluk yapılacağını bildirmişti. Bu kumpanya 1927 senesinde eşya naklisine yüzde elli, yolculara yüzde otuz indirim yapmıştı¹⁷⁶.

İktisat Bakanlığı 9 Eylül sergisi kuruluşuna yardım olması için Ticaret müdüriyeti adına on beş bin lira göndermiş ve bu para bazı sebepler dolayısıyla o zamana kadar sergi komitesine verilememişti. Defterdarlık on beş bin lirayı evrak – sarfiyeye (harcama ile ilgili arşiv) , ibraz edildikçe verilemeyeceğini iddia etmekte ve sergi komitesi de bunun mümkün olmadığını ve paranın makbuz karşılığı geri verilmesini istemekte idi. Sonuçta mesele iktisat Bakanlığına aks etmişti. Maliye Bakanlığı 9 Eylül sergisine gönderilen on beş bin liranın derhal tasfiyesine ve bunun için evrak – ı sarfiyeye ibraz lazım gelmediğine dair defterdarlığa

¹⁷² *Hizmet*, 2 Temmuz 1928.

¹⁷³ *Hizmet*, 4 Temmuz 1928.

¹⁷⁴ *Hizmet*, 5 Temmuz 1928.

¹⁷⁵ *Hizmet*, 9 Temmuz 1928.

¹⁷⁶ *Hizmet*, 11 Temmuz 1928.

bir emir göndermişti. On beş bin lira defterdarlıktan alınarak sergi komitesi emrine verilecekti.

Afyonkarahisar Ticaret Odası İzmir şehri ticaret odası müdüriyetine bir tezkere yazarak kendilerinin 1927 senesinde olduğu gibi sergiye katılacaklarını daha uzun uzadıya bilgi edinmiş olmak için nizamname ve programın gönderilmesini istemişti¹⁷⁷.

İktisat Bakanlığından İzmir şehri Ticaret Müdüriyetine gönderilen bir yazıya göre devlet demiryolları ve limanları genel idaresi İzmir 9 Eylül Sergisine katılacak kişilerin seyahat ücretinden yüzde 30, sergide sergilenmesi için gönderilecek eşya nakliyesinden de yüzde 50 indirim yapacaktı. Ancak sergiye katılacak kişilerle sergilemek amacıyla sergiye gönderilecek eşya için gidiş ve dönüşte ya ticaret odaları yahut da sergi heyetince birer vesika verilecekti. Sergi ücreti ancak bu vesikaların adı geçen idarelere gösterilmesi suretiyle kabul olacaktı¹⁷⁸.

1927 senesinde sergiye yabancı müesseselerin İzmir’de mevcut temsilci acente ve şubeleri katılmış, diğer memleketlerden katılan kuruluşlar bulunmamıştı. Hâlbuki 1928 senesinde, birinci sergiye katılan İzmir’deki kuruluşla beraber dışarıdan birçok firmalarda katılmışlardı. O zamana kadar pek çok talepler olmuştu. Birçok Alman, İtalyan, Fransız tüccar kuruluşu komiteye müracaat ederek kendileri için pavyon seçilmesini ve ayrılmasını istemişlerdi. Memleketimiz dâhilinde ta doğu vilayetlerinden başlayarak Adalar Denizine kadar uzanan saha dâhilindeki sanat ve ticaret firmalarının daha büyük parçası katılacaktı. 1927 senesinde katılmış olanlar birinci sergide kendilerine ayrılan yerleri istemişlerdi. Plan gereğince Sanatlar Mektebi binasıyla bahçesi dâhilinde yeni yeni tesisat meydana getirilmekte, inşaat yapılmakta ve tertibat alınmaktaydı¹⁷⁹.

Birinci Dokuz Eylül Sergisinin tam ve mükemmel olduğu hiçbir vakit iddia edilmemişti. İşin içine girildiğinde önemli noksanların olduğu görülmüştü. Hiç noksan olmayan bir sergi meydana getirebilmek için elbette zorluklar çekilecekti. Serginin 1928 yılında daha mükemmel olması uğrunda çalışanlar, 1927 sergisinin noksanlarından hayli yararlanmaktaydılar.

Sergicilik Türkiye’de gerçekten yeniydi. Daha 1927 senesine kadar, sergilerin önemi takdir edilememişti. Üç beş tüccarın, beş on sanatkârın sırf kendi mallarına sürüm elde etmek için sergiye katıldıkları iddiasında bulunanlar da yok değildi.

¹⁷⁷ *Hizmet*, 15 Temmuz 1928.

¹⁷⁸ *Hizmet*, 18 Temmuz 1928.

¹⁷⁹ *Hizmet*, 24 Temmuz 1928.

1927 sergisine katılmadıklarından dolayı sonradan pişman olanları mazur görmek lazımdı. Sonuçta serginin önemini yeterince kavrayamamalarından ileri gelmişti.

Birinci Dokuz Eylül Sergisinin maddi bir faydası olmamış olsa bile ilerisi için bir ders olması kâfiydi.

1928 sergisinin birincisinden mükemmel olması için çok çalışılıyordu. O zamana kadar yapılan müracaatlar memnuniyet vericiydi. 1927 senesinde katılmayanlar da müracaat etmişlerdi. Ve bir iki ay önceden yapılan müracaatlar 1928 senesindeki serginin pek büyük olacağını göstermekteydi.

İzmir 9 Eylül sergisini uluslar arası bir sergi haline getirmek yegâne gaye ve emeldi. Ancak 1928 senesinde bunu yapmaya imkân bulunamadı. Sergiye katılımı milli ve şahsi bir yarar bilerek hareket ettikçe uluslar arası serginin istediği vasıtaları sağlamak hayli kolaylaşacaktı.

Sergiye katılım konusunda yabancı firmaların gösterdiği can atma da örnek olmuştu. Bütün dünya sergilerini dolaşan bu firmalar, İzmir sergisini asla ihmal etmemişler ve sergi komitesine başlangıçta müracaat ederek kayıt olmaya başlamışlardı. Bunlar yabancı mallarını tanıtmaya gayret ediyorlardı ki, bizde kendi mallarımızı Avrupa'ya tanıtmak mecburiyetindeydik. Şunu bilmeliydik ki iktisat sahasında başarılı olmak için takip etmemiz gereken yol kendimizi tanıtmaktı. Bu iki kere ikinin dört ettiği kadar kati şaşmaz bir gerçektir. Bunu yapmadıkça üretimimize müşteri bulmakta her gün sıkıntılara maruz kalırdık.

Serginin başarılı olması, tam ve ümit edilen faydaları sağlaması ancak serginin milli iktisadiyat üzerinde sahip olduğu güç ve kıymeti bilmek ve anlamakla mümkündür. Sergiyi beş on kişinin karına yarar sağlayacak bir uğraş kabul etmekle hatalı bir yola düşülmüş olurdu. Sergiye katılanlar, mallarını sergilerlerken öncelikle memleketin masnuat ve mamulâtını tanıtıyorlardı. Kendilerinin yararı meselesi de bu sayede sağlanmış oluyordu. Bütün memleketin aynı derecede sergiden yararlanması imkânı bulunduğu gün, hem milli iktisadiye faydalanmış olacaktı, hem de doğal olarak bireyler faydalanacaklardı¹⁸⁰.

9 Eylül sergisine katılacak olan yabancılar hakkında ne şekilde işlem yapılacağına dair İktisat Bakanlığından Dışişleri Bakanlığına gelen cevapta mülkiye memurları ile askeri memurlar ve öğrenciler ve yoksullardan başka diğer sınıfa mensup yabancılar bedava pasaport vizesi yapılması hakkında kanunlarda, yürürlükte olan tüzüklerde hiçbir kayıt mevcut değildi. Ancak 9 Eylül sergisine katılacak olan yabancılar, toplu bir halde ve ortak bir

¹⁸⁰ *Hizmet*, 25 Temmuz 1928.

pasaportla seyahat ettikleri takdirde bir amaç ile ve seyahat amacıyla Türkiye'ye gelenlere kıyasen kişi başına 50 kuruş karşılığında vizelerini yaptırabileceklerdi. İktisat Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığının bu cevabını ticaret müdüriyetine tebliğ etmişti¹⁸¹.

9 Eylül sergisi heyeti başkanı Hüsnü Bey sergiye büyük miktarda katılımı sağlamak için İstanbul'a giderek İstanbul ili ile diğer resmi müesseselerini, ticarethanelerini ziyaret etti.

Vali Kazım Paşa İzmir Ticaret Odasını ziyaret etmişti. Böylelikle sergi bölgesini aydınlatacak araçları hazırlama ve sağlamak için uğraşılıyordu. Yabancı memleketlerden sergiye gelecek ziyaretçilerin otel, lokanta ve diğer ihtiyaçlarının en uygun şartlarla temini için gerekli olan tedbirlerin düşünülmesine başlanmıştı¹⁸².

İkinci 9 Eylül sergisi için sergi heyeti tarafından hazırlanan bütçe görüşülmüş ve aynen kabul edilmişti¹⁸³.

Vali Paşa Dokuz Eylül Sergisi hakkında gazetelere beyanatta bulunmuştu. İzmir İkinci Dokuz Eylül Sergisi için faaliyet bütün gücüyle devam etmekteydi. Sergi heyeti haftada mutlaka üç defa toplanmaktaydı. Bütün şehirlere ve iktisadi kuruluşlara gerekli başvurular yapılmış ve yabancı memleketlerdeki devlet teşkilatımızla bazı müesseseler haberdar edilmişti.

Anadolu Bağdat, Şark, Aydın kasaba demiryollarında gerek eşya mühüreteceklere, gerekse sergiyi ziyaret edecekler için çok büyük ucuzluk, ayrıca gümrük işlemlerinde yabancı memleketlerden gelecekler için gerekli olan kolaylıklar sağlanmış ve posta telgraf genel müdürlüğünce sergi pulları tamamlanmıştı. Vali Paşanın İkinci Dokuz Eylül Sergisi için gazetelere verdiği beyanat; el afişleri yapılarak her tarafa dağıtılmıştı.

Sergi heyeti İzmir ihracat maddeleri üzerine değerli incelemeler içeren bir de Türkçe ve Fransızca bir broşür düzenleyip hazırlamaktaydı. Sergi bina ve bahçesinde elektrik tesisatı tamamıyla yetmişti. Ve 1928 yılında zengin bir elektrik aydınlanması için özel tesisat ayrıca yapılmaktaydı. Ve bina dâhilinde bir de suni bahçe meydana getirilmekteydi ki burası ayrıca bir eğlence yeri olacaktı. Vali Paşa beyanatında, tütünler için de 1928 yılında müstesna bir salon düzenleneceğinin üzerinde durmuştu. Sergi heyeti haftalık çıkmak üzere Dokuz Eylül adıyla bir gazete çıkarmaya başlayacaktı ve sergi günlerinde günlük olarak neşredilecekti. Gazetenin içeriği zengin olduğu müddetçe şehirde ve memlekette büyük ilgi uyandıracaktı. Sonuçta serginin 1927 senesine nazaran daha mükemmel olacağı muhakkak görülmekteydi.

¹⁸¹ *Hizmet*, 29 Temmuz 1928.

¹⁸² *Hizmet*, 30 Temmuz 1928.

¹⁸³ *Hizmet*, 2 Ağustos 1928.

Vali Paşa beyanatında ayrıca, servet ve gücümüzü temsil eden bütün üretimimizin yerli mamulât ve mensucatin sergilenmesine çok önem verildiğinden de bahsetmişti. Himmet sahiplerinin sergiye katılımı maddi menfaatten daha çok memleket iktisadiyatının kazanacağı itibar ve meziyet görüşünden manevi şeref ve dereceye önem verilirdi demişti. İzmir, İstanbul, Ankara matbuatıyla şehir genelinde gazetelerin sergi hakkındaki devamlı neşriyat ve alakası yüksek bir meziyetin eseri idi.

Sanatlar Mektebinde toplanan sergi komitesi, Komite üyesinden Bursa komiseri Kemaleddin Bey'in ve 1927 yılında Nazif Bey'in yerine getirdiği sergi temsilciliği görevini yerine getirmesini kararlaştırmıştı. Ve icap eden tüccar hane ve müesseselerle görüşerek İstanbul ve Bursa tüccarlarının yüksek katılımını sağlamak üzere İstanbul ve Bursa'ya gitmesine karar verilmişti. Bundan başka Balıkesir, Ödemiş, Denizli gibi birçok yerlerden yapılan müracaatlar incelenmiş ve gerekli cevaplar verilmişti. Bu zamana kadar sergiye katılmak için müracaat edenlerin toplamı çoğalmış ve sergide pek az yer kalmıştı.

Serginin aydınlatılması için elektrik tesisatı tamamlanmış ve ışıklandırmalarda kullanılmak üzere elektrik malzemeleri tüccar hanelerinden birisi 33 bargir kuvvetinde bir motor vermişti. Tüccar hane bu motor için sergiden hiçbir ücret istemeyecekti¹⁸⁴.

Ticaret Odasında 9 Eylül Sergisi için özel bir büro açılacaktı ve müracaatlara bu büro vasıtasıyla cevap verilecekti¹⁸⁵. Dokuz Eylül Sergine 1928 senesinde gerek memleket içinden gerekse yabancı memleketlerden fazla rağbet olmuştu. Son zamanlarda birçok müracaatlar olmuştu ve sergi dâhilinde pek az bir yer kalmıştı¹⁸⁶.

İskenderiye konsolosluğundan gelen bilgiye göre İskenderiye ticarethaneleri İzmir 9 Eylül sergisiyle ilgilenmekteydi. İskenderiye ticaret odasını temsilen iki kişi sergiye katılacaktı. Sergilenmek amacıyla gönderilecek eşyaya ait şartlar hakkında ticaret ve sanayi odasından bilgi istenecekti. Gerek ticaret odası, gerek sergi komitesi konsolosluğun talep ettiği bilgiyi vereceklerdi¹⁸⁷. Demirci Ticaret Odası da 9 Eylül sergisine memleket mahsulât ve masnuatıyla katılmaya karar vermişti¹⁸⁸. Konya Ticaret Odası da sergi komitesine haber vererek, 9 Eylül sergisine katılacaklarını bildirmişti. Sergiye katılacak odalar için yerler hazırlanmıştı¹⁸⁹.

¹⁸⁴ Hizmet, 6 Ağustos 1928.

¹⁸⁵ Hizmet, 7 Ağustos 1928.

¹⁸⁶ Hizmet, 13 Ağustos 1928.

¹⁸⁷ Hizmet, 14 Ağustos 1928.

¹⁸⁸ Hizmet, 15 Ağustos 1928.

¹⁸⁹ Hizmet, 16 Ağustos 1928.

Cumartesi günleri ve sergi müddetince her gün 9 Eylül gazetesi çıkacaktı.

9 Eylül sergisine 19 Ağustos'ta Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşa ile İstanbul'da bulunan İzmir Milletvekilleri ile İzmirli Milletvekilleri katılacaktı. Başvekil İsmet Paşa da İzmir'e geleceklerdi¹⁹⁰.

Hereke¹⁹¹ ve Feshane gibi güçlü kuruluşlar sergiye katılma kararını henüz vermemişlerdi. Ve iktisat Bakanlığı bu noksanı telafi etmeye çalışacaktı.

Sanatlar Mektebinde açılacak olan Dokuz Eylül Serginin güvenliği ve genel asayişinin sağlanması için polis müdüriyeti en son olarak bazı kararlar almıştı. Bu kararlara göre sergi dâhilinde karantina merkezi komiseri Yaşar Bey'in idaresi altında, resmi ve sivil olmak üzere on polis memuru bulunacaktı. Yaşar Bey, polis müdürü Umur Bey'le de görüşerek bu konudaki emirlerini almıştı.

İstanbul'dan Kehribarcılar, Bursa'dan toplu bir halde bütün ipek fabrikaları sergiye katılıyorlardı. Sergide yer kalmadığından, heyet binayı genişletmek için civarda elde etmesi mümkün olan bölgelerin ele geçirilmesi için uğraşıyordu.

1928 senesinde sergi açılış töreninde sahiplerine takdim edilecek olan 1927 senesi sergi madalyaları için sergi heyeti milli darphane müdüriyetine iki bin lira göndermişti. Madalyalar çok zarif ve nefis bir surette hazırlanmaktaydı.

Londra'dan bazı makamlar İzmir'deki bazı müesseselere gönderdikleri mektuplarda 9 Eylül sergisine ne kadar İngiliz firmasının katılacağını sormuşlardı. Bu tarihe kadar yalnız bir İngiliz müessesesi sergiye kaydedilmişti. Berlin'de de girişkenliği ile tanınmış olan Umur Nazmi Bey isminde bir vatantaş 9 Eylül sergisinde sergilenmek üzere gayet faydalı ders verme aletleri getirmişti.

Pavyon sahipleri eşyalarını sergiye nakle başlamışlardı. Dokuz Eylül sergisi ve şehrin kurtuluşu sebebiyle yapılacak törene katılmak üzere her taraftan birçok kişi İzmir'e gelecekti. Sergi heyeti her gün akşamları toplanarak hummalı bir şekilde çalışmaktaydı. Tesisat

¹⁹⁰ *Hizmet*, 19 Ağustos 1928.

¹⁹¹ Hereke dokuma fabrikası Sultan Abdülmecit döneminde (1839 – 1861) İstanbul'da kurulmuştu. 1891'de Osmanlı Padişahı Sultan Abdülaziz'in emriyle, Hereke Tekstil Fabrikası'na Halı Dokuma Tezgâhları ilave edilerek fabrika genişletilmiştir. Sultan Abdülhamit döneminde (1876 – 1911), Hereke ürünleri 1894 yılında Fransa'nın Lyon şehrinde açılan Milletlerarası Tekstil ürünleri Fuarına gönderilmiş, Hereke kumaş ve halılarına büyük ödül ve diploma verilmişti. Cumhuriyet'ten sonra Hereke Fabrikası 1925'ten önce Sanayi Bankası'na, 1938'de de Sümerbank'a devredilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Önder, “ 19. Yüzyıl Türk Halıcılığında Bir Atılım Osmanlı Hereke Tekstil Fabrikası ve Hereke Halıları “ , *Kültür ve Sanat*, Türkiye İş Bankası yay., sayı: 30, Haziran 1996, s. 49.

tamamıyla bittikten sonra pavyon sahipleri eşyalarını sergiye nakle başlamışlardı. Serginin güvenliği için polisle, özel teşkilatla fevkalade tedbir alınmıştı¹⁹².

9 Eylül sergisine katılmak üzere müracaat eden yabancı firmalardan Dideriş Fabrikalarının şark memleketleri mümessili Şevket Abdülaziz Bey Fransa'dan gelerek Ticaret Odasında genel sekreteri ziyaret etmiş ve teşhir edilecek mensucat makinelerinin işletilmesi için kullanılacak motor ve istihdam edilecek işçi konularını görüşmüştü. 1928 senesinde 9 Eylül sergisine katılmak için sergi komisyonuna pek çok müracaatlar olmuştu. Özellikle Sanayi ve Maden Bankasına ait İstanbul Fabrikaları, Hereke ve Feshane Fabrikaları sergiye geniş miktarda katılmaya karar vermişlerdi. Bu fabrikalar için sergide uygun yerler İzmir temsilcisi tarafından kiralanmıştı. Bursa mensucat ve özellikle ipek fabrikaları sergide mükemmel bir şekilde hazırlanmış bir pavyon kiralamışlardı. Bundan başka İstanbul'daki kuş tüyü fabrikası da sergiye katılacağını bildirmişti¹⁹³.

İsmet ve Kazım Paşalar 9 Eylül Sergisinin açılışında hazır bulunacaklardı. Sergiye katılacak çeşitli Ticaret Odaları heyetlerini götürmek üzere özel bir vapur hazırlanmaktaydı.

İkinci 9 Eylül sergisine Yugoslavya'nın da katılması için bir istek mevcuttu. Yugoslavya iç durumunun uygun olmamasından dolayı sergiye katılamayacağını haber vermişti.

9 Eylül sergisinde sergilenmek üzere İç Anadolu'dan gönderilen malların demiryolları istasyonunda uzun müddet bekletildikleri Konya'dan gelen tüccarlar tarafından şikâyet edilmişti. Ve sergi komitesi Başkanı Vali Kazım Paşa Bayındırlık Bakanlığından ve demiryolları idarelerinden keyfiyeti telgrafla sormuştu. Sergide sergilenen eşya ve mahsulâtın istasyonlarda kalması kabul edilemeyeceğinden Bayındırlık Bakanlığının bu konuda demiryolları idarelerine kati emir vereceği ümit ediliyordu¹⁹⁴.

9 Eylül sergisi için faaliyette bulunmak üzere İstanbul, Bursa bölgelerindeki kuruluşların sergiye katılmasını sağlamak üzere İstanbul'a gitmiş olan Kızılay Başkanı Hüsnü Bey ve Bursa komiseri Kemalettin Bey, İstanbul'dan 33, Bursa'dan 35 müessesenin katılmasını sağlamışlardı. Ve sergi heyetinin toplantısında da İstanbul ve Bursa'daki faaliyetleri hakkında bilgi vermişlerdi¹⁹⁵. İktisat Bakanı Ziraat Müsteşarı İhsan Abidin Bey de İzmir 9 Eylül Sergisine katılacaktı. İkinci 9 Eylül sergisine incelemeler için Ulum Ticariye – i Aliyye mektebi mezunlarından ve son sınıf öğrencilerinden bir grup katılacaktı¹⁹⁶.

¹⁹² *Hizmet*, 20 Ağustos 1928.

¹⁹³ *Hizmet*, 21 Ağustos 1928.

¹⁹⁴ *Hizmet*, 24 Ağustos 1928.

¹⁹⁵ *Hizmet*, 26 Ağustos 1928.

¹⁹⁶ *Hizmet*, 28 Ağustos 1928.

İzmir Dokuz Eylül Sergisi 4 Eylül günü saat on yedide merasimle açılacaktı. Açılış töreninde Hükümet adına Maliye ve Adliye Bakanları Saraçoğlu Şükrü ve Mahmut Esat Beylerle, İktisat Bakanı adına Ticaret, Sanayi ve Çalışmalar Maden Genel Müdürü bulunacaktı. Açılış töreninde Vali Kazım Paşa'nın sergi başkanı sıfatıyla bir nutuk söylemeleri düşünülmüştü. Sergi komitesinden bir kişi sergi hakkında açıklamalarda bulunacak ve ardından ya maliye veyahut adliye Bakanı tarafından kurdele kesilecekti. 4 Eylül günü sergi yalnız davetlilere özgü olduğundan halkın ziyaretine 5 Eylül günü açılacaktı. Sergi ve pavyonlar davetliler tarafından ziyaret edildikten sonra 1927 senesinde altın ve gümüş madalyalarla lütuflandırılan kişilerden 1928 senesinde sergiye katılanlara Vali Paşa tarafından madalyaları dağıtılacaktı.

İtalyan'ın Barmı Şark Ticaret Odası genel sekreteri idaresinde birçok İtalyan gençleri İzmir'e gelerek sergiyi ziyaret edeceklerdi ve memleketin ürünleri ve ticari durumu hakkında incelemelerde bulunacaklardı. Adana Ticaret ve Sanayi Odası heyeti Mersin yoluyla İzmir'e hareket etmişlerdi. İktisat Bakanı Ticaret Genel Müdürü Saadettin Bey, Sanayi ve Çalışmalar Genel Müdürü Recai Bey, Maden Genel Müdürü Şevki Beyler Dokuz Eylül Serginin 4 Eylülde icra edilecek açılış töreninde iktisat Bakanı adına hazır bulunmak üzere İzmir'e gelmişlerdi¹⁹⁷.

b) Serginin Açılışı ve Katılan Firmalar:

İkinci Dokuz Eylül Sergisi 4 Eylül günü saat on yedide törenle açıldı. İkinci Dokuz Eylül Sergisinin açılış töreninde konuşan Vali Paşa bu sanat ve iktisat sergisi için çok güzel bir nutuk söylemişlerdi. Yapılan işlerle ve yapılması gerekenleri sayıp dökmüşlerdi ve en sonunda küçük olmakla beraber serginin manen muntazam bir eser olduğunu da ilave etmişlerdi.

İkinci Dokuz Eylül Sergisi birinciyle kıyas edilemeyecek bir mükemmeliyette düzenlenmiş ve idare edilmişti. Sergiyi 1927 yılında görenler, 1928 yılındaki olgunlaşma karşısında hayretle karşılaşmışlardı. Böyle olmakla beraber 1927 yılının tecrübelerinden alınan dersle 1928 yılında kazanılan başarıyı çok görmemek lazımdı. Çünkü 9 Eylül sergisinin yalnız 9 Eylül sergisi olmadığını ve bölge, Türkiye'nin bir tek sergisi olmadığını

¹⁹⁷ *Hizmet*, 4 Eylül 1928.

düşünerek bu kadarlık yükselme ve olgunlaşma ile yetinmemek ve sergiyi tamamıyla milletlerarası bir hale getirmek için bazı çareler düşünmek lazımdı.

Yerli mamulât ve masnuatı sergileyen yerli firmalar şükranına değer bir rağbetle 1928 senesi sergisine katılmaya büyük can atmışlardı. Hiç şüphesiz gelecek senelerde karşılaşılabilecek başarıyı milli firmaların gösterdiği bu rağbet ve yakınlık arttıracaktı. 9 Eylül Sergisini uluslar arası bir sergi haline getirebilmek için milli firmaların daha fazla bir hevesle katılmalarını sağlamak gerekiyordu. Hamburg'dan kalkıp sergiye katılmak için gelen bir Alman veyahut Liverpool'dan gelen bir pamuk tüccarı sergide Adana pamuklarının çeşitlerini, Bursa ipliklerini, Uşak, Isparta ve Gördes halılarını, Aydın'ın incirini, Muğla'nın tütününü, Ayvalık'ın zeytinyağını görürse bu kadar önemli bir meşherde Avrupa mamulât ve masnuatının da sergilenmesi arzusunu hissedecekti. Serginin uluslar arası olabilmesi için öncelikle bütün Türkiye'nin sergiye katılması lazımdı. İzmir gibi Avrupa piyasasıyla gayet yakından alakadar olan bir yerdeki sergide sergilenen mala Avrupalı müşteri bulmakta o kadar kolay olurdu ki bunu tüccarlar ve fabrikatörler hiçbir zaman ihmal etmemeliydi. 9 Eylül sergisi uluslar arası bir hale getirildiğinde amaca ulaşılmış olacaktı¹⁹⁸.

Adliye Bakanı Mahmut Esat Bey, sergi ziyaretinden sonra hatıra defterine şunları yazmıştı: “ Bir milletin iktisadiyatı, hayatın müdafaa silahıdır. Dokuz Eylül Sergisinde İstikbal için diri ve canlı zaferler vadeden bu keskin silahı duyamadığım payansız bir zevkle, lüzumla milli bir gururla seyrettim. Daima keskin ve her vakit zafer olsun. “ Mahmut Esat Bey, Sanatlar Mektebinin başarısının 1927 senesine göre gözle görünür elle tutulur bir surette arttığını ve Ferid Bey'in başarılı olacağına zaten tereddüdünün olmadığını, bundan dolayı da mutlu olduğunu dile getirmişti.

Dokuz Eylül Sergisinin açılış töreni münasebetiyle serginin gözeticisi Başvekil İsmet Paşa'ya da sergi başkanlığından telgraf çekilmişti. İkinci Dokuz Eylül Sergisi çok parlak ve 1927 senesinden daha çok zengin kaliteler ile açıldı. Memleketin her tarafından gösterilen alaka büyüktü. Akdeniz'in büyük pırlantası olan İzmir'i ve onun sergisini ziyaret eden yabancılar ve konsololar gördükleri büyük düzen ve ilerlemeye özellikle hayran kalmışlardı. Bütün firmalar Türk dilinin yeni harfleriyle yazılmıştı. Kendi milletlerinin, kendi topraklarının sinesinde beliren müesseseler Anadolu'nun mütevazı yerinde gizlenmiş, gömülü kalmış olan birçok hazineler görülüyordu.

¹⁹⁸ *Hizmet*, 6 Eylül 1928.

1927 senesinde sergide altın, gümüş ve bronz madalya kazananlara milli darphanenin büyük bir özenle hazırladığı madalyalar 7 Eylül 1928 günü merasimde dağıtılmıştı. Altın madalyanın bir yüzünde Gazi'nin kabartma büstü vardı.

Sergide sanayi, fenni, ticari, zirai müesseselerin yığın yığın eserleri bulunuyordu. Sanatlar Mektebinin salonları öğrencilerin kendi eserleriyle süslenmişti. Sergiye 1928 senesinde çok rağbet vardı. Cuma ve Cumartesi günleri sergiyi ziyaret edenler pek çok olmuştu. Özellikle Cuma günü tatil günü olduğundan ailece sergiye gelenlerin oranı diğer günlere oranla daha fazlaydı. Sergiyi gezenler en çok dâhili mahsulât ve masnuat pavyonlarında fazlaca dolaşmaktaydı. Hanımlar moda ve tuvalete ait meşherlerle, erkeklerde diğer pavyonlarla alakadar olmaktadır. Yabancı firmaların sergilendiği pavyonların ve fabrikalarına ait meşherlerin ziyaretçileri genellikle ticaret erbabıydı. Türk halıcılığıyla alakadar olan yabancı ziyaretçiler bu pavyonları görmek için can atmaktaydı. İkinci serginin bu kadar rağbet görmesi takip edecek seneler için bir hayırdı¹⁹⁹.

13 Eylül akşamı sergi bahçesinde çeşitli eğlenceler ve deniz gezintilerini içeren bir balo düzenlenmişti. Biletler iki balo için beş ve bir balo için üç liraydı²⁰⁰.

Bir İtalyan heyeti 9 Eylül sergisini ziyarete gelmişti ve sergiyi gezmişlerdi²⁰¹.

İzmir 9 Eylül sergisine katılan ticaret ve sanayi müesseselerinden 136 Türk ve 136 yabancı müessese madalya kazanmışlardı²⁰². 9 Eylül sergisine katılıp da altın madalya kazanmış olan müesseselere ait madalyalar darphaneye sipariş olunacaktı. Sergi heyeti bu müesseselere müracaatla madalya bedeli olan otuz beş bin lira berat için iki lira isteyeceklerdi. Sergi Komitesi toplanarak sergi hesaplarıyla ilgili işleri konuşmuştu²⁰³. 9 Eylül komitesi, Ticaret Odasında toplanarak sergiye ait kayıt işleri ve Dokuz Eylül gazetesinin ilan işleri etrafındaki son durumları görüşmüştü. Sonuçta Emlak Bankası memurlarından Şevki Bey, Bursa Komiseri Kemaleddin Bey, Turgut ve Memduh Beylerden oluşan iki heyetin büfe ve gazete hesaplarını incelemesi kararlaştırılmıştı²⁰⁴.

Bornova Evcil Hayvanlar Sergisinin açılış töreni Vali Kazım Paşa tarafından yapıldı. Açılış töreninde Manisa Milletvekili Yaşar Bey, İktisat Bakanlığı Genel Müdürü Haydar Bey, Ziraat Baş Müdürü Zühtü Bey, Ziraatçı Davutzade Rahmi Bey, Bornova Belediye Başkanı

¹⁹⁹ *Hizmet*, 7 Eylül 1928.

²⁰⁰ *Hizmet*, 13 Eylül 1928.

²⁰¹ *Hizmet*, 19 Eylül 1928.

²⁰² *Hizmet*, 20 Eylül 1928.

²⁰³ *Hizmet*, 3 Teşrinievvel 1928.

²⁰⁴ *Hizmet*, 4 Teşrinievvel 1928.

Fehmi Bey, Veteriner Müdürü Adil Bey, Çiftçi Necati Bey, Baş Veteriner Kaymakam Abdülmüttalip Beylerle, Veteriner ve Ziraatçı daha birçok kişi hazır bulunmuşlardı. Vali Paşa sergiye katılmış ve hayvanları birer gözden geçirmişlerdi. Hayvan sahiplerini takdir ve teşvik edici samimi sözler söylemişlerdi. Bundan sonra Ziraat mektebinin şık ve güzel bahçesinde açılış töreninde hazır bulunan kişilere yirmi beş kişilik bir ziyafet verilmiş, nefis yemekler çıkarılarak ikram edilmişti. Ziyafette Bornova Ziraat Mektebinin hali ve geleceği de konuşulmuş ve mektebin 1928 senesinde kapalı kalmasının halkta acı bir hüznün ve tesir uyandırdığı söylenmişti. Vali Paşa memlekette çiftçi çocuklarına büyük bir irfan yuvası olan mektebin eskiden olduğu gibi 1928 senesinde de tekrar faaliyete geçirilmesi için milletvekili Yaşar Bey'in teşviklerini rica etmişlerdi. Yaşar Bey de bir teşebbüsle mektebin tekrar açılma imkânının olduğunu söylemişlerdi. Köylüye kolaylık sağlanırsa hayvan çoğalır, iktisadi bir refaha kavuşulur. Milletvekili Yaşar Bey Ziraat Bankası için yeni bir kanun hazırlandığını ve halkın eline geçmesi için 1927 senesinde bir girişim olduğunu fakat 1928 senesinde durumun daha kesin hayırlı bir sonuca doğru gittiğini söyledikten sonra şehir içinde bir de bahçelik kurulması gereğinden bahsetmişti. Bornova'daki numune ziraat mektebinde açılan Evcil Hayvanlar Sergisi 1928 sensinde gerek adedi gerek hayvanların mensup buldukları cins itibariyle önceki senelerden daha zengindi. Jüri heyeti seçeceği hayvanlara beş bin liralık ikramiye dağıtacak. Sergi 5 Teşrinievvel akşamına kadar halkın ziyaretine açık bulunacaktı²⁰⁵.

55 yabancı ve 360 yerli olmak üzere 515 kuruluş sergiye katılmıştı²⁰⁶. Sergiyi 100.000'i aşkın kişi ziyaret etmişti. Sergide istenilen oranda dışarıya mal satılamamış olması ve gelenleri barındırabilecek oranda binanın henüz daha yapılamamış olması gibi sebepler ümitlerin zaman zaman sarsılmasına sebep olmuştu.

Yerli mallar kadar yabancı malların da satılıyor olması, istenilen canlılığın gerçekleşmemiş olması eleştirilere sebep olmuştu. Bunu ortadan kaldırmak için de çeşitli yollar düşünülmüştü. Yerli malların daha iyi tanıtılması, halkın sergiye daha çok ilgi göstermesi için konuşmaların yapılması, madalyadan daha başka ödüllerin verilmesi gibi çözümler önerilmişti.

Yer sıkıntısı nedeniyle katılanların ayrıca masraf yapmak zorunda kalması, sergi yerinin istekleri karşılayamaması gibi sebeplerden dolayı serginin daha geniş bir yerde

²⁰⁵ *Hizmet*, 5 Teşrinievvel 1928.

²⁰⁶ *Ege Sanayi Tarihi, a. g. e.*, s. 104

kurulması için Dokuz Eylül sergisine 1931 yılına kadar ara verildi. Ancak bu sergi bir daha açılmadı²⁰⁷.

D – Serginin İzmir’de açılmasının Önemi:

İzmir’de serginin açılmasının psikolojik açıdan büyük bir önemi vardır. İzmir iktisadi sömürgecinin en çok uzandığı alanlardan biriydi. Osmanlılar döneminde yabancı sermayenin en çok yatırım yaptığı ve yabancı girişimcilerin uğrağı haline gelen bu Levant şehri, Dünya savaşında ilk işgale uğrayan şehir olmuş ve Kurtuluş savaşında verilen mücadeleler sonrasında bu şehir yurt topraklarına tekrar katılmıştır. İzmir ve çevresinde büyük bir dünya savaşı veren devletin bu büyük zaferi iktisadi açıdan da Batılı devletlere kanıtlanması için bir büyük fırsatı ifade etmektedir. Dolayısıyla İzmir’in İktisat Kongresinin toplanmasından İzmir Fuarının kuruluşuna kadar bu iktisadi atılımlara ev sahipliğı yapması bir tesadüf değil, Batılı ülkelere karşı verilen siyasal, askeri ve iktisadi mücadelenin başlangıç ve bitiş noktasının hatırlatılmasına ilişkin bir çabanın ifadesidir.

Ege Bölgesinin tabii güzelliklerle dolu ve işlek bir iktisadi limanına sahip olan İzmir, plajlarıyla, lacivert deniziyle, şifa veren kaplıcalarıyla, çam ormanlarıyla, yemyeşil bir araziye ve bu arazide çeşitli meyve ve ürünleri ile çok değerli tarihi eserleriyle mükemmel bir yurt köşesidir.

İzmir güzellikleriyle öğündüğü gibi iktisadi, ticari ve sanayi varlıklarıyla da öğünebilir. Çünkü en değerli ürünleri yetiştiren İzmir’de gerçek bir sanayi, gerçek bir ziraat ve gerçek bir ticaret hüküm sürer.

Bunlardan başka şehrin içinde ve kazalarındaki yapılan kazılarda meydana çıkan muazzam eski eserler İzmir ve civarında fevkalade büyük bir medeniyetin bulunduğunu gösteriyor. Bergama, Efes, Bayraklı, Kadifekale bunların başta gelenleridir.

12500 kilometre murabba içinde bulunan İzmir ilinde toprağın verimli oluşu kazalarının çoğunda ziraatla uğraşan muazzam bir kitle meydana getirmişti.

İzmir tarih boyunca büyük bir ticari önem taşımasını zirai bir memleket olmasına ve çok büyük ve korunaklı bir limana sahip olmasına borçludur. 35 – 40 kadar tabii limanı olan Ege bölgesi içinde İzmir limanı diğerlerinden büyük, rüzgâr ve deniz cereyanları tesirinden daha az etkilenen aynı zamanda çeşitli kaldırımlara, demir yollarına sahip olmasından dolayı başta gelir. Ve bu üstünlüğü de haklı olarak kazanmıştır.

²⁰⁷ Tülay Alim Baran, *Bir Kentin Yeniden Yapılanması İzmir 1923 – 1938*, I. Baskı, Arma yay., İstanbul, 2003, s. 93 -94.

Ege Bölgesinde yetişen yüzlerce çeşit ürünün büyük bir kısmı İzmir limanından ihraç edilir ve oldukça önemli bir miktarda ithalat da yapılır. Bu yönden de İzmir tam anlamıyla ticari, zirai ve sınaî bir yurt köşesi olmuştur. İzmir limanından yapılan ihracat Türkiye ihracatının % 40'ından aşağı düşmemiştir. Bunların içinde en önemlileri: Üzüm, incir, tütün, pamuk, palamut ve zeytinyağıdır. Bunlardan başka da akdarı, amyant, anason, arpa, ayva, badem, barsak, bakla, balık, balmumu, buğday, börülce, değirmen taşı, deriler, canlı hayvan, ceviz, civa, çam fıstığı, fasulye, fındık, halı, hardal, haşhaş, karpuz, kavun, kestane, keçi kılı, kendir tohumu, kum darı, kuşyemi, kuru armut, kuru elma, kuru erik, kuru kızılıçık, kuru vişne, leblebi, meyan kökü, mısır, nohut, pestil, peynir, pirina, sakız, sünger, susam, tuz, yapağı, yulaf, yumurta, zımpara madenidir.

Ege Bölgesinin toprağının yalnız üstü değil altı da zengindir. Ve bitmez tükenmez değerleri her gün biraz daha meydana çıkarılan bir mücevher kutusudur. Egenin çeşitli bölgelerinde; krom, zımpara, cıva, simli kurşun, bakır, antimovan, boraks, kurşun, çinko gibi madenler bulunurdu²⁰⁸. Madenlerden bir kısmı ham ve işlenmemiş bir halde İzmir limanına getirilerek bu fabrika ve imalathanelerde işlenerek ihraç edilebilecek hale getirilir²⁰⁹.

İşte bunun içindir ki, Türkiye Cumhuriyetinin tek Enternasyonal Fuarı, bütün tarih boyunca yüksek bir iktisadi önem taşıyan ve bugün de Türkiye'nin en ileri üretim ve ticaret bölgesinin merkezi olan İzmir şehrinde kurulmaktadır²¹⁰.

²⁰⁸ Nejat Böğürtlen, “ İzmirin Zenginliği “ , *İktisat ve Yürüyüş*, Cilt: 4, Sayı: 41, Yıl: 2, 20 Ağustos 1941, s. 35.

²⁰⁹ Nureddin Kebecioğlu, “ İzmir Enternasyonal Fuarının Doğuşu “ , *İzmir Fuar Albümü Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 1.

²¹⁰ *Yarım Ay*, No: 107, Enternasyonal İzmir Fuarı sayısı, s. 20.

II. PANAYIRLARDAN ULUSLARARASI FUARA GİDEN SÜREÇ

A- GENEL EKONOMİK DURUM

a) Bunalımın Türkiye'ye Etkisi:

Dünyayı etkileyen ekonomik buhran Türkiye'yi iki sorunu aynı zamanda çözme durumuyla karşı karşıya bıraktı. Birinci sorun; Dünyu Umumiye borçları ve ayrıcalıklı yabancı şirketlerin millileştirilmesi sorunuydu. İkinci tür sorunlar ise ekonomik krizin doğrudan getirdiği sorunlardı. Bunlar;

- Ekonomik krizin ilk yıllarında dış ödemeler dengesinde büyük bir açık verilmişti.
- Türk parasının değerinde düşme başlamıştı.
- Dünya ekonomilerinde başlayan durgunluk Türk ekonomisinde de görülüyordu.
- İç ticaret hadlerinde tarımsal ürünler aleyhine hızlı bir gelişme görülüyordu.
- Dış ticaret hadleri ülke aleyhine hızla geliyordu.
- Tarımsal alanda bir daralma görülüyordu²¹¹.

Ekonomik buhran kısa sürede Türkiye'yi de etkisi altına almıştı. Eğer Türk İnkılapçısı bu yeni ve dünyayı sarmış olan bu felaket karşısında kaderine boyun eğseydi, Lozan'ın bütün iktisadi kazançlarını bir anda elinden çıkarabilir ve yeniden yabancı sermayesinin hor gören bağımlı yazgısına teslim olmak mecburiyetinde kalırdı. Fakat Türkiye bu yeni tehlikeye yeni tekniklerle karşı koymayı bilmiş ve dünyanın iktisadi hareketlerini paramparça yapmaya çalışan bu negatif gücün Türkiye'de sarsmak istediği milli iktisadiyatı, milli ve devletçi önlemlerle sağlamlaştırmaya çalışmış ve bu şekilde korumayı başarmıştı.

Buhran; girdiği yerlerde fabrikaları durdurmuş, varlıklı ulusları fakirleştirmişti, hammaddelerin satışları ve fiyatları çok düşmüştü. Hammadde satan, hem de fabrika işleten milletler ekonomileri acıklı bir çöküşle çökmeye başlamıştı. Fakat Türkiye bu sarsıntıdan göze çarpan önlemlerle mümkün olduğu kadar korunmayı bilmişti²¹².

²¹¹ Melih Gürsoy, *a. g. e.*, s. 174.

²¹² Kadri Kemal, " Lozan'dan Önce ve Lozan'dan Sonraki Türkiye ", *İktisat ve Tasarruf*, No: 5, Mayıs 1935, Dördüncü yıl, Neşriyat Müdürü Vedat Nedim Tör, Çıkaran Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara, s. 4.

1929 Dünya ekonomik bunalımı, Türkiye'nin ihracatının azaltılmasına yol açmış, bunun neden olduğu fiyat ve üretim düşüşleri, işsizliğe ve genel olarak ekonomik durgunluğa neden olmuştu. Ekonomiye canlılık kazandırmak için, bir yandan ihracatı yapılmayan ürünlerin yerli sınaî kuruluşlarla işlenmesi bir yandan da bunalım nedeniyle ithalatı güçleşen, sınaî yarı işlenmiş ürünlerin, ucuz ve kolay biçimde yerli üretimle sağlanması için devletin sınaî kuruluşlar oluşturması zorunluluğu ortaya çıkmıştı. 1929 Buhranının dünya ekonomisinde yarattığı olumsuz etkilere rağmen o dönemde gerekli olan sanayileşme hareketi yönünde adımlar atılmaya başlanmıştı. Bunalımın oluşturduğu olumsuzlukları kendi lehimize çevirmeye çalışarak Türkiye'nin ihtiyacı olan makine ve gereçlerin ucuzca alınması sağlanmıştı²¹³.

Bu harekette devlete büyük bir görev düşmüş ve devletçilik ilkesi büyük bir çabayla uygulanmıştır. Atatürk'ün bu konuda büyük girişimi onun gerçekten uygulanan özel kesime dayalı ekonomi politikası ile 1930'larda başlayan devletçilik politikası gerek ülkemize gerekse dünya ekonomik yapısındaki değişmelere nasıl uyum sağladığını açıkça göstermektedir²¹⁴.

Dünya buhranının etkisiyle milletler dış ticaret politikalarını yeniden gözden geçirmişlerdi. Milletlerarası alanda iktisadi milliyetçilik akımı güçlenmişti²¹⁵.

Türkiye de iktisadi yapısını güçlendirmek ve her türlü olumsuz etkenlerin gücünü en aza indirmek istemişti. Dünya ekonomik sistemlerine karşı milli ekonominin sarsılmadan ayakta durabilmesi için devletin ekonomik yapıya müdahalesi gerekliydi. Tabii devletçilik politikası özel kesimin yok olması anlamına gelmiyordu. Özel kesimin de desteğiyle sanayide güçlü atılımlar yapmak, güçlü adımlarla ilerlemek gerekiyordu. Şehirlerin yeni girişimlerle büyüyüp gelişmesi bir anlamda yeniden yapılanması gerekiyordu ki İzmir şehrinde bu girişimlerden ilki 1929 senesinden önce atılmıştı. Fakat Dünya bunalımı Türkiye'yi de yakından etkilemişti. Bu durumdan İzmir şehri de payını aldı ve bu yılda, bundan sonraki birkaç yıl içinde sergiler açılmadı. Ama Türkiye bu dönemde izlediği ekonomi siyasetiyle toparlanabilmişti.

²¹³ Hikmet İyidiker, " Atatürk'ün İktisat Politikası ", *Atatürk Haftası Armağanı*, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., Ankara 1987, s. 73.

²¹⁴ Akın İlkin, "Atatürk Döneminde Sanayi Politikası " , *Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri*, 8 – 9 Haziran Yapı ve Kredi Bankası Genel Müdürlük Sermet Çifter Konferans Salonu, İstanbul, 1981, s. 242.

²¹⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal, (1922 – 1938)*, Cilt 3, İstanbul, 16. Basım, 1999, s. 386.

b)Bunalımın Türkiye Ekonomisine Etkisi:

1929 Dünya Ekonomik bunalımı, sınırlı olan yatırımları büsbütün azalttı. Dünya Ekonomik Krizi nedeniyle dış ticaret hacmi de daraldı²¹⁶. 1929 yılında Gümrük ve Tarife Kanunu yürürlüğe konulmuş, bununla sınırlamalar kaldırılmış ve gümrük bağımsızlığı sağlanmıştır. Bu arada yerli sanayiye koruyucu önlemler getirilmişti. Dünya Ekonomik Bunalımı karşısında 1930 yılında , “ Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu “ çıkarılmıştır. Bu kanun, etkili ceza hükümlerini getirmişti²¹⁷.

Bunalım tüm Türkiye’yi etkilemişti ki İzmir’de bundan payını almıştı. O yıllarda İzmir’in tek otomobil acentesi ve tamir istasyonu olan Ballardur firması da krizden etkilenerek çalışmasına son vermişti²¹⁸. Türkiye’de ekonomik krizin etkisi en çok İzmir ve Ege bölgesi gibi dış pazarlara üretim yapan bölgelerde olmuştu. 1929 yılıyla 1934 yılları arasında buğday 12, 6 kuruştan 3, 6 kuruşa, üzüm 4, 7 kuruştan 3 kuruşa, incir 5, 1 kuruştan 2, 6 kuruşa, zeytin 8, 9 kuruştan 4, 9 kuruşa, tütün 62, 3 kuruştan 33, 1 kuruşa düşmüştü. Ekonomik krizin en çok etkilediği kesim dış ticaret ve tarım kesimiydi. Özellikle üzüm, incir gibi büyük kısmı dışarıya satılan ürünlerde bu etki daha fazla olmuştu.

Profesör İlhan Tekeli’nin araştırmalarına göre, 1929 yılında İzmir bölgesinde yapılan 22. 800 ton incir ihracatından 8, 1 milyon lira elde edilmişken, 1930 yılında aynı miktarda ihracat ancak 5, 5 milyon lira gelir getirmişti. 1931 yılında 24. 000 ton incir ihracatından 5, 2 milyon lira, 1932 yılında 23, 4 ton incir ihracatından 3, 5 milyon lira gelir sağlanmıştı. 1929 yılıyla 1932 yılı arasında fiyatlarda yarı yarıya bir düşüş görülmektedir. 1933, 1935 ve 1936 yıllarında da fiyatlardaki bu düşmeler devam etmişti.

Diğer bir sorunda Amerika’ya ihraç edilen incirlerde görülmüştü. Bu yıllarda Amerika’ya ihraç edilen incirlerin birçoğu kurtlu olduğu gerekçesiyle Amerikan gümrüğüne reddedilmiş ve geri dönmüştü. Bu durumda incir üreticileri aralarında bir kooperatif kurarak bu sorunları halletmeye çalışmışlardı.

Dünya ekonomik krizinin üzüm kesimindeki etkileri de incire benzer şekilde olmuştu. 1929 yılında 44. 400 ton kuru üzüm 18 milyon liraya satıldığı halde, 1930 yılında 40. 500 ton kuru üzüm ancak 11, 6 milyon lira getirmişti. 1932 yılında 49. 500 ton kuru üzüm 10, 2

²¹⁶ Melih Gürsoy, *a. g. e.*, s.163.

²¹⁷ Muhittin Gül, *a. g. e.*, s. 321 – 322.

²¹⁸ Melih Gürsoy, *a. g. e.*, s. 168.

milyon liraya, 1934 yılında 52. 800 ton üzüm 6, 9 milyon liraya, 1936 yılında 62. 400 ton üzüm 9, 7 milyon liraya ihraç edilebilmişti²¹⁹.

Dünya buhranından en önce ve en çok etkilenen ihracat maddelerinden biri Türk halıları olmuştur. Halı zevk ve ziynet malıydı yani lüks bir maldı. Zengin ve refah milletler halıların müşterisi olurdu. Buhrandan sonra halı ihracatımızın düştüğünü görüyoruz. Bu mallar dış memleketlerde lüks eşyadan sayıldığı için yüksek gümrük vergisine tabi tutulmuş ve imalat azalmıştı. En önemli müşterilerimizden Amerika'ya 1926 – 1929 senelerinde ortalama 2 milyon lira değerinde 450 bin kilo halı alırken, bu miktar 1930 da 700 bin lira kıymetinde 147 bin kilo, 1931 de 84 bin lira kıymetinde 18 bin kiloya düşmüştü. İkinci derece müşteri olan İngiltere'ye bölgeden 1926 dan 1929 a kadar 1, 5 milyon lira kıymetinde 450 bin kilo halı ihraç edilmişti. Bu miktar 1930 ve 1931 de ortalama olarak 1 milyon lira değerinde 350 bin kiloya inmişti ve bu da buhranın getirmiş olduğu sonuçtan başka bir şey değildi. Bunlardan başka Almanya, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İtalya, İsveç, Kanada, Mısır'a az miktarda halı gönderilmişti²²⁰.

Zeytinyağı Ege Bölgesinin başlıca servet kaynaklarından birini oluşturuyordu. Önemli bir kısmı Türkiye içinde yemeklik olarak ve sabun imalinde kullanılırdı. Bölge içinde önemli üretim yerleri: İzmir merkez kazası, Urla, Karaburun, Çeşme, Kuşadası, Torbalı, Bayındır, Tire, Ödemiş, Kemalpaşa, Menemen, Bergama, Manisa, Akhisar, Kırkağaç, Aydın, Çine, Nazilli, Milas, Edremit, Burhaniye, Ayvalık kazalarıydı. Ekonomik buhran zeytinyağları üzerinde de fiyat düşüşlerine sebep olmuştu. 1926 senesinde ortalama 70 – 75 kuruş, 1927 de 80 – 85, 1928 de 60 – 65, 1929 da 50 – 55, 1930 da 44 – 46, 1931 de 41 – 45, 1932 de 33 kuruştu fiyatı. Rakamlarında açıkça gösterdiği gibi fiyatların 1929 dan sonra gittikçe düştüğünü görüyoruz²²¹.

1930 yılı, Cumhuriyet dönemi Türk ekonomisinde bir dönüm noktasıdır. Liberal ekonominin ve buna bağlı olarak izlenen özel sektör ağırlıklı politikanın beklenen hızlı kalkınmayı sağlayamaması, yeni arayışları gündeme getirmişti. Liberal yöntemlere karşı bir tepki olarak, yeni politikalar önem kazanmıştır. Öte yandan Dünya Ekonomik Bunalımı karşısında, kapalı bir ekonomik politika ve devletçilik benimsenmiştir.

1930 – 1933 dönemi, gerek özel sektörün başarılı olamayışının ve gerek ekonomik bunalımın etkileri karşısında fikri gelişmelerin olduğu yıllardır. Bu dönemde, sorunlar

²¹⁹ Melih Gürsoy, *a. g. e.*, s 174 – 175.

²²⁰ *İzmir Tecim ve Endüstri Odası Bülteni*, Sayı: 7, Yıl: 10, Aralık 1935, s. 23.

²²¹ *İzmir Tecim ve Endüstri Odası Bülteni*, Sayı: 7, Yıl: 10, Aralık 1935, s. 17 – 18.

karşısında çözüm yolları ve yeni politikalar aranmıştır. Devletçilik doğrultusunda gelişen yeni ekonomik politika bu devrede oluşmuştur. Bu devre bir sonraki devletçi dönemin hazırlık aşaması olmuştur.

1930'lu yıllarda ekonomik bunalımı aşmak ve kalkınma sağlamak için sanayileşme öne çıkarılmıştır, 1930'da bir iktisadi program hazırlanmıştır. Giderek CHF ve Hükümet devletçi politikayı benimsemiştir. Böylece devletçi düşünce oluşurken, uygulama ve kuruluşlar da buna paralel olarak geliştirilmiştir. Sanayileşmede kendini gösterecek olan devletçilik, Türkiye koşullarına göre oluşturulmuştur.

1932'de yeni ihtiyaçlar, Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası gibi iki önemli kuruluşu getirmiştir. Bu kuruluşlarla, sanayileşme hızlandırılacak ve ekonomik kalkınma sağlanacaktı.

1930'lu yıllarda sanayileşme ön plana çıkmıştı. 1930 – 1933 yılları devletçiliğin benimsendiği dönem olmuş ve bir sonraki dönem uygulamaya geçilmiştir²²².

B – 1933 İZMİR DOKUZ EYLÜL PANAYIRI

a) Panayırın Kurulma Nedeni:

Yerli malı kullanımının artırılması ülkenin kalkınması için gerekli olan koşullardan biriydi. Henüz Cumhuriyetin ilan edilmediği bir tarihte toplanan İzmir İktisat Kongresinde bu fikir dile getirilmiş ve bunun için gerekenlerin yapılması üzerinde durulmuştu. Ekonomik bağımsızlığın sağlanması bağımsızlığın ön şartıydı. Yerli sanayinin oluşturulup geliştirilmesi de sadece toplumun belli bir kesiminin çabasıyla olamazdı. Bunun için tüm halk gayret etmeliydi. İlk olarak da işe yerli malı kullanmakla başlanabilirdi. Yerli malı kullanımının teşvik edilmesi de 1933 senesinde artmıştı. Bunun için girişimlerde bulunuluyordu. Milli İktisat ve Tasarruf Haftası nedeniyle Halkevinde bir yerli mallar sergisi açıldı. Ve bir yerli eşya piyango düzenlendi²²³. Yerli malı haftası süresince okullarda öğrencilere yerli malı kullanılması konusunda dersler verildi. Halktan yerli malı kullanarak ve yerli ürünleri tüketerek Türk parasının ülkede kalması için yardım etmeleri istendi. Onuncu Cumhuriyet

²²² Muhittin Gül, *a. g. e.*, s. 321.

²²³ *Anadolu*, 3 Kanunuevvel 1933.

Bayramı günlerinde okulların yaptığı geçit törenine Türk Birliği öğrencileri yerli malı kıyafetle katılmıştı²²⁴.

Yerli Malı Haftası nedeniyle yaptığı konuşmada İsmet Paşa; Dokuma Fabrikalarını iki üç katına çıkarmayı düşündüklerini söyledi. Böylece Adana'da pamuk yetiştiren bir kişi daha kapısının önünde müşteri bulacaktı²²⁵. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey, Milli İktisat ve Tasarruf Haftası nedeniyle radyodan verdiği konferansta şöyle demişti: “ Vatandaşlar, yeryüzünde sanayinin yeni bir gidişine şahit oluyoruz. Sanayi memleketleri ziraatlaşmaya, Ziraat memleketleri sanayileşmeye doğru gidiyorlar.

Yerli malı kullanmak milli iktisadımızın bağımsızlığının bütünlüğünü kurmak ve yaymak için her vatandaşın bile bile ve seve seve benimsemesi lazım gelen bir vazifedir”²²⁶. Yerli malı kullanımını teşvik etmek için yarışmalarda düzenleniyordu. İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından düzenlenen yerli malları vitrin yarışmasını, İstanbul Bölgesindekilerden Hasan Pertev mensucat mağazası birinciliği ve Hasan Reşit mensucat mağazası ikinciliği kazanmıştı. Beyoğlu bölgesinden Samatya pazarı ile Alyon mağazaları birinci ve Kamhi mensucat mağazası ikinci olmuştu. Kadıköy bölgesinde Şekerci Rasim Efendi ile Asador Efendinin vitrinleri birinciliği ve Şark Ecza deposu ikinciliği kazanmışlardı. Yarışmada kazananlara birer diploma ile milli iktisat ve tasarruf cemiyeti tarafından yaptırılmış birer madalya verilmişti²²⁷.

1933 yılında yurt içinde ve yurt dışında sergiler ve panayırılar düzenleniyordu. Bursa'da Dördüncü Bursa Sergisi 10 Temmuz 1933den 25 Temmuz'a kadar sürecekti. Sergiye katılımı arttırmak için sergiye gidecekler için demiryollarında % 40, vapurlarda % 25, eşya için demiryollarında % 50, vapurlarda % 25 indirim yapılacaktı.

Konya ikinci milli sergisi de 20 Haziranda açılıp 5 Temmuz 1933 de kapanacaktı. Bu sergide ziyaretçiler yerli malı imal eden milli fabrikaları ve bunların eşi değeri bulunmayan yerli mallarını görme, ucuz mal satın alma, Selçuk tarihi eserlerini ve müzeyi ziyaret etme şansına sahip olacaktı. Ziyaretçilerin kalma yerleri de sağlanmış ve nakliye ücretlerinde % 40 indirim yapılacaktı.

Uluslar arası Sekizinci Selanik Panayırı 10 Eylül 1933 tarihinde açılacaktı. Panayıra katılmak veya panayırı görmek isteyenlere Şark, İzmir – Kasaba, Aydın, Adana – Nusaybin

²²⁴ *Anadolu*, 4 Kanunuevvel 1933.

²²⁵ *Anadolu*, 15 Kanunuevvel 1933.

²²⁶ *Halkın Sesi*, 18 Kanunuevvel 1933.

²²⁷ *Halkın Sesi*, 19 Kanunuevvel 1933.

demiryolu idarelerince indirim yapılacaktı. Sergiden dönüşte numuneler ücretsiz naklolunacaktı.

Midilli Ziraat ve Sanayi Sergisi 16 Temmuz 1933 tarihinden 23 Temmuz'a kadar sürecekti. Türkiye'den bu sergiye katılacak olanlara kolaylıklar sağlanacaktı. Sergide güzel sanatlara ait kısım da olacaktı. Sergi devam ettiği sürece de birçok eğlenceler olacaktı ve adanın en güzel yerleri gezilecekti²²⁸.

1927 ve 1928 senelerinde Türkiye ticari sergicilik kavramını, kamuoyuna telkin edip aşıl原因 İzmir olmuştu. 9 Eylül İzmir Sergisini ziyaret eden Türk ve yabancı işadamları bu güzel eserin başarılarından, taşıdığı rollerden uzun uzadıya bahsetmişlerdi²²⁹.

Panayır 30 Eylül gecesi törenle kapanırken, Belediye Başkanı Behçet Uz yaptığı konuşmada bir sonraki yıl panayır alanının ağaçlandırılarak uluslararası panayırın uluslararası bir hale getirilmesi gerektiğini söylemişti.

23 yabancı firma ile 150 yerli kuruluşun katıldığı panayırın giriş bilet fiyatları büyüklere 5 kuruş, küçüklere 100 para idi²³⁰.

İzmir Ticaret ve Sanayi Odasının Türkiye iktisadiyatına büyük yardımları dokunmuştu ve Türkiye'ye sergicilik kavramını aşıl原因 müesseselerin başında da Ticaret Odası gelmekteydi. 1927 ve 1928 senelerinde açılan 9 Eylül sergileri yalnız Türkiye'nin değil, sergiyi ziyaret eden yabancı profesör ve uzmanlarında takdirini kazanmıştı. Ege Bölgesi mahsulât ve masnuatının uluslar arası panayırlarda teşhiri için de ilk adım yine İzmir Ticaret Odasından gelmişti. 1932 yılında İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin girişimiyle Leipzig ve İktisat Bakanlığının yardımlarıyla Paris ve Milano uluslar arası panayırına katılmıştı ve teşhir ettiği mallar fevkalade beğenilmişti. Bu başarıların sonucunda İzmir 1933 senesinde uluslar arası panayıra ilk adımı atarak yerli ve yabancı malların bir arada teşhir edilmesi ve satılması amacıyla bir panayır kurma fikri doğmuştu²³¹.

İzmir'de daha geniş ölçüde bir panayır kurulması fikri zamanın Belediye Başkanı Dr. Behçet Uz tarafından ortaya atılmış ve ilk iş olarak şehrin çeşitli yerlerinde Pazaryerleri kurmakla işe başlanılmıştır.

Pazar yerlerinin üretici ve tüketiciler tarafından ilgi görmesi üzerine iş adamlarınca panayır açılması istenilmiştir.

²²⁸ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sayı: 8 – 4, Yıl: 8, Mart – Nisan 1933, s. 130.

²²⁹ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sayı: 7, Yıl: 8, , Temmuz 1933, s. 231.

²³⁰ *Ege Sanayi Tarihi, a. g. e.*, s. 104.

²³¹ M. Zeki Doğanoğlu, “ İzmir Vilayetinin On yıl Zarfındaki iktisadi ve içtimai panoraması” , *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sayı: 8 – 9 – 10, Yıl: 8, s. 270.

29 Mayıs 1933 tarihinde İzmir valisi General Kazım Dirik'in başkanlığında toplanan Belediye Meclisi'nde, Belediye Başkanı Dr. Behçet Uz tarafından panayır kurulması teklifi olumlu karşılanarak bir panayır komitesi kurulmuştur.

Komitenin esaslı bir şekilde çalışması sonucu İzmir Cumhuriyet Alanı'ndaki " Şimdiki Büyük Efes Oteli'nin bulunduğu " 32. 000 metre karelik sahada panayır kurularak yalnız yerli resmi ve özel kuruluşlar katılmıştır.

" 9 Eylül Panayırı " adıyla kurulan bu tesis 9 Eylül 1933 tarihinde zamanın Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak tarafından açılmıştır. 21 gün devam eden panayır büyük ilgi görmüş ve 30 / 9 / 1933 tarihinde kapanmıştır²³².

23 yabancı, 150 yerli firma katılmıştı bu organizasyona²³³. Panayır 21 gün sürmüştü. İçeri beş kuruş ile giren büyükler ve 100 para ile giren küçükler İstanbul'dan gelen varyete, tiyatro, oyun grupları ve Komik Naşit Bey ile Sururi Bey'i izleme olanağı bulmuşlardı. Panayır komitesi tarafından getirilen Yunan Olimpiyacos Futbol takımını Altay ve Göztepe 3 – 1, Altınordu 2 – 1 yenmişti²³⁴.

Bir taraftan mali şartların uygun olmayışı, öbür taraftan dünya iktisat buhranı karşısında odanın sergiyi tekrarlaması mümkün olamadı. Fakat, 1933 yılında İzmir Belediyesinin teşebbüsü ve yardımı ile İzmir'de yeniden milli bir fuar açılması mümkün oldu.

Hükümet, Ticaret ve Sanayi Odalarının, Borsaların, Şehirlerin, Milli Firmaların bu fuara yüksek oranda katılımlarını teşvik etmişti. Teşvik ve kolaylıklardan faydalanan birçok kuruluşlar imkân oranında fuara katıldılar. Seyirci halkın katılımı da gittikçe artıyordu²³⁵.

1933 yılında 9 Eylül Sergisi, Cumhuriyet Abidesinin arkasındaki Evlendirme Dairesine getirilmiş ve daha güzel bir sergi haline dönüştürülmüştü.

İzmir'i ziyaret eden İnönü: " Bu küçük ve güzel eserin daha olgun bir hale getirilmesini teşvik ve himaye edeceklerini ve serginin yalnız yerel bir halde kalmayıp, uluslararası hale getirilmesini, bu arada idarecilerden çok büyük fedakarlık beklediklerini söylemişlerdi" ²³⁶.

Panayırın yerinin değiştirilmesiyle Gazi heykelinin arkasındaki yangın yerleri de medeni bir görüntüye kavuştu. Uluslararası Panayırların geçmişlerine bakıldığında bunların

²³² *İzmir Enternasyonal Fuarı'nın Sorunları ve Alınması Gerekli Tedbirler, (Açık Oturum: İzmir, 6 Haziran 1975), İzmir, Ağustos 1975, s. 22.*

²³³ *Küllerinden Doğan Efsane Şehir, İzmir, 74. İzmir International Fuarı Özel Sayısı, s. 9.*

²³⁴ Kazım Çavdar, *İzmir*, 1986, s. 112.

²³⁵ Muhlis Ete, " İzmir Enternasyonal Fuarı ", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 72, Sene: 7, Ankara, Haziran 1949, s. 127.

²³⁶ Nureddin Kebecioğlu, " İzmir Enternasyonal Fuarının Doğuşu ", *İzmir Fuar Albümü Mecmuası*, Sayı:1, Yıl: 1.

gayet basit olarak işe başladıkları görülür. Bundan cesaret alarak başlayan 1933 Panayırı da sonraki yıllarda panayırlar arasında bir yıldız gibi benzeri az bulunan konuma yükselecekti. Çünkü İzmir Akdeniz havzasında en büyük, en önemli ticaret bölgesiydi. Ege bölgesinin bütün mallarını dünya piyasalarına sevk eden İzmir limanı, aynı zamanda bu piyasalardan da iktisadi ihtiyaçlarını karşılayan maddeleri ithal etmekteydi. Aynı zamanda İzmir Ege bölgesinin doğal güzelliklerini içinde bulundurarak, eski medeniyetin değerli eserlerini içinde barındırarak binlerce turisti çekecek bir konumdaydı. Tüm bu unsurlar 9 Eylül panayırını dünyanın gözünde parlatacak ve yükseltecekti²³⁷.

Panayırın Sanatlar Mektebinden alınıp Kültürpark'ın yanındaki alana getirilmiş olması bir sonraki yıl panayırın Belediye Bakanı Behçet Uz tarafından daha modern bir anlayışla kurulmasını sağlayacaktı²³⁸.

Bu yıllarda belediyenin bütçesi de dardı. Belediye bütçesinde iki yüz kusur bin lira açık vardı. Hem bu konuyu hem de diğer önemli konuları yüksek makamlarla görüşmek için şehir meclisi belediye başkanı Dr. Behçet Salih Bey'in Ankara'ya gitmesine karar verdi. Ancak Salih Bey Ankara'ya gitmek için henüz bir karar vermemişti ve bu düşüncesini dile getirdi²³⁹. Bunun üzerine, Vali Kazım Paşa Ankara'ya gitti. Gitmeden önce Vali Kazım Paşa, belediyenin ve bütçenin durumunu görüşmek için belediye başkanı Behçet Salih Bey'i ziyaret etti. Ayrıca bölge Ticaret müdürü Saffet Bey'i de ziyaret ederek iktisadi işler hakkında görüştü²⁴⁰. Vali Paşa Ankara'yı ziyaretleri sırasında İsmet Paşa ile görüşmüştü. İsmet Paşa ile eski taksitlerinin borçlarını verememekten üzüntü duyan Belediyenin mali durumu hakkında görüşmüştü. Ayrıca, Dokuz Eylül Panayır alanının 1934 'de açılması konusunu da görüşmüştü. Vali Kazım Paşa, Ankara'yı ziyaretlerinden önemli sonuçlar elde ederek İzmir'e dönmüştü²⁴¹.

Panayırı 350. 000 kişi görmüş ve alışveriş yapmışlardı. Panayırı ziyaret eden konsoloslar, yabancı basın ajansları, profesörler, ilim adamları hayranlıklarını bildirmişlerdi ve ziyaretçi defterine takdirlerini yazmışlardı²⁴².

²³⁷ Zeki Doğanoglu, " İzmir Panayırı " , *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, , Sayı: 7, Yıl: 8, Temmuz 1933, s. 232.

²³⁸ *Vilayetlerimizin Tarihi*, s. 442.

²³⁹ *Halkın Sesi*, 30 Teşrinisani 1933.

²⁴⁰ *Anadolu*, 7 Kânunuevvel 1933.

²⁴¹ *Anadolu*, 20 Kânunuevvel 1933.

²⁴² *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sayı: 8 – 9 – 10, Yıl: 8, s. 24.

B- 1934 İZMİR ULUSLARARASI DOKUZ EYLÜL PANAYIRI

a) Panayır Hazırlıkları ve Panayırın Açılışı:

1933 yılında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa 'nın başkanlığı altında iktisadi bir program hazırlanmıştı. İktisadi program iki kısımdı. Bunlardan birincisi iktisat bakanlığının yeni teşkilatı, ikincisi de planlaştırılan iktisadi ve mali konulardı. Yeni programda iktisadiyat sıkı bir kontrol altına alınmaktaydı. Sanayi işi on seneye bölünmüştü. İlk beş senede ağır sanayi, demir, kömür, kâğıt, cam, şişe, kok, kendir, pamuklu mensucat ve kömür sanayi fabrikaları, ikinci beş senede de ince sanayi fabrikaları yapılacaktı. Vatandaşlarda bu kuruluşa katılabilecekleri gibi bu sanayi ile meşgul olanların hakkı da korunacaktı²⁴³. General Kazım Özalp, Beşinci Arttırma ve Yerli Mallar Yedi Günü dolayısıyla radyoda yaptığı konuşmada sanayileşmenin önemine değinmiş ve 1934 yılında bu anlamda yapılanları anlatmıştı. Türk ulusunun yeniden kalkınma, yeniden güçlenme, yeniden yükselme çağında sanayileşme, sosyal, siyasal bir gerekliliğin ortaya attığı gerçeklikti. Bir ülkenin sanayileşmemesi, sadece hammadde ve sadece toprak ürünleri yurdu olmasının ne korkunç bir şey olduğunu tarih apaçık göstermişti. Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasının son 100 yıllık günleri yalnız siyasal bir batışı değil, gündün güne sanayi gücünü bitiren bir yurdun acıklı görünüşüdür de.

Avrupa sınaî ürünlerinin Osmanlı İmparatorluğu sınırlarından içeriye doğru girmesiyle Türkiye'de yaşayan sanatlar yok oldu, yavaş yavaş tezgâhlar kapandı. Yurt içinde işsiz insanların sayısı gündün güne arttı. Orta Anadolu'nun sanat kasabaları boşaldı.

General Kazım Özalp, Yeni Türkiye'nin ekonomi politikası hakkında doğru tespitleri bir arada sunuyordu. Ona göre Cumhuriyet öncesi Türkiye'sinde toprak ürünleri yok pahasına satılmakta, bir metre fabrika malı bir hektar toprağın veriminden çok daha pahalı bir konumda idi. Üretim ve tüketim ilişkilerindeki haksızlık boyutu o kadar büyüktü ki yurt malları ucuz veriliyor, ithal mallar ise pahalıya alınıyordu. Dış ticaret açığı hızla büyüyordu. Bu açığı kapamak için başvuru çarelerden ilki borçlanmaya gitmek oluyordu. Bununla birlikte yurt ekonomisini enkaza dönüştüren imtiyazların verilmesi süreci hızla işliyordu. Böylece yurdun iktisadi bağımsızlığı bir açmaza giriyor, ülke adeta yarı koloni durumuna geliyordu. Bu

²⁴³ *Anadolu*, 24 Kânunuevvel 1933.

durum Kurtuluş Savaşına kadar sürdü. Sonra bağımsızlığını kazanan ulus siyasal bakımdan olduğu kadar ekonomi bakımından da yükselmeyi amaç edindi. Bu bakımdan 1934 yılı sanayileşme açısından verimli bir yıl oldu. Örneğin, Eskişehir şeker fabrikası işlemeye bu yıl başladı. Turhal şeker fabrikasının temeli bu yıl açıldı. Gene bu yıl içinde çalışmaya başladı. Böylelikle şeker yönünden de kurtuluş savaşımız bütünleşmiş oldu. Kayseri büyük pamuklu fabrikasının da temeli bu yıl içinde atıldı, bu fabrika ulusun beş yıllık sanayi planı ile kuracağı dört büyük pamuklu fabrikasının ilkidir.

İkincisinin de temeli gene bu yıl, Konya Ereğli'sinde atıldı. Öteki pamuklu fabrikalarından biri Nazilli'de, biri de Malatya'da kuruldu. Böylelikle pamuklu yönünden artık yabancı malına el açılmayacaktı.

Gene bu yıl içinde Bakırköy bez fabrikası en yeni sistemle büyütüldü, işlemeye başladı.

Bunlardan başka: İzmit'te kâğıt, İstanbul'da cam şişe, Zonguldak'ta sömük, Keçiborlu'da kükürt, Isparta'da gülyağı fabrikalarının temelleri atılmış, Bursa'da, Kars'ta birer süt tozu fabrikası işlemeye başlamıştı.

1934 yılında yurdumuzda on iki yepyeni fabrika doğdu. Temeli atılan fabrikaların hepsi 1935 – 1936 yılları içinde işlemeye başlayacaktı²⁴⁴.

On dokuzuncu yüzyılın yarısından sonra yerli sanatlar birdenbire çökmüştü. Yerini bırakan yerli sanat işleri yerini gümrüklerden bir sel gibi boşanan mallara bıraktı. Bu sel önünde Türk parası değerini günden güne yitirdi. Köylü hammaddelerini ucuzca sattı, yabancı pazardan gelen fabrika malını pahalıya aldı. Ulus geliri azaldı. Dışarıdan borç para alındı. Bu borç alınan paralara karşı ulus yabancılara boyuna müsaadeler verdi: İmtiyazlar, bankalar, demiryolları birbirinin ardınca yurda girdi.

Banka, yurda giren fabrika mallarını pahalı satmak, yurttan alınan hammaddeleri ucuzca toplamak işini üstüne aldı.

Demiryolları, yabancı malları ucuzca yurda sokmaya çalıştı.

İmtiyazlar yabancılara yurttan üstün bir kazanç elde etmelerine yol açtı.

İşte Artırım Haftası bu kıyametten kurtuluşun, ışığa kavuştuğumuz, kendi fabrika dumanlarımızın tüttüğü, yurt pazarlarının işlemeye başladığı gündü²⁴⁵.

²⁴⁴ *İktisat ve Tasarruf*, Son Kanun 1935, Ankara, Neşriyat Müdürü Vedat Nedim, Çıkaran: Mili İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, No: 1, Dördüncü yıl, s. 6 – 7.

²⁴⁵ Sadri Ertem, “ Artırım Haftası “ , *İktisat ve Tasarruf*, Son Kanun 1935, Ankara, Neşriyat Müdürü Vedat Nedim, Çıkaran: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, No: 1, Dördüncü Yıl, s. 10.

Artırım Haftası nedeniyle Ekonomi Bakanı Celal Bayar da Ankara radyosunda bir konuşma yaparak ticaret ve sanayi siyasasını anlatmıştı. Para biriktirmek için bütün ulus çalışmıştı. Bu çalışmanın neticesinde 1923'de, 3 milyondan ibaret olan milli tasarruf hesaplarının toplamı 1933 sonunda 73 milyona çıkmıştı. Cari hesaplara da göz gezdirildiğinde, 1933 sonundaki, ulusal kredi hacmini genişleten genel mevduat tutarı (191) milyondan üstündü²⁴⁶. Bayar'a göre yürütülen ulusal ekonomik politika, ödemeler dengesini ve Türk parasının istikrar durumunu korumak, yeni sanayiye himaye etmek ve sanayileşmeyi kolaylaştırmak, gümrük tarifesi dışında, en çok izne açık millet kuralını, kesin bir şekilde kabul etmemekti.

Bu sayede dış ticaretteki, seneden seneye ve dünya buhranından doğma düşme oranı azalmıştı. Mesela 1931'de, 1930 rakamlarına göre genel ticaretimizdeki düşme oranı % 15; 1932'de, 1931'e nazaran % 27; 1933'de, 1932'ye nazaran % 8 idi. Hâlbuki 1934 ilk on bir ayı içinde 1933 ilk on bir ayına nazaran tersine % 6 fazlalık vardır.

1934 ilk on bir ayı içinde ihracatımız ithalatımızdan 2, 5 milyon lira fazlaydı.

Türk köylüsü ve üreticisi bir, iki istisnasıyla 1926'dan beri kaybettiği fiyatları ilk olarak bu yıl bulmuş ve yüzü gülmüştür.

Ekonomik kurtuluş kımıldanmalarına Teşviki Sanayi Kanunu ile başlanmıştı. Sanayileşme hareketi birinci safhada devletin yüksek himayesi altındaydı, özel girişimler de temsil ediyordu. Kanunun amacı, özel sermaye ve girişimlere sınaî işlerde, engelsiz ilerleme imkânları vermektir. Teşviki Sanayi Kanunu başarılı olmamış bir iş değildi. Bu kanunundan faydalanan kuruluşların adedi 1923 senesinde 340 iken, 1932'de 1470'e çıkmıştı.

İzmir İktisat Kongresiyle başlayan İktisadi bağımsızlık sürecindeki kararlılık İzmir Fuarıyla zirveye ulaştığında ilerlenen yolda pek çok atılımlar Lozan'ı takip eden süreçte hayat buldu. Bu bağlamda milli sanayinin, çabuk gelişmesine rağmen, Türkiye'nin sanayi cihazı elbette yeterli derecede kurulmamıştı. Bunun ana sebebi: Milli sermayelerin, çabuk ve amaçlara uygun bir yapı alabilmesine yetecek kadar çok ve kuvvetli olmaması idi. Bir taraftan bu sebep, diğer taraftan dünya ekonomik şartlarının, geçirdiği başkalaşmalar, devleti sanayi işleriyle daha yakından ve radikal olarak uğraşmaya sevk etti. Devlet bu yeni anlayış ile ve kendi kuvvetine dayanarak, memleketin birinci derecede önemli sınaî konularını gerçekleştirme görevini üzerine aldı.

²⁴⁶ *İktisat ve Tasarruf*, No: 2, Şubat 1935, Dördüncü yıl, Çıkaran: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Neşriyat Müdürü Vedat Nedim, s. 2.

Devletin bu müdahalesinin ortaya çıkma amacı; özel teşebbüslerle iş birliği yapmak daha da önemlisi ülkenin kendi imkânları ölçüsünde gelişmiş bir ülke haline getirilmesini sağlamak amacıyla sanayi kuruluşlarıyla donatmaktı. Beş senelik sanayileşme programı da bu şekilde doğmuştu. Sanayi Programının genel çizgileri şöyleydi:

- 1 – Mensucat sanayi: (pamuklu, yünlü, kendir.)
- 2 – Maden Sanayi: (demir, sömükok, kömür, bakır, kükürt.)
- 3 – Selüloz Sanayi: (kâğıt, karton, selüloz, suni ipek.)
- 4 – Seramik Sanayi: (şişe, cam, verrerie – porselen)
- 5 – Kimya Sanayi

Sanayi Programının uygulanmasını büyük ölçüde Sümerbank, İş ve Ziraat Bankaları üzerine almıştı²⁴⁷.

Artırım Haftası nedeniyle Recep Peker de Ankara Radyosunda konuşmuş ve takip edilen ekonomik amacı anlatmıştı. Recep Peker, ulusal ekonomi ve artırma hareketinin yeni Türkiye'nin kurtuluş ve dirilişi çalışmasının ana kollarından biri olduğu üzerinde durmuştu. Ulusal ekonomi işleri de yalnız devlet tedbirleri ile başarılamazdı. Bu çalışmada bütün ulus bir anlamalı, bir inanmalı ve birlikte hareket etmeliydi.

Türkiye önce ulusal korunma (Milli müdafaa) duvarlarını ördü. Ondan sonra gümrük duvarlarını ördü. Birinci duvar sınırı, yurdun topraklarını, ikinci duvar zinciri yurdun pazarlarını koruyacaktı. Ülkenin yabancı pazarların elinde olması ülkeye yabancı bir ordunun girmesi kadar tehlikeliydi. İşte bu anlayışla yurttan ulusal sanayi doğmuş, büyük fabrikalar açılmış, çiftçilik ilerlemiş, ihracat malları değerlendirilmiş, toprak üstü ve toprak altı varlıklar değerlendirilmişti. Bu gidiş, kendi kendini tamamlayan, kendi kendine yeten bir ulus olmak içindi. İleri ulus, yalnız siyasal, yalnız kültürel bütünlük değil, onunla beraber bir ekonomik bütünlüktür de...²⁴⁸.

Artırma yedi gününün beşinci gününde İçişleri bakanı Şükrü Kaya, ekonomik ülkümüzü anlatmıştı. Bu dönemde izlenen siyasetin amacı; ulusal gelirin, ulusça tutumlu, verimli ve yerinde kullanılmasıydı.

Sanayileşme yolunda hızla ilerlenmeliydi. Sanayileşme demek ekonomik bütünleşme ve iç pazarın genişlemesi demektir. Kurulan fabrikaların kamusu kendi başlarına yeni yeni

²⁴⁷ *İktisat ve Tasarruf*, No: 2, Şubat 1935, Dördüncü yıl, Neşriyat Müdürü Vedat Nedim, Çıkarılan: Mili İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, s. 3 – 4.

²⁴⁸ *İktisat ve Tasarruf*, No: 2, Şubat 1935, Dördüncü yıl, Neşriyat Müdürü Vedat Nedim, Çıkarılan: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, s. 7 – 8.

birer iş kaynağı olmakla kalmamış, aynı zamanda yurdun diğer iş alanlarında da yeni yeni işler yapmışlardı. Bütün bu fabrikaların ilk maddelerini; kömürü, işçiyi, ustayı bu yurt yetiştirmiş, bu ülke vermişti. Fabrikalara giren ve çıkan malların taşıma işini, demiryolları ve gemiler yapmıştı. Fabrikaların kredi ve sigorta işlerini Türk parasıyla kurulan Türk bankaları yapmıştı²⁴⁹.

Bir millet iktisadının yerli malı kullanması, milletin bütün ihtiyaç maddelerini bizzat kendisinin yetiştirmesidir ki bu da kendi kendisine yetmesidir. Yerli malı düşüncesi, ziraatın, ormancılığın yetiştirdiklerini, madenciliğin çıkardıkları, sanayinin işlediklerini, yani iktisadiyatımızın bütün eşyasını yerli malı sayar. Bu sebeple “Yerli Malı” kullanılmasından, kendi ziraat ürünlerimizin, kendi orman ürünlerimizin ve kendi endüstri mamullerimizin kendi insanımız tarafından değerlendirilmesi anlaşılır²⁵⁰.

Birkaç yıllık tecrüben sonra 9 Eylül Sergisi, şekil ve esas olarak bazı değişikliklere uğramıştı. Adı panayır olmuş, açılış tarihi 26 Ağustosla alınmış, başlangıçtaki milli özelliği uluslar arası olmuştu. Cumhuriyet Hükümetinin fiili ilgisiyle resmiyeti daha göze çarpacak bir hale gelmişti. Cumhuriyet Hükümeti yabancı hükümetlerini panayıra gönderilecek eşya için kontenjan ve gümrük meselelerinde uygulama kolaylıkları göstermeye karar vermişti. Bazı panayırlar için yapıldığı gibi bu kolaylıkların döviz ihracatını kolaylaştırma ve ücretsiz vize vermeyi de içine alması da mümkün olabilirdi. Panayır komisyonunu kuran kişiler büyük bir gayret içindeydi. Bu gayretlerin sonucu da buhrana rağmen panayırın başarıyla sonuçlanmasıydı. Ancak bu başarının daha da artması ve bundan İzmir şehri halkının da faydalanabilmesi için düzenleme kuruluna bir hayli görevler düşmekteydi. Bu panayıra mümkün olduğu kadar kabarık bir yekûn tutacak şekilde bir ziyaretçi kitlesi sağlamak gerekiyordu. Bunun için de yabancı basında çalışmak gerekiyordu. Bu amaçla da şehrin ve bölgenin tarih ve tarihi eserler bakımından görülmeye değer yerlerini, ticari rekabetini, iktisadi gelişme gücü, panayırların eskiden kazandığı başarıları ve katılanlara sağladığı faydaları tanıtmak, panayırın sahasını, planını, stantlarını eserlerle, broşürlerle, yazılarla bildirmek, öğretmek gerekiyordu. Resmi makamların gayretlerini yeterli görmemek, bu çalışmayı geniş bir sahaya yaymak gerekiyordu.

²⁴⁹ *İktisat ve Tasarruf*, No: 3, Mart 1935, Dördüncü yıl, Neşriyat Müdürü Vedat Nedim, Çıkaran: İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, s. 5.

²⁵⁰ *İktisat ve Tasarruf*, No: 4, Nisan 1935, Ankara, Dördüncü yıl, Neşriyat Müdürü Vedat Nedim, Çıkaran: İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, s. 7 – 8.

Nasıl ki Selanik, Malmoe, Paris, Budapeşte, Poznan Panayır ilanları birçok yerlerde görülüyorsa İzmir’de yapılacak olan panayır ilanları da uluslar arası matbuat sütunlarında yer almalıydı.

Panayır ve sergiler şehircilik bakımından da faydalar sağlamaktaydı. Panayır ve sergiler için her şeyden önce sahalara ve statülere ihtiyaç vardı. Bu sahalara şehirlerin yeni birer mahallesi olma imkânına sahipti. Uluslararası büyük sergilere sahne olan birçok şehirler her büyük sergiden sonra zamanın bütün yeniliklerini içinde toplayan yeni mahallelere sahip olmuştu. Brüksel’de farklı tarihlerde açılan dört büyük sergi şehre üç büyük ve güzel mahalle kazandırmıştı. Denebilir ki bu sergiler olmazsa birçok bakımlardan Brüksel bugünkü Brüksel olmaz, şehrin birçok büyük mahalleleri ve hatta bazı abideleri olmazdı. Gerçi İzmir Panayırını şehre yeni bir mahalle kazandıracak kadar büyük bir amaç ve dava ile yola çıkmamışsa da bu panayır için de bir hayli masraf yapılmıştı. Amaç bu masrafların şehirciliğe katkısını sağlamaktı. Bundan başka İzmir Panayırına iktisadi ve kültürel içeriğe sahip bazı sergilerin ilavesi de faydalıydı. Yugoslavya’da Lubyanya şehrinde 30 Mayıs’ta açılmış ve on gün sürmüş olan panayıra böyle bölümler eklenmişti. İzmir’de bu panayır yoluyla Cumhuriyetin iktisadi ve kültürel alandaki gayretlerini ve başarılarını teşhir edebilecekti.

İktisat Bakanlığı, bütün ticaret odalarına bir yazı göndererek bütün ticaret odalarının uluslar arası panayıra katılmasını bildirmişti. Ticaret Odalarının panayıra katılmaları için her yerde birer komisyon oluşturulmuştu. Ayrıca broşür ile nizamname hazırlanmıştı. Bu broşür ile propaganda için gerekli olan çalışma tarzları dördüncü uluslar arası 9 Eylül İzmir Panayırını komitesince tespit edilmişti. Yabancı memleketlerden panayır için getirilecek eşya ve yolcular için ne gibi kolaylıklar sağlanabileceği de düşünülmüştü. Acente mümessillikleri de şirket merkezlerinden izin isteyeceklerini ve her türlü kolaylığı yapacaklarını vaat etmişlerdi²⁵¹.

Dördüncü uluslar arası 9 Eylül Panayırını her tarafta büyük bir ilgiyle karşılanmıştı. Panayırın reklamları hazırlanmıştı. Afişlerin şekli hazırlanarak matbaaya verilmişti. Panayır parkı için Paris’ten getirilen çiçekler diktirilmişti²⁵².

İzmir için büyük bir ihtiyaç sayılan ve yoksul belediyenin çalışma yıldızı olarak harabeler arasından yükselen 9 Eylül Panayırını, İzmir ve civarının iktisadiyatı için parlak bir gelecek hazırlayan, cumhuriyete yakışan ve seneler geçtikçe kıymeti artmış olan bir eserdi²⁵³.

²⁵¹ *Anadolu*, 4 Mayıs 1934.

²⁵² *Anadolu*, 7 Mayıs 1934.

²⁵³ *Anadolu*, 14 Mayıs 1934.

Hükümet dışarıdan uluslar arası panayıra gelecek olanların fazlalığını temin amacıyla pasaport vize ücretlerini 50 kuruş gibi son derece az bir miktara indirmişti. Yalnız gelecek olanların beşer kişilik grup halinde pasaport vizeleri yapılması şarttı. Bunun için konsolosluklara tebligatta bulunulmuştu²⁵⁴.

Behçet Salih Bey, İstanbul'a gitmiş ve ziyaretleri esnasında ticaret odasına da giderek ilgilileri 9 Eylül panayırına davet etmişti. Behçet Bey, İstanbul'da açılacak olan yerli mallar sergisinin de daha sonra açılmasını istemişti²⁵⁵. İstanbul'da bulunan Behçet Salih Bey ayrıca İstanbul radyosunda 9 Eylül panayırını hakkında bir konferans vermişti²⁵⁶.

9 Eylül İzmir Panayırına Avrupa memleketleri de büyük ilgi göstermişlerdi. Birçok yerlerden müracaatlar olmuştu. Berlin'in, Almanya'nın bazı eyaletleri ile Fransa'nın bazı firmaları panayır komitesine deri sanayi ile ilgili bazı sorular sormuşlardı. Sordukları konularda kendilerine cevap verilmişti²⁵⁷.

Ankara'da bulunan İzmir Belediye Başkanı Behçet Salih Bey, İzmir'in imarı için düzenlenen eşya piyangosu biletlerinin ilk numarasını Mustafa Kemal Paşa'ya takdim etmişti. Diğer numaralarda sırasıyla Başvekil İsmet Paşa, Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Paşalar ile Bakanlara hediye edilmişti. Behçet Salih Bey, Başvekil İsmet Paşa'yı ziyaretleri sırasında İzmir Dokuz Eylül Uluslar arası Panayırının açılma törenini bizzat yapmalarını rica etmişti. İsmet Paşa da Belediye Başkanının bu ricasını kabul etmişti. Ankara'da bulunan Behçet Salih Bey burada 9 Eylül panayırına ve şehre ait işlerle yakından meşgul olmuştu. Bayındırlık ve İktisat Bakanları Ali ve Celal Beyleri ziyaret ederek gerek panayır gerekse şehir işlerinde yardımlarını sağlamıştı. Türkofisi de uzmanlar yoluyla Dokuz Eylül Panayırının ihtiyaçlarını tespit etmişti. Belediye başkanı ve Panayır komitesi başkanı Doktor Behçet Salih Bey'in girişimi ile Bayındırlık Bakanlığı panayıra katılacaklar için, gerek şahıslara, gerek eşyaya yüzde elli indirim yapmayı uygun görmüştü²⁵⁸.

Panayırın Türkçe broşürleri İzmir'deki tüccarlara dağıtılacaktı ve yabancı memleketlerdeki ticaret müesseselerine gönderilecekti. Panayır komitesi üyesinden Oda İstihbarat Müdürü Zeki Bey, uluslar arası panayırın talimatnamesini hazırlamıştı. On beş sayfa tutan talimatname her tarafa dağıtıldı²⁵⁹.

²⁵⁴ *Anadolu*, 18 Mayıs 1934.

²⁵⁵ *Anadolu*, 21 Mayıs 1934.

²⁵⁶ *Anadolu*, 30 Mayıs 1934.

²⁵⁷ *Anadolu*, 21 Mayıs, 1934.

²⁵⁸ *Anadolu*, 25 Mayıs 1934.

²⁵⁹ *Anadolu*, 30 Mayıs 1934.

İktisat Bakanlığı, panayırın devamı müddetince Türkofisi genel merkezinden bazı memurları İzmir'e gönderecek ve panayır işlerinde çalıştıracaktı. Bayındırlık Bakanlığı, demiryolları genel müdürlüğüne verdiği bir emirde, 9 Eylül Panayırını devam ettiği müddetçe bütün yolcu ve eşya nakliyatında yüzde otuz indirim yapılmasını bildirilmiş, deniz işleri işletme idaresi de bu ucuzluğu yüzde elliye çıkarmaya karar vermişti. Posta ve Telgraf idaresi de, 9 Eylül Panayırını açıldığı günden itibaren kullanılmak ve panayır olmayan memleketlerde reklam yapmış olmak için özel pullar çıkaracak, ayrı damga ve klişeler imal edecekti.

Kontenjan, döviz ve kliring işlemleri hakkında Heyeti Vekilece kabul edilen kararnameye göre;

1 – 26. 8. 1934 tarihinde açılacak olan İzmir 9 Eylül Panayırında teşhir edilmek üzere yabancı memleketlerden getirilecek eşyanın satılarak ithali ve ithal sırasında mevcut ticaret anlaşmaları ve yürürlükte olan kontenjan kararnameleri hükümlerine tabiydi.

2- Birinci maddede yazılı eşyadan panayırın açılış ve kapanış tarihleri arasında geçen müddet esnasında satılmış olanların satış bedelleri karşılığında iki yüz bin liraya kadar döviz ihracına izin verilir.

3 – İkinci maddede yazılı meblağ birinci maddede yazılı eşyayı teşhir edenler arasında lüzum ve ihtiyaca, teşhirdeki alaka ve katılım derecelerine göre, her bir teşhir ediciye düşen hisse üç bin lirayı geçmemek üzere panayır komitesince dağıtılır ve bölüştürülür.

Bu komitenin yazılı tebliğleri üzerine gerekli dövizin ihracına kambiyo idaresince izin verilir. Bir teşhir edicinin üç bin liradan fazla döviz ihraç etmesini zorunlu kılan hallerde ve ödeme uygunluğu lehimizde olan memleketler eşyası için İktisat Bakanlığınca bu haddin aşılmasına izin verilebilirdi. Kliring sözleşmesi imzalanmış olan memleketler menşeli olan eşyanın her biri teşhir edici tarafından yapılan satışlar üç bin lirayı aştığı takdirde bu fazla kliring sözleşmesi hükümleri dairesince ödenecekti.

Dışarıdan panayıra mal getirecek olan yabancı ticaret müesseseleri burada buldukları müddetçe memleketin mali kanunlarına tabi olarak sattıkları mallar için kazanç vergisi vereceklerdi²⁶⁰.

İzmir Uluslararası Dördüncü 9 Eylül Panayırında teşhir edilmek için yabancı memleketlerden getirilecek eşya, Türkiye ile yabancı hükümetler arasında mevcut ticaret anlaşmaları ve mevcut kontenjan kararnamelerine tabiydi. Panayır sahasına doğrudan doğruya yabancı memleketlerden gelecek mallar, panayıra bulundurulacak gümrük muayene

²⁶⁰ *Anadolu*, 3 Haziran 1934.

memurlarıyla komite tarafından seçilecek memurlar tarafından kayıt ve tespit olunurdu. Ekspozaanlar, gümrük idaresine bir taahhüt mektubu vermekle yükümlüydüler. Getirilen mallar satıldığı takdirde satılan mallar için panayır sonunda gümrük vergisi ve diğer devlet vergilerini öderlerdi. Panayırdaki teşhir edilip satılmayan yabancı mallar, panayır sonundan bir buçuk ay sonraya kadar gümrük transit ambarında muhafaza edilebilirdi. Ayrıca panayıra katılacak olan yabancı ziyaretçiler ve ekspozaanlarla malları, Türkiye'deki deniz nakil araçlarından % 50 indirimden yararlanabileceklerdi. Panayırlara özgü tarife gereğince İzmir panayırına gelecek ve gidecek yolcular için gidiş dönüş ücretinden yüzde 40 ve sergide teşhir edilecek numunelik eşyanın 250 kilosundan ve ağır makinelerin iki adedinden yüzde 70 oranında indirim yapılacaktı²⁶¹.

Panayıra katılacak olanlar, ya doğrudan doğruya İzmir Belediyesindeki panayır komitesine ya da panayır temsilciliklerine müracaat etmeleri ve katılma taleplerini imzalamaları gerekiyordu. İstenilen pavyonların da başka kimselere satılmaması için İzmir Belediyesine telgrafla müracaat edip kabul edildiniz cevabını almaları gerekiyordu²⁶².

Panayırın girişindeki A ve B pavyonları 500 liraydı. Köşe başlarındaki pavyonlar 75'er liraydı. 3 x 5 ebadındaki pavyonlar 50 şer liraydı. 2 x 2 ebadındaki pavyonlar 25'er liraydı. Bir ekspozaan yan yana ve arka arkaya olan birkaç pavyonda kiralayabilirdi. Çıplak yerlerde; en aşağı 20 metre murabbai olmak üzere 50 metre murabbai kadar her bir metre murabbai iki liraydı. Elli metreden fazlası için 50 metreye kadar 2şer ve ondan yukarısı için her bir metre murabbai bir buçuk liraydı. Oyun ve eğlenceye ayrılan yerlerin metre murabbai bir liraydı.

Elektrik konusuna gelince; Her ekspozaan kiraladığı pavyon veya boş yere yapacağı ışıklandırma, dekorasyon ve diğer tesisat için kullanacağı elektrik gücünü vat olarak panayır komitesine bildirecekti. Bu tesisat üzerinden gerekli görüldükçe yapılacak ilave ve düzenlemeler aynı şekilde ekspozaanlar tarafından komiteye bildirilecekti. İzmir şehrinin her bir elektrik kilovatı 20, 75 kuruştı. Panayıra katılacaklar bu fiyattan yüzde kırk indirimde sahip olacaklardı. Pavyonlara kadar olan elektrik tesisatı komiteye aitti. Pavyonlar dâhilinde yaptırılacak yerleştirmeler ekspozaan tarafından bizzat yaptırılacaktı. Ekspozaanların makinelerini harekete geçirmek için elektrik cereyanına ihtiyaçları olduğu takdirde, panayırın açılışından 15 gün önce panayır komitesine bildirmek mecburiyetindeydiler.

²⁶¹ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sayı: 7 – 8, Yıl: 9, Temmuz – Ağustos 1934, s. 117.

²⁶² *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sayı: 7 – 8, Yıl: 9, Temmuz – Ağustos 1934, s. 118.

Ekspozanlar tarafından panayır sahasında yapılacak inşaat panayır sonunda sökülüp yıkılmazdı. Ancak ilerleyen senelerde panayıra katılacakları halinde tercihen kendilerine kiralanabilirdi. Pavyon sahipleri panayır planında kendisine verilen yeri tesisata başlamadan önce panayır komitesine haber vererek teslim almak mecburiyetindeydiler. Panayıra katılacak olanlar tesisatı Ağustosun yirmi ikisine kadar tamamlamaya mecburdular. Ağustosun 23ünden panayırın açılışına kadar ancak ufak tefek tertibatla uğraşabilirlerdi. Malların pavyonlara serilmesi de 20 Ağustostan itibaren başladı²⁶³.

Pavyonlarda çalıştırılacak dülger, marangoz ve diğer işçiler ancak kimliklerini panayır komitesince tespit ettirdikten sonra çalıştırılabilirlerdi. Ekspozanların panayır içinde veya pavyonları dışında ilan ve reklam yapmaları komitenin iznine bağlıydı. Radyo ve diğer araçlarla reklam yapmak için panayır komitesine müracaat edilerek izin alınması ve söylenecek, yapılacak reklamların önceden komitece incelenmesi lazımdı. Gerek Türkiye’den gerekse yabancı memleketlerden panayıra katılacak olanlar mallarını panayırın devamı esnasında serbestçe ve perakende suretiyle satabilirlerse de teşhir için getirilen numuneler satıldığı takdirde ancak panayırın bitiminde alıcılara teslim edilirdi. Panayır kurallarına aykırı hareket eden ekspozanları panayırdan çıkarmaya komitenin yetkisi vardı. Panayır komitesiyle hesabı olanlar borçlarını ödemedikçe mallarını panayır alanından çıkaramazlardı. İtiraz olursa dava İzmir mahkemelerinde görülecekti. Yangın tehlikesine karşı da gerekli tedbirler alınmış olmakla beraber pavyon sahiplerinin mallarını ve kendilerini sigorta ettirmeleri kendilerinin yararına olacaktı. Ekspozanlar pavyonları ve açık yerleri kiraladıkları anda, bedellerinin tamamını İzmir Belediyesi adına herhangi bir bankaya yatırmaya mecburdular. Ekspozanlar fikirlerinden dönseler bile yatırdıkları bu para iade edilmeyecekti. Panayır her sabah saat 9 da açılıp 24’te kapanacaktı. Panayırın açık olduğu saatlerde pavyon sahipleri pavyonlarını açık bulundurmaya ve kapanma saati gelince kapatmaya mecburdular. Panayır giriş ücreti herkes için 5 kuruştı²⁶⁴.

Panayır kataloğu Panayır komitesince Türkçe, İngilizce ve Fransızca olarak basılacaktı. Bu katalogda panayıra katılacak olanların isimleri, teşhir ettikleri mallar olacaktı, yani sonuç olarak katılan firmaların enformasyonunu içerirdi. Reklamlarda katalog tarifesine göre alınırdı. Buna göre, 1 sayfa 12 Türk Lirasıydı, yarım sayfa 8 Türk Lirasıydı, çeyrek sayfa 5 Türk Lirasıydı. Panayır hakkında her türlü bilgi için de İzmir Belediyesindeki Panayır

²⁶³ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sayı: 7 – 8, Yıl: 9, Temmuz – Ağustos 1934, s. 119.

²⁶⁴ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sayı: 7 – 8, Yıl: 9, Temmuz – Ağustos 1934, s. 120.

komitesine, Türkiye içindeki panayır mümessilliklerine, Ticaret Odalarına, yabancı memleketlerdeki ticaret mümessilliklerine, Türk konsolosluklarına müracaat edilebilirdi²⁶⁵.

Panayırda yapılacak satışlar için kontrol heyeti tarafından perakendecilere dip koçanlı ve defter halinde satış pusulaları verilirdi. Her satıcı müşteriye sattığı eşyanın değerini, cinsini ve miktarını bu pusulalara kaydederek imzalar ve bu pusulayı paketle beraber müşteriye verirdi. Müşteri de bu pusulayı çıkarken çıkış kapısında bekleyen memura teslim ederdi. Gerekli görüldüğü zamanlar paketler açılır ve pusulada yazılı konuların gerçeği yansıtıp yansıtmadığı incelenirdi²⁶⁶.

Behçet Salih Bey'in İstanbul'da bastırıp getirdiği duvar afişi çok beğenilmişti. Panayır afişleri İzmir'in her tarafına yapıştırılmıştı. İç işleri Bakanlığı şehirlere gönderilecek afişler için gerekli düzenlemeyi yapmış ve dışarıya gönderilecek reklamlar, broşürler de Türk Ofisi tarafından yabancı memleketler ticaret mümessilliklerine gönderilmişti²⁶⁷. Yabancı memleketlerdeki mümessillere gönderilen afişlerin caddelere ve müesseselerin duvarlarına da asılması bildirilmişti²⁶⁸.

Diğer panayırlara gidecekler içinde kolaylıklar sağlanıyordu. Selanik'te 1934 yılında açılacak olan 9uncu uluslar arası sergiye katılacak firmalara Aydın demiryolu ve şark demiryolları idareleri tarafından indirimli tarife uygulanacaktı.

Dördüncü Uluslar arası Dokuz Eylül Panayırı broşürleri Almanca ve İngilizce de hazırlanmıştı. Sovyet ticaret mümessilliği panayıra geniş miktarda katılmaya karar vermişti. Bu amaçla Sovyet ticaret mümessilliği adına İzmir'e gelen bir kişi panayırda teşhir edecekleri eşya ile inşa edecekleri pavyonlar hakkında bilgi almıştı. Ruslar panayırda büyük bir pavyon inşa ettireceklerdi. Sovyet ticaret mümessilliği adına gelen bu kişi belediye mühendislerinden biri ile panayır yerinde gezmiş ve pavyon inşa edilecek yeri gezmişti.

Svenka Orient Linit yabancı vapurları kumpanyasının İzmir acentesi M. Fratelli İşperko, panayıra katılacak olan firmaların eşyalarından yüzde elli oranında indirim yapılacağını bildirmişti²⁶⁹.

Panayır işleri için komite de var gücüyle çalışmaktaydı. Komite haftanın üç günü toplanıyordu. Panayır sahasında 30 – 40 kişi panayır yerinin düzeltilmesi ve bazı inşaat için çalıştırılmaktaydı. Panayır yerinde ortada geniş bir havuz ve fiskiyelerin bulunacağı modern

²⁶⁵ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sayı: 7 – 8, Yıl: 9, Temmuz – Ağustos 1934, s. 121.

²⁶⁶ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sayı: 7 – 8, Yıl: 9, Temmuz – Ağustos 1934, s. 125.

²⁶⁷ *Anadolu*, 31 Mayıs 1934.

²⁶⁸ *Anadolu*, 3 Haziran 1934.

²⁶⁹ *Anadolu*, 29 Haziran 1934.

ve daimi bir gazino bulunacaktı. Panayıra giriş yeri daha güzel düzenlenecekti. Elektrik şirketi mühendisi Fahri Bey de panayır komitesi üyeliğine seçilmişti²⁷⁰. Panayır meydanında yapılacak fiskiyeli büyük havuzun inşaatını Belediye daimi encümeni mozaikçi Hüseyin Efendiye vermişti. Panayır meydanı güzel bir park haline getirilecek ve panayır bu park içinde kurulacaktı. Her taraf ağaçlandırılmıştı. Çocukların eğlenmesi için de çocuk oyun yerleri yapılmaktaydı²⁷¹.

Yerli mallar sergisi alıcı ile verici ve yapıcı arasındaki ilişkileri sağlayan ve geliştiren en güzel ortamlardı. Bursa'nın beşinci yerli mallar sergisinde Bursa Valisi Fazlı Bey bu sergilerin Cumhuriyetin milli benliğini geliştiren çok güzel girişimler olduğunu yaptığı açılış konuşmasında dile getirmişti. Bu sergiye 34 çeşitli sanat ve üretim erbabı katılmıştı²⁷².

Vali Bey, panayırın açılmasından önce tüccar, sanayi erbabı ve yabancıların panayır hakkındaki düşüncelerini, bakış açılarını öğrenmek istemişti. Bu amaçla Ticaret Odasına davet etmişti. Ticaret Odasında toplanan bu grup, uluslar arası 9 Eylül Panayırına katılıma çok sıcak baktıklarını, candan ve özenerek ilgi göstereceklerini dile getirmişlerdi²⁷³.

Bükreş konsolosluğu, panayır mevsiminde Bükreş'ten İzmir'e pek çok halkın geleceğini bildirmişti ve panayır komitesinden İzmir'e ait eserler istemişti. Komite de eski eserler muhipleri cemiyetinin Türkçe ve Fransızca eserlerinden yeteri kadar göndermişti.

Cumhuriyet Kız Enstitüsü Müdür Yardımcısı Ayşe Hanım, Şehir İstatistik Müdürü Nazım Bey, Türkofis İzmir Şubesi Yardımcısı Rahmi Bey, Elektrik Şirketi Mühendisi Fahreddin Beyler Dördüncü Uluslar arası 9 Eylül Panayırını ranseyman komitesine seçilmişti. Bu komite panayır neşriyat ve haberleşmeler işleriyle panayır yerinde kendilerine ayrılan özel bir büroda çalışacaklardı²⁷⁴.

Uluslar arası Panayırda Türkiye İş Bankası bütün fabrikalarının ürünlerini teşhir etmek için hazır pavyonlardan önemli bir kısmını kiralamıştı. Aynı şekilde Sümerbank Genel Müdürlüğü de kendi ürünlerini teşhir için birçok pavyon kiralamıştı. Panayırın genel ışıklandırma işi de belediye encümeni tarafından müteahhide ihale edilmişti²⁷⁵.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planını uygulayıp İkinci Beş Yıllık Sanayi Planını uygulamaya başlayan Sovyet Rusya bir zirai ülkesi olmaktan kurtularak sınaî bir ülke

²⁷⁰ *Anadolu*, 3 Temmuz 1934.

²⁷¹ *Anadolu*, 9 Temmuz 1934.

²⁷² *Anadolu*, 4 Temmuz 1934.

²⁷³ *Anadolu*, 8 Temmuz 1934.

²⁷⁴ *Anadolu*, 10 Temmuz 1934.

²⁷⁵ *Anadolu*, 15 Temmuz 1934.

olmuştu. İzmir Panayırına katılmaya karar vermiş olan Sovyet Rusya daha önce Avrupa ve Amerika'da açılan uluslar arası panayırlara katılmıştı. İzmir Panayırına katılmalarındaki amaç ise hem kendi ülkelerinin başarılarını göstermek hem de Türkiye'nin iktisadi durumunu, hammaddelerini görmektir. Ayrıca siyasi ve kültürel dostluğunda pekiştirilmesi düşünülmüştü.

Sovyet Pavyonu çok çeşitli cins ve mallar sergileneceğinden yedi yüz metre murabba bir saha üzerinde inşa edildi. Bunun dört yüz metre murabba kapalı, üç yüz metre murabba da açık olmuştu. Açık kısmında özellikle zirai makineler teşhir edildi. Belediye Başkanı Behçet Salih Bey'in tavsiyesi üzerine pavyonun planı bir Türk mimara yaptırıldı. Bu pavyon daimi kalması düşünülerek yapıldı ve her sene İzmir panayırında Sovyet Rusya'nın malları teşhir edildi. Dördüncü İzmir Dokuz Eylül Panayırında teşhir edilen eşya yirmi kısma ayrılmıştı.

Birinci kısımlarda ihracat eşyası, kimyevi hammaddeler, ıtriyat, boya, cila, cam, kristal fayans, çimento, ağaç mamulâtı, büyük miktarda ziraat makineleri, makineler, radyo ahizeleri, sesli, sessiz sinema makineleri, filimler, bisikletler, otomobiller, tütün tezgâhları, tohumlara, bitkilere, hayvanlara arız olan hastalıklara karşı mücadele için gerekli malzeme, konserve, balık, maden suları, bisküvi, tıbbi aletler, kitaplar, neşriyat, alüminyumdan yapılmış alet ve edevat, musiki aletleri, güzel sanatlara ait eşya, oyuncak, kürk gibi pek çok eşya sergilenecekti. Kafkas kısmında da Kafkasya mamulâtı sergilenecekti. Bütün bu işlerde de Vali Kazım Paşa ile Belediye Başkanı Behçet Salih Bey'in çok büyük yardımları olmuştu.

Panayır sahasında 170 işçi çalıştırılmaktaydı. Belediye böylece işsiz pek çok kişiye de iş imkânı sağlamıştı.

Bursa da Uluslar arası Dokuz Eylül Panayırına katılmaya karar vermişti²⁷⁶. Süt tozu fabrikasının açılış töreni için Bursa'ya giden Vali Kazım Paşa Bursa sanayicilerini 9 Eylül İzmir panayırına davet etmişti. Ve davetten olumlu bir yanıt almıştı. Bütün çikolata fabrikaları panayıra katılacaklardı. Büyüklü küçüklü bütün Bursa sanayicileri bu davete icabet ederek panayıra katılacaklardı²⁷⁷.

Panayıra Macaristan'dan bir sirk ile çeşitli oyun aletleri, (Lunapark) getirilmesi için haberleşilmekteydi. Panayırın çeşitli atraksiyon yerleri de olacaktı. Panayır hakkında gerekli bilginin alınabilmesi için pasaport binasının yanında yükleme ve boşaltma şirketine ait beton

²⁷⁶ *Anadolu*, 16 Temmuz 1934.

²⁷⁷ *Anadolu*, 18 Temmuz 1934.

baraka panayır komitesinin emrine verilmişti²⁷⁸. İngiltere, Yugoslavya, Rusya, Lehistan da pavyonlar istemişti. Ve bu durum büyük bir memnuniyetle karşılanmıştı.

Ziraat Bankası panayıra büyük oranda katılmaya karar vermişti. A. E. G. Ve Osram müesseseleri de alet ve edevatını teşhir için pavyonlar hazırlıyordu. İzmir şehrinin biçki ve dikiş yurtları da panayıra katılacaktı. Bornova'daki dikiş ve biçki yurdu pavyonunu almıştı²⁷⁹. İtalya firmaları da panayıra katılacaklarını bildirmişlerdi. Mısır'dan büyük bir eğlence organizatörü tarafından gelen teklif kabul edildi. Isparta şehrinin istediği pavyonlar ayrılmıştı. İş Bankası Bafra kereste fabrikası da panayıra katılacağını bildirmişti²⁸⁰. Ankara'da Gazi çiftliği müdürlüğü; Uluslar arası panayıra katılacağını ve çiftlik mamulâtını teşhir edeceğini bildirmişti. Çiftliğin yeni imale başladığı biraları da getirilecek ve panayırdaki satılacaktı. Komite çiftlik mamulâtı için güzel bir pavyon ayarlamıştı. İzmir Belediyesi de ayrıca bir pavyon tutmuştu. Bu pavyonda şehrin çeşitli imar işlerine ait büyütülmüş fotoğrafya kadostrol haritalar bulundurulacaktı. Panayıra belediyenin Şehitlerdeki un fabrikasında bulunan güvercinlerden birçoğu getirilecekti. Bu güvercinler için yuvalar yaptırılmaktaydı. Tavus kuşları da getirilecekti.

Sovyet Rusya Hükümeti, panayıra geniş oranda katılarak beş senelik Rus planının eserleri teşhir edilecekti. Rusların eşyaları Sivastopol'den özel bir vapura yüklenerek doğrudan İzmir limanına getirilecekti. Bu eşya içinde sanayi, ziraiye, tıbbi alet ve edevat, fotoğraf sanayine ait her şey, elektrik makineleri, kıymetli Sibiryaya kürkleri, motorlar ve fayans vardı. Motorlar ve makineler panayırdaki çalışır bir halde teşhir edilecekti. Bunları çalıştırmak için Rusya'dan İzmir'e yedi uzman gelecekti. Gazi ve İsmet Paşanın Anot lambaları ile Rus fabrikalarında yapılmış büyük kıtada portreleri pavyon salonlarını süsleyecekti. Böyle eserler o zamana kadar dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş ve yalnız Rusya'ya özgü ilerlemelerdi. Rus sanayisindeki gelişmeler tamamıyla görülebilecekti.

Bayındırlık Bakanı Ali Bey, İzmir'e seyahat için geldiğinde Dokuz Eylül Panayırı ile de çok ilgilenmişti. Ve panayır devam ettiği sürece memleketin her tarafından panayıra gelecek ve İzmir'den memleketlerine gidecek halkın hissedilmeyecek kadar küçük bir tarife ile Devlet Demiryollarında seyahat etmeleri için emir vermişti. Devlet demiryolları üzerindeki köy ve kasabalarda kurulan pazarlar ve köylülerin kolaylıkla gitmeleri için de Bayındırlık

²⁷⁸ *Anadolu*, 22 Temmuz 1934.

²⁷⁹ *Anadolu*, 25 Temmuz 1934.

²⁸⁰ *Anadolu*, 26 Temmuz 1934.

Bakanlığı çok ucuz bir tarife yapacaktı²⁸¹. Devlet demiryolları yalnız panayıra mahsus fevkalade indirim yapacaktı. Yapılacak ucuzluk sayesinde Sivas ve Kayseri'den bir yolcu kalkarak İzmir'e gelip gitmek için yalnız 7 lira harcayacaktı. İzmir'den de isteyenler aynı fiyatla Anadolu'da istediği yere aynı fiyatla gidip gelebileceklerdi.

İnhisarlar Genel Müdürlüğü de inhisar maddelerini teşhir için daha önce satın aldığı 8 pavyonu yeterli görmemiş ve büyük gazinonun arkasında 500 metre murabbai genişliğinde bir yer daha kiralamıştı. Burada büyük bir pavyon yaptırılacaktı. İnhisarın tütünleri burada makinelerle sigara haline getirilerek satışa sunulacaktı. Ayrıca yalnız panayıra özgü olmak üzere inhisarlar idaresi likörler de imal edecekti. İstanbul'da Şekerci Hacı Bekir müessesesi de panayıra katılacaktı. Demir Sait Bey de lunapark için komiteye başvurarak geniş bir yer kiralamıştı. Burada her türlü eğlence ve oyun aletleri kurulacaktı²⁸². Denizli valisi Fuat Bey, İzmir'e gelerek Denizliden uluslar arası panayıra katılacak müesseseler adına incelemeler yapmıştı. Denizlinin çeşitli mahsulât ve mamulâtı da panayırdaki teşhir edilecekti. Panayır komitesi sanayi kuruluşlarının panayıra katılmasını sağlamak için var gücüyle çalışıyordu. İktisat Bakanı İstanbul'a sanayi kuruluşlarını panayıra katılmaya teşvik etmek için gitmişti ve 50 sanayi amili katılmaya karar vermişti²⁸³. Panayır yerindeki inşaat geceleri de devam etmekteydi. Daha önce hazır pavyonlardan dördünü kiralamış olan Sümerbank Genel Müdürlüğü, bu pavyonlardan vazgeçerek geniş bir arsa kiralayıp buraya geniş bir pavyon yaptıracaktı. Sümerbank fabrikalarının mamulâtı bu pavyonda teşhir edilecekti²⁸⁴.

Aydın şehri de 9 Eylül Panayırına katılacaktı. Ticaret Odası başkâtibi Mazhar Nafiz Bey de bir önceki yıl olduğu gibi vilayeti temsilen panayırdaki bulunacaktı. Bir önceki sene olan idaresizliklerden dolayı İstanbul tüccarları panayıra katılmada tereddütler gösteriyordu. Ancak panayıra katılacak olanların sayısı buna rağmen çok miktardaydı²⁸⁵.

Panayır havuzunun etrafı bir park haline getirilecekti. Belediye fidanlığında 2. 000 teneke içinde hazırlanan çiçek ve fidanlar panayır yerine taşınmıştı. Dekorasyon uzmanı Selahattin Refik Bey, İş Bankası Pavyonlarında çalışmak üzere İzmir'e gelmişti. İzmir Türkofis müdürlüğü çeşitli ürünler hakkında Fransızca, İngilizce, Almanca ve İtalyanca dillerinde resimli broşürler bastırarak dünyadaki çeşitli ticaret evlerine, ticaret odalarına

²⁸¹ *Anadolu*, 29 Temmuz 1934.

²⁸² *Anadolu*, 30 Temmuz 1934.

²⁸³ *Anadolu*, 1 Ağustos 1934.

²⁸⁴ *Anadolu*, 2 Ağustos 1934.

²⁸⁵ *Anadolu*, 5 Ağustos 1934.

göndermişti²⁸⁶. İstanbul'da basılmasına başlanmış olan “ Büyük İzmir Rehberi”nin Fransızca İzmir rehberi, panayırda yabancı ziyaretçilere satışa çıkarılacaktı. Şaşal suyu reklamı için 1000 tane mukavva su kupası yaptırılmış ve İzmir'in çeşitli manzaralarına, eski eserlerine ait 50. 000 kartpostal da bastırılmıştı. İzmir'e ait 2500 panorama da sipariş edilmişti²⁸⁷.

Isparta meşhur halılarıyla panayıra katılacaktı. Sergide gülyağı ve afyon gibi şehrin diğer üretim ve ihraç maddeleri teşhir edilecekti.

Panayırın sekiz bin liralık bir açığı vardı. Panayırın tutan masrafı kırk bin lira iken mevcut ödenek ve tahmin edilen gelir otuz iki bin lira olarak tespit edilmişti²⁸⁸.

İran Hükümeti de panayıra katılmaya karar vermişti. Bunun için güzel bir pavyon yaptırılacaktı. Bu pavyonun dekorasyonu için İran sefarethanesi başkâtibi Talip Servet Bey İzmir'e gelecekti.

Uluslar arası Dokuz Eylül Panayırında kültür pavyonu yapılacaktı. Kültür pavyonunda Cumhuriyetin on senelik eserleri, eğitim – öğretim sisteminin eserlerinin numuneleri, çeşitli grafikler teşhir edilecekti. Kültür komisyonu; çeşitli okul müdürleri ve müdür yardımcılarında oluşacaktı. Panayır yerindeki pavyonlar tamamen satılmıştı. Panayır komitesi kendi parasıyla yeniden pavyon yaptıracaktı. İsteyenler kendi paralarıyla yaptırıp eşyalarını teşhir edecek ve satabileceklerdi²⁸⁹. Pavyonların satış işlemi 15 Ağustos'ta, arsa alıp da pavyon yaptırmak işi de 20 Ağustos akşamına kadar mümkün olacaktı. Ondan sonra izin verilmeyecekti. Pavyonların düzenlenmesine 25 Ağustos akşamına kadar devam edilecekti. 26 Ağustos günü saat onda Başvekil İsmet Paşa bizzat panayıra açacaklardı. Vurgunculuğa karşı önlem almak için bir belediye doktoru, bir baş memur, belediye zabıta memuru; İzmir'deki bütün otel, pansiyon, lokanta ve gazino gibi yerleri teftişe başlamıştı. Bu heyet eksiklikleri başkanlığa bildirecekti. Yine vurgunculuğu önlemek için fiyat listeleri hazırlanmıştı. Bu listelerden fazla fiyatla iş yapanlar 50 – 500 lira arasında para cezasına çarptırılacaktı²⁹⁰.

Türk firmaları dünya çapındaki uluslar arası panayırlara da katılmaktaydı. 26 Ağustosta açılacak Laypzig uluslar arası panayırına Türk firmalarının da katılımı istenmişti. Bu panayıra 24 Hükümet resmen katılacaktı²⁹¹. Bu panayırları görmek panayır konusundaki

²⁸⁶ *Anadolu*, 9 Ağustos 1934.

²⁸⁷ *Anadolu*, 12 Ağustos 1934.

²⁸⁸ *Anadolu*, 10 Ağustos 1934.

²⁸⁹ *Anadolu*, 12 Ağustos 1934.

²⁹⁰ *Anadolu*, 13 Ağustos 1934.

²⁹¹ *Anadolu*, 14 Ağustos 1934.

tecrübelerin artması açısından ve müessese sahiplerinin, ticaretle uğraşanların birbirlerini tanıması, mallarını, ürünlerini birebir görmeleri bakımından son derece önemliydi.

Ankara Halk evinden İzmir Dokuz Eylül Panayırının açılış töreninde temsil vermek için kırk kişilik bir grup gelecekti. Ankara'dan gelecek olan bu temsil heyeti 9 Eylül gecesini Halkevinde (Himmetin oğlu) piyesini temsil edecekti. Himmetin oğlu Ankara'da başarıyla temsil edilmiş ve takdir kazanmıştı.

Pavyonlar boyattırılmıştı. Komite giriş ücreti kartlarını bastırmıştı. Panayırın sesli filme çekilmesi için bir film şirketiyle anlaşma yapılmıştı²⁹². Panayır komitesi, bakanlara, milletvekillerine, bankalar genel müdürlüklerine davetiyeler göndermişti.

İstanbul'dan Uluslar arası Dokuz Eylül Panayırına katılmak için karar veren firmalar 189 taneydi²⁹³.

İsmet Paşa 26 Ağustos Pazar günü sabahı Gülcemal vapuru ile İzmir'e geleceklerdi ve aynı gün akşamüzeri saat on sekizde bizzat panayırı açacaklardı. Bu amaçla bir nutuk vereceklerdi. Behçet Salih Bey de şehir ve panayır komitesi adına konuşma yapacaktı. Açılış törenine, şehir ve şehir meclisi üyeleri ile İzmir'deki bütün kuruluş ileri gelenleri, cemiyetler, kuruluşlar davetliydi. Basına da panayır önünde yerler hazırlanmıştı. Panayırda bir de istihbarat bürosu kurulmuştu. Burada belediye, gümrük ve ticaret odasından birer memur çalıştırılacaktı.

Sinop'ta oyma ve vazo işleriyle uğraşan üç müessese sahibi, panayıra katılmak için İzmir'e gelmişti. Şaşal ve Yamanlar suyu için meşherler kurulacaktı. İzmir arı, kümes hayvanları yetiştirme cemiyeti, cins tavuklar, tavşan vesaire teşhiri için bir pavyon almıştı.

Komşumuz olan Irak Hükümeti de iktisadi sahada fayda sağlayacak iyi ilişkiler kurmak amacıyla 9 Eylül Panayırına katılacaktı. Bu amaçla üç pavyon tutmuştu. Ankara'daki elçiliklerinin başkâtibi Talip Müştak Beyi de bunun için görevlendirmişti. Irak daha çok zirai bir memleket olduğundan Irak Hükümeti de 9 Eylül Panayırına hububatlarıyla katılacaklardı. Hububat olarak piyasada en çok şöhret kazanmış ürünleri buğday ve pirinçti. Buğdayları sert ve çok verimliydi. Teşhir edilecek diğer çeşitler; halı, yünlü kumaş ve kunduraydı. Irak hapishaneleri fabrikalaşmıştı. Halılarla kumaşlar hapishane mamulâtıydı²⁹⁴.

Yugoslavya'nın Ticaret ve Sanayi Bakanı M. Demetroviç, Yugoslavya'nın İzmir 9 Eylül Sergisine katılmaya karar vermişti. Aynı zamanda, iki ülke arasında kara ve denizden

²⁹² *Anadolu*, 19 Ağustos 1934.

²⁹³ *Anadolu*, 21 Ağustos 1934.

²⁹⁴ *Anadolu*, 22 Ağustos 1934.

yapılacak bağlantılarla ilgili görüşülmüş ve Türkiye ile Yugoslavya arasındaki ticari ve iktisadi ilişkilerle ilgilenmek üzere bir özel komisyon kurulmuştu²⁹⁵.

Ronsenyimon komitesi panayır açıldıktan sonra ziyaretçilerle ilgilenecek, turistleri gezdirecek, İzmir ve eski eserlere dair fotoğraflar satacağı. Birçok turist müesseselerine Ege Bölgesindeki eski eserlere ait rehberlerden gönderilmişti²⁹⁶.

Celal Bey Panayırın açılışında bulunamayacağı. Deniz yolları işletme idaresi İstanbul'dan cumartesi günü hareket edecek olan Gülcemal'in bu seferine özgü indirimli tarife uygulayacağı. Gidiş dönüş ikinci mevki 9 liraydı. Güverte yolcularından 340 kuruş alınacağı. Gülcemal Pazar günü saat 10 da İzmir'de bulunacak, pazartesi akşamı dönecekti.

Uyuşturucu maddeler inhisarı ile zirai kredi kooperatifleri de panayırdaki birer pavyon almışlardı.

Panayırın açılması yaklaştıkça caddelerde, otellerde her zaman olduğundan daha büyük bir kalabalık göze çarpıyordu²⁹⁷.

Başvekil İsmet Paşa'yı Vali, Müstahkem Mevki Kumandanı Paşalarla, C. H. F. Şehir İdare Heyeti Başkanı Yozgat Milletvekili Avni Doğan Bey, İzmir'de bulunan Milletvekilleri, Belediye başkanı Behçet Salih Bey ve Hanımları, Fırka ve Cemiyet üyeleri karşılayacaklardı. Pasaportta, mülki ve askeri erkân ile fırka şehir idare heyeti, şehir ve şehir meclisi üyeleri, asker, jandarma, polis müfrezeleri ve askeri muzika bekleyeceklerdi. Kordonda da halk bekleyecekti.

Panayır saat on sekizde açılacaktı. Davetliler saat on yedi de yerlerini alacaklardı. Tören sırasında Cumhuriyet orkestrası bulunacak ve ilk olarak İstiklal Marşı okunacaktı. Belediye başkanının nutkunun arkasından Başvekil açılışı yapacak ve panayır girişindeki kurdeleyi kesecekti. Ve ardından bir nutuk vereceklerdi. Davetliler panayırdaki gezecekler ve panayır gazinosunda kendilerine ayran, limonata, pasta ikram edilecekti. Panayır saat yirmide halka açılacaktı. İzdihama sebep olmamak için de önlemler alınmıştı. Cumhurbaşkanlığı Bاندosu; akşamları 9 Eylül sahasında güzel parçalar çalacaktı. Radyolar ve hoparlörlerde kurulmuştu.

Denizli Ticaret Odası, Denizli Valisi Fuat Beyin isteği ve yardımıyla şehrin iktisadi durumu hakkında bol bilgi ve resim içeren bir broşür hazırlamıştı. Bu broşür sergide dağıtılacaktı. Denizli Valisi Fuat Bey, panayırın açılış törenine katılmak için İzmir'e

²⁹⁵ *Ayın Tarihi*, No: 8, Ankara, Ağustos 1934, s. 114.

²⁹⁶ *Anadolu*, 15 Ağustos 1934.

²⁹⁷ *Anadolu*, 23 Ağustos 1934.

gelmişlerdi. Vali Beyden başka Denizli Halkevi Başkanı Esat Bey, Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Ali Ragıp Beyler de İzmir'e gelmişlerdi. Denizli pavyonu çok zengin ve güzeldi²⁹⁸.

27 Ağustosta saat on bir buçukta İsmet Paşa İzmir'e gelmiş ve alkışlarla, tezahüratlarla karşılanmıştı. İsmet Paşanın yanında hanımı ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey de vardı. İsmet Paşayı karşılamaya çok kalabalık bir grup gelmişti. Jandarma, askeri kıtalar, polis, iskelenin karşısında mevzi almıştı. C. H. P. Ocakları ve kuruluşları, üyeleri, halk teşkilatı temsilcileri, Vali Kazım Paşa ve eşi, C. H. P. Şehir İdare Heyeti Başkanı Avni Doğan Bey ve eşi, İzmir Belediye Başkanı Behçet Salih Bey ve eşi, İzmir şehrindeki milletvekilleri, Denizli Valisi Fuat Bey, Denizli C. H. P. Şehir İdare Heyeti Başkanı Esat Bey, Türkofis başkanı ve arkadaşları, Sovyet Rusya İzmir Konsolosu, İzmir basın erkânı, halk İsmet Paşayı karşılamaya gelenlerdi.

Akdeniz'in güzel pırlantası İzmir'de Uluslararası Panayır saat on sekizde binlerce halkın katıldığı görkemli bir törenle Başvekil İsmet Paşa tarafından açıldı. Cumhuriyet meydanında Panayır alanının önüne tel gerilerek izdiham önlenmişti. Panayır komitesi tarafından davet edilmiş olan davetliler için panayırın önünde yer ayrılmıştı. Sesli film makineleri getirilerek Cumhuriyet meydanında toplanan on binlerce halk filme çekildi, gazetelerin foto muhabirleri ve amatör fotoğrafçılar durmaksızın fotoğraf çekmişlerdi. Panayırın kırmızı beyaz kurdelelerle süslenmiş ve kapatılmış girişine girip çıkmak açılışa kadar yasak edilmişti. Telleri yıkıp tören bölgesine girmek isteyen halka zabıta engel oluyordu.

Açılış törenine Cumhurbaşkanlığı bandosunun çaldığı İstiklal Marşı ile başlandı. Ve ardından Belediye başkanı Behçet Salih Bey bir konuşma yaptı. Konuşmasında panayırın niçin bu tarihte açıldığına değindi. İzmir'in belli başlı ihracat faaliyetinin bu tarihlerde başlıyor olması ve havaların serinlemeye başladığı bir dönem olması dolayısıyla bu tarihin düşünüldüğünü söylemişti. Uluslararası İzmir Panayırını milli ürünlerimizin tanıtılmasını, yeni müşterilerin bulunmasını, Türk ticaret ve sanayi hayatının ilerlemesi ve canlandırılmasını sağlayacaktı. İsmet Paşanın nutku da sesli filme çekilmişti. Panayırın kapısındaki kurdeleyi İsmet Paşa kestikten sonra içeri girilmişti²⁹⁹. Panayır halka saat 20 de açılmıştı. Saat yirmi dörde kadar pavyonlarda hayli alışveriş olmuştu. Panayır girişine iki ışıldak konularak akşam panayır meydanı aydınlatıldı. Panayır gece yirmi dörde kadar açık kalmış, pavyonlarda kimse kalmayarak yalnız bekçiler ve itfaiye memurları görevlerini yapmışlardı. Panayırın açılışı

²⁹⁸ *Anadolu*, 26 Ağustos 1934.

²⁹⁹ *Anadolu*, 27 Ağustos 1934

sebebiyle İktisat Bakanı Celal Bey, Giresun milletvekili Hakkı Tarık Beyle birçok milletvekilinden, İstanbul'daki Sovyet Rusya erkânından panayır komitesi başkanı Behçet Salih Beye tebrik telgrafları gelmişti.

İsmet Paşa konuşmasında panayırın İzmir'de yapılmasının önemine değinmişti. İzmir'in diğer sanayi bölgeleriyle ilişkisi vardı. Ege Denizindeki özel konumu ve kıymetiyle İzmir'de kurulan Panayır Türkiye'nin ve diğer milletlerin ilgisini çekmek için bütün şartlara sahipti. Sahip olduğu kültür ve turizmiyle de gelenleri cezbedip kendine çekebilecekti. Panayır için düşünülen ay da son derece iyi seçilmişti. Bu ayda sıcaklar geçmiş, soğuklar başlamamıştı³⁰⁰.

Belediye Başkanı Doktor Behçet Salih Bey de konuşmasında panayırın gerekliliğinden bahsetmişti. Türkiye'de İç ve dış pazarlarda en iyi emsalleriyle boy ölçüşebilecek kadar güzel fabrikaların masnuatı vardı. Bunları ülkeye olduğu kadar dünyaya da tanıtmak milli iktisat davasının bir gereği idi. İşte uluslar arası İzmir panayırını da milli mahsulâtın yayılmasına, tanınmasına, yeni müşteriler bulunmasına, Türk ticaret ve sanayi programını yüksek hedefine doğru götürmeye hizmet edecekti³⁰¹.

Panayır ilk gün oldukça kalabalıktı. Devlet demiryolu idaresi ve Aydın demiryolu kumpanyasının düzenlediği indirim sayesinde pek çok halk gelebilmişti. Şehirdeki otellerde bile yer kalmamıştı.

Panayır 27 Ağustosta 14758 kişi ziyaret etmişti. İlk gün ziyaret edenlerle birlikte iki gün içindeki ziyaretçilerin sayısı yirmi beş bini bulmuştu³⁰².

Panayır yerinde bağırarak satış yaptıran ve herkesi rahatsız eden iki kişi, yere tüküren ve kâğıt atan üç kişi de cezalandırılmıştı³⁰³.

Defterdarlık İzmir belediyesinden panayır işinden dolayı 50. 000 lira üzerinden kazanç vergisi istemişti. Panayır giriş ücreti olarak bir kuruş vergi alınıyordu. Ayrıca belediye panayır işinden 12. 000 lira zarardaydı. Bu işin halledilmesine çalışıldı³⁰⁴.

Başarılı olmuş kabul edilebilecek Dokuz Eylül Panayırını bütün Türkiye'de yankılar uyandırmış ve birçok sanayi ticaret merkezlerinde ilgi uyandırarak ilerisi için bir adım atmıştı. 15 Eylülde panayır kapanmıştı. Panayırın kapanması dolayısıyla Panayır komitesi tarafından şehir gazinosunda bir çay ziyafeti verilmişti. Çayda Vali Kazım Paşa, Behçet Salih Bey,

³⁰⁰ *Anadolu*, 27 Ağustos 1934.

³⁰¹ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası mecmuası*, Sayı: 7 – 8, Yıl: 9, Temmuz – Ağustos 1934, s. 112.

³⁰² *Anadolu*, 29 Ağustos 1934.

³⁰³ *Anadolu*, 30 Ağustos 1934.

³⁰⁴ *Anadolu*, 7 Eylül 1934.

komite erkânı, bankalar müdürleri, basın erkânı, panayıra katılan müesseselerin sahipleri ve temsilcileri katılmışlardı. Panayırın sonunda bu eserin kurucusu olan Vali Kazım Paşa bir konuşma yapmışlardı. Konuşmasında panayırı Başvekil İsmet Paşanın açmış olmasının iktisadi bakımdan ne kadar önemli olduğu ve İzmir için de ne kadar onur verici olduğunu söylemişlerdi. 1933 senesindeki panayırın donanmanın hazır bulunduğu bir günde Erkânı Harbiye başkanı Mareşal Fevzi Paşanın açmış olması, panayırın ve bölgenin sağlamış olduğu iktisadi faydanın bir sonucu olarak devlet uluslar arası panayıra daha çok ilgi göstermişti. Panayır 4 – 5 ay gibi kısa bir süre içinde hazırlandığından bazı eksikliklerin olması, birçok devletin katılımının sağlanamamış olması doğaldı. Ancak harabelerin üstünde 52 bin metre murabbai bir saha üzerinde uluslar arası bir çapta kurulmuş olan ve 20 gün ve gece süren bu panayır Gazinin ateşiyle hızlanan iktisadi heyecanın, gösterilen kabiliyetin bir eseri idi³⁰⁵. Panayırlar alışveriş esasına dayanmaz, bu nedenle 9 Eylül uluslar arası İzmir panayırının başarısında da bu bir ölçüt değildi. Panayır kapandıktan sonra İstanbul'dan İzmir'e gelen tüccarlar ve panayırı görmeye gelenler hemen İstanbul'a dönmek istemişti. Sakarya Vapuru o kadar dolmuştu ki pek çok ekspozan yer bulamamış ve İzmir'de kalmışlardı.³⁰⁶

Panayır 15 Eylül 1934 Cumartesi akşamı saat 23'te kapanmıştı. Türkiye içinden panayıra katılanlar panayırın devamı esnasında mallarını perakende suretiyle satabilmişlerdi³⁰⁷.

1934 yılında "9 Eylül Panayırını", adı altında bugünkü Büyük Efes Oteli'nin bulunduğu 80. 000 metre karelik alanda düzenlenen ilk Uluslararası Fuara Irak, Sovyet Rusya ve İngiltere olmak üzere 3 yabancı ülke katılmıştır³⁰⁸.

1934 yılında düzenlenen İzmir Uluslar arası 9 Eylül Panayırını, 26 Ağustos tarihinde açılıp 15 Eylül'e kadar devam etti³⁰⁹.

b) Panayırda Sergilenen Ürünler:

İzmir Uluslar arası Dördüncü 9 Eylül Panayırına şu firmalar katılmışlardı:

³⁰⁵ *Anadolu*, 16 Eylül 1934.

³⁰⁶ *Anadolu*, 17 Eylül 1934.

³⁰⁷ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sayı: 7 – 8, Yıl: 9, , Temmuz – Ağustos 1934, s. 117

³⁰⁸ M. Sancar Maruflu, *a. g. e.*, s. 25.

³⁰⁹ *Küllerinden Doğan Efsane Şehir*, İzmir, İzmir International Fuarı Özel Sayısı, s. 9.

Mensucat ve Halı: Oriyental Krapet, Manifakçönera Limitet Şark Sanayi Şirketi, Kayserili Ethem Zade, Süreyya Paşa Fabrikası (İstanbul), Adapazarı Bez Fabrikası, İplik mensucat Fabrikası, Karamürsel.

Otomobil: Şevrolet.

Elektro Teknik: Burla Biraderler, Şavp, Filipe, Hamaf.

Yağ Sabun: Turan Yağ Fabrikası, Muhsin Kibar, Ömer Muharrem, Soka Fabrikası.

Makine ve Sanayi: Anglebert, Sanayi Karyola Fabrikası (İstanbul), Pontomaon, Aydın Bira Fabrikası, Di Asiyatik Petrol (İzmir Acentesi), İş Bankası Müessesatı, Sümerbank, Galvanize Klapdan Stepon Civani, Kuş Tüyü Fabrikası (İstanbul), Makine ve Terazi Zahariya Oğlu, Kristal Ayna Fabrikası, Bazak alatu ziraiye fabrikası, Kauçuk kablo fabrikası, kendir ve keten, Türk kömür şirketi, Ereğli kömür şirketi, Hava Gazı şirketi, Çivi fabrikası, Bafra Kereste fabrikası, İktisadi sanayi, İzmir Sanatlar Mektebi.

Mobilya: Hüseyin Hüsnü, Mustafa Süleyman.

Pulcu: Ali Nüsret.

Kuyumcu: Salih ve Hamit, Zakir.

Acente: Fratelli Sperko İzmir Vapur Acentesi.

Tuhafiye: Nermin Tuhafiye, Bedri Süleyman, Millet Pazarı³¹⁰.

Ecza: Sami Emin (Bursa), Mehmet Lütfü, Etem Pertev (İstanbul), Bayer, Rekor Pamuk Fabrikası, Kemal Kamil.

Kavafiye: Adato, Ruşen Mehmet.

Makarna: İstikalal Makarna fabrikası, Tahsin Piyale, Kartal.

Kolonyacı: Doğan, Kemal Kamil.

Mahsulat: Palamut Şirketi, Ödemiş İncir Kooperatifi, Meyve kökü Fabrikası, Zeytinyağcılar Grubu.

Bıçakçı: Remzi (İstanbul), Yaşar (Bursa).

Trikotaj: Muiz Antebi.

Gazoz Meşrubat: Çeşmeli Hasan.

İşpirtolu Meşrubat: İnhisarlar, Zeybek Rakı Fabrikası, Hulusi Otomatik, Aydın Bira Fabrikası.

Çimento ve inşaat Malzemesi: (İstanbul) Çimento Fabrikası.

Fotoğraf: Foto Şark.

³¹⁰ İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Sayı: 7 – 8, Yıl: 9, Temmuz – Ağustos 1934, s. 126.

Ticaret Odaları: İtalyan Ticaret Odası, Bayındır, Denizli, Aydın, Tire, Ödemiş, Isparta, Adana, İçel Ticaret Odaları.

Bankalar: Roma bankası İzmir, Ziraat Bankası.

Luna Park ve Eğlenceler: Sait Demir Bey, Artin ve Necati, Ali Kemal, Mehmet, Süreyya.

Şeker Pasta: Ahmet Hamdi, Şevket, Salahattin.

Devletler: Irak Hükümeti, İngiliz, Sovyet Rusya³¹¹.

İsmet Paşa, kurdeleyi kesip açılışı yaptıktan sonra içeri girilmişti. Sovyet Rusya, İngiltere, Irak Hükümetlerinin pavyonlarını gezmiş, bu pavyonlardaki aletler, teşhir edilen eşyayla ilgili açıklamaları dinlemiş, yerli fabrikalarımıza ait pavyonları gezmiş, İzmir Borsasının hazırladığı Ege bölgesi mahsulleri, sanat mektebi pavyonlarını, Kızılay, şaşal suyu pavyonlarını gezmişti. Denizli pavyonunu gezdikten sonra Denizlilerin panayıra gösterdikleri ilgiden dolayı onları tebrik etti. Kızılay pavyonunda İsmet Paşanın oğulları eşya piyangosu çekmişlerdi. Bir kalem, bir elektrik feneri ve iki krem kazanmışlardı. İsmet Paşa, Bergama, Dikili, Buldan, Kadıköy pavyonlarını da gezmişti³¹². İsmet Paşa İş Bankası Pavyonunun dairelerinden çivi fabrikası, sigorta, Ergani istikrazı, maden kömürü ocakları, ipekiş daireleriyle çok ilgilenmiş ve İş Bankası İzmir Şube Müdürü Firuz Beyi pavyonun çok iyi hazırlanmış olmasından dolayı tebrik etmişti³¹³.

Dokuz Eylül Panayırında, Sanatlar Mektebinde öğrenciler tarafından yapılan on dört beygir kuvvetinde son sistem bir buhar makinesi, kasnaklarıyla beraber iki torna tezgâhı, üç mak'ap tezgâhı, üç demir testere tezgâhı, iki bileme tezgâhı, mektebe lazım olan alet ve edevat teşhir edilmişti. 9 Eylül Panayırı için Sanatlar Mektebinde yüksek birer sanat numuneleri olan yatak odası, yemek odası, çocuk odası, yazı odası takımları hazırlanmıştı³¹⁴.

Panayırda iki pavyon kiralamış olan Adana pavyonunda şehrin fabrikalarında yapılan iplik, bez, yağ, sabun, un ve şehirde yetişen çeşitli ürünler teşhir edilmişti³¹⁵.

Panayırda Sümerbank da büyük bir pavyon açmıştı. Bankanın çeşitli fabrikalarının mamulâtı olan eşya bu pavyonda teşhir edilmişti. Pavyonda satılan bütün eşya sağlam, zarif

³¹¹ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Sayı: 7 – 8, Yıl: 9, , Temmuz – Ağustos 1934, s. 127.

³¹² *Anadolu*, 27 Ağustos 1934.

³¹³ *Anadolu*, 28 Ağustos 1934.

³¹⁴ *Anadolu*, 20 Mayıs, 1934.

³¹⁵ *Anadolu*, 29 Ağustos 1934

ve çok güzeldi. Sümerbank İzmir’de de bir satış şubesi açarak İzmir halkının ihtiyaçlarına güvenli satış imkânlarıyla cevap vermişti³¹⁶.

Uluslar arası Panayırın güzel bir köşesini süsleyen Aydın Pavyonunda; Söke Azmü Sebat pulluk imalathanesinin Avrupa pulluklarından farksız ve daha kullanışlı pullukları, Aydın’ın bütün dünyaca ünlü ballı meyveleri, zeytinyağları, bir kavanoz içinde bir tanesi yarım kilo gelen armut ve elmalar, bademler, güzel ambalaj edilmiş incirler sergilenmişti. Ötede Aydın’ın önemli mahsullerinden olan pamuk, maden kömürü, ipek kozası, meyan balı, meyan kökü, tütün, her çeşit hububat teşhir edilmişti. Ayrıca ucuzluğuyla da bu pavyon dikkatleri çekiyordu. Köşk’te yapılan hasır sandalyeler göz kamaştırıyordu. Avrupa’nın yüksek fiyatlarına karşılık burada altı parçadan oluşan yazlık oda takımları yalnızca 26 liraydı³¹⁷.

Panayırda Evkaf Pavyonunun bir köşesini bir kültür ve sanat bahçesi görünümündeki İstanbul Şark Tezyini Sanatlar Mektebi almıştı. Türk ruhunun inceliklerini, heyecanını genç ruhlara aşıl原因an olgun üstatlarda sergide bulunuyordu. Okulda tezhip, cilt, katılık, ebru, halı, Türk çinileri nakışları şubelerinde eğitime devam edildiği için teşhir olunan eserler bu şubelerin bir kısmına aitti. Eski eser etkisi bırakan ve yerli, yabancı ziyaretçileri hayrete düşüren bu eserler eski eserleri canlandırma şeklinde yapılmıştı. Gazi’nin, İsmail Hakkı Bey’in fotoğraflarını çerçeveleyen tezhip eseri, Necmettin Efendinin Almanya’ya gönderilen kitap cildi, İran Şehinşahi için hazırlatılan cilt en eski ciltçilerin en güzel eserlerini hatırlatan incilerdi. Özellikle de Necmettin Efendinin oyma cilt arkaları, Ebruları gururu okşatacak eserlerdi. Bunlardan başka öğrencilerden Lamiha, Semiha, Nimet Hanımlarla Yusuf, Şevket, Sacit Beylerin tabakları, levhaları, sahife başları, para cüzdanları seyrine doyulmayan eserlerdi. Gazi’nin imzalarını taşıyan levha en saygıdeğer eserd³¹⁸.

Büyük bir beğeni toplayan İzmir Sanatlar Mektebi pavyonu özenle dekore edilmişti. Tamamen öğrencilerin elinden çıkmış olan Oturma Odası, Yemek Odası, Çocuk Odası, Yatak Odası, türlü türlü torna, testere, matkap, zımpara tezgâhlarıyla 14 beygirlik buhar makinesi ayrı bir tekniğin ürünüydü³¹⁹.

³¹⁶ *Anadolu*, 30 Ağustos 1934

³¹⁷ *Anadolu*, 5 Eylül 1934.

³¹⁸ *Anadolu*, 13 Eylül 1934.

³¹⁹ *Anadolu*, 14 Eylül 1934.

D- 1935 İZMİR ULUSLARARASI DOKUZ EYLÜL PANAYIRI

a) Panayıra Katılan Firmalar ve Sergilenen Ürünler:

Panayır hazırlıklarına çok önceden başlanmıştı. Panayır zamanında limanlara yolcu vapurlarının uğramasını sağlamak için Turist Acentelerine ve kulüplerine mektuplar gönderildi. Türkofis tarafından gerek panayıra, gerekse çeşitli ürünlere ait broşürler bastırılarak dünyanın her tarafındaki ticaret kuruluşlarına gönderildi.³²⁰

Belediye Başkanı Behçet Salih Bey, Ankara'ya giderek Türkofisle görüşmüştü. Daha geniş bir katılım için hemen hazırlıklara başlanmış, yeni kararlar alınmıştı. Uluslar arası diğer sergi ve panayırlarla temasa geçilmesi, afişler, broşürler bastırılması kararlaştırılmıştı.

Sovyet Hükümeti 1935 Panayırına katılacağını daha çok öncelerden bildirmişti. Diğer yabancılardan da müracaatlar vardı. İzmir Belediyesi Panayır sahası ihtiyaca cevap vermezse 125 bin metre murabbalık bir alanın daha ilave edilmesi düşünülmüştü³²¹. Panayır için yabancı dilde broşürler hazırlanarak konsololar aracılığıyla hemen hükümetlere gönderilip davet edilmeleri kararlaştırılmıştı³²². İzmir'in imar planını vaktiyle yapmış olan Fransa'nın tanınmış mimarlarından M. Renedanje İzmir'e gelerek şehrin çeşitli yerlerini gezmiş ve belediyenin gayretiyle gördüğü gelişme karşısında memnun olmuş, İzmir'in modern bir şehir olma yolunda çok büyük girişimlerde bulunduğunu da belirtmişti³²³. Mimar Rejandeya yangın yerinde bir koruluk yapmak için ne kadar paraya ihtiyaç olduğu sorulmuştu. Rejande ise bu soruya cevap olarak, yangın yerinde 130 bin metre murabbaında bir koruluk yapmak ve meydanı plana göre çok güzel bir şekle sokmak için 200 bin liraya ihtiyaç olduğunu söylemişti³²⁴.

Uluslar arası İzmir Panayırının 22 Ağustosta açılması ve 11 Eylülde kapanması kararlaştırılmıştı. Panayır yeri genişletilecek, ağaçlandırılacak, yeni parklar yapılacaktı³²⁵. Uluslar arası Dördüncü İzmir Panayırı dünya üzerinde canlı bir ilgi uyandırmış, Avrupa basını İzmir panayırı hakkında yazılar yazmışlardı. Yerli yabancı bütün firmalar memnuniyetlerini bildirmişlerdi. 1935 daha da mükemmel olabilmesi ve Avrupa'daki panayırlarla eşdeğer

³²⁰ *Anadolu*, 17 Teşrinievvel 1934.

³²¹ *Anadolu*, 16 Teşrinisani 1934.

³²² *Anadolu*, 23 Teşrinisani 1934.

³²³ *Anadolu*, 29 Teşrinisani 1934.

³²⁴ *Anadolu*, 3 Kânunuevvel 1934.

³²⁵ *Anadolu*, 15 Kânunusani 1935.

olabilmesi için hazırlıklara çok önceden başlanmıştı³²⁶. Belediye Başkanı Behçet Uz, Layipzig ve Viyana Uluslar arası Panayırlarını da gezerek dünya çapındaki panayırlar hakkında fikir sahibi olmuş, perspektifini genişletmişti³²⁷.

Ekonomi Bakanlığı panayır için 15, 000 lira verecekti. İzmir Belediyesi de 15, 000 lira vererek panayırın para ihtiyacı karşılanacaktı. Ekonomi Bakanlığının direktif dairesinde bir büro açılarak panayır işleriyle ilgili çalışmalar yapılacak ve müracaatlara gerekli cevaplar verilecek, panayıra katılım şartlarını soranlara gerekli cevaplar verilecekti. Komite Ekonomi Bakanlığı ile belediyenin vereceği otuz bin lirayı karşılık göstererek bir bankadan kredi sağlayacak ve gerekli olan işleri yaparak hazırlıkları zamanında tamamlayacaktı³²⁸. 1935 yılında İzmir Panayır işlerine daha fazla para harcayabilecekti. Çünkü Belediyenin taksit miktarı azalmış yükü yarı yarıya hafiflemişti. Her yıl 300. 000 lira ödeyen belediye bundan böyle 150. 000 lira ödeyecekti. Bu da Belediyenin daha rahat bir nefes almasını sağlayacaktı³²⁹. Panayır yerinde pavyonların tamirine başlanmıştı. Panayır gazinosunda da değişiklikler yapılacaktı³³⁰.

Panayırın yangın yerinde yapılacak Kültürpark içinde geniş bir sahada yapılması görüşleri de vardı. Bazı mühendisler ise panayırın daha önceki yerini uygun buluyorlardı³³¹. Bakanlar heyeti 1935 yılında yabancı memleketlerden İzmir panayırına katılacak olan firmalara 200. 000 liralık serbest döviz vermeyi kararlaştırmıştı. Bu miktar, hükümetle ticaret ve kliring anlaşmaları yapmış olan memleketlerden panayıra katılacak olan ekspozitörlere panayır komitesi tarafından dağıtılacaktı³³².

Uluslar arası İzmir Panayırını için bütün pavyonlar tutulmuştu. İstanbul'dan katılacak tecimenler hazırlıklarını bitirmişler ve teşhir edecekleri malları indirimden yararlanarak göndermeye başlamışlardı. Panayır dolayısıyla vapurlarda yüzde elli indirim yapmışlardı. Trenlerdeki ucuzluk 12 Ağustosta başlayacaktı³³³.

İnhisarlar genel direktörlüğü de İzmir Panayırına geniş bir şekilde katılacaktı. Ayrıca bir önceki sene yaptırmış olduğu pavyonu daha mükemmel bir şekle sokacaktı³³⁴. Sümer

³²⁶ *Anadolu*, 1 Şubat 1935.

³²⁷ *Anadolu*, 4 Mart 1935.

³²⁸ *Anadolu*, 24 Mart 1935.

³²⁹ *Anadolu*, 16 Haziran 1935.

³³⁰ *Anadolu*, 19 Nisan 1935.

³³¹ *Anadolu*, 28 Nisan 1935.

³³² *Anadolu*, 30 Nisan 1935.

³³³ *Tan*, 9 Ağustos 1935.

³³⁴ *Anadolu*, 13 Haziran 1935.

Bank da bir önceki yıldan daha geniş bir şekilde panayıra katılacaktı.³³⁵ Devlet Demiryolları ve Denizyollarının gerek yük ve gerekse yolcu paraları için hemen hemen yarı yarıya ucuzluk yapmasıyla ziyaretçilerin sayısının epey fazla olacağı tahmin edilerek hazırlıklar arttırılmıştı. İçerden ve dışarıdan katılımcıların fazla olması panayırın uluslar arası niteliğini arttırmaktaydı ki bu da panayırı daha cazip kılıyordu. Panayırda diğer senelere oranla dekorasyona daha fazla önem veriliyordu. Panayırın başlangıcında açık ve kapalı olarak hazırlanan 277 pavyon yetişmemiş ve yeniden birçok ilave pavyonlar yapılmaya başlanmıştı³³⁶. Dokuz Eylül Uluslar arası İzmir Panayırına gösterilen rağbet daha önceki senelere göre kat kat fazlaydı. Yabancı stantlar bu defa panayırda çok ve çeşitli olacaktı. Yabancı ülkelerle ticari ilişkileri genişletmek amacıyla hükümet ithalat rejimi dışında geniş imkânlar vermişti³³⁷. Panayır dolayısıyla oteller, pansiyonlar, hanlar hınca hınç dolmuştu. Panayır yerinde asfalt yol inşaatı da yapılmıştı. Atatürk heykeli, panayırın açık bulunduğu süre içinde geceleri aydınlatılacaktı³³⁸. Modern yapılarıyla dikkati çeken hepsi farklı farklı renklerde olan pavyonlar bir araya geldiklerinde harika bir armoni oluşturan renk cümbüşleriyle ziyaretçilerin ruhunu aydınlatıyordu. Öyle bir panayırdaydı ki sanki Atatürk'ün Akdeniz'in havasına hâkim olmuş anıtı ile büsbütün anlamlanmakta ve sanki o anıt büyük Türk medeniyetlerinin beşiği olan bu deniz kıyılarında, daha üstün bir medeniyetin ilk temellerini atmaktaydı³³⁹.

Panayır dolayısıyla Fransa'dan bin beş yüz kilo yünlül mensucat getirilmişti³⁴⁰. Sovyet Rusya, Yunanistan, İtalya, İngiltere'den başka birçok yabancı firma panayıra katılmak amacıyla Türkiye'ye başvurmuşlardı. Panayırda 170 pavyondan sadece 30 u boştu³⁴¹.

Ayrıca 9 Eylül Kurtuluş Bayramı dolayısıyla da İzmir'e pek çok halk gelmekteydi. Bunlar aynı zamanda panayırı da görmek üzere geliyorlardı. Sivas, Kayseri ve hatta Ankara ve Trabzon'dan panayırı görmeye gelen tüccarlar pek çoktu. İç illerden gelen tüccarlar bazı pavyon sahiplerine siparişler vermişlerdi³⁴².

Panayır ve 9 Eylül sebebiyle Aydın, Nazilli ve Denizli Kızılay Kurumları tarafından 9 Eylül günü İzmir'de bulunmak ve tekrar dönmek isteyenler için özel bir tren hazırlanmıştı.

³³⁵ *Anadolu*, 16 Haziran 1935.

³³⁶ *Tan*, 12 Ağustos 1935.

³³⁷ *Tan*, 21 Ağustos 1935.

³³⁸ *Tan*, 22 Ağustos 1935.

³³⁹ Ali Naci Karacan, " İzmir Panayırında Gördüklerim ", *Tan*, 23 Ağustos 1935.

³⁴⁰ *Tan*, 12 Eylül 1935.

³⁴¹ *Ulus*, 1 Ağustos 1935.

³⁴² *Anadolu*, 1 Eylül 1935.

Tren gece yarısı saat ikide İzmir'den ayrılacaktı³⁴³. Ayrıca İstanbul'dan gelmiş olanların kolayca dönebilmelerini sağlamak için Denizyolları İdaresi İstanbul – İzmir arasında işleyen vapurların sayısını artırmıştı. Bu amaçla Mersin vapuru da İstanbul – İzmir seferine ayrılmıştı³⁴⁴.

Panayıra gelecek yabancılara parasız vize verilecekti. Bu konuda Dış Bakanlık tarafından konsolosluklara verilen emre göre panayırı görmek için konsolosluklardan parasız vize alarak gerek doğrudan doğruya İzmir'e çıkacak ve gerekse başka sınır kapılarından memleketimize girecek yabancıların panayırı gezmiş olmalarını ispat için Türkiye'den çıkışlarında panayır hükümet komiserliğinin (panayırı gezmiştir) kaydı ile damgası aranacak ve bu damgayı taşımayan parasız vizeli pasaport sahiplerinden vize parası alınacaktı. Panayırı görenlerin kalmaları için şehrin güzel yerlerinde ucuz yerler ayarlanacak ve 1934 panayırında olduğu gibi yatacak yer buhranı yaşanmayacaktı³⁴⁵.

İzmir Panayırına Mısırdan gelmek için hazırlanan epey zengin vardı. İskenderiye Türkofis şubesi; bunu İzmir Panayır komitesi başkanlığına bildirmiş ve Mısırdan panayıra fazla ziyaretçi gelmesini sağlamak için İzmir'e uğrayan posta vapurlarının İzmir'de iki gün kalmasının temennisini istemişti³⁴⁶.

Sovyet Rusya, Yunan, İran, Yugoslavya ve İtalya hükümetlerinin pavyonlarında teşhir edilmek üzere vapurlarda limana getirilen eşyanın birçok eşya gümrükte işlemleri acele yapılarak pavyonlarına gönderilmişti. Gümrük memurları Cemal Bey, Namık Bey, Ziya Bey, Mazhar Bey, Fuat Bey'in gösterdikleri kolaylıklardan ötürü Sovyet Rusya ve Yunan konsolosluklarınca takdir edilmişlerdi³⁴⁷.

Başbakan İsmet İnönü geciktirilmesi mümkün olmayan bazı işlerden dolayı panayırı açamamış ve Ekonomi Bakanı Celal Bayar panayırı açmıştı. Başbakan İsmet İnönü Belediye Başkanı Behçet Uza telgraf göndermiş ve her zamanki gibi panayırın verimli ve başarılı geçmesini dilemişti³⁴⁸.

Celal Bayar 22 Ağustos günü saat 18. 05 de Uluslar arası panayırını hükümet adına açmışlardı. Panayırın açılma töreni çok parlak olmuştu. Panayırın büyük kapısı önündeki meydanı binlerce kişi doldurmuştu. Her taraf bayraklarla donanmıştı. Tören İstiklal Marşının

³⁴³ *Anadolu*, 3 Eylül 1935.

³⁴⁴ *Anadolu*, 8 Eylül 1935.

³⁴⁵ *Ulus*, 19 Ağustos 1935.

³⁴⁶ *Akşam*, 4 Ağustos 1935.

³⁴⁷ *Anadolu*, 3 Eylül 1935.

³⁴⁸ *Ulus*, 24 Ağustos 1935.

okunmasıyla başlamıştı. Ardından Belediye Başkanı Behçet Uz bir konuşma yapmıştı. Ekonomi Bakanı Celal Bayar da çok güzel bir konuşma yapmış ve kurdeleyi keserek panayırı açmıştı³⁴⁹.

Celal Bayar konuşmasında her yıl İzmir’de açılan panayırın önemine değinmişti. Her yıl açılan panayır kendisine bağlanan ümitleri boşa çıkarmamış ve kendisinden beklenen görevleri yerine getirmişti. Bir taraftan bu panayırın doğmasına çalıştığı yeni ilişkiler ihracata yeni imkânlar açmış, diğer taraftan Türk ekonomisini modern üretim tekniğiyle donanması hareketi ithalatı genişletmişti. Türkiye ile uluslar arası pazarlar arasında hareketlenen alışveriş hareketleri hem Türkiye için hem de onunla alışverişe girmiş olan ulusal ekonomiler için önemli faydalar vermişti. Türk ihracatının artması, ulusal ürünlerin, hammaddelerin gittikçe daha aranması ve normal değerini bulması Türk üreticisinin ve halkın günden güne refahının artmasını sağlayacaktı. Aynı zamanda Türkiye’nin dünya pazarlarında alım kuvvetinin çoğalmasını sağlayacaktı. Celal Bayar kurdeleyi kesip içeriye girdikten sonra bütün pavyonları birer birer gezip bilgi almışlardı. Özellikle panayıra resmen katılan Sovyet, Yugoslavya, Yunan ve İran pavyonlarında uzun süre kalmışlardı. Panayır Komitesi Celal Bayar adına panayır gazinosunda bir ziyafet vermişti ve Celal Bayar da Türkofis Başkanı Necdet Alkın ve diğer kişilerle birlikte bu ziyafete katılmışlardı³⁵⁰.

Büyük pavyonlar yaptıran müesseseler çoktu. İş Bankası, Sümerbank, İnhisarlar, Evkaf İdareleri, Sovyet Rusya Pavyonları diğerleri içinde büyüklüğü ve inşa tarzlarının güzelliğiyle göze çarpıyordu. Evkaf İdaresi tarafından eski ve yeni vakıf eserlerini teşhir etmek için güzel bir pavyon yaptırılmıştı. İzmir Ticaret ve Sanayi Odası ile Borsa ve Türkofis tarafından yerli ürünlerin teşhiri için bir pavyon hazırlanmıştı. Aydın Ticaret Odası da zengin bir pavyon hazırlamıştı³⁵¹. İzmir Ticaret Odası ile Borsa ve Türkofis çeşitli ihracat ürünlerinin en güzel örneklerini pavyonda teşhir etmişlerdi. Ve önemli siparişleri de almışlardı³⁵².

Ekonomik Buhran yüzünden pek az yabancı memleket panayıra katılmıştı. Bu panayırın uluslararasılık vasfını zayıflatmış olsa bile gerek organizasyon ve gerekse pavyonların plastik ve dekoratif güzelliğiyle panayır çok ileri ve mükemmel bir eser sayılabilirdi.

³⁴⁹ *Akşam*, 23 Ağustos 1935.

³⁵⁰ *İzmir Tecim ve Endüstri Odası Bülteni*, Sayı: I, Yıl: 10, Eylül 1935.

³⁵¹ *Akşam*, 17 Ağustos 1935.

³⁵² *Akşam*, 17 Ağustos 1935.

Sovyetler Birliği Pavyonu hem büyüklüğü hem de iç organizasyonundaki mükemmellik bakımından yabancı pavyonlar arasında üstün bir yere sahipti. Hiç bir çalışma alanı unutulmamış, spor, tiyatro, okutma işlerine varıncaya kadar bütün alanlardaki ilerlemeler grafikler, güzel kabartmalar ve fotoğraflarla gösterilmişti. Sovyetler Birliği böylece ülkesini daha iyi tanıtmayı amaçlamıştı.

Panayırı iki saat içinde yirmi bine yakın insan gezmişti. Şehre dışarıdan gelenlerin sayısı elli binden fazlaydı. 1935 yılındaki sergi diğer senelerde yapılmış olan panayırlardan çok üstündü³⁵³.

Çekoslovakya ve Almanya panayıra katılamamışlardı. Kontejyan sebebiyle panayırda teşhir edilecek malların satılamayacağı düşüncesiyle katılmamışlardı³⁵⁴. Romanya ve Yunanistan'dan 5 Eylül'de epey ziyaretçi gelmiş ve panayırı gezmişlerdi. Dışarıdan gelmiş olanların dövizlerini Türk parasına çevirmek için kambiyo müdürlüğü müsaade etmediğinden gezenler panayırdan hiçbir şey alamamıştı. Bunun üzerine panayır komitesi Türkofis nezdinde girişimlerde bulunmuş ve Ekonomi ve Finans Bakanlıklarından telgrafla izin istenmişti³⁵⁵.

İzmir Panayırında yerli mallar çoklukla yer tutuyordu. 6 Eylül'de Sümerbank pavyonuna Kayseri'den getirilerek teşhir edilmeye başlanan yerli pamuk, Kayseri pamuklu dokuma fabrikasının kumaşları gururu arttırmıştı³⁵⁶.

Halkevinin pavyonunun üzerinde C. H. P.'nin altı okunu taşıyan ve dıştan görünüşünde çok anlamlı bir şekilde hazırlanmış olan bu pavyonun içi ressamaların değerli eserleri ve birçok el işleriyle doluydu. Doğrudan doğruya pavyon kiralayarak eserlerinin teşhir edemeyecek durumda bulunan sanatkârlara bir kolaylık olması ve onların eserlerini teşhir etmek üzere çok güzel hazırlanarak düzenlenmişti bu pavyon. Bu pavyon kültür işlerindeki yükselişi ve el işlerindeki zarafeti göstermesi bakımından çok önemliydi. Ayrıca Halkevi bu pavyonu açmakla hem güzel sanatları teşvik etmiş olu hem de sanatkârları tanıtarak onların eserlerinin değeri hakkında ziyaretçilere fikir vermiş oldu.

Panayırda biçki ve dikiş kurslarında yetişmiş kızların yaptıkları dikiş ve biçki işlerinin teşhiri için de bir pavyon hazırlanmıştı. Bu pavyonun sol kısmındaki duvar baştanbaşa ressamaların çok değerli ve anlamlı levhalarıyla doluydu. Yaşayış Savaşı Tablosu bunların önemlilerinden biriydi. Güzel vitrin, pavyon, güzel mal, güzel radyo yarışmaları da

³⁵³ *Ulus*, 23 Ağustos 1935.

³⁵⁴ *Anadolu*, 5 Eylül 1935.

³⁵⁵ *Anadolu*, 6 Eylül 1935.

³⁵⁶ *Anadolu*, 8 Eylül 1935.

yapılacaktı. Panayır ziyaretçilerine birer oy kâğıdı verilecekti. Ve herkes panayır yerinde bulunan sandıklara oylarını atacaktı. Bu şekilde güzel vitrin, pavyon ve radyolar tespit edilecek, bunlara jüri kurulu tarafından altın, gümüş madalyalar verilecekti³⁵⁷.

Otellerde hiç boş oda kalmamıştı. Sofalara ve kapı diplerine varıncaya kadar yatak serilmişti. Fırsattan yararlanarak fazla para alanlarda vardı. Geceleri, tren geldikten sonra arabaların, bir yatak bulabilmek için yolcuları otel otel gezdirerek dolaştırdıkları görülüyordu. Arabacılar, otelciler, lokantacılar yılda bir gerçekleşen bu büyük talepten son derece memnunnardı³⁵⁸.

Yunanistan pavyonunda birçok endüstriyel mallardan örnekler sergilenmişti. İran pavyonu, son dakikada Şahinşah'ın çektiği bir telgraf üzerine yapılmaya başlanmıştı. İtalyan pavyonu da katılan yabancı firmalar arasındaydı. Ayrıca bazı yabancı firmaların Türkiye'deki acentelikleri tarafından kiralanmış pavyonlarda vardı.

Panayırda hoş olmayan manzaralarda vardı. Bazı baraka tarzında, çerden çöpten yapılmış pavyonların kötü manzarası göze hiç hoş görünmüyordu. Panayır komitesi bunları kendi mimarlarının artistik kontrolü altında tutmuş olsaydı bu çirkinliklerin önüne geçilebilirdi.

Uluslar arası İzmir Panayırına gösterilen ilgi son derece fazlaydı. Panayıra gösterilen bu ilginin sebepleri arasında, yerli firmaların hemen hepsinin katılımı ve panayıra özenle hazırlanmış olmalarıydı³⁵⁹.

Uluslar arası İzmir Panayırını 11 Eylül'de kapandı. Uluslar arası İzmir Panayırının kapanmasından dolayı panayır komitesi panayır gazinosunda 300 kişilik bir öğle yemeği vermişti³⁶⁰. Uluslar arası İzmir panayırının açılışından kapandığı saate kadar 350 bin kişi ziyaret etmişti. Bu miktar bilet satışına göre idi. Açık kartla parasız girenler de bunların dışındaydı³⁶¹.

Panayır komitesi için panayıra katılmış olan kuruluşların memnuniyeti son derece önemliydi. Bu nedenle panayıra katılan kuruluşlara birer mektup gönderilerek panayırdan memnun kalıp kalmadıkları, ne gibi noksanlıkların olduğunu sormuşlardı. Böylelikle bir

³⁵⁷ *Anadolu*, 9 Eylül 1935.

³⁵⁸ *Ulus*, 27 Ağustos 1935.

³⁵⁹ *Ulus*, 27 Ağustos 1935.

³⁶⁰ *Ulus*, 12 Eylül 1935.

³⁶¹ *Anadolu*, 12 Eylül 1935.

sonraki yıl bu noksanlıkların tekrarlanmaması için uğraşılacak ve mükemmel olabilmesi için çalışılacaktı³⁶².

Panayırın kapandığı gece yapılan güzel pavyon yarışması sonucuna göre; 12. 999 kişinin oy kâğıtları ile yapılan yarışmada pavyon birinciliğini Filibeli Hacı Süleyman deri pavyonu kazanmıştı. Altın madalya ile ayrıca birincilik takdirnamesi verilmişti. 20 pavyon için altın, 30 pavyon için gümüş madalya ile 100 pavyon için takdirname verilmişti³⁶³.

İzmir Panayırını dış basında da yankı bulmuştu. Atina'da çıkan Aneksantitos Gazetesi İzmir'in panayır sayesinde yükseldiğini ve ileri bir panayır şehri olma başarısını gösterdiğini, Panayır Komitesi Başkanı Doktor Behçet Uz'un bu yolda attığı adımın çok geniş olduğunu yazmıştı³⁶⁴.

³⁶² *Anadolu*, 8 Eylül 1935.

³⁶³ *Anadolu*, 29 Eylül 1935.

³⁶⁴ *Anadolu*, 11 Birinci teşrin 1935.

III- ULUSLAR ARASI İZMİR FUARININ KURULUŞU VE EKONOMİYE KATKILARI

A – İZMİR FUARI’NIN DOĞUŞU

a) Kültürpark’ın Doğuğu ve Suat Yurdkoru:

1933 yılında spor teması dolayısıyla yurt dıŐında incelemeler yapan Suat Yurdkoru tarafından Őehirde Kültürpark kurulması fikri ortaya atılmıŐtı. Belediye BaŐkanı Dr. Behćet Uz tarafından benimsenen bu fikir Belediye Meclisince de olumlu karŐılanarak alınan bir kararla KurtuluŐ SavaŐı’nın sonunda Yunanlıların İzmir’den kaćıŐları esnasında Őehri yakmaları üzerine enkaz halinde bulunan yangın yerinde Kültürpark kurulması ćalıŐmalarına baŐlanmıŐtı.

360. 000 metre karelik sahaya kurulan ve daha sonra 420. 000 metre kareye ćıkartılan Kültürpark’ın uygun bir yerine panayırın nakli kararlaŐtırılmıŐtı³⁶⁵. Kültürpark, erkek ve kız liseleri arasından Basmane ve Tepeciđe doğru uzanan geniŐ yangın harabelerinin yeni ismiydi³⁶⁶.

İzmir Enternasyonal Fuarı olarak 20 Ađustos 1936 tarihinde aćılan Kültürpark, 20 Eylül 1936 tarihinde 32 gün devam ettikten sonra kapanmıŐtı³⁶⁷.

Kültürpark fikri ćok önceden d Ő n lm Ő bir fikirdi. Behćet Uz 1935 yılında gazetecilerle yaptđđ konuŐma sırasında İzmir’in imar hareketleri hakkında ćok ćarpıcı aćıklamalar yapmıŐtı. DüŐünülen Kültürpark gündelik iŐlerden bođulan, yorulan halk ićin bol hava, güneŐ, serinlik alacakları tam bir sađlık kaynađđ olacaktı. 360. 000 metre murabba kaplayacak olan ormanlık alanın ićinde devrimin bütün özelliklerini yaŐatacak kültür müesseseleri bulunacaktı. Parkın ćeŐitli istikametlerinden kapıları olacak ve bu kapılar önünde birer meydan yapılacak. Motorlu araćların giriŐ kapıları ve park d hilineki yolları ayrı olacaktı. Bu kapılar önünde garaj kurulacaktı. Park bölgelere ayrılarak her bölgenin

³⁶⁵ Selma Muslu, “ 1929 – 1940 yılları Arasında İzmir’de Sosyal Hayat “ , (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1996, s. 97.

³⁶⁶ Tan, 10 Ağustos 1936.

³⁶⁷ İzmir Enternasyonal Fuarı’nın Sorunları ve Alınması Gereki Tedbirler (Aćık Oturum: İzmir, 6 Haziran 1975), İzmir, Ađustos 1975, s. 22 – 23.

ağaçlanması farklı yapılacaktır. Kültür kurumları olacaktır. Bunların başında da müzeler geliyordu. Bu müzeler:

1 - Atatürk köşkü hazırlanacak, bu köşkte Atatürk'ün çocukluğundan itibaren geçirdiği hayat ve Türk ulusuna yaptığı sayısız hizmetler canlandırılacaktır. Bu köşkte Atatürk'ün inkılâp arkadaşı İsmet İnönü içinde bir salon bulunacaktır.

2 – Devrim müzesi: Bu müze Türk ihtilalini ve devrim hareketlerini canlandıracaktır.

3 – Süel Müze: Türk askerlerinin ve Türk ordusunun tarihin başlangıcından beri geçirdiği ilerleme safhaları ve cumhuriyet ordusunun modern durumu gösterilecektir.

4 – Sağlık Koruma Müzesi: Fena ve bulaşıcı hastalıkların yaptığı etkiler ve bunlardan korunma yolları halka öğretilecektir.

5 – Toprak ve Endüstri Ürünleri Müzesi: Ege bölgesinde topraktan ve fabrikalardan yetişen bütün ürünleri gösteren sürekli bir sergi şeklinde olacaktır.

6 – İzmir Sivil Müzesi buraya taşınacaktır.

7 – Jeografik, jeolojik, antropolojik, astronomik bir müze de kurulacaktır.

Toplantı, eğlence ve spor yerleri:

1 – 5. 000 kişilik bir meydan,

2 – 1. 000 er kişi alacak iki meydan,

3 – Bir lokanta ve bir gazino,

4 – Bir sirk yeri,

5 – Amfiteatr şeklinde bir açık tiyatro,

6 – Bir çocuk tiyatrosu,

7 – Çocuk oyun yerleri,

8 – Küçükler için kum oynama havuzları,

9- Şehir stadyumu,

10 – Tenis bahçeleri,

11 – Bir açık yüzme havuzu

Kapılarda paket bırakma yerleri, park idare binası, sigara ve gazete satan köşkler, telefon, posta ve telgraf köşklere, fotoğraf köşklere, elektrik santrali, çöp atacak yerler, yangın söndürme merkezi, polis ve belediye merkezleri yapılması düşünülen ve bu yönde adım atılan planlardı. 360. 000 metre murabbalık yangın yerini temizleme işi sekiz ayda bitip yolların taslağı meydana çıkmış olacaktır. Bu iş müteahhide verilmişti³⁶⁸.

³⁶⁸ Tan, 28 Eylül 1935.

Suat Yurdkoru'nun Kültürpark düşüncesi, İzmir Belediye Başkanı Dr. Behçet Uz'un Fuar ideali ile birleşmişti. Yemyeşil bir alanın içine kurulacak olan fuarın, eşsiz hayali ile harekete geçen Dr. Behçet Uz, büyük bir hazırlığa girişmişti. 1934 yılının ikinci yarısında başlatılan çalışmalar sonucu 1 Ocak 1936 tarihine kadar 175 hektarlık bir yangın alanı temizlenmişti³⁶⁹.

Kültürpark fikri 1934 Belediye seçimlerinde meclis üyeliğine seçilen, iki ay sonra da Behçet Uz'un başkan yardımcılığına atanan Suat Yurdkoru'nun fikriydi. Ancak Suat Yurdkoru düşünülen 60. 000 metre karelik bir alanın park için yeterli olmadığını söylemişti.

Suat Yurdkoru 1933 yılında haziran ayı içinde Türk Halkevleri sporcularının başında gönüllü olarak Rusya'ya gitmiş ve çeşitli Rus kentlerini görmüştü.

Moskova'daki deneyimlerimden yola çıkarak Alsancak'ta park alanı olarak ayrılan 60. 000 metre karelik alanın küçük olduğunu, daha büyük bir alanın gerektiğini düşünüyordu Suat Yurdkoru. Bu fikrini imar planlarıyla uğraşan Doktor Behçet Uz'a söyledi. Avrupa'nın çeşitli şehirlerini görmüş ve bu şehirlerdeki yeşillik sahaların hayranı olan Belediye Başkanı Behçet Uz bu teklife çok olumlu bakmıştı. Konuyu şehir meclisine götürdü. Teklif meclisçe kabul edilmiş, Kültürpark'ın kurulması için imar alanında değişiklik yapılmıştı. Park yeri olarak kabul edilen alanın 360. 000 metre kareye çıkartılması onaylanmıştı. Ayrıca Suat Yurdkoru Moskova Kültürparkı'nda nelerin bulunduğunu bir rapor halinde Belediye Başkanı Behçet Uz' a 14 Mayıs 1934 tarihinde vermişti³⁷⁰.

Çalışmaların oldukça ilerlediğini gören Behçet Uz, hazırlanan bir plan ile Ankara'ya gitmiş ve Başbakan İsmet İnönü'ye İzmir'in güzelleşmesi için bu fuarın iyi bir fırsat olacağını ifade etmişti. İsmet İnönü, İzmir Belediye Başkanını ilgiyle dinlemiş ve takdirlerini bildirerek destekleyeceğini vaat etmişti. Bu görüşmeden sonra Dr. Behçet Uz, 45 günlüğüne Moskova'ya gönderilmiş, o yıllarda Sovyetlerin ünlü politikacısı ve Moskova Belediye Başkanı olan Bulganin ile irtibata geçilmişti. Bulganin'in, Dr. Behçet Uz'un emrine verdiği iki mimar Behçet Uz'un, İzmir için düşündüklerini, dinlemiş ve bir taslak proje çizilmişti. Dr. Behçet Uz'un anılarında Mareşal Voroşilov'un emri ile büyük yardım alındığı, ancak Rusya'da yapılan planın Türkiye'nin şartlarına pek uymadığı vurgulanmıştır³⁷¹.

Dr. Behçet Uz İzmir'e döndüğünde birçok mimarın kapısını çalmış, ama hiçbirisinden bir ilgi görmemişti. Oysa İzmir Belediyesi, Cumhuriyet'in ilanından sonra bazı gençleri

³⁶⁹ Yaşar Aksoy, " Kültürpark'ın Fuar Düşüncesi İle Birleşmesi... ", *Yeni Asır*, 1 Ağustos 1983.

³⁷⁰ *Üç İzmir*, Yapı Kredi yay., 1. Baskı, İstanbul, 1992, s. 314 – 315.

³⁷¹ Yaşar Aksoy, " Kültürpark'ın Fuar Düşüncesi İle Birleşmesi... ", *Yeni Asır*, 1 Ağustos 1983.

Avrupa'ya göndererek okutmuş ve mimar veya mühendis olanlarını kadrolarında görevlendirmişti. Sonunda Behçet Uz bu gençleri toplayarak görüşlerini onlara açtı. Tüm genç mimar ve mühendisler, büyük bir heyecanla bu işe kollarını sıvayacaklarını ve canla başla çalışacaklarını söylemişlerdi.

Dr. Behçet Uz, anılarında Cahit Çeçen ve ekibi Muammer Tansu, Elektrik Müh. Hurşit Çağlar, Vehbi Bey ve Bahçivan Bedri Bey'in o günlerdeki değerli çalışmalarını övmüş ve bu kişilerin emekleri ile Kültürpark'ın yükseldiğini vurgulamıştı. Bu arada, Fransa'dan Mösyö Gotye isimli bir mimar çağrıldı ve Lozan Kapısı ile Açık hava Tiyatrosunun inşası için fikirleri alındı. Büyük hazırlığa başlamadan önce, bir komite kurulması gerekmişti. Başkanlığını Behçet Uz'un yaptığı komitede şu isimler vardı:

Hesap işleri: Reşat Leblebicioğlu, Fen işleri: Cahit Çeçen, Sergi ve İktisat İşleri: Rami Zallak, Propaganda İşleri: Suad Yurdkoru ve Ticaret Odası Genel Sekreteri Mehmet Ali Eten, Hükümet Komiseri: Türkofis Müdürü Ali Emrullah.

Yangın yerlerinin molozları, bir taraftan kaldırılıyor ve yepyeni bir güzellik olacak Kültürpark'ın inşa edilmesi sorunları tartışılıyordu. Komite bu yüzden sık sık toplanarak, pratik yollar araştırıyordu. Tarihçi Umur Sönmezdağ'a göre, büyük çukurların göl olması, büyük yığınların tepe olması, molozların çevre duvarı inşasından kalan taşlarına karşılık bir müteahhit tarafından ücretsiz kaldırılması oturulacak yerlere özel ve resmi kuruluşların isimlerinin yazıldığı bankların konulması gibi tedbirler düşünülüyordu.

Bütün çalışmalar, temelinin atılması beklenen Kültürpark ve onun içinden fıskıran İzmir Fuarı içindi. Ve zaman o büyük ideali besleyip, gittikçe yaklaşıyordu³⁷².

İzmir Enternasyonal Fuarı'na giden yolda en büyük dönemeçlerden biri olan Kültürpark'ın temelinin atılması, 1 Ocak 1936'da saat 15. 00'de yapılan törenle gerçekleşmişti.

Silahlı Kuvvetler Bandosunun çaldığı İstiklal Marşı ile başlayan törende yaptığı konuşmada İzmir Belediye Başkanı Behçet Uz şöyle konuşmuştu:

“ ... Burada gördüğünüz geniş yangın yerinin 360.000 metrekarelik kısmına yapılacak Kültürpark duvarlarının temelinin atmak ve içine ağaç dikmeye geldik. Böylelikle İzmir şehri için 5 sene evvel düşünüp Belediye fidanlığında ağaçlarını hazırladığımız ve özellikle bir seneden beri üzerinde durduğumuz Kültürpark işine başlıyoruz.

³⁷² *Yeni Asır*, 1 Ağustos 1983.

Niçin bu yeri seçtik? İzmir Bayındırlık planında ayrılan park yeri 60. 000 metrekare idi. Gelecekteki ihtiyaç için bu yeri dar ve yetersiz bulduk, belediyenin henüz satılmamış arsalarını ilave ederek 60. 000 metrekareyi, 360. 000 metrekareye çıkardık. Eğer civarda satılmamış arsalar olmasaydı, Kültürpark'a 100.000 metrekare daha ilave etmek yerinde olacaktı. Bu yer, İzmir'in dört bir yanından kolaylıkla gelinen merkezi bir yerindedir. Yeni Bayındırlık Bölgesinin tam ortasında olduğu gibi Tilkilik, Namazgah, Ballıkuyu, Asmalımescid, Alsancak, Birinci Kordon'dan kolay gelinebilecek bir yerdedir. Erkek ve kız liselerinin (günümüzdeki Namık Kemal ve Atatürk Liseleri) sağ ve solda birer sınır teşkil etmesi, Gazi İlkokuluna ve İşçiler mahallesine o kadar yakın oluşu önemini arttırmaktadır. Yakında çevreye bir Kız Enstitüsü de inşa edilecektir.

Niçin Kültürpark dedik? Büyük ve küçüklere çeşitli oyun yerleri ile yazlık ve kışlık yüzme havuzları ile paraşüt kulesi ve tiyatrosu ile sağlık müzesi ile halkın kültürel ihtiyaçlarını karşılayacak yeşil bir saha olacağı için... 9 Eylül Panayırı yerine artık İzmir'de bir Fuar açmanın tüm yolları açılmıştır. İzmir ve Türkiye için bir kazanç olan bu fuar ile ürünlerimizi tanıtmak ve satmak yararından başka havası ılımlı, güneşi ve meyvesi bol tarihi ve eski eserlerle dolu İzmir'i bir turist şehri olarak tanıttak ve bu yüzden de memlekete ayrıca bir servet kaynağı olacaktır. Büyük bir servet ve gelecek vadeden böyle bir fuarı eski dar ve büyümesi mümkün olmayan bir yerde bırakmak doğru olmazdı. Onun için 1 Eylül 1936 Uluslar arası İzmir Fuarı, Kültürpark içinde hazırlanıyor...³⁷³. Behçet Uz, Kültürparkı bir halk üniversitesi olarak görmüştü³⁷⁴. Hem insanların ruhunu hem de beynini aydınlatacak, ufkunun sınırlarını genişletecek olağanüstü bir yer meydana getirmeyi düşlemişti ve bu düşü capcanlı varlığıyla karşısında duruyordu.

Kültürpark'ın temel atma törenine İzmir valisi Fazlı Güleç, Müstahkem Mevki Komutanı General Kerameddin Kocaman, General Zeki Bey, Tek Parti Başkanı ve Yozgat Milletvekili Avni Doğan, Belediye Başkan yardımcısı Suad Yurdkoru, sivil ve askeri bürokrasi ile İzmirililerden büyük bir kalabalık katılmıştı. Konuşmalardan sonra yaklaşık 2 km. tutacak çevre duvarının temeli atılmıştı. Kesilen kurban etinin fakirlere dağıtılması ve Lükstrüm cinsi ağaçların Vali ile Belediye Başkanı tarafından toprağa dikilmeleri, Askeri

³⁷³ Yaşar Aksoy, " Fuarın Temeli Atılıyor " , *Yeni Asır*, 2 Ağustos 1983.

³⁷⁴ *İzmir Enternasyonal Fuarı'nın Sorunları ve Alınması Gerekli Tedbirler*, (*Açık Oturum: İzmir*, 6 Haziran 1975), İzmir, Ağustos 1975, s. 80 .

Bando'nun sürekli İzmir Marşları çalarak halkı coşturması, Kültürpark'ın temel atma törenine anlam kazandıran görüntüler olmuştu³⁷⁵.

Belediyenin elinde fazla parası yoktu ve bu yüzden 2 km. tutan çevre duvarlarının tamamlanması yetkilileri ciddi ciddi düşündürüyordu. O yılların hizmet aşkı ile desteklenen pratik zekâsı, bu sorunu da çözüverdi. Belediye, basın organlarında yayınlattığı ilanlarda duvarcı ustaları aramaya başladı ve bu ustaları sınava çağırdı. Bu ustalara, Fuarın inşaatında görev verilecekti. Yapacakları iş hem büyük ve hem de gurur verici idi. Ancak, sınavlar sözlü değildi ve bonservis geçmiyordu. Her usta, üç metrelik çevre duvarları örerek, becerisini gösterecekti ve duvarın malzemesini de belediye verecekti. Böylece büyük bir usta akını başladı.

Eline malasını alan inşaat ustası, Fuarın çevre duvarlarını örmeye başladı. Sınav için üç metrelik bir duvar yeter dendiği halde, 30 – 40 metre duvar ören ustalara rastlandı. Böylece, İzmir Belediyesi, işçilik masrafından kurtularak, fuarın çevre duvarını tamamladı.

Bu arada elde bulunan projeye uygun biçimde, duvarın içinin ağaçlandırılmasına çalışılıyor, devamlı olarak fidan ve çiçekler dikiliyordu. Fidan ve çiçeklerin koparılmaması için, halk uyarılıyordu³⁷⁶.

Yapılan hesaplara göre, İzmir Fuarı 900. 000 liraya çıkacak ve 9 senede tamamlanacaktı. İzmir Belediyesi, tüm gücü ile Fuarın yaratılması çalışmalarını sürdürüyordu. Hükümet, Kültürpark içinde inşa edilecek olan Fuarın en son planlarını incelemiş ve bizzat Başbakan İsmet İnönü, Dr. Behçet Uz'a en küçük detayına kadar hazırlıkları uygun bulduğunu bildirmişti.

Nitekim 1 Eylül 1936 gününe kadar yapılan yoğun çalışmalar sonucunda, 360. 000 metrekarelik harabenin temel ve tonozları dinamitlerle parçalandıktan sonra düzeltilen sahada; Duvarla tel örgülerle çevrilmiş, planı ve çalışma programı hazırlanmış bir kısım parkları düzenlenmiş, kanalizasyon, su, havagazı, elektrik tesisatı ve modern dağıtım santrali, iç ve dış yolları, biri büyük olmak üzere değişik semtlere açılan 5 kapısı yapılmıştı. Diğer taraftan belediye fidanlığında yetiştirilen binlerce ağaç ve çiçek fidanları dikilmiş, gazinosu, havuzu, garaj ve tuvaletleri, bekçi kulübeleri ile 6. İzmir Enternasyonal Fuarı kurulmasına uygun bir duruma gelmişti³⁷⁷.

³⁷⁵ Yaşar Aksoy, "Fuarın Temeli Atılıyor", *Yeni Asır*, 2 Ağustos 1983.

³⁷⁶ Yaşar Aksoy, "Fuarın Temeli Atılıyor", *Yeni Asır*, 2 Ağustos 1983; ayrıca bkz. Hamdi Reşit Gülleç, "Bu Fuarı Kimler, Ne Zaman, Nasıl, Kaç Parayla Kurdular", *Fuar 1949*, s. 7.

³⁷⁷ Yaşar Aksoy, "Fuar İçin Hummalı Çalışmalar", *Yeni Asır*, 3 Ağustos 1983.

İzmir'i tanınmaz hale getiren 1922 yangınının ardından imar edilen Kültürpark, parlayan yeni Türk ekonomisinin bir sembolü olmaya başlamıştı bile³⁷⁸.

Kültürpark'ın plan ve resimleri için belediyece alanda bir baraka yaptırıldı, törende plan ve resimler bu baraka içinde masalara konmuştu.

Bir sene öncesine kadar yıkık duvar, yer yer çukurlar, kuyu ve bataklıklarla çok korkunç ve sağlığa çok zarar veren korkunç manzaranın yerini ova manzarası almıştı. Burasının düzeltilmesiyle şehir için elde edilen ilk yarar, şehrin içindeki büyük bataklığın kurutulmasıydı. Tabakhane deresi kuvvetli bir lağım teşkilatıyla denize verildi, bu yukardan gelecek suların hepsini denize götürecektir bir kabiliyette yapıldı. Kültürpark İzmir'in bayındırlığını da derli toplu bir hale soktu. Ankara'dan sonra İzmir ve diğer şehirlerin yabancı parasına ihtiyaç göstermeden ve hiçbir devirde görülmemiş, modern bir bayındırlığa kavuşmaları, Türkün bayındırlık konusundaki gerçek kabiliyetini herkese göstermeye yeterdi. Bütün bunları Cumhuriyet idaresine ve hükümetine borçluyuz. İşte Kültürpark bu bakımdan da etkin bir rol oynadı.

Peki, neden Kültürpark dendi? Mezarlar parka çevrilmiş, çocuk ve halk bahçeleri yapılmış, park ve yolları ağaçlama işi gözleri dolduracak kadar olmasına rağmen bunlar yeterli değildi. Türkiye Cumhuriyeti'nin modern yürüyüşüne ayak uydurabilmek için İzmir'in görevi ağırdı. Altı yılda programlanan Kültürpark İzmir şehrinin ve onu içten ve dıştan ziyaret edeceklerin pek çok şeyler öğreneceği hareketli ve eğlenceli bir park olarak tasarlandı. Kültürpark her yaşa hitap edecek şekilde düşünüldü. Yalnız ağaç yeşilliği ve park zihniyetinin yeni nesle yetmeyeceği görüldü. Bebekler temiz havası ile büyüdüleri bu parktan her yaşta faydalanacak, gençler sporun her çeşidini burada yapacak, işçiler ve her sınıf halk güzel, eğitici ve güzel eğlencelerle çalışma güç ve isteklerini burada artıracaklar ve neşeli olacaklardı.

Bir çeşit botanik bahçesi görevini de görecektir olan bu park çeşitli ağaçların bol yeşillik ve temiz havası ve her türlü güzellikleri arasına yer yer yerleştirilen eğitim ve kültür müesseseleri, eğlence ve atış yerleri, küçük, büyük, orta, zengin herkesin yararlanmasına sebep olacaktı. Kısacası Kültürpark büyük ve küçüklere oyun yerleri ile yazlık ve kışlık yüzme havuzları ile uçaktan atlamak için yapılacak paraşüt kulesi ile herhangi bir gösteri ya da temsil veya konferanslarda yararlanılacak açık hava tiyatrosu ile Egenin ürünlerini ziyaretçilerine en iyi bir şekilde öğretecek Ege ürünleri müzesi ile nüfusun artmasına ve

³⁷⁸ *Küllerinden Doğan Efsane Şehir*, İzmir, 74. İzmir International Fuarı Özel Sayısı, s. 9.

halkın daha sağlam kalmasına büyük yardımı dokunacak olan ve halkın bulaşıcı hastalıklardan ve çocuk düşürmenin fenalıklarından nasıl kurtulacağını açık bir şekilde öğretecek Sağlık müzesi ile bunların hepsinden daha anlamlı ve üstün olarak hazırlanacak Atatürk Devrim Müzesi ile her kesin koşup gideceği en cazip yer olacaktı.

İşte bütün kültürel ihtiyaçları tatmin edeceğinden ötürü Kültürpark dendi. Sovyetler de her konuda olduğu gibi Kültürpark'ın planlarının ana hatlarını hazırlamak ve bazı esaslar vermek suretiyle yardımlarda bulunmuştu. İzmir Fuarı yalnız İzmir'in ve Türkiye'nin değil Akdeniz'in de en başarılı ve en işlek fuarı olabilecek bir yol tuttu. İzmir ve Türkiye için bir kazanç olan İzmir Fuarı ürünlerini tanıtmak ve satmanın dışında havası ılımlı, güneş ve meyvesi bol, tarihi ve eski eserlerle dolu İzmir'i turist şehri olarak tanıttacak ve bu yüzden de memlekete ayrıca bir servet kaynağı olacaktı.

Büyük bir servet ve gelecek vadeden böyle bir fuarı eski, dar ve büyümesi mümkün olmayan bir yerde bırakmak doğru olmazdı. Onun için 9 Eylül 1936 Uluslar Arası İzmir Fuarı Kültürpark içindeki geniş ve her türlü büyümeye uygun yerlerinde hazırlandı. Kültürpark Ege'nin yüzünü ağartmıştı. Yüreklere sevinçle kabartan koskoca bir eserin temeli atıldı.

Kurtuluştan sonraki yıllarda İzmir kasvetli harabeleri içine gömülmüş bir şehir halindeydi. Yangınlıklar gözün alabildiğince uzayıp gidiyordu. Akdeniz'in incisi diye övünölen bu sevimli şehrin harp sonundaki enkaz görüntüsünden ne zaman sıyrılacadığı, eski güzelliğine ne zaman kavuşacadığı merak ediliyordu. Bu durumun nesillerce süreceğini zannedenler vardı. Yabancı sermayenin yardımı olmadıkça Türkiye'de bayındırlık olamaz diyenler, bütün şartların bunun tersine olarak hazırlanmış bulunmasından adeta endişe ediyordu.

Fakat bir millet kendi kaynaklarına, kendi öz varlığına, gücüne inanmadıkça, güvenmedikçe yabancı sömürgene de maruz kalardı ki tarih bunu apaçık göstermişti. İşte Türkiye buna izin veremezdi. Kendi gücüne, kendi milletinin azmine güvendi ve yola koyuldu. İlk bu mucizeli işe Ankara başladı. Modern Türkiye'nin modern devlet merkezi Türk sermayesine, Türk taktiğine ve Türk kollarına dayanarak vücut buldu. Ankara günden güne büyüyen, güzelleşen, hatta bazı yabancı gözlere bakılırsa haddinden fazla çağdaş bir kent olmaya yüz tutan bir şehir halindeydi. Büyük medeniyet tarihi olan milletler böyle çağdaş eserler yapmaktan sakınmazlar. Zira onların nesillerden nesillerle taşınacak olan kültürel varlıklarının en canlı şahitleri bunlar olacaktır. Ankara'dan sonra birçok şehirlerimiz bu göz alıcı örneğe kalplerini verdiler. Anadolu'nun bayındırlık nedir bilmeyen kasabalarında

canlı hareketler belirdi. Çağdaş görüş, seziş, duyuş ve anlayışların şartlarına uygun bir hayata kavuşmak medeniyetin en canlı ifadesidir. Bütün şehirlerin Türk İnkılâpçılarının dilinden düşürmeyen yükselme parolasına ayak uydurmaya çalışmaları bir inkılâp vazifesidir. İşte İzmir de bunu yapmaya çalıştı. Yangınlıklar parça parça eriyip silindi. Onların yerine yükselen binalar darlığa ve sıkıntılara rağmen Türk azminin daima var olduğunu gösteren eserlerdir.

Kültürpark yangınlıkları büsbütün ortadan kaldırdı. Harabeler yerinde çeşit çeşit ağaçların, ruha neşe ve hayat katan bahçelerin çiçek kokuları arasında yükselecek olan eğitim, kültür müesseseleri, eğlence ve atış yerleri, sağlık ve Atatürk inkılâp müzeleriyle bütün Egenin yüzünü ağarttı. Bu müesseselerden her birinin önemi, elle tutulur haldeydi. Özellikle Atatürk İnkılâp müzesi gençliğe bir inkılâp kürsüsü vazifesini gördü.

Dünyanın en ileri memleketleri sayılan İngiltere, Amerika'da büyük okullar ve üniversitelerde fizik kültüre entelektüel kültür kadar önem verilirdi. Kültürpark İzmir gençliği için bu ihtiyacı tamamladı. On binlerce işçi burada istedikleri cazip, nezih eğlenceyi buldu.

Sosyal bakımdan bunun değerini anlayamayacak kimse yoktur. Kültür eğlenceleri sınırları çelikleştiren, ruhu terbiye eden, zevklerimizimizi incelten eğlencelerdir³⁷⁹.

Kültürpark'ın değer biçilemeyecek kadar büyük olan faydalarından biri de açık hava okullarına doğru bir adım sayılmasıydı. En yetkili pedagoglar özellikle ilkokul öğrencileri için açık hava öğretimine hayati önem veriyordu. İzmir'de de bu şartları taşıyan bir yer yoktu³⁸⁰. Kültürpark bu ihtiyaca da cevap vermiş oldu.

Kültürpark gibi muazzam bir işin zorluklarına, fuarın yeniden kurulması güçlükleri karışarak, kısa bir zamanın dar kucağına koskoca bir eseri sığdırmak en olumsuz görüşleri bile büyük bir hayretin takdirine düşürdüğüne şüphe yoktu³⁸¹.

b) İzmir Fuarı'nın Kuruluş Süreci ve Behçet Uz:

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte Anadolu'ya giren işgal kuvvetleri, aralarındaki paylaşım sonucu İzmir ve civarını Yunanlılara bırakmıştı. Egelilerin “ölümden de beterdi” diye nitelendirdiği bu işgal dönemi fazla sürmedi. Fakat Yunan orduları kenti terk

³⁷⁹ *Yeni Asır*, 9 Kânunusani 1936.

³⁸⁰ Şevket Bilgin, “Kültürpark Egenin Yüzünü Ağartacaktır”, *Yeni Asır*, 3 Kânunusani 1936.

³⁸¹ *İzmir Tecim ve Endüstri Odası Bülteni*, Sayı: 9, Yıl: II, s. 1.

ederken şehri yakıp yıktı. İzmir’i kül eden 1922 yangını, yürekleri de dağlamıştı³⁸². Bu yangını Ermeniler mi, Rumlar mı, yağmacılar mı çıkardı bilinmemektedir. Ama şu var ki Gazi’nin Belkahve’den baktığı zaman önüne serilen İzmir’i görüp de “ Bu güzel şehre bir şey olsaydı, çok üzülürdüm. “ dediği İzmir, hem de en güzel mahalleleri alevlere teslim olmuştu³⁸³.

XX. yüzyılın en büyük birkaç yangını arasında sayılan sayılabilen İzmir yangını kıyından 3200 metre, içeriye doğrudan 5000 metrelik bir alan içinde kalan en değerli bina, otel, banka gibi en değerli iş ve yerleşim yerlerini kül ve kömür haline getirmişti³⁸⁴.

İzmir Belediyesi yangına uğramış diğer bölümleri halka satmış ve bu yerler o zaman bomboş olduğundan çağdaş şehirciliğin gereklerine uygun bir imar planı çerçevesinde oralarda Avrupa’da bile benzeri az bulunan yeni semtler yavaş yavaş ortaya çıkmıştı³⁸⁵.

Türkiye’nin en büyük fuar alanı olan İzmir Enternasyonal Fuarı, 421 bin metrekarelik alanda 1936 yılında kuruldu. Kuruluş fikrinin temelinde, dünya ülkeleriyle ekonomik, sosyal, kültürel ve diplomatik anlamda ilişki kurulması düşüncesi yatıyordu. İzmir Fuarının kurulması fikri Atatürk’ün isteği ile gerçekleşti. Sergilerle panayırların başarılı olması ancak yeterli gelmemesiyle daha büyük çaplı olan fuar düşüncesinin gerçeğe dönüştürülmesine çalışıldı. Böylece Kültürpark oluşturma fikriyle birlikte 1936 yılında İzmir Enternasyonal Fuarı kuruldu³⁸⁶.

İzmir Belediye Başkanı Behçet Uz, İzmir’de capcanlı, dimdik duran ve İzmir’i daha modern bir şehir haline getiren fuar gerçeğiyle demir gibi bir irade ile, anlayış, bilgi, yeni, güzel şeyler ortaya koyma şevki ile sevgisi birleşince bu memleketin ne kadar çabuk, ne kadar muhteşem, ne kadar iyi ürün ortaya çıkarabileceğini adeta bir laboratuvar tecrübesi gibi kanıtlamıştı³⁸⁷.

1935’de açılan Fuarı ziyaret eden İnönü, şu istekte bulunmuşlardı: Bundan sonraki Fuarımızı, şu yangınlık ortasında çok güzel bir şekilde hazırlamanızı istiyorum diyerek

³⁸² *Küllerinden Doğan Efsane Şehir*, İzmir, 74. İzmir International Fuarı Özel Sayısı, s. 8.

³⁸³ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal*, (1919 – 1922), Cilt 2, 17. Basım, İstanbul, 1999, s. 515.

³⁸⁴ Talat Yalazan, *Türkiye’de Yunan Vahşet ve Soykırımı Girişimi (15 Mayıs 1919 – 9 Eylül 1922)*, Cilt: II, (13 Eylül 1921 – 9 Eylül 1922), Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yay., Ankara, 1994, s. 178. Ayrıca İzmir yangını ile ilgili aynı kitabın 184. Sayfasına da bakılabilir. Ayrıca bkz. Sabahattin Özel, *Millet – i Sadıka Ermeniler*, I. Basım, Tasam yay., İstanbul, 2005, s. 58 – 59.

³⁸⁵ Bilge Umar, *İzmir’de Yunanlıların Son Günleri*, birinci basım, bilgi yay, İstanbul, 1974, s. 330.

³⁸⁶ *İzmir İl Turizm Envanteri*, İzmir, 2000, Bu Envanter İl Turizm Müdürlüğüne hazırlanmış, İzmir İl Müdürlüğüne bastırılmıştır., s. 17.

³⁸⁷ Ahmet Emin Yalman, “ İzmir’de Gözle Takip Edilecek Bir İnkişaf Var “ , *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 4, Sayı: 41, Yıl: 2, 20 Ağustos 1941, s. 4.

bugünkü Fuar sahasının yerini işaret etmişler ve büyük gayretler ortaya konulduğu takdirde kurulacak bu kuruluşun himaye göreceğini sizlere vaat ediyorum demişlerdi. İşte İzmir Enternasyonal Fuarı da böylece kurulmuş oldu³⁸⁸.

Kurtuluş Savaşı sonrasında İzmir'in uğramış olduğu felaketle harap düşmüş olduğunu ve İzmir'in 9 Eylül günü kurtuluşunun ardından Atatürk ve o günün Başbakanı İsmet Paşa Belediyeye 2 milyon lira vererek bu utanç verici durumdan İzmir'i kurtarmak istediklerini Belediye Başkanı ve Fuarın kurucusu Behçet Uz, bir açık oturumda yaptığı konuşmada dile getirmişti. Devlet ve Hükümet olarak İzmir Belediyesini desteklemişlerdi. O günlerde, Belçika'dan bir mühendis bu konu ile ilgili olarak İzmir'e gelmiş ve harap olmuş İzmir'e bakarak, bu enkazı 40 yılda kaldırılabirseniz sizi tebrik etmek gerekir demişti. Bugün bir nimet olarak kabul edilen fuar bir imar hamlesinin sonucuydu. Şehrin çeşitli semtlerinde halkın ihtiyaç maddelerini sağlayacağı pazarlar kurulmuştu. Pazarlar teşvik unsuru olunca da harabelerin kaldırılma konusuna bu noktadan eğilmek zorunluluğu hissedilmişti. Ayrıca İzmir'in imarı, turistik durumu da düşünülmüştü. Behçet Uz'un kafasındaki fuar düşüncesi Rusçuklu Fahri Bey'in İzmir'in iktisadi durumuna yardımcı olacak bir panayır açmayı düşünmüyor musunuz sorusuyla körüklenmişti. Ve Behçet Uz komiteyi de ikna etti. Enkaz kaldırılıp, etraf çevrildikten sonra 1933 senesinin 9 Eylülünde Büyük Efes Otelinin bulunduğu yerde Mareşal Fevzi Çakmak'ın eliyle İzmir Panayırı açıldı. 1934 ve 1935 yıllarında da gerçekleşen panayır düşüncesini daha da genişletip daha çok yabancı ülkenin katılımını sağlayarak uluslararası hale getirmek gerekiyordu. Ayrıca alanın da artık yeterli gelmediği görülmüyordu. Bu yüzden yapımına 1934 yılında başlanan 1936 yılında müthiş bir hız ve azimle tamamlanan Kültürpark sahasında uluslar arası bir fuarla gelecek konukların karşılanması gerçekleşti.

Behçet Uz, Fuarın kurulduğu ve düşmanın yakıp yıkarak harabeye çevirdiği şimdiki Kültürpark alanını “ Bu enkazı siz 40 yılda ancak kaldırılabirseniz diyenleri utandırırçasına 23 ay gibi bir sürede tertemiz yapmayı başarmıştı³⁸⁹ .

Kuruluşundan 1940 yılına kadar bu kuruluşu faal komiteler düzenleyip idare etmişlerdi. Ticaret Odası, Belediye ve Hükümet maddi ve manevi yardımlar sağlamış, girişime ön ayak olmuşlardı³⁹⁰ .

³⁸⁸ Nureddin Kebecioğlu, “ İzmir Enternasyonal Fuarının Doğuşu “ , *İzmir Fuar Albümü Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 1.

³⁸⁹ M. Sancar Maruflu, “ Fuarımız Milli Gurur Abidemiz “ , *Fuar “ 95 “* , *Ticaret*, Ağustos 1995, s. 18.

³⁹⁰ Muhlis Ete, “ İzmir Enternasyonal Fuarı “ , *Türk Ekonomisi*, Sayı: 72, Sene: 7, Ankara Haziran 1949, s. 127.

460.000 metre karelik Fuar alanının 5 tane giriş kapısı vardır. Bu kapılar Ulusal Kurtuluş Savaşını pekiştiren tarihsel olayların isimlerini yansıtmaktadır. Bu kapıların isimleri şunlardır: Lozan Kapısı (Lozan meydanında), Montrö Kapısı (Montrö Meydanında), 9 Eylül Kapısı (Basmane Meydanında), Cumhuriyet Kapısı (Kahramanlarda) ve 26 Ağustos Kapısı (Alsancak'ta)³⁹¹ .

Peki neden İzmir Fuarı 20 Ağustos – 20 Eylül tarihleri arası açıktır? Bu sorunun cevabını da Behçet Uz açıklamıştı. Çünkü bu tarihlerde İzmir'de yağmur yağmaz, bu dönem mevsimin en güzelidir. Ve memleketin ticari hayatının hareketlendiği bir zamandır. Turistik yönden, kişilerin izinli olarak buldukları bir zamandır. Ülkenin ihtiyaçlarına göre bu böyle yapılmıştır³⁹² .

B – 1936 İZMİR ENTERNASYONAL FUARI

a) Fuarın Enternasyonal Hale Gelmesi:

1935 yılına kadar Fuar milli karakterini korumuştur. Ancak daha büyük bir alanda daha fazla katılımın olduğu uluslar arası bir fuara gereksinim vardı. Daha büyük düşünüp daha büyük başarılar elde etmek gerekiyordu. Bu elde edilen başarı hem İzmir hem de Türkiye için her bakımdan büyük bir kazanç olacaktı. İşte bu düşüncelerle harekete geçildi ve şimdi Kültürpark adını taşıyan saha temizlenerek fuar yeri tespit edildi ve burada Enternasyonal karakterde bir fuar kuruldu. Bir taraftan özel ve resmi sanayi kuruluşlarının, diğer yandan yabancı firmaların katılımı da böylece artmış oldu³⁹³ . 1936 yılında İzmir Enternasyonal Fuarına 93'ü yabancı toplam 514 firma katıldı³⁹⁴ .

Lozan kapısı önünde, saat 17. 30'da Atatürk Cumhuriyetinin en büyük başarılarından biri daha tarihe yazılıyordu.

Başbakan İsmet İnönü düzenlenen parlak törende yaptığı konuşmada şöyle diyordu:

³⁹¹ M. Sancar Maruflu, *58 Yıllık Onurumuz İzmir Enternasyonal Fuarı Nasıl Kurtulur?* , İzmir, 1989, s. 25.

³⁹² *İzmir Enternasyonal Fuarı'nın Sorunları ve Alınması Gerekli Tedbirler*, (*Açık Oturum: İzmir, 6 Haziran 1975*), İzmir, Ağustos 1975, s. 80 – 81.

³⁹³ Muhlis Ete, “ İzmir Enternasyonal Fuarı “ , *Türk Ekonomisi*, Sayı: 72, Sene: 7, Ankara, Haziran 1949, s. 127.

³⁹⁴ Erol İrfanlı, *a. g. m.*, s. 55.

“... Birkaç sene evvel, burası hepimizin bildiği gibi boş hatta harap bir saha halinde idi. Burasını iktisadi hareketlerin bir toplantı yeri ve memleket sanayi için bir numune sergisi olarak düşünmek ve burada bir Kültürpark yetiştirmek fikri asil ve yüksek bir düşüncedir...”

Dr. Behçet Uz da davetlilerin gözyaşları içinde izledikleri konuşmasında şu görüşlere yer veriyordu:

“... Bundan dört sene önce, Atatürk Heykelinin açılışı sırasında mühim bir kısmı yanan İzmir’in az zamanda kurtarılması için en büyük çabanın harcanacağına söz vermiştik. Bir şehir hayatı için çok kısa olan o zamanlardan beri her işimizde bize yüksek teveccühünü esirgemeyen Cumhuriyet Hükümetimizin yardımları ve Başbakanımızın direktifleri ile bu harabeler içinde modern mahalleler kuruldu. Parklar, bulvarlar açıldı. Kültürpark’ın açılması ile yangın sahası kesin olarak sona ermektedir...”³⁹⁵.

Fuarın açılışından sonra verilen yemekli kabul töreninde Başbakan İsmet İnönü ile Dr. Behçet Uz arasında ilginç bir konuşma geçer. Bu konuşmayı Dr. Behçet Uz’un anılarından dinleyelim:

“... İsmet Paşa, çok sevindim ve sevdim, İzmir’e yakışır bir eser kazandık, bu geniş yangın sahasında bu kadar güzel medeni bir park ve fuar düşünmek, takdir ve tebrike layıktır, dediler. Ben de, Paşam izninizle Heybeli’den küçük bir sofraya hatırası anlatacağım, eserin doğuşunda onun payı var dedim.

Orada “Doktor neşen yok, yemiyorsun, neyin var” diye sormuştunuz, borçlu insanda neşe olur mu paşam demiştim. “Ne borcu” deyince, komite adına 30 bin liralık senet verdim, Maliye Bakanının “vereceğim” dediği 100 bin lira gelmedi. Yetiştirmek istiyoruz, ama hiç para yok” demiştim. Belediyenin durumunu açıklamış, her sene bankaya verilen 300 bin liranın hiç olmazsa yarısını verelim demiştim. Kimse yardım etmiyor. Hatırlarsanız Maliye Bakanı, Kültürpark ve fuar planını açıklarken size ve bize yardım vaat etmişti. Aylar geçiyor, hiç ses yok. On gün sonra 30 bin lirayı şahsen benim ödemem lazım. Hiç yardım olmadan bu iş yapılır mı? Ve iş görmeyen insan neşeli olur mu? dedim. Paşa, üzüldü. Özel kalem müdürü Vahit Uzgören’i çağırdı. Vali Fazlı Güleç’e tel emri ile 30 bin lira yardım verdirdi. İktisat ve Ticaret bakanlığından 50 bin lira alarak Belediye vasıtası ve elemanlarıyla gece gündüz büyük gayretlerle yetiştirdik. İşte sevdiğiniz eser böyle oldu dedim. İzmirililer adına şükranlarımı sundum. .. “³⁹⁶.

³⁹⁵ Yaşar Aksoy, “1936 İzmir Enternasyonal Fuarı’nın Açılışı...”, *Yeni Asır*, 4 Ağustos 1983.

³⁹⁶ Yaşar Aksoy, “1936 İzmir Enternasyonal Fuarı’nın Açılışı”, *Yeni Asır*, 4 Ağustos 1983.

Serginin içinde yeni yapılmış olan gazinonun alt katında güzel bir Macar orkestrası vardı. Müziği fevkalade, servisi kusursuz, mutfağı pek fena olmayan bu gazinonun bir tek fakat önemli bir kusuru vardı. O da pahalı oluşuydu. Burada mini bir fincan kahve otuz beş kuruşa içiliyordu³⁹⁷.

Trakya İzmir 9 Eylül fuarında ürünlerini tanıtmak amacıyla hazırlıklara başlamıştı. Bu işle uğraşmak üzere ayrılan heyetin toplantısına General Kazım Dirik ve Edirne Valisi Osman Şahinbaş iki defa başkanlık yapmış ve Ankara’da Ekonomi Bakanlığı ve İzmir Uluslar arası Fuar Komitesi Başkanlığı ile temasa geçilmişti. Sergilenmek üzere gönderilecek ürünlerin özellikle lezzetine, ambalaj ve reklam konularına önem verilecekti. Trakya ürünlerinden sergilenen maddeler şunlardı: Beyaz peynir, İmroz ve Bozcaada peynirleri, kaşar peyniri, kaymak, bal ve çeşitleriyle balmumu, Tekirdağ, Mürefte, Bozcaada, Kırklareli üzümleri ile şarapları ve sardalyeleri, sofralık taze üzüm, ambalajlı çilek, kavun, karpuz ve tohumları, badem ezmesi, tahin helvası, badem, diş bademi, devaimisk, Edirne sabunu, balık konservesi, sardalye, çeşitli hububat, pirinç, pancar, şeker, ipek kozası, maden kömürü ve buna benzer maddelerle Edirne’nin arkeoloji albümleri Truva’nın ve Trakya’nın büyük çapta albümü, el işleri³⁹⁸.

Belediyeyi ilgilendiren işler hakkında yüksek makamlarla görüşmek üzere Şarbay Doktor Behçet Uz, Ankara’ya gitmişti. Şarbay Behçet Uz Başbakan İsmet İnönü tarafından da kabul edilmiş ve Başbakan Kültürpark planları hakkında da açıklamalarda bulunmuştu³⁹⁹.

Her sene katılan kuruluşların ve gelen ziyaretçilerin artması dolayısıyla eski fuar yeri artık bugünün ve geleceğin durumu ile uygun değildi. Başbakanın emriyle Kültürpark içinde daha uygun olan bugünkü yerine nakledildi. Altıncı Uluslar arası İzmir Fuarı ve Kültürpark’ın hazırlanan planlarını Behçet Uz büyüklere takdim etti.

İzmir’in iktisadi durumu ve bayındırlık bakımından gelişmesinde İzmir Fuarı’nın büyük hizmetleri görülmüştür. Behçet Uz, Akdeniz’in en şirin limanında doğu ile batı arasında en faydalı bir alışveriş yeri yapmak için çalışmalarına devam edileceğinin altını çizmişti. Bu konuda Cumhuriyet hükümetinin yaptığı çok değerli yardımlar Fuarın değerini ve uluslar arası pazarlar âlemindeki varlığını umulandan az zamanda ve umulandan fazla yükseltti. Arsiulusal İzmir Fuarını 360 bin metre murabbalık Kültürpark sahası içine almak 30 - 40 sene için kendisine güzel ve emin bir gelişme sahası kazandırmış oldu.

³⁹⁷ Suat Derviş, “ İzmir Fuarı Umumiyet İtibari İle Muvaffak Olmuş Bir Eserdir “ , *Tan*, 11 Eylül 1936.

³⁹⁸ *Yeni Asır*, 14 Şubat 1936.

³⁹⁹ *Yeni Asır*, 13 Mart 1936.

İzmir'in ve Ege bölgesinin iki esaslı iktisat ve kültür müessesesi Kültürpark sayesinde ortak ihtiyacın doğurduğu bir hızla ve kuvvetle başarılmış oldu.

Gazi heykelinin arka tarafındaki yangın molozlarını, orayı bir fuar yeri yapmakla güzel bir parka ve yer yer yükselen binalarla bayındırlığa kavuşturulmuş oldu. Yeni fuar ve bunun etrafını çerçeveleyecek Kültürpark aynı hizmeti görecekti. Artık şehrin ortasında sağlığa zarar veren büyük harabeler ve bataklıklar yoktu. Burada İzmir'in, Egenin ve nihayet inkılâpçı Türkiye'nin dünya karşısındaki iktisadi durumunu açıklayan uluslar arası bir pazar ve kültür varlığını ifade eden kuruluşlar yükseldi. Uluslararası Fuarın ve Kültürpark'ın hazırlanan planlarına göre dokuz yüz bin liraya mal olacağı ve en geç dokuz senede başarılabacağı görülür. Fuar sahası ve etrafı ağaçlandırılmıştı. Ağaçlama işi Belediyenin normal sayı ile fidanlığında yetiştirdiği fidanlarla temin edildi.

Yeni fuar için İktisat bakanlığı daha önceki senelerden daha geniş maddi yardımlarda bulundu. 1 Eylül 1936'da Uluslar arası Altıncı İzmir Fuarı yeni planın güzel dekoru içinde meydana geldi⁴⁰⁰.

Kültürpark yapılırken bununla ilgili olarak yersiz, manasız dedikodularda yükselmeye başladı. Deniliyordu ki: “ En küçük bir yağmurda sokaklar diz boyu su içinde iken, belediye yukarı mahallerde sokak yaptırılmazken Kültürparkla uğraşiyor. Bunun manası kel başa şimşir taraktır. “

İzmir sokaklarını su basmasının, yol yapılamamasının sebebi Belediye bütçesinin bunları karşılayacak durumda olmamasıydı. İzmir kanalizasyonu bir buçuk milyon lira istiyordu. Hatta bu kanalizasyon yapılsa bile İzmir alçak bulunduğundan suları denize verecek makinelere milyonluk tesisat kurmaya ihtiyaç bulunduğunu fen adamları söylüyordu. . Belediye bütçesi geliri ile ne bu tesisatı kurabilir ne de yol yapmak şöyle dursun mevcut yolları bile tamir ettiremezdi. Şu halde mali imkânsızlıklar karşısında hiçbir şey yapmamak mı daha iyidir yoksa parasız bazı varoluş imkânlarını araştırmak mı lazımdır? Şüphesiz tutulan yol ikincisi olmuştur.

İşte İzmir Belediyesi de kendisine böyle bir çalışma yolu seçmişti.

Şehrin sağlığını tehdit eden, memleketin düzenini bozan harabeleri yok etmek için müteahhide arsa vermek suretiyle yangın yerinin düzeltilmesi sağlanmıştı. Belediye buraya kendi fidanlığında yetiştirdiği ağaçları diktirmekteydi.

⁴⁰⁰ *Yeni Asır*, 18 Mart 1936.

Panayır için Ekonomi bakanlığının yardımı ile harabeler imara çalışmıştı. Yine bu harabelerde Sağlık ve Ziraat Bakanlıklarına birer müze, İnhisarlar (Tekel) Bakanlığına bir poligon, Hava Kurumuna bir paraşüt kulesi yaptırtmak imkânları elde edilerek şehrin bütçesinden on para çıkmaksızın bir Kültürpark kazandırılmış ve yangın yeri davası kökünden halledilmişti.

Panayır dolayısıyla her yıl sinesine yüz binlerce insan çeken İzmir şehrinin bu yüzden sağladığı kazanç ölçü kabul etmeyecek derecede büyüktü⁴⁰¹.

Çeşitli illerden Uluslararası İzmir Panayırı için başvurular artmıştı. İller pavyonları arasında birinciliği kazanacak olana altın madalyadan başka para ödülü de verilecekti. Panayıra fazla ziyaretçi toplamak için dışta ve içte propagandaya başlanmıştı.

Dış Bakanlık panayır için gelecek olanların pasaportlarını, bedava vizelerini 20 Ağustosun 20 Eylülüne kadar yaptırılmasını bütün konsolosluklara bildirmiş ve bundan panayır komitesini de haberdar etmişti.

Sovyet Rusya, Yunanistan ve İran'dan başka Macaristan hükümeti de panayıra resmen katılacaktı.

Panayır Komitesinin tuttuğu bir istatistiğe göre, 3 sene içinde Fuardan İzmir'in gördüğü iktisadi fayda 3, 127, 000 liraydı. Son üç senede panayıra gezmüş olanların miktarı 837. 539 idi. İzmir şehri Sovyet general konsolosluğundan panayır komitesine gelen bir mektupta Moskova Ticaret Odasınınca Sovyetlerin 1936 İzmir Fuarına daha alakalı ve geniş miktarda katılmaya karar verdiğini bildirmişti. Sovyetler Pavyonu için planda 7 ve 8 numaralı yerler ayrılmıştı⁴⁰². İçişleri bakanlığı bütün illere bir bildirim göndererek bütün firmalarla ticaret odalarının İzmir Fuarına katılmalarını bildirmişti. Gönderilen genelgede; Uluslar arası İzmir Fuarının ekonomi açısından konumu önemle göz önüne alınmakla beraber İzmir'in Türklük nazarında elinde bulundurduğu siyasal mevki yükseltmek ve özellikle İzmir için yapılan büyük mücadeledeki heyecanı daima tekrarlamak için bununla bütün illerin yakından alakaları milli bir ödev sayılmıştı.

Serginin zenginliğini her ilden gelecek yöresel el işleri ve her türlü dış ve iç ticaretle alakadar olacak mallar sağlayacaktı. Kendilerini dış ve iç piyasaya tanıtmak isteyen üreticilerle bütün sanat ve ticaret erbabının değerli mallarını sergiye göndererek kamuya sergilemeleri, kendileri için faydalı olacağı kadar memleket için de değerli bir hizmetti. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey, bütün özel idareler, belediyeler bütçeleri ile ticaret odaları

⁴⁰¹ Hakkı Ocakoğlu, " Kültürpark Manasız ve Yersiz Dedikodular " , *Yeni Asır*, 20 Mart 1936.

⁴⁰² *Yeni Asır*, 29 Mart 1936.

bütçelerinin hazırlandığı sırada valilerin bu konu üzerinde bizzat ilgili olarak bütçelere gereken ödeneği koydurmayı sağlamalarını ve konulan ödeneğin de bakanlığa bildirilmesini rica ettiğini belirmişti⁴⁰³. Sergilenmek üzere yabancı memleketlerden İzmir Uluslar arası Panayırına getirilecek eşya için gümrük noktasından özel bir genelge hazırlattırılmasına gümrük ve Tekel Bakanlıklarınca başlattırıldığı anlaşılmıştı.

Bu genelgeye göre panayır yeri transit bölgesi sayılmaktaydı. Panayıra getirilecek eşya için banka teminatı istenmeyecek, yalnız satın alınan eşyanın gümrük vergisi alınacak, satılmayanlar bir ay içinde gümrük vergisi alınmaksızın yerlerine gönderilecekti.

Panayır yerinde açılacak ilan ve afişler 1936 senesinde de damga vergisinden muaf tutulmuştu. Panayıarda malın sergilenmesi ve ziyaret amacıyla İzmir'e geleceklere denizyollarında yüzde elli indirimli tarife uygulanacaktı. Bu tarife Panayırın açılmasından 15 gün önce başlayacak ve kapanmasından bir ay sonraya kadar geçerli olacaktı. Panayıarda eğlence yerlerine çok önem verilecekti. Sirk, Lunapark gibi eğlenceleri ile meşhur yabancı kuruluşlarını sergiye getirmek için yazışmaya başlanmıştı⁴⁰⁴. Bayındırlık Bakanlığında panayır komitesi başkanlığına fuar dolayısıyla devlet demiryollarında yapılacak indirimde ait liste ve tarifeler gelmişti. Bunlara göre 25 Ağustosun 17 Eylülüne kadar halka devlet demiryollarında on beş günlük indirimli halk biletleri yüzde elli indirimle verilecekti. Aynı tarihlerde alelade biletler de yürürlükte olan tarifelerden yüzde elli indirimle verilecekti. Fuar dolayısıyla indirimli bilet alanların İzmir'e seksen beş kiloya kadar eşyaları parasız naklolunacaktı. Bu kayıt dönüşü de kapsıyordu. Fuar dolayısıyla İzmir'e getirilecek eşyanın adet olduğu üzere 250 kilosu yüzde 70 indirimde tabiydi. Bundan fazla ağırlıktaki bütün olarak eşyanın yalnız iki parçası bu indirimden yararlanacaktı. Panayıra getirilecek eğlence eşyaları ve aletleri tamamen bu indirimden yararlanacaktı. Ekspoanlar tarafından getirilecek tezgah, camekan, çadır ve barakalar da bu indirimden yararlanacaktı. İndirimden yararlanabilmek için milli iktisat ve tasarruf cemiyeti merkez veya şubelerinden belge almak lazımdı.

Bu biletlerin dönüşte geçerli olabilmesi için devlet demiryolları idaresi tarafından İzmir civarında açılacak olan özel bürodan da onaylatılması gerekiyordu⁴⁰⁵. Halk biletleriyle ikinci mevki bir bilet 12, 5 liraya, üçüncü mevki bilet 875 kuruşa gelmekteydi. İndirimli biletlerle Türkiye'nin her tarafını dolaşmak imkânını bulacaklardı.

⁴⁰³ *Yeni Asır*, 1 Nisan 1936.

⁴⁰⁴ *Yeni Asır*, 11 Nisan 1936.

⁴⁰⁵ *Yeni Asır*, 17 Nisan 1936.

İzmir Fuarı gerek İzmirliiler gerekse İzmir'in dışındaki vatandaşlar için bir nimet olmuştu. İzmirliiler için bir nimetti; çünkü bu sayede İzmir'e yüz binlerce ziyaretçi gelmekte ve İzmir'de bir alışveriş kaynaşması olmaktadır. Taşralı vatandaşlarda bu imkânla hem güzel İzmir'i, İzmir panayırını ve Türkiye'nin diledikleri diğer yerlerini görebileceklerdi. Ziyaretçilere dağıtılmak üzere bir İzmir kılavuzu hazırlanmıştı. Bunda otel, lokanta, gazino, hamamlarla, nakil araçlarının sınıfları, ücretleri, adresleri, İzmir ve çevresinin görülmeye değer yerleri ve ziyaretçilerin işine yarayacak daha birçok bilgi toplanmıştı⁴⁰⁶.

Suriye'den İzmir Fuarını ziyarete gelmiş olan M. K. Tabbare (Suriye'de çıkan Şehrazat Mecmuası Sahibi) İzmir'de büyük Türk kalkınmasını gözler önüne seren manzara karşısında hayrete düşmüştü. Yazıhanelerini, mağazalarını kapamış olan halk milli şuurun yüksekliğini gösteriyordu. Türk milletinin çalışkanlığı, bu çalışkanlığa yön veren büyük adamların başarısı kiskanılacak gibiydi. Tabbare gördüğü bu muazzam eser karşısında Türkiye'de ziraatın yanında sanayiye de önem veren, bunun en güzel örneklerinin sergilendiği pavyonlardan temsil ettiği gazetede de çeşitli makaleler yazarak yer vermeyi düşünmüştü⁴⁰⁷.

İzmir Ticaret Odası Pavyonunda yaş meyveler için çok güzel bir meşher hazırlanmıştı. Aynı zamanda İzmir limanının ithalat ve ihracatını gösteren mükemmel grafiklerde hazırlanmıştı⁴⁰⁸. Samsun Pavyonu Samsundaki bütün ürün ve mamulâtı, tütünden kiremide kadar derli toplu bir şekilde teşhir etmişti. Kömürüş Pavyonu, grafikleri, resimleri ve kömür numuneleriyle maden kömürleri hakkında güzel fikirler veriyordu⁴⁰⁹. Manisa, Aydın, Maraş, Gaziantep, Urfa, Kayseri, Balıkesir şehirleri de fuarda yer almışlardı⁴¹⁰.

İzmir Türkkuşu kulübünün açılma töreni Mayısın üçüncü Pazar günü saat 15 de, Kültürparkta uçuş alanında idi. Açılma töreni hakkında bir de program hazırlanmıştı. Türkkuşu kulübüne ait planörler Konya'dan İstanbul'a oradan da İzmir'e gelmişti.

İzmir Türkkuşu kulübünün uçuş öğretmenliğine, tanınmış Sovyet paraşütçülerden B. Anohin tayin edilmişti. B. Anohin beraberinde uçucu iki öğrenci ile birlikte Ankara'dan hareket ederek İzmir'e gelecekti.

Türkkuşu kulübünün açılacağını haber alan sporcu gençler Türk hava kurumu İzmir şubesine başvurarak uçucu üye yazılmaya başlamışlardı. Kayıtlarını yaptıran gençlerin sayısı

⁴⁰⁶ *Ulus*, 10 Ağustos 1936.

⁴⁰⁷ M. K. Tabbare, " İzmir Fuarında Neler Gördüm " , *Tan*, 17 Eylül 1936.

⁴⁰⁸ *Ulus*, 30 Ağustos 1936.

⁴⁰⁹ *Ulus*, 9 Eylül 1936.

⁴¹⁰ *Tan*, 22 Ağustos 1936.

yirmiye bulmaktaydı. Bunlar arasında kızlar da vardı. Erkek lisesi öğrencilerinden birçokları Türkkuşu kulübüne girmek istediklerini belirtmişlerdi. Kulübe kabul edilmeleri için kulübün doktoru tarafından muayene edilip sağlık durumları uygun olanlar kabul edilmekteydi⁴¹¹.

Kültürpark içerisinde açılacak olan Uluslar arası İzmir panayırında eğlence yerlerinin de fazla olmasına önem verilmekteydi.

Belediye ile İzmir şehrinde bulunan Halk opereti müdüriyeti arasında bazı anlaşmalar yapılmıştı. Kültürpark içerisinde bir de Açık hava tiyatrosu inşa edilecekti. Tiyatronun planları hazırlanmıştı. Hemen inşaatına başlanacaktı. Operet heyeti bu tiyatronun inşası masrafına yardım olmak üzere fevkalade zengin bir program tespit etmişti. Program şuydu:

1 – Tarla kuşu (Frans Laharın meşhur opereti 3 perde)

2 – Operet resmigeçidi

A: Zozo Dalmasın kendi repertuarından seçilmiş şarkılar.

B: Toto ve Hicran ile Lütfullah, Mehmet Celal, Ali taraflarından en beğenilen operetlerden seçilmiş parçalar.

C: Bale heyeti tarafından varyeteler.

Gösteri gecesi ayrıca bildirilecekti. Kazanç toptan tiyatronun inşaatına ayrılacaktı.

Belediye Başkanı Doktor Behçet Uz Kültürparkta inşaatına başlanan fuar işlerini teftiş etmişti⁴¹². Fuar komitesi başkanlığı tarafından fuar onursal başkanı Başbakan İsmet İnönü'ye gönderilmek üzere bir rapor hazırlanmaktaydı. Bu raporda fuar için şimdiye kadar yapılan hazırlıklar ve işler hakkında bilgi verilmekteydi. Bunda illerin milli ürünlerimizin fuarda sergilenmesi için gösterdikleri yardım ve teşebbüsleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmekteydi.

Raporun bir sureti As Başkan Ekonomi Bakanı Celal Bayar'a ve İçişleri Bakanlığına gönderilecekti.

Sümerbank genel müdürlüğünden komiteye gelen bir mektupta Sümerbank fabrikaları mamulâtının sergilenmesi için daimi kalacak ve Kültürparkın Fuar yerini süsleyecek güzel bir bina inşasına yakında başlanacağı bildirilmişti.

İnhisarlar Genel Müdürlüğü (Tekel Genel Müdürlüğü) daimi ve güzel bir bina yapmak üzere yer almıştı.

Fuar gazinosunun temel atma işleri tamamlanmış ve beton duvar inşaatına başlanmıştı. Fuar komitesi Doktor Behçet Uz'un başkanlığında haftalık toplantılar yapıyor ve çeşitli işler hakkında kararlar alıyordu.

⁴¹¹ *Yeni Asır*, 29 Nisan 1936.

⁴¹² *Yeni Asır*, 15 Mayıs 1936.

Fuar yerinde, belediyenin inşa eden ekspozanlara hazır vermeye mecbur olduğu tahta pavyonların inşasına Haziran içinde başlanacaktı⁴¹³. Gazino kırk altı bin liraya inşa edilecekti⁴¹⁴. Kültürpark'ın özellikle düzenleme ve ağaçlanma işi büyük bir hızla ilerlemekteydi. Hazırlanmış olan plana göre üç aylık bir çalışma sonucunda Kültürpark'ın dörtte bir miktarındaki yeri tamamen tarhlarla, ağaçlarla süslenmiş ve gelecekteki şeklini almıştı. Fuarın açılacağı bir eylüle kadar Atatürk Devrim müzesinin inşa edileceği sahanın etrafı da tamamen tarhlarla süslenmiş olacaktı. Bunun için Kültürparkta muntazam bir program dairesinde her gün için yüzlerce işçi çalıştırılmaktaydı. Kültürpark'ın tamamlanması için ancak yedi senede mümkün olacağı söylenmekte idi. Fakat çalışmada gösterilen hız ve disiplin sayesinde Kültürpark'ın daha kısa bir zamanda tamamen meydana geleceği anlaşılmıştı.

Yüzlerce araba Kültürpark'ın çiçek dikmek için ayrılan yerlerine yüksek verimli toprak taşımaktaydı. Kültürpark etrafındaki meydan ve bulvarlara kesme taş da döşenecekti. Yalnız Kültürpark'ın ana girişi önündeki yarım daire şeklinde bulunan meydana Bandırma parke taşı, Vasıf Çınar Bulvarı ile diğer bulvara da dört köşe büyük kesme taş döşenecekti⁴¹⁵. Yunan Hükümeti Altıncı Arşulusal İzmir Fuarına resmen katılmaya karar verdiğini Ankara elçiliği vasıtasıyla ilgililere bildirmişti.

Türkofis başkanlığı uluslar arası İzmir Fuarı başkanlığına bir yazı göndermişti. Bu yazıda İktisat Bakanlığının fuara yardım olarak kabul ettiği 25 bin liranın komite başkanlığına gönderildiği ve fuar komiserinin iktisat bakanlığınca en kısa zamanda tayin olunacağı ve bakanlığın fuar için zengin bir broşür basılmasını istediği bildirilmişti.

Loyid Triyestino vapur acentesi de eşya navlunlarında yüzde elli ve yolcu biletlerinde yirmi beş oranında indirim kabul ettiğini Türkofise bildirmişti.

Sümerbank müdürlüğünden fuar komitesine gelen mektupta fuarda inşa edilecek binanın planının gönderileceği bildirilmişti⁴¹⁶.

Kültürpark'ın genel girişinden başka dört kapısının inşaatına başlanacaktı. Su kumpanyası tarafından Kültürparkta yapılmakta olan su tesisatının da bir kısmı bitmişti. Kapalı yüzme havuzu inşa edilecek olan kısma doğru tesisat genişletilmekteydi.

⁴¹³ *Yeni Asır*, 26 Mayıs 1936.

⁴¹⁴ *Tan*, 2 Ağustos 1936.

⁴¹⁵ *Yeni Asır*, 5 Haziran 1936.

⁴¹⁶ *Yeni Asır*, 9 Haziran 1936.

Kültürparkta inşa edilecek olan paraşüt kulesinin inşası 15 Haziranda hava kurumu tarafından müteahhide ihale edilecekti ve kule fuar açılıncaya kadar bitirilmiş olacaktı.

Kültürpark içinde bulunan son üç bina da yıktırılacaktı⁴¹⁷. İzmir'e gelmiş olan İçişleri bakanı Şükrü Kaya'nın dikkatini o sırada yapılan bir kazı çekmişti. Şükrü Kaya Bey bu işin dikkate değer olduğunu söylemiş ve fuar zamanına kadar kazı işlerinin genişletilerek tamamlanması için yardım teklifinde bulunmuştu. Böylelikle fuara gelecek yabancılardan eski eser meraklılarının da tatmini elde edilmiş olacaktı⁴¹⁸.

Sovyet Rusya Ticaret Odası 7 Haziranda İzmir panayırındaki Sovyet pavyonunda sergilenecek olan eşyayı yollamıştı. Bu pavyonun ilk bölümü Sovyet Rusya'nın endüstri, tarım, ulaştırma, kültür sahasındaki başarılarını göstermekteydi.

Türkiye ile Rusya arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkiler de diğer bir bölümde gösterilecekti. Üçüncü bir bölümde tarım makineleri, traktörler, madeni ve tahtayı işlemeye yarayan makineler, elektromotorlar ve birçok maden numuneleri sergilenecekti.

Pamuklu mensucat, kimyevi maddeler, eczalar, tıp aletleri de bu pavyonda sergilenecekti.

Teknik ve edebiyat eserleri için de ayrı bir bölüm ayrılmıştı⁴¹⁹. Türk Hava Kurumu tarafından Kültürparkta inşa edilecek olan paraşüt kulesinin planları Hava Kurumu merkezinden İzmir şehri hava şubesine gelmişti. Planlara göre paraşüt kulesi 43 metre yükseklikte ve Kültürparkta 6 numaralı adada yapılacaktı.

İnşaat için on beş gün sonra münakasa (eksitme) açılacaktı. Gençler burada uzmanlar gözetiminde paraşütle atlama tecrübeleri yapacaktı. Paraşüt kulesinin inşaatı hava kurumu tarafından 38 bin liraya müteahhide ihale edilmişti. İnşaatı müteahhit Ömer Lütfi ve ortağı yapacaklardı. Belediyece paraşüt kulesinin yeri de gösterilerek derhal inşaata başlanmıştı⁴²⁰. Paraşüt kullanma ve paraşütle atlama işi Avrupa ve Amerika'da başlı başına bir spor halini almıştı⁴²¹. Türkiye'de ilk defa İzmir'de bir paraşüt kulesi yaptırılacaktı⁴²².

Panayır için geniş ölçüde hazırlıklar yapılmaktaydı. Panayırı tam zamanında ve istendiği şekilde yetiştirebilmek için geceleri bile çalışmak mecburiyeti doğmuştu. Büyük ve modern gazinonun inşaatı çok ilerlemişti. Devlet Demiryolları idaresi de büyük bir pavyon

⁴¹⁷ *Yeni Asır*, 12 Haziran 1936.

⁴¹⁸ *Yeni Asır*, 27 Haziran 1936.

⁴¹⁹ *Yeni Asır*, 10 Temmuz 1936.

⁴²⁰ *Yeni Asır*, 5.Ağustos 1936.

⁴²¹ *Yeni Asır*, 14 Temmuz 1936.

⁴²² *Yeni Asır*, 7 Ağustos 1936.

inşa ettirecekti. Bu amaçla merkez hareket müfettişi Feridi Bey İzmir'e göndermişti. Panayır meydanında büyük bir havuz inşa edilecek ve burada, tesisatı Almanya'ya ısmarlanan fiskiyelerden renkli sular fişkiracaktı. Panayıra giden yolların ihalesi de yapılmıştı.

Komşu Mısır hükümeti de resmen katılmaya karar vermiş ve pavyon istemişti. Hükümetin girişimi üzerine bazı devletler ve bu arada Macaristan, İsviçre, Romanya hükümetleri demiryolları idareleri fuar münasebetiyle % 30 – 50 oranında tarife indirim yapmışlardı⁴²³.

İktisat Bakanı Celal Bayar panayır yerinde inceleme yaptıktan sonra:

Yapılan şeyler büyüktür. İzmir'in yangın yeri başka türlü kapatılamazdı, diyerek panayırın hem imar, hem de iktisadi bakımdan önemini ve başarısına işaret etmişti⁴²⁴.

Edirne Turing ve Otomobil kulübü Trakya'dan İzmir ilini ve İzmir Fuarını ziyaret için 50 ila 100 kişilik bir gezi düzenlemişti. Bu iş seçilen özel bir komite Genel Müfettiş General Kazım Dirik'in himayesi altında hazırlıklara ve tren ve vapur tarifeleri için temaslara başlamıştı. Turistlerin İzmir ve Fuarından başka ilin görülecek yerlerini, Ödemiş, Tire, Çeşme, Bergama gibi büyük ve ileri kasabalarını ve antik devirlerini görebilmeleri için zengin bir program hazırlamıştı⁴²⁵.

Şevket Bilgin, “Düne kadar, fuar fikrinin aleyhtarı olanlar bile şehrimize mal edilen bu güzel eserin geniş bir alakayla çerçeveslendiğini gördükten sonra, ilmi bir kıymet taşımayan fikirlerini terk etmişlerdir” demişti.

İktisadi gelişmişliği herkese gösteren İzmir fuarı kentin kalkınmasını sağlamıştı. Önceki yılların tecrübesi de bunun elde edilmesini sağlamıştı. Yurt içinde, İzmir Fuarına karşı genel ilginin artması dış pazarların da ilgisini uyandırmaktan geri kalmamıştı. Yurdun her köşesinden akın eden binlerce ziyaretçi, ekspozanlara, en büyük gayretlerin bile fazla olmadığını göstererek, onların cesaretlerini arttırmıştı.

Memleketi baştanbaşa kucaklayan geniş bir kaynaşmanın yaratılmış olması, fuarın başarısını tahminlerin üzerine çıkardığı gibi, iç pazarda her zaman şikâyet konusu olan durgunlukla mücadeleye de yardım edebilmişti. Bunun içindir ki fuara katılan büyük küçük ticaret evlerinin, iş hacimlerini genişletmek bakımından, en hayırlı ve olumlu yolu tutmuşlardı. Ekspozanlar firmalarını tanıtmak, mallarına rağbeti arttırmak için Fuarda elde ettikleri imkânları başka hiçbir sahada bulamamışlardı Her ne kadar bu panayır, uluslararası

⁴²³ *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1936.

⁴²⁴ *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1936.

⁴²⁵ *Yeni Asır*, 28 Temmuz 1936.

diğer panayırkların ihtişamını, büyüklüğünü henüz elde edememiş olsa da seneden seneye dış alakanın da genişlemesi bu yol üzerinde olunduğuna en kuvvetli delildi. 1936 senesinde, propagandaya bir az daha fazla önem verilerek Mısır'ın fuara katılması sağlandı. Şevket Bilgin, geniş iktisadi ilişkilerde bulunulan bütün yabancı memleketlerin panayırdaki bir pavyonu olmasını arzu ettiklerini belirtmişti. Özellikle dış ticaretimizin yüzde yetmişini Almanlarla yaptığımızı göre, Almanya'nın Uluslararası İzmir Panayırında bir pavyonları olmaması büyük bir eksiklik olduğu düşüncesindeyiz "demişti"⁴²⁶.

Kültürparkta Fuar hazırlıkları önemli bir safhaya girmişti. Elektrik tesisatı tamamlanmış olduğundan Fuar sahasına elektrik şirketince cereyan verilmişti. Büyük elektrik lambalarının ışığı altında yüzlerce işçi geceleri de çalışarak inşaatı bitirmek için gayret göstermekteydiler. Sümerbank'ı 16 bin liraya mimar Necmeddin Bey ve ortağı dekorasyon profesörü Vedat Bey tarafından inşasına başlanan büyük ve daimi pavyonuyla İnhisarlar (tekel), Sovyet Rusya, Yunan ve iller pavyonlarının inşaatı süratle ilerlemekteydi.

Fuar sahasında yükselmeye başlanan çeşitli pavyonlar ve bir taraftan inşa edilmekte olan yollar, sahanın manzarasını tamamen değiştirmişti.

Ekspozanların çoğu pavyonların dekorasyonuna başlamışlardı. Mısır Devlet pavyonu inşasına da başlanacaktı. Fuar komitesi başkanlığına gelen telgrafta Fuar için bir Mısır heyetinin Arkadya vapuru ile gelmekte olduğu bildirilmişti.

Fuar komitesi başkanlığından Başbakan İsmet İnönü, Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'a ve bütün bakanlara birer mektup gönderilerek fuarın 1 Eylül'de açılacağı ve kendilerinin bu törene huzur ile şeref vermeleri rica edilmişti. Ayrıca milletvekillerine de birer davetiye gönderilmişti.

İstanbul şehir tiyatrosu operet grubundan elli kişilik bir heyet de fuar zamanı İzmir şehrine gelerek fuar yerindeki açık hava tiyatrosunda temsiller verecekti.

Fuar yerinde mükemmel bir açık hava tiyatrosu inşasına başlanmıştı, profesör Zati Sungur'dan fuar komitesine gelen bir mektupta da Zati Sungur'un fuar için İzmir'e geleceği bildirilmişti"⁴²⁷.

Belediye Başkanı 15 Ağustos 1936 tarihinde Yalova'ya giderek, Büyük Kurtarıcı Atatürk'e Fuarı açmasını rica etmişti. O sıralar Atatürk hasta idi bu yüzden Ata

⁴²⁶ *Yeni Asır*, 29 Temmuz 1936.

⁴²⁷ *Yeni Asır*, 8 Ağustos 1936.

gelemeyeceğini üzülerek bildirmiş ve yerine açılışı yapması için Başbakan İsmet İnönü'yü görevlendirmişti⁴²⁸.

Başbakan İsmet İnönü yanlarında Ekonomi Bakanı Celal Bayar, Sağlık Bakanı Refik Saydam, Trakya Genel Müfettişi General Kazım Dirik ve diğer kişiler olduğu halde 2 Ağustos 1936 tarihinde saat 14. 30 da İzmir vapuruyla İzmir'e gelmişlerdi İsmet İnönü bir müddet şehir içinde otomobille gezinti yaptıktan sonra saat 17. 30 da Uluslar Arası İzmir Fuarını bizzat açmıştı. Açılış törenine İstiklal Marşı ile başlanmış ve ilk önce Şarbay Behçet Uz bir konuşma yapmıştı ve misafirleri selamlamıştı. Behçet Uz'dan sonra kürsüye gelen İsmet İnönü şu cümleleri söylemişti:

“İzmirliileri selamlamak için buraya geldik. İzmir Fuarı'nın bütün mükemmeliyeti için çalıştık. Yüksek bir kuruluş haline gelmesine çok önem verdik. İzmir belediyesinin, ilin ve bakanlıkların bu iş için çok çalıştıklarını bilirim. Başbakan, Fuarda mevcut olan pavyonları birer birer dolaştıktan sonra pavyon sahiplerine gördükleri mükemmeliyetten dolayı memnun kaldıklarını söylemiştir.”⁴²⁹. Ayrıca İsmet İnönü, “ Buraların önceki halini bilenler, genç bir iradenin elinde para olmadan da birçok şeyler başarabileceğini anlamaktadırlar ” diyerek Behçet Uz'u tebrik etmişlerdi⁴³⁰.

Fuarın açılış töreninde bulunmak üzere gerek Karadeniz vapuru ile ve gerekse Bandırma yolu ile İstanbul'dan ve Kırklareli'nden İzmir'e birçok tüccar, öğretmen ve doktor gelmişti. Taşradan İzmir şehrine akın edenler çoktu. Otellerde boş yer kalmamıştı⁴³¹. Bazı çikolata fabrikatörleri İzmir'de sıcakların fazla olmasından dolayı çikolatalarının eriyeceğini ileri sürerek fuara katılmak istememişlerdi. Fakat bu mamulâtın bozulmasını önleyecek önlemler alınacağı bildirilerek çikolatacılarının da katılımı sağlanmıştı⁴³².

İzmir Uluslar Arası Fuarında Sümerbank pavyonu en fazla göze çarpan ve ilgiyi çekenlerden biriydi. Modern tarzda ve çok zarif bir üslupla inşa edilmiş olan bu pavyonun yığılmaya yer vermeyen geniş girişinden içeri girenler, pavyonun iç düzeninin de dışı kadar cazip ve zevkli olduğunu onaylamaktaydılar.

Feshane ve Hereke fabrikalarının yünlü kumaşları, halıları, battaniye ve kilimleri, Beykoz deri ve kundura fabrikasının ayakkabıları ve her türlü sarraciyeye derileri, Bakırköy ve özellikle Kayseri fabrikasının geniş halk kütlelerinin ve köylünün ihtiyaçlarını fazlasıyla

⁴²⁸ Yaşar Aksoy, “ Fuar İçin Hummalı Çalışmalar” , *Yeni Asır*, 3 Eylül 1983.

⁴²⁹ *Ulus*, 02. 09. 1936.

⁴³⁰ *Tan*, 2 Eylül 1936.

⁴³¹ *Ulus*, 02. 09. 1936.

⁴³² *Akşam*, 19 Ağustos 1936.

karşılıyan çeşitli bez mamulleri kalitesi kadar sergilenmesindeki başarıyla da dikkati çekmekteydi.

Kâğıt fabrikasının yeni mamulleri de pavyonda teşhir edilmekteydi. Duvarda çok güzel grafikler ve fotoğraflar devlet endüstrisinin gelişme safhalarını tespit etmekteydi.

Sümerbank pavyonunda, insan her gün dev adımlarla ileriye doğru giden endüstrinin memlekete sağladığı başarılar hakkında toplu bir bilgi almak ve Türk gücünün kısa zamanda ortaya koymuş olduğu eserleri doya doya seyretmek imkanını bulmaktaydı⁴³³.

Bankalar bir ülkenin mali durumunu gösteren kuruluşlar olması bakımından önemliydi. Bunun gösterilmesinde, halka açıklanmasında aracı olansa fuarlardı. İşte Sümerbank, Etibank'ın büyük pavyonlarında grafiklerle, panolarla faaliyetleri göz önüne seriliyordu⁴³⁴.

1936 İzmir Fuarına katılacak yerli ve yabancı kuruluşlar için hazırlanan 14 büyük pavyon inşaatını, Y. Mimar Necmettin Emre ile Vedat Ar gerçekleştirmişlerdi. 1936 Fuarına 3 yabancı devlet katılıyordu. Bunlar Mısır, Yunanistan ve Sovyetler Birliği idi. Bu devletlerin pavyonları kendi ulusal özelliklerine göre inşa edildi. Yunanistan pavyonunun girişi, Grek sütun ve başlıkları ile süslenmişti. Mısır pavyonu ise, eski çağların Mısır tapınaklarından ilham alınarak hazırlandı. Daha önceki panayırın hazır malzemesi de yavaş yavaş fuar alanına taşındı⁴³⁵. Mısır Pavyonu kübik, kutu gibiydi. Kralın resmini çerçeveleyen sedef kakma güzel levhaya uzun uzun bakmamak elde değildi. Ziraat ülkesi olan Mısır'da pamuklar üzerine yapılan çalışmalar dikkati çekiyordu⁴³⁶.

Sovyetler Birliği pavyonunda turist resimleri, memleket enstantaneleri, sanayi grafikleri hem göze hem de ruha hitap ediyordu.

Sümerbank pavyonu şık ve geniştir. Bütün Sümerbank fabrikalarına birer parça verilmişti. Uzun ve kibar bir vitrin manzarası vardı. Şeker Pavyonu, şeker neşriyatından şeker fabrikaları grafiğine kadar her şeyi canlandıran meydana bir pavyondu. Dört yanı vecize tablolarıyla kaplıydı. “ Vatani asker, vücudu şeker korur” .. İş Bankası fabrikalarının her biri ayrı meşherde teşhire katılmıştı. Bursa pavyonlarının vitrinlerinden birinde ipekiş kumaşları parılıyordu. Tariş pavyonlarında yaş ve kurum üzümler ve bunlardan neler yapıldığı teşhir ediliyordu⁴³⁷. Manisa pavyonunda sergilenen balın rengi bembeyazdı. Manisa pavyonunda

⁴³³ *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1936.

⁴³⁴ Avni Altner, “ Fuarda Bütün Bankalarımızı Görmek İstiyoruz “, *Fuara Bakış Albümü*, s. 125.

⁴³⁵ Yaşar Aksoy, “ Fuar İçin Hummalı Çalışmalar” , *Yeni Asır*, 3 Eylül 1983.

⁴³⁶ Yaşar Aksoy, “ Fuar İçin Hummalı Çalışmalar” , *Yeni Asır*, 3 Eylül 1983.

⁴³⁷ *Ulus*, 9 Ağustos 1936.

bir kadın Manisa'nın balının yalnız Türkiye'de değil bütün dünyada tek olduğunu söylüyordu. Yalnız propagandasının iyi yapılamadığını ilerleyen yıllarda daha iyi yapılacağını söylüyordu⁴³⁸.

Fuarda dört Trakya vilayeti adına bir pavyon yapılmıştı ve Trakya Pavyonu gerçekten başarılı olmuş bir eserdir. Pavyon İktisat Bakanlığının yardımıyla meydana getirilmişti. Trakya Pavyonunda Trakya ilinin bütün sınai, zirai ve ekonomi hareketleri gösterilmişti.

Pavyonda Trakya'daki hayvani maddeler, ürün mahsulleri, Edirne'nin beyaz ve kaşar peynirleri, Bozca Ada şarabı, çavuş üzümü, Gelibolu'nun balık konserveleri, Meriç'in kırmızı ve siyah havyarları, Edirne'nin balları, balmumları, dünyanın takdirle tanıdığı Edirne'nin meşhur devayımışki, badem ezmeleri, kokulu sabunları, Alpullu fabrikasının şekerleri, Uzunköprü'nün nefis kavunları, Tekirdağ'ın karpuz ve soğanları, Edirne fidanlığının meyve konserveleri ve bölgede yetişen bütün hububat çeşitleri, özellikle dünyada yalnız üç yerde yetişen kuşyemi sergilenmişti.

1936 senesinde Fas ve Arjantin'in kuş yemi ürünleri fena ve çok azdı. Halbuki Türkiye ve özellikle Trakya ürünü hem çok iyi ve hem de boldu. Diğer memleketlerdeki kuşyemlerinde bulunan yabancı maddeler % 4 ten aşağı indirilemediği halde, Türkiye mahsulü 1936 senesinde % 1'e kadar indirilmişti. Trakya müfettişliği bundan özellikle Türk kuşyemini bütün dünya piyasalarında tanıtmak için önlem almıştı. Ve bu hâkimiyetin daimi hale getirilmesi için de önemli girişimlere girilmişti. Hububat numuneleri arasında dünyaca tanınan fakat Türkiye'de yeni yetişmeye başlayan soya fasulyesi de vardı. Şimdiye kadar Türkiye'de ihmal edilen bu ürün Trakya'da ekilmeye başlanmıştı.

Trakya pavyonunda saraçlığa ait el işleri sergilenmişti. Getirilen numuneler güzeldi. Aralarında Eyerler, cep çantaları, araba koşumları, bavullar vesaire vardı. Pavyonda bir de canlı tablo vardı. Bu tabloda Selimiye Camii görünmekteydi. Tabloda yeni köylü evleri, bir köylü arabası, kıvrıcık koyunlar ve Trakyalı bir kız vardı.

Pavyonda Trakya'nın nefis balları ile beraber arıcılık hakkında da canlı eserler vardı. Trakya'da genelleşen modern arı kovanları ile eski arı kovanları sergilenmekte, eski kovanlarda alınan üç kilo bal yerine yeni kovanlarda elde edilen elli kiloluk balın farkları açıklanmaktaydı. Trakya iktisat danışmanlığının eseri olan grafikler Trakya pavyonunun en kuvvetli tarafıydı. Eski iktisat bakanlarından Rahmi Bey de pavyonu çok beğenmiş, grafik

⁴³⁸ Suat Derviş, "Gördüğüm Şeyler", *Tan*, 10 Eylül 1936.

düzenlemesinin ticaret odalarına örnek olabilecek bir mükemmeliyette bulunduğunu söylemişti. Grafikler bölgenin iktisadi durumunu gayet güzel bir şekilde göstermekteydi.

Trakya Pavyonundan çıkanların çok iyi bir izlenimle ayrıldıklarına şüphe yoktu.

İzmir’de 7 Eylül gecesi müthiş bir fırtına çıkmıştı. Fırtınayla birlikte dolu başlamış ve panayırdaki halk paniğe kapılmıştı. Sirkteki hayvanların çıkardıkları korkunç kükremelerle halk daha çok panik olmuş ve pavyonlara sığınmıştı. Belediye şehirde ne kadar otobüs varsa hepsini sergiye göndermiş ve oradaki halkı evlerine taşıtmıştı. Sergideki üzümlerde mahvolmuş, bir kısmını sular götürmüştü. Zarar büyük olmuştu⁴³⁹. 7 Eylül gecesi İzmir’deki şiddetli fırtına ve doludan sonra fuarda Sovyet Rusya pavyonunda elektrik tellerinin kontak yapması yüzünden yangın tehlikesi baş göstermişse de alınan hızlı önlemler sayesinde önüne geçilmişti⁴⁴⁰.

Şehir Pavyonları içinde zengin pavyonlardan biri de Denizli ili adına kurulan pavyondu. Denizli pavyonunda ilin çok değerli ürünlerinden numuneler, sınaî eserler ve özellikle Kadıköy ve Buldan’ın el tezgahlarında dokunan pamuk mensucatu sergilenmişti. Türkiye’nin her tarafında büyük bir rağbet kazanan Denizli’nin el işi pamuk mensucatu ucuzluğu ve sağlamlığı ile büyük şöhret kazanmıştı. Pavyonda dokumalardan yapılan satışlar hatırı sayılır bir miktara ulaşmıştı. Üzüm Kurumunun pavyonu ulusal ürünümüzün bütün evreleri ile sergilenmesi bakımından üzerinde durulmaya değerdi. Eskiden beri 7, 8, 9, 10, 11 ve 12 numaralarla tarif ve tespit edilen “ İzmir ihracat tipleri “ nin yanında “ Ege tipi “ unvanı altında bizzat Tariş’in yaptığı A ve B tipleri sergilenmişti. İzmir’in İhracat tipleri halkın huzuruna serilerek bizzat halka bu tiplerin karşılaştırılması imkânı verilmişti. Tariş tiplerinde “Karaböce” denilen siyahlı üzümler yoktur ve bu siyah üzümler için Tariş özellikle “Karaböce” tipi ayırmıştı. Bir sonraki yıl yasalaşacak olan bu tipin dış pazarlarda Türk ürünlerinin ününü artıracığı düşünüldü. Üzüm kurumu memleketi üzüm kültürüne alıştırmak için kendi hesabına zararlı satışlarla üzüm suyu vermişti. Üzüm Kurumu kendi iş sahasında olduğu gibi Fuar sahasında da büyük bir başarı göstermiş ve üzümün bütün safhalarını sergide bütün inceliğiyle göstermişti. Üzüm Kurumu; pavyonuna koyduğu ışıklandırılmış levhalar halindeki grafiklerle üzüm mahsulünün Cumhuriyetten önce ve sonraki durumunu bütün canlılığıyla gözler önüne sermişti. Kurumun bu başarısının büyük bir kısmı bu kurumu oluşturan İktisat Bakanı Celal Bayar’a aitti⁴⁴¹.

⁴³⁹ *Akşam*, 8 Eylül 1936.

⁴⁴⁰ *Anadolu*, 9 Eylül 1936.

⁴⁴¹ *Anadolu*, 9 Eylül 1936.

Fuarda kaybolanlar fuar radyosuna müracaat ediyor ve burada anons yapılarak ailelerine kavuşmaları sağlanıyordu. Bir gecede 97 çocuğun bile kaybolduğu olmuştu. Çocukların kaybolduğu gün 35. 600 kişinin fuarı ziyaret ettiği gündü ve iğne atsanız yere düşmeyecek kadar kalabalığın olduğu bu günde çocuklarına dikkat etmeyen ailelerin çocuklarını kaybetmeleri doğaldı⁴⁴².

İzmir Şark Sanayi Kumpanyası Türk Anonim İplik Fabrikası da Fuara katılan sanayi müesseselerindendi. Bu müessese küçük fakat çok zarif bir pavyon meydana getirdi. Bu pavyonun bütün yönleri bir vitrinden ibaretti. Bu vitrinde Türk pamuğu ile yapılan İzmir iplikleri bir yıldızın huzmeleri halinde ve pek zarif bir şekilde düzenlenmişti⁴⁴³.

Avusturya, Almanya, İsviçre, İsveç, Norveç, İtalya, İngiltere'deki birçok müesseseler de fuara katılmış birer pavyon hazırlamışlardı.

Havuzun bir tarafında yüksek bir yerde çiçeklerle Atatürk'ün profili işlenmişti. Diğer tarafta da fuarın onursal başkanı, Başbakan İsmet İnönü'nün profili görünüyordu⁴⁴⁴.

9 Eylül günü ve gecesi Fuarı ziyaret edenlerin sayısı – Bilet satışına göre – 51, 580 'di. Bu sayı bir rekor sayılmaktaydı. 1 Eylülden 9 Eylül gecesi saat ikiye kadar Fuarı ziyaret edenlerin miktarı 193, 392 'di.

9 Eylül akşamı, İzmir otellerinde taraçalarla koridorlara bile yataklar serilerek ve karyolar kurularak İzmir'e gelmiş olan fazla halka yer temin edilmişti. Şehre gelen Orgeneral Fahrettin Altay, Belediye Başkanı Behçet Uz'la fuara giderek bütün pavyonları gezmişti⁴⁴⁵.

Şehirdeki otel ve pansiyonlarda tamamen dolu olunca Devlet Denizyolları İdaresinin 300 yataklı Karadeniz Vapuru da sergi sonuna kadar İzmir'de seyyar otel vazifesini görmek üzere limanda demirli bulunmaktaydı. Vapurun bütün kamaraları kiralanmıştı. Vapurda yatıp kalkanların kolayca girip çıkmaları için vapur merdiveninden rıhtıma kadar şatlarla yol yapılmıştı⁴⁴⁶. Karadeniz vapurunda yatak ücretleri, Te kamara 200 kuruş, birinci mevki 150 kuruş, ikinci mevki 100 kuruş, üçüncü mevki 75 kuruştı. Bu arada Fuar Komitesi İzmir basınına verdiği ilanlarda İzmirliilerin fuar süresince evlerini pansiyon olarak ziyaretçilere ayırmasını istemişti⁴⁴⁷.

⁴⁴² *Akşam*, 12 Eylül 1936.

⁴⁴³ *Anadolu*, 9 Eylül 1936.

⁴⁴⁴ *Akşam*, 4 Eylül 1936.

⁴⁴⁵ *Anadolu*, 11 Eylül 1936.

⁴⁴⁶ *Akşam*, 6 Eylül 1936.

⁴⁴⁷ Yaşar Aksoy, "Fuar İçin Hummalı Çalışmalar", *Yeni Asır*, 3 Eylül 1983.

Fuarda en hareketli pavyon “ Ankara birası “ Orman çiftliği fabrikasının çok zarif sergi ve satış yeri idi. Pavyonun dört tarafı gece saat ikilere kadar binlerce ziyaretçi tarafından ziyaret edildi ve her akşam yaklaşık üç bin iki yüz bardak bira içildi. Ankara birasının Fuardaki pavyonu, sanat ve zarafet bakımından çok şık bir yapıydı. Mikabi mimari ile düzenlenen bu pavyon dekorasyon açısından değerli bir eserdir. Sergide fazla ziyaretçi çekmek ve halkın genel ilgi ve sempatisini kazanmak yönüyle Ankara birası pavyonu bütün rekorları kırdı. Ankara birasının kıymeti bira arpasının orman çiftliğinde özel olarak yetiştirilmesi ve en son teknolojinin kullanılmasıydı. Ayrıca birayı yapan ustalar Avrupa’nın en uzman biracılarıydı. Fuarı ziyaret eden bira tiryakisi olan bir Alman komisyoncu, bütün Avrupa memleketlerini dolaştığını ama Ankara birasından daha nefis bir bira içmediğini söylemişti⁴⁴⁸.

Fuarda Bergama ve Dikili kazaları adına bir pavyon meydana getirildi. Birçok şehirler katılmadığı halde Dikili ve Bergama’nın 1936 İzmir Fuarına katılmaları takdire değerdi. Bergama pavyonu küçük ve sade olmasına rağmen kazanın üretim durumu ile iktisadi hareketleri iyice gösterilebilmişti. Pavyonda Bergama’nın meşhur seccadelerinden güzel bir koleksiyon sergilenmişti. Dikili ve Bergama’da yetişen pamuk, yün, beyaz tulum ve kaşar peynirleri, zeytinyağı, bal, balmumu, meşhur Bergama çam fıstığı, buğday, arpa, bakla, mazi, çavdar, nohut, susam, palamut, hardal, ıhlamur, ceviz kabuğu, somak, tütün, çam kabuğu ve Karadere’nin Diyarbakır karpuzları büyüklüğünde olan nadide karpuz ve kavunlarından da numuneleri vardı. Bergama ticaret ve endüstri odası tarafından düzenlenerek ziyaretçilere verilen bir broşürde Bergama’nın iktisadi, zirai durumu, eski eserler bakımından önemi, sanayi hareketleri açıklanmaktaydı. Aynı broşürde Bergama’da tütüncülüğe, hayvancılığa, halı sanayine, deri sanayine, kazadaki fabrikalara dair toplu açıklama, Bergama’daki oteller ve gidip gelme vasıtaları için bilgiler vardı. Böylece Fuara katılan Bergama Ticaret ve Endüstri Odası Bergama’da çalışan, düşünen, hareket eden bir varlık olduğunu kanıtlamıştı⁴⁴⁹.

Uluslararası İzmir Panayırında en fazla dikkati çeken ve en çok ziyaret edilenlerden biri olarak Türkiye Yağ ve Mamulâtı Sanayii “ Turyağ “ Ltd. Şirketinin Turan Yağ ve sabun fabrikaları pavyonu gösterilebilirdi.

Turan yağ ve sabun fabrikaları İzmir şehrinin sınaî müesseselerinin en büyük ve en önemlilerindendi, mamulâtının tür ve çeşitleri ile tanınmıştı. Bu mamulât arasında zeytinyağlarını, salatalar için özellikle aranan arıtılmış pamuk yağı ve susam yağlarını ve gene fabrikanın yeni bir icadı olan arıtılmış çitlembik yağları sayılabilirdi. Gayet yüksek

⁴⁴⁸ *Anadolu*, 12 Eylül 1936.

⁴⁴⁹ *Anadolu*, 12 Eylül 1936.

niteliklere sahip, besleyici ve sindirimi kolay çitlembik yağı özellikle yemekler, salatalar ve mayonezler için tavsiye edilen bir yağdı. Nebati tereyağları alanında da Turan Yağ Fabrikaları ucuz fiyatla satılan “Turyağ” ını imal etmekle büyük bir başarı kazanmıştı.

Bunlara ilave olarak hindistan cevizinden mamul kokozini, boyalar için türlü cins bezir yağlarını halkın çok iyi tanıdığı çeşit çeşit tuvalet sabunları, çıktığı günden beri halkın büyük ilgisine sahip olan perlodent diş macunu, şampuan, fiksatif (Briyantın), traş sabunu ve kremleri, baronya markalı güzellik yağ ve kremleri vesaire gibi tuvalet eşyalarını da sayabiliriz.

Dokuma ve kumaş fabrikaları için özel vasıfları taşıyan sabunlar, Marsilya tipi sabunlar, deve markalı ve sakarya markalı çamaşır sabunları, tursil, Ege parlatma tozu vesaire.

Turan Yağ ve Sabun Fabrikalarının büyük miktardaki yağlı tohumlar satın alması ve küspe ve zeytinyağı vesaire ihracatı dolayısıyla da memleketin iktisadi hayatında büyük bir öneme sahipti.

Fuarda yapılan pavyonlar arasında “ İnhisarlar “ idaresinin pavyonu çok başarılı olmuş bir mimari eserd. Öyle ki İnhisarlar Pavyonu aynı zamanda fuarda halkın en çok ziyaret ettiği pavyonlardan biriydi. İnhisarlar sergisinde, Türkiye İnhisar mamulâtı çok iyi bir şekilde sınıflandırılmış ve sergilenmişti. Pavyonda özellikle Türkiye'nin tütüncülüğü hakkında grafikler ve temsili levhalarla verilen açıklama çok mükemmeldi.

Türkiye ve Ege tütün havzasının tütün numuneleri, Türk tütünlerinin ekim, işleme, ambalaj, sevk durumları çok pratik usullerle ve herkesin anlayıp kavrayacağı şekillerde açıklanmıştı.

Yenice sigaralarının reklamı ve sergilendiği kısım da pavyonun en göze çarpan kısmıydı. İnhisarlar Pavyonu 1936 İzmir Fuarında kuvvetli bir sempati yaratmıştı. Birincilik kazanmaya aday olan pavyonlar arasında göze çarpmaktaydı. İnhisarlar Pavyonunda dikkati çeken bir başka nokta da lüzumsuzluktan uzak durularak sadelik içinde sergilenmesiydi. Bu haliyle bir gösteriş eseri değil, mana ifade eden bir hali vardı. Pavyonun duvarlarında okunan istatistikler, konulan levhalar ve ilan edilen rakamlar, Türkiye İnhisarlar idaresinin yüksek bir şuurla, düzenli ve modern sistemlerle çalıştığını ispat etmekteydi⁴⁵⁰.

Fuar ve 9 Eylül bayramı dolayısıyla İzmir'de büyük bir kalabalık toplanmıştı. 26 Ağustos'tan 9 Eylül'e kadar tren, vapur ve otobüsle İzmir'e 78. 120 kişi gelmişti. Şehir

⁴⁵⁰ *Anadolu*, 12 Eylül 1936.

civarından ve yakın yerlerden gelenler bunun dışındaydı. Gene 9 Eylül akşamına kadar panayırı ziyaret edenlerin sayısı 201. 116 kişiydi. 9 Eylül saat on sekizden saat bire kadar fuara girenlerin dakika itibarıyla ortalama 138 kişiydi⁴⁵¹.

Sergide İstanbul Ticaret Odasının altı, İstanbul müesseselerinin de 40 a yakın pavyonu vardı⁴⁵².

İzmir Fuarına katılan firmalardan pavyonlarında en iyi dekorasyon yapanlara ve iyi bir şekilde mal sergileyenlere fuar komitesi tarafından birer takdirname verilmesi kararlaştırılmıştı. Bu takdirnamelerin örneği Profesör Vedat Ar ve Profesör İsmail Hakkı tarafından güzel bir şekilde hazırlanmıştı. Devlet matbaasında basılacak ve fuarda başarılı olan ekspozanlara verilecekti⁴⁵³.

Fuarda başarı kazanan Pavyonlardan biri de, Omega saatlerinin İzmir ve çevresi acenteliğini yapan Fazlı Balkan'ın pavyonuydu. Bir sonraki sene için Fuara iki bin lira değerinde elektrikle çalışan bir saat hediye edecekti.

Fazlı Balkan İzmir'de Omega'nın satışını yükseltmiş ve yalnız 22 gün içinde fuardaki pavyonda 700 den fazla saat satmıştı⁴⁵⁴. İnhisarlar Pavyonu İzmir Fuarında birinciliği kazanmıştı. Betondan inşa edilmiş olan bu pavyon, fuar kapandıktan sonra da daimi bir sergi olarak İzmir'de kalacaktı. Muazzam ışık düzeni sayesinde geceleri pavyonun çok güzel bir manzarası vardı⁴⁵⁵.

Fuar sebebiyle Filistin'den İzmir'e gelen turistlerin miktarı bine yakındı. Mısırdan da bazı ziyaretçiler geldi⁴⁵⁶.

İzmir Fuarı 22 Eylül gecesi saat ikide kapanacaktı. Bazı ekspozanlar, Fuarın açık kalma süresinin uzatılmasını istemişlerse de bu dilek kabul edilmedi.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği de Fuara katıldı. S. S. C. B. Pavyonunda Rusya'nın ağır sanayi, ziraat teşkilatı, öğretim ve eğitim sistemi, sanayi, yiyecek maddeleri, sanatları, demiryolları, hava ve su nakliyatı, kültür ve ticaret, spor hareketleri ve Sovyet Rusya ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler ve özellikle iki memleket arasında dostluk

⁴⁵¹ *Anadolu*, 12 Eylül 1936.

⁴⁵² *Tan*, 28 Ağustos 1936.

⁴⁵³ *Anadolu*, 13 Eylül 1936.

⁴⁵⁴ *Anadolu*, 24 Eylül 1936. Fazlı Balkan, İsviçre'nin Soleur saatçilik mektebinde öğrenimini tamamladıktan sonra, birçok saat fabrikasında etütlerde bulunmuş ve 1923 senesinde Omega müessesesinin acenteliğini alarak İzmir'e gelmişti. Fazlı Balkan saatçilik mektebini bitirmiş yegâne Türk'tür. Omega saatleri fabrikası, bir buçuk asır önce İsviçre'nin Biyen şehrinde Brand kardeşler tarafından kurulmuş ve kısa zamanda her yerde rağbet kazanmıştı. O tarihlerde dünyada 10 milyon kişi Omega saati kullanmaktaydı.

⁴⁵⁵ *Tan*, 16 Eylül 1936.

⁴⁵⁶ *Anadolu*, 19 Eylül 1936.

hayatı başarılı bir şekilde temsil oldu ve sergilendi. Pavyonda Rusya'daki demir sanayinden ziraat makinelerinden, başarılı olmuş dokumacılığında zengin numuneler vardı.

Pavyonda Rusya'daki sinemacılık hayatı hakkında da güzel bir kısım düzenlendi. Pavyonun iç kısmında fotoğraf ve grafiklerle düzenlenmiş dairede azami bir başarı gözlenmekteydi. Böylece Rus Sovyet Pavyonunda her noktadan bir zenginlik görülmekte ve sonuçta sınırlandırılmış bir çatı altında Rusya'nın yükselme ve gelişmesi canlandırılmış bulunmaktaydı.

Bütün İzmir Fuarına her sene katılan dost Sovyet Rusya'nın Türkiye'nin ekonomi hareketlerinde gösterdiği bu yüksek ilgi her ziyaretçiyi duygulandırmaktaydı. Çünkü iki memleket arasında çok köklü olan dostluk ve samimiyetin güçlü eserlerinden biri de bu şekilde kendisini göstermekteydi.

Rus Sovyet Pavyonu 1936 senesinde daha bir özen göstererek ince bir zevkle pavyonu düzenlemişti. Komşumuz Sovyet Rusya'nın panayıra karşı gösterdiği yüksek ilgi, Türkiye ile sıkı ticari ilişkide bulunan diğer ülkeler için de güzel bir numune teşkil etti.

1932 senesinde kurulan bir Türk şirketi olan Cızlavend Limited Şirketine ait 86 ve 89 numaralı pavyon da Fuarda halkın ilgiyle ziyaret ettiği pavyonlardan biriydi. Dekorasyon itibariyle zengin olan bu pavyonun içinde binden fazla Türk işçisinin çalışarak imal ettiği fabrika ürünlerinden lastik ayakkabı, şoson vesaire sergilenmekteydi.

Fabrikanın ilk çeşitleri yazlık keten ayakkabıları, türlü çeşitte kışık galoş lastikleri, kadın, erkek ve çocuk şosonları ve kauçuk çizmeleri ile operatörlere mahsus ve mikroplardan korunmak için kullanılan lastik ayakkabıları ve özel şosonlarla uçak amortisörleri vesaire idi.

İlk zamanlar bunları imal etmek üzere kurulmuş olan fabrikanın imal ettiği lastiklerin mükemmelliği dikkati çekince rağbet artmış ve bu müessese 1935 Haziranında büyük tesisat ilavesiyle Türkiye'de ilk defa Avrupa mamulâtına hitap edecek şekilde Zafer markalı otomobil lastikleri imal etmeye başlamıştı.

Otomobil lastikleri (Zafer) markalı, galoş ve lastik ayakkabıları da Cızlavend olarak piyasada tanınmıştı. Taksi, kamyon ve otobüslere elverişli olan bu yegâne Türk yerli malı lastikleri otomobil, kamyon ve otobüs sahiplerinin takdirini de kazanmıştı. İzmir ve çevresinde de Zafer lastik tekerleklerinin büyük bir değeri vardı⁴⁵⁷.

İrfan Hazar, “ Fuardan Notlar “ adlı yazısında, daha on gün önce bir tarladan ibaret olan Fuarın şimdi memleketin dört bir köşesinden gelen binlerce kişiye ev sahipliği yaptığını

⁴⁵⁷ *Anadolu*, 20 Eylül, 1936. İstanbul'da Eyüp'te Bahariye'de büyük bir fabrikası olan bu Türk şirketinin İzmir'deki acentesi, mimar Kemaleddin caddesinde 41 numaradır ve umum satış deposu da buradaydı.

söylemişti. Bu insanların, kalpleri titreye titreye, kendi alın terlerinin ve göz nurlarının inci semerelerini seyretmeye geldiklerini o günleri yaşamış biri olarak yürekten gelen sesiyle ve edebi kalemiyle aktarmıştı.

Küçüklü büyüklü köylüler, milletvekilleri, ordunun büyük generalleri, göğüslerinde Kurtuluş Savaşının yaraları henüz kuruyan binlerce genç subay ve er, saçları aklaşmış yahut dökülmüş binlerce ilk ve ortaokul hocası, işçiler, gazeteciler, yani iki yüz bin kişilik bir halk kitlesi, geçmiş zamanların bayramlarını andıran bir coşkuyla küçük sahada toplandı. İnkılap tarihinin canlı sayfaları orada okundu.

İzmir Fuarı yalnız iktisadi varlığımızın yüksek sergisi değil, aynı zamanda yaşayan bir memleket mektebiydi. Bu memleket mektebinde vatanın birçok köşeleri “ben burdayım!” diye insanın yüzüne bağırıyordu⁴⁵⁸.

İzmir uluslar arası fuarı 22 Eylül gece yarısından sonra saat ikide kapanacaktı. Fuar Komitesi, belediye ve fuar komitesi Başkanı Doktor Behçet Uz’un başkanlığı altında toplanmış ve fuarın açık kalma süresinin uzatılması hakkında ekspozanların çoğunluğu tarafından yapılan teklifi incelemiş ve 1936 senesindeki fuarın önceden kararlaştırılmış olduğu tarihte kapatılması hakkında karar vermişti. Bu teklif dikkate alınarak gelecek seneki fuarın bir ay müddetle açık bulundurulması ihtimali yüksekti.

Fuarın kapanmasına bir gün kala eğlenceler düzenlendi ve kalan zamanın en iyi şekilde değerlendirilmesi sağlandı. Fuarda iyi pavyonlar yaptıran ve dekorasyon işlerinde başarılı olan ekspozanlara takdirname verilecekti. Bu pavyonlar Fuar Komitesince tespit edilmişti.

Fuar kapandıktan sonra Kültürpark gece ve gündüz herkese açık olacaktı ve halk, burada çeşitli şekilde eğlenecekti⁴⁵⁹.

Fuarın kapanışı dolayısıyla Büyük Önder Atatürk ile İsmet İnönü tarafından fuar komitesi başkanlığına telgraflar gelmişti⁴⁶⁰.

Yirmi iki millete mensup 6000 yabancı misafir gelmişti. Bunların arasında 5 Rodoslu, 276 Mısırlı, 168 Yugoslavyalı, 425 Romen, 28 Kıbrıslı, 90 Şamlı, 19 Lübnanlı, 288 Iraklı, 938 Suriyeli, 14 Trablusgarplı, 25 Arnavut, 46 Filistinli, 194 İngiliz, 6 Hintli, 15 Alman, 305 Fransız, 452 Yunanlı, 43 İspanyol, 11 Arjantinli, 10 Çekoslovak, 469 İtalyan, 20 Amerikalı vardı. Yapılan hesaba göre İzmir şehrinde fuar dolayısıyla kalan para toplamı sekiz yüz

⁴⁵⁸ İrfan Hazar, “ Fuardan Notlar “ , *Anadolu*, 22 Eylül 1936.

⁴⁵⁹ *Anadolu*, 22 Eylül 1936.

⁴⁶⁰ *Yeni Asır*, 26 Eylül 1936.

milyon Türk lirasını aşmaktaydı. Bu yekûna bazı firmaların dışarıdan aldıkları siparişler ilave edilirse büyük bir miktara ulaşılacaktı⁴⁶¹.

Hükümet, İzmir belediye başkanının başarmak istediği bu eseri, her alanda takviye etmiş ve bunun için para vermiş, fedakârlıklar göstermişti. Belediye başkanı da bu eserin anlamını kavramış, ona göre çalışmış ve işin gerektirdiği bütün manevi mesuliyeti ve hassasiyeti elinden bırakmamıştı.

Fuar dar zamanlara sıkıştırılan büyük bir enerjinin başarılı bir eseriydi. Fakat şu da var ki gerek memleket içinden gerekse dışarıdan istediği ilgiyi sağlayamamıştı.

Fuar iyisiyle kötüsüyle değerlendirildiğinde, bu kısmının zayıf olduğunu Başbakan da bütün önemiyle belirtti. Fuarı bir pazar, bir alışveriş yeri olarak kabul edenlerle bugünkü modern iktisadiyatın gereklerini bilemeyenler, fuara katılmamışlardı. Başbakan da, Fuarın, Türkiye'nin hakiki ve zengin varlığını temsil ve ifadeden çok uzak olduğunu söylemişlerdi ve bunu herkes görmüştü. Sık sık devletten himaye ve yardım isteyen büyük sanayi kuruluşları da memleket iktisadiyatındaki bu büyük hareketi görememişlerdi.

Fuarın bu fakirane durumu yabancı ve dost ziyaretçilerin gözünden kaçmamıştı. Sanayi müesseseleri, birçok yerli firma, iller ve odalar Hükümetin varmak istediği amacı anlamamış ve onun, gene kendi hesaplarına yaptığı harekete ayak uyduramamışlardı. Bundan dolayı fuarın bu yönünden, beklenen akış hızı da alınamamıştı.

Diğer taraftan, Fuar doğrudan doğruya İzmir'i ilgilendiren kısımdı. Ve bu kısım, olumluydu güzeldi. Fuarın açık bulunduğu sürece, şehirde bir hayat ve alışveriş hareketi olmuştu. Şehir pazarı, bir yılın durgunluğundan birdenbire kurtulmuş, her taraftan gelen on binlerce ziyaretçi ile dolmuştu. Oteller, kahvehaneler, lokantalar, tuhafiyeciler, manifaturacılar normalin üstünde bir alışveriş furyasıyla karşılaşmışlardı. İzmir'i yeniden binlerce kişi tanımıştı. Devlet demir ve deniz yolları kazanmıştı. Belediye her yıl gelir getirecek bir esere sahip olmuştu. Aynı zamanda şehrin imarı noktasından, yüz kızartan geniş bir enkaz sahası kaldırılmış, onun yerinde panayır ve Kültürpark gibi kıymetleri ayrı ayrı, iktisadi, medeni, kültürel ve sosyal iki kuruluşun temelleri atılmıştı. Kısacası İzmir ve İzmirliiler kazanmıştı.

1 Eylül'den 23 Eylül 1936 sabahına kadar İzmir Fuarını ziyaret edenler 334 bin 44 kişiydi.

⁴⁶¹ *Yeni Asır*, 25 Eylül 1936.

Fuarın kapanması nedeniyle 22 Eylül günü öğlen Fuara katılan ekspozanlarla yabancı devletler temsilcilerine bir ziyafet verildi. Bu üç yüz kişilik ziyafet, fuar gazinosunun orta salonunda verilmiş ve büyük bir samimiyet içinde geçmişti.

Ziyafette İzmir Valisi, İktisat Bakanı iş bürosu şefi Enis Behiç, belediye ve fuar komitesi başkanı Doktor Behçet Uz ile Manisa milletvekili Turgut Bey ve gazeteciler bulunmuşlardı.

Ziyafetin sonlarına doğru, belediye ve fuar komitesi başkanı Doktor Behçet Uz bir söylev verdi.

Yirmi iki gün önce Başbakan İsmet İnönü Uluslar Arası Altıncı İzmir Fuarını açılış nutkunda, çok önemli bir noktaya değinmiş ve İzmir'in milli iktisadiyatın bir toplantı yeri olması gerektiğini söylemişti. Behçet Uz da konuşmasında İzmir'deki bu Fuar hareketinin yalnız altı yıllık bir tarihe sahip olduğunu kabul etmememiz gerektiğini söyledi. Yurdumuzun bu güzel şehri, coğrafi durumunun ve ticarete çok elverişli bir yerde kurulmuş olmasının sağladığı imkânlarla bundan 1600 sene öncede uluslar arası nitelikte bir fuara sahip olmuş ve İzmir asırlardan beri dünya ticaret ve iktisadiyatının kaynaşma merkezlerinden biri olmuştu.

Fuarın ve Kültürpark'ın bu geniş yangın sahası içinde kurulmuş olması Atatürk'ün aşıladığı iş aşkı ve enerjisi ile meydana gelmişti⁴⁶².

İzmir Enternasyonal Fuarı, 21 gün açık kalmıştı. Mısır, Yunanistan ve Rusya'dan 48 kuruluş, 32 vilayet pavyonu ve 45 yerli kuruluş katılmıştı. Ziyaretçiler de esnafa 2. 5 milyon lira bırakmışlardı.

1936 Fuarı'nın en ilginç köşeleri Sağlık Sergisi, Paraşüt Kulesi, Çekoslovakya Sirki, 50 kişilik İstanbul Şehir Tiyatrosu Opereti ve Fıskiyeli Havuzlardı.

Fuar süresi göz açıp kapayıncaya kadar geçip gidiverdi. Yetkililer ve İzmirli, fuarın kente armağan edeceği hazineyi kavramışlardı⁴⁶³.

Doktor Behçet Uz bir gazetecinin Altıncı İzmir Fuarı hakkındaki görüşlerinin sorulması üzerine yeni yerinde ve çok kısa zamanda hazırlanmış olan fuardan umulan güzel sonucun alındığını belirtti. Fuarın geçen üç yıl içinde vardığı sonuçlarla bu yıl alınan sonuçların her bakımdan daha üstün olduğunun altını çizdi. Ve bunun daha iyi anlaşılabilmesi için üç yıllık ortalama İzmir Altıncı Uluslar Arası Fuarının yarattığı hareketi rakama dökerek karşılaştırdı:

⁴⁶² *Anadolu*, 23 Eylül 1936.

⁴⁶³ Yaşar Aksoy, "İlk Fuar'dan Bilgiler ...", *Yeni Asır*, 4 Eylül 1983.

	3 Yıllık Ortalama	6ıncı İzmir Fuarı
Kurulduğu saha	26,600 M. Mu.	60, 600 M. Mu.
Fuarı Gezenler	279, 150	361, 527
Katılan Yerli Firmalar	143	410
Katılan Milli Müesseseler	29	46
Katılan Yabancı Müesseseler	31	41
Katılan Yabancı Devletler	3	3
Yabancı Memleketlerden Gelenler (1935 senesinde)	2840	3210

1936 yılında fuarı gezen 361, 527 kişiden (103, 588) ziyaretçi Türkiye içinden, 3210 ziyaretçi de çeşitli yabancı memleketlerden gelmişti. Bunların 22 gün içinde asgari olarak İzmir'e bıraktıkları para iki milyon lirayı geçmekteydi. Yapılan şu karşılaştırma son fuara yabancı memleketlerin katılımı hariç her bakımdan büyük bir gelişme gösterdiğini açık bir şekilde ifade etmekteydi.

Fakat bütün bu ilerlemeye rağmen dünyanın gözlerini kamaştırmış bir inkılâp yapmış olan Türk ulusunun ve Kemalist Türkiye'nin az zamanda her sahada elde ettiği büyük ilerleme hamlelerinin ve özellikle kültürel, ekonomik, endüstriyel sahalarda gelişimimizin güzel bir göstergesi olan uluslar arası İzmir Fuarınının bu işi tamamen başardığını iddia etmek doğru olmaz.

Bu durumu Başbakan fuarın açılma günü verdikleri nutukta şu sözlerle ifade etmişlerdi: “ Fuar, gerek endüstri, gerek ziraat bakımından Türkiye'yi tamamıyla temsil edemiyor. Varlığımız, bu gördüğümüz eserlerden fazla, hem çok fazladır.” Başbakan, Fuarın hangi hedefe doğru ilerlemesi gerektiğini de belirtmişti. Fuarı bütün memleketi kapsayan büyük bir toplantı yeri ve uluslar arası büyük kıymet taşıyan, Türkiye'yi tanıttak bir vasıta haline gelmesi için illerin, İzmir ili de dâhil olmak üzere daha fazla çalışması gerekmekteydi.

Fuar bir taraftan milli sanayi ve ziraat bakımından memleketimizi layıkıyla temsil edecek varlığa doğru yükselirken diğer taraftan uluslar arası katılımların fazlaşmasına ve Cumhuriyet hükümetinin dış iktisat siyasetine uygun bir mükemmeliyet almasına çalışılacaktı.

Fuarın yeni ve daimi yerinde pek acele hazırlanmış olmasına rağmen genel kurulun uğraşları sonucu ortaya çıkan mükemmeliyetlik İzmir'i ziyaret eden büyükler ile içten ve

dıştan gelen ziyaretçilerin memnuniyetine sebep olmuştu. Ara yerde görülen ufak tefek kusurlarda gelecek yıl kaldırılacaktı. Başta İzmir Valisinin ve Belediyesinin, Fuar komitesinin şehre gelen ziyaretçilerin rahatını sağlamak için aldığı önlemler çok olumlu sonuçlar vermişti.

Fuar günleri içinde İzmir'e içten ve dıştan gelen 106,000 ziyaretçiden hemen hemen önemli hiçbir şikâyet işitilmemişti. Bu konuda İzmir polisinin işine bağlılığını ve üslendiği sorumluluğu unutmak gerekirdi.

6ıncı İzmir Uluslararası Fuarının İzmir'de yarattığı hareketlerden biri de tamamen eğitimle ilgili ve sosyal içerikliydi. Fuar dolayısıyla davet edilen İstanbul şehir opereti artistleri verdikleri güzel temsillerle fuarın ve İzmir şehrinin canlılığını artırdılar. Bir taraftan vahşi hayvanlar sirki, çocuklar ve halk için ciddi faydalı olmuştu. Kültürpark içinde yapılan küçükler ve büyükler için oyun yerleri büyük oranda rağbet görmüştü. Yalnız İzmir ve Ege Bölgesinde değil, bütün yurt içinde büyük turistik bir hareket uyandıran fuarın her yıl artan bir rağbet görmesinde Devlet Demir yollarının ve Deniz Yolları işletme idaresinin yaptıkları takdire değer indirim büyük bir hissesi vardı. Fuar için yapılan indirimli biletlerle İzmir'i ziyarete gelen vatandaşlar İzmir ve Fuarı ziyaret etmekle kalmayıp yurdun her tarafını ziyaret imkânını da kazanmaktaydı.

Sonuçta 1936 senesinde İzmir'e gelen binlerce ziyaretçiden hemen hepsi İstanbul'a ve diğer istikametlere dağılmışlardı.

Fuar 22 Eylül'de kapanmasına rağmen Kültürpark bundan böyle daimi olarak açık kalacaktı. Aynı zamanda Kültürpark gazinosu da daimi surette açık kalacaktı. Kültürpark planında mevcut müesseselerin kurulmasına ve ağaç dikme işine devam edilecekti⁴⁶⁴.

Fuarın kapanışı dolayısıyla Büyük Önder Atatürk ile İsmet İnönü tarafından Fuar komitesi başkanlığına telgraflar gelmişti. Atatürk'ün telgrafı şuydu: “ Arslulusal İzmir Fuarının kapanışı münasebetiyle bana gönderilen temiz duygulara teşekkür ederim.” Başbakan İsmet İnönü'nün telgrafı ise şuydu: “ İzmir Fuarının kazandığı muvaffakiyeti tebrik ederim. Gelecek Fuarın hazırlıklarına şimdiden başlamak ve süratle kararlaştırılacak bir plan takip etmek lazımdır.”⁴⁶⁵.

⁴⁶⁴ *Anadolu*, 24 Eylül 1936., Başbakan İsmet İnönü'nün İzmir Fuarı gazinosunda şerefine verilen yemekte yaptığı konuşmanın ayrıntıları için bkz. *Ayn tarihi*, Sayı: 34, No: 34, Ankara, 1 – 10 Eylül 1936, s.10 – 11 – 12.

⁴⁶⁵ *Ayn Tarihi*, Sayı: 34, No: 34, Ankara, 1 – 30 Eylül 1936, s. 5.

Halkın Kültürpark'ı kolayca gezmesi ve orada eğlenmesi için kordon otobüsleri, fuarın açık olduğu müddetçe yapıldığı gibi Alsancak'a gidiş ve gelişinde Kültürpark'a uğrayacaktı⁴⁶⁶.

Kültürpark'ın, fuar alanı dışında kalan kısmının da düzenlenmesine başlanmıştır. Park işlerini incelemek üzere Belediyece Atina ve Selanik'e gönderilmiş olan Belediye park uzmanı Bedri Bey İzmir'e dönmüştü. Kültürpark'ın, 1936 senesinde park haline getirilecek kısmı için bir plan hazırlamıştı⁴⁶⁷.

Fuar Komitesi 23 Eylül akşamı Belediyede toplanarak 1936 senesinde Fuardan elde edilen sonuçları tespit etmişti ve bir sonraki sene için ne şekilde çalışılacağı hakkında kararlar almıştı⁴⁶⁸.

Finlandiya hükümetinin İstanbul konsolosu fuarın açık bulunduğu esnada İzmir'e gelmiş ve fuarı gezmişti. 1937 yılında İzmir Fuarına Finlandiya resmen katılacaktı⁴⁶⁹.

1937 Fuarı için hazırlıklara çok öncelerden başlanmıştır. Geniş bir katılımı sağlamak için önceden propaganda yapmak gerekiyordu. Fuar komitesi üyesinden Türkofis üs raportörü Rahmi Bey tarafından hazırlanmakta olan Fuar kataloğu çok zengindi. Katalog, fuar broşürü ile birlikte dağıtılacaktı⁴⁷⁰. Çeşitli dillerde hazırlanan bu katalog her yere gönderilerek fuar için propaganda yapılacaktı. Katalogun basılması müteahhide verilmişti. Fuar Komitesi, 1937 senesi fuarının 20 Ağustosta açılarak 20 Eylülde kapanmasını kararlaştırmıştı⁴⁷¹.

Fuar Komitesi otuz bin tane fuar kartı bastırılmış ve bunu Valilerle Ticaret Odalarına dıştaki ve içerdeki ofis teşkilatına, sanayi ileri gelenlerine göndermişti⁴⁷².

İzmir Fuarının açılış töreni ile İzmir'in çeşitli manzaralarına ve güzelliklerine ait bir film çekilmişti. Film İstanbul'dan İzmir'e getirilmiş ve Elhamra sinemasında Vali Fazlı Güleç, Belediye Başkanı Doktor Behçet Uz ve milletvekillerine gösterilmişti. Filmin bazı yerlerinde küçük düzeltmeler yapılması uygun görülmüş ve bunun için film; İstanbul'a gönderilmişti. Bir hafta sonra İzmir sinemalarında gösterilmişti⁴⁷³. Fuarın sesli filminde

⁴⁶⁶ *Anadolu*, 26 Eylül 1936.

⁴⁶⁷ *Anadolu*, 16 Teşrinievvel 1936.

⁴⁶⁸ *Anadolu*, 24 Eylül 1936.

⁴⁶⁹ *Anadolu*, 30 Eylül 1936.

⁴⁷⁰ *Anadolu*, 16 Teşrinievvel 1936.

⁴⁷¹ *Anadolu*, 20 Teşrinisani 1936.

⁴⁷² *Anadolu*, 25 Teşrinisani 1936.

⁴⁷³ *Anadolu*, 21 Teşrinievvel 1936.

İzmir'in plajları, civarındaki güzel yerler, Bergama, Efes, Sart harabeleri gibi eserler, incir ve üzüm bağları, 9 Eylül zaferi yıldönümü bütün canlılığıyla yer almıştı⁴⁷⁴.

Kültürparkta Paraşüt Kulesi inşa edilecekti. Paraşüt Kulesinin temel sondajına bu tarihte başlandı. Avrupa'nın çeşitli yerlerinde ve özellikle Sovyet Rusya'da, paraşütle atlama, bir spor sayılmaktaydı. Türkiye'de de bu işi spor haline getirmeyi ve gençler arasında yaymayı Türk Hava Kurumu yapacaktı. Müteahhit Ali Nihat ve ortağı Ömer Lütfü fenni inşaat şirketi tarafından inşası 38 bin liraya üstlenilmiş olan paraşüt kulesi 45 metre yükseklikte olacaktı. Paraşütle atlayacak olanların kolayca yukarı kadar çıkabilmelerini sağlayabilmek için orta yerinde asansörü ve ayrıca bunun etrafında da bir merdiveni bulunacaktı. Paraşüt Kulesinin temelde genişliği 9, 5 metreydi, yukarıya doğru çıkıldıkça kule hacimce daralacaktı. İnşaat 3 ikinci kanunda bitirilmiş olacaktı, fakat temel sondajında gecikme olmuş ve sürenin değiştirilmesi zorunluluğu baş göstermişti.

Temel sondajı için Türk Hava Kurumu merkezine müracaat edilmiş ve bunun üzerine oradan mimar Bedri Tomay'la Alman uzman Algrant İzmir'e gönderilmişler ve işe başlamışlardı. Kulenin inşaatını İzmir'in tanınmış kalfalarından Rıza Bey üzerine almıştı⁴⁷⁵.

Almanya'nın şehircilik uzmanlarından Profesör Mimar Yansen, İzmir'e gelmiş ve Belediye Başkanı Doktor Behçet Uz'u ziyaret ederek Kültürpark'ı gezmişti. Belediye mühendisleri, Kültürpark planı hakkında mimar Yansen'e ayrıntılı bilgi vermişlerdi. Profesör Yansen, yeni yapılacak işler üzerinde bazı önemli tavsiyelerde bulunmuş ve Kültürpark'ı fevkalade beğenmiş, planlarını istemişti. Profesör Yansen, Kültürpark'ı gezdikten sonra belediye başkanına demiştir ki: “ Kültürpark, iftihar edilecek eserlerden biridir. Bu neslin çocukları ile gelecek nesil sizi takdirle yâd edecektir. Zaman geçtikçe Kültürpark'ın önemi daha iyi anlaşılacaktır. “⁴⁷⁶.

Fuar Komitesi toplanmış ve Fuarı dünyanın önemli fuarlarından biri haline getirebilmek için, İzmir Fuarının en yüksek seviyede gelişmesini sağlamak için beş yıllık bir plan hazırlanmasını kararlaştırmıştı.

1936 senesinde Fuarda beton yollar yaptırılacak, oyun sahası genişletilecek ve güzel tarhlarla zengin bir park meydana getirilecekti.

⁴⁷⁴ *Akşam*, 16 Ağustos 1936.

⁴⁷⁵ *Anadolu*, 21 Teşrinievvel 1936.

⁴⁷⁶ *Anadolu*, 22 Teşrinievvel 1936.

Atatürk devrim, sağlık ve toprak ürünleri müzeleri ile kapalı yüzme havuzunun inşasına 1936 senesinde başlanacak, oyun sahası ve tenis kortları yapılacaktı. 1937 Fuar hazırlığı için işe başlanacaktı⁴⁷⁷ .

Belediyece Kültürpark'ın arka tarafındaki kalan kısmının ağaçlandırılmasına ve düzenlenmesine devam edilmekteydi. 1936 yılında Kültürpark'ın tamamı ağaçlandırılmış olacaktı. Yalnız çocukların değil, gençlerin de faydalanması için yeni oyun ve jimnastik yerleri hazırlatılmıştı. Halkta da Kültürpark'a karşı iyi bir ilgi başlamıştı.

Yalnız Pazar günü Kültürpark'ı gezenler ve orada dinlenip eğlenenlerden giriş ücreti olarak 16 lira gelir elde edilmişti⁴⁷⁸ . Kültürpark'a girecek öğrencilerden birer kuruş ücret alınması uygun görülmüştü⁴⁷⁹ .

Fuarın beş yıllık programını hazırlamak için Belediye Başkanı Doktor Behçet Uz, her gün Belediye daire amirleri ile ikişer saat çalışmaktaydı. Bu programla Fuar, beş senede uluslar arası en olgun bir fuar halini alacaktı⁴⁸⁰ .

Belediye, Kültürpark'ta bir çiçek seri açmaya karar vermişti. Serde, en seçkin çiçekler bulunacak ve bunlar saksılarda satılacaktı. Hollanda, Almanya ve Fransa'ya, çiçek tohumları sipariş edilmişti. İlk olarak 167 çeşit gül getirilecekti. Serde yetiştirilen çiçekler, parkın partallarına ve belediyenin, şehrin çeşitli yerlerinde yaptığı küçük parklara da dikilecekti⁴⁸¹ .

Kültürpark'ın ağaçlandırılması için, Belediye, Ziraat Bakanlığı fidanlığından iki bin çam alacaktı ve bunlardan bin tanesi Atatürk Devrim Müzesi'ne, diğerleri de gene Kültürpark'taki parklara dikilecekti⁴⁸² .

Kültürpark'taki Fuar sahasında barakalar şeklinde inşa edilen pavyonların, fuar kapandıktan sonraki durumları hiç de hoş bir manzara oluşturmamaktaydı. Bazıları; çıplak birer barakadan ibaret kalmakta ve göze batmaktaydı. Onun için fuar sahasında daimi bir sergi binasının inşası uygun görülmekteydi. Fuar binası, çeşitli planlar incelenerek iyi bir plan dairesinde inşa olunacaktı. Bina, fuar zamanları açılacak ve fuar kapandıktan sonra kapanacaktı. Fuar için bir bina inşa edilince barakaların çıplak durumları ortadan kalkmış ve her şey bina içinde kalmış olacaktı. Kültürpark'ta gezenler, fuar zamanından başka zamanlarda fuar binası içinde gezinmek imkânını da bulamayacaklardı.

⁴⁷⁷ *Anadolu*, 6 Teşrinisani 1936.

⁴⁷⁸ *Anadolu*, 17 Teşrinisani 1936

⁴⁷⁹ *Anadolu*, 22 Teşrinievvel 1936.

⁴⁸⁰ *Anadolu*, 17 Teşrinisani 1936.

⁴⁸¹ *Anadolu*, 27 Teşrinisani 1936.

⁴⁸² *Anadolu*, 22 Kânunuevvel 1936.

İzmir fuar binasının, Ankara'daki sergi evi şeklinde, fakat daha büyük bir şekilde inşa edilmesi düşünülmüştü⁴⁸³.

İzmir sanatkârlarının malları Ankara'da açılan ilk ev ve el işleri sanatları sergisinde de sergilenmiş ve Ankara'dan İzmir'e tekrar getirilmişti. Ticaret Odası sanatkârlarının büyük bir itina ile hazırladıkları eserleri, Kültürpark'taki Sümerbank pavyonunda sergilenmesi sağlanmıştı⁴⁸⁴.

Atatürk Devrim Müzesinde ressamlarla tarihçiler tarafından devrimi canlandırarak kabartmalar yapılması kararlaştırılmıştı⁴⁸⁵.

Türkiye zaman zaman diğer ülkelerin Uluslar arası Panayırılarına da katılıyordu. Bu katılım hem ülkemizi dünya piyasalarında tanıtmak hem de ülkemiz adına deneyimler, yeni perspektifler kazanmak açısından oldukça faydalıydı. İzmir şehri Ticaret Odasına gelen bir yazıda Selanik 11. Uluslar arası panayırının 18 Eylül 1936'da açılıp 27 Eylül'e kadar devam edeceği bildirilmişti⁴⁸⁶. Selanik Panayırının açılma töreninde Yunan veliahdı ile başvekili Türkiye Pavyonunu ziyaret etti ve Türk incirlerini fevkalade mükemmel bulduklarını bildirdiler⁴⁸⁷.

Yangın yerinde Kültürpark içinde kurulacak olan yeni fuar planları belediyece tamamen hazırlanmıştı. Bu planlar çoğaltılarak dış ve iç memleketlere gönderilecekti⁴⁸⁸.

Fuar Komitesi; fuar planını matbaada bastırdıktan sonra her tarafa dağıtılmasına karar vermiş ve fuardaki pavyon yerlerinin fiyatını tespit etmişti. Fiyatlarda bir önceki seneye oranla yüzde elli oranında ucuzluk yapılmıştı. Resmen katılacak devletlere pavyon yerleri parasız verilecekti. Bundan başka gerek resmi daireler ve özel dairelerden pavyon alacaklara fevkalade kolaylık gösterilecekti⁴⁸⁹.

İnşaatına başlanılan Fuar'ın en önemli konuları ağaçlandırma ve havuzlardı. Fuar'ın fiskiyeli havuzları halk için büyük bir neşe ve ferahlama kaynağı olmuştu. İnşa edildiği yıllarda bu havuzlar ünlü Osmanağa suyu ile doldurulurdu⁴⁹⁰.

⁴⁸³ *Anadolu*, 28 Teşrinisani 1936.

⁴⁸⁴ *Anadolu*, 10 Kânunuevvel 1936.

⁴⁸⁵ *Yeni Asır*, 9 Kânunusani 1936.

⁴⁸⁶ *Yeni Asır*, 1 Şubat 1936.

⁴⁸⁷ *Anadolu*, 15 Eylül 1936.

⁴⁸⁸ *Yeni Asır*, 13 Şubat 1936.

⁴⁸⁹ *Yeni Asır*, 22 Şubat 1936.

⁴⁹⁰ Yaşar Aksoy, "Fuar İçin Hummalı Çalışmalar", *Yeni Asır*, 3 Ağustos 1983.

c) Fuarın İzmir ve Türkiye Ekonomisine Getirdikleri:

İzmir Fuarı, büyük kurtuluştan hemen sonra İzmir’de toplanan İzmir İktisat Kongresi’nde alınan kararların başarıyla uygulandığını belgeleyen bir eserdir⁴⁹¹.

İzmir Fuarının Türk Ekonomisinde önemli bir yeri bulunuyor. Türkiye’nin dış tanıtımına olanak sağlarken, kültürel, sanatsal ve en önemlisi ülke ve kent turizmine etkileriyle yeri doldurulamayacak organizasyonların başında geliyor.

İzmir Enternasyonal Fuarı hem geleneksel yapısını korumuş hem de kendini yenileyebilmişti⁴⁹².

Fuar sayesinde İzmir yepyeni bir görüntüye kavuşmuştu. Pasoport iskelesinden Basmaneye, Basmaneden Alsancak’a kadar olan büyük bir alan harabelerden temizlenmiş ve bu alanda fuarı kucaklayan Kültürpark doğmuştu. İzmir, yepyeni binaları ile asfalt yolları ile modern bir şehre dönüşmüştü⁴⁹³.

Fuarlar ülkelerinin ekonomik, sosyal, teknolojik, kültürel gücünü yansıtan aynadır. İzmir Enternasyonal Fuarı da, ülkenin ekonomik kalkınmasını, üretimde sağladığı başarıları ve teknolojisini yabancı ülkelere tanıtacak bir ulusal kuruluştur. İzmir şehri, coğrafi ve ekonomik bakımdan uluslar arası bir fuarı her yönüyle ilginç kılacak özelliklere sahiptir. İzmir şehri; Doğu Akdeniz Bölgesi’nin zengin ürün çeşitlerini sinesinde toplayan, sanayisi hızla gelişen, bu arada Türkiye’nin en büyük ihracat limanının bulunduğu bir kenttir. İzmir; tarih boyunca Anadolu’nun dış dünyaya açılan bir balkonunu ve bu balkondan uluslararası ekonomiye açılan bir penceresini oluşturmuştur. Yüzyıllar öncesinin İpek yolu – Baharat yolu temel durağı olarak bilinen İzmir şehrini geçmişte Dünya ulusları Fuarlar ve Festivaller şehri olarak adlandırmışlardır⁴⁹⁴.

Fuara katılacak müesseseler, özellikle fabrikatör ve imalathane sahiplerinin sağlayacakları yeni müşteriler ve alacakları siparişlerden elde edilen kazanç çok önemliydi. İhracat ürünlerimiz; fuarda çok zengin bir şekilde teşhir edileceğinden birçok yeni müşteriler bulunacak ve ürünlerimizden bir kısmı fuarda satılarak aynı zamanda tüketilecekti⁴⁹⁵.

⁴⁹¹ M. Sancar Maruflu, “ Fuarımız Milli Gurur Abidemiz “ , Fuar “ 95 “ , *Ticaret*, Ağustos 1995, s. 18.

⁴⁹² *İzmir İl Turizm Envanteri*, İzmir 2000, Bu Envanter İl Turizm Müdürlüğünce hazırlanmış, İzmir Valiliği Özel İdare Müdürlüğünce bastırılmıştır, s. 17.

⁴⁹³ Peyami Safa, “ Bir Teşebbüsün En Küçük Değeri “ , *Fuara Bakış Albümü*, s. 113.

⁴⁹⁴ M. Sancar Maruflu, *58 Yıllık Onurumuz İzmir Enternasyonal Fuarı Nasıl Kurtulur?* , İzmir, 1989, s. 24.

⁴⁹⁵ *Akşam*, 26 Ağustos 1936.

İzmir Uluslar arası Fuarı hem Türkiye'nin dış ticarete açılan kapısı olmuş hem de Ege Bölgesi'nin ticari performansını arttırmıştı⁴⁹⁶.

Ayrıca Kültürpark, Avrupa'da ve Türkiye'de eşine ender rastlanan doğasal niteliklere sahipti. Yılın dört mevsimi yerli ve yabancı ziyaretçilerin ilgi ve beğenisini kazanmaktaydı⁴⁹⁷.

Kültürpark'ın en bariz ve üstün özelliği doğal güzelliğe dayanan bir alanda geniş bir sahada kurulmuş olmasıdır. Diğer sergilerde yer darlığı sorun oluşturmuştu ama fuarın imar esteğinde mekân unsuru yer almıştı. Bu açıdan çeşitli pavyonlarla her yıl genişleyip zenginleşme olanağına da kavuşmuştu⁴⁹⁸.

Uluslar arası İzmir Fuarının, uluslar arası bir fuar oluşu özellikle, ülkemiz yönünden ihracatın geliştirilmesinde ve ülkelerle olan dış ticaret ilişkilerinin kuvvetlendirilmesinde gösterdiği etkinliği ile tanımlanabilir⁴⁹⁹.

İEF, uzun yıllar boyunca ülkemizin dış ticaretine büyük katkılar yapması yanında, hem ziyaretçilerin dünyadaki ekonomik ve teknolojik gelişmeleri somut örneklerle izlemesine olanak sağlamış, hem de bölgede ve hatta Türkiye çapında bir aylık ilgi odağı, eğlence merkezi olmuştur⁵⁰⁰.

İzmir Enternasyonal Fuarının memleketeye getirdiği en büyük kazanç, burada her sene Cumhuriyet Bayramında bütün memleketi içine alan bir tarzda yapılan inkılâp propagandasının daha küçük ölçüde fakat daha derli toplu bir şekilde tekrarlanmasıydı. İzmir Fuarı bu yönüyle sadece iktisadi bakımdan değil aynı zamanda sosyal ve kültürel bakımdan da kayda degecek değerde faydalı bir hareket uyandırmıştır⁵⁰¹.

İzmir Enternasyonal Fuarı, sergiden, panayıra, panayırdan fuara, ülkenin tarihi gelişiminin bir aynası olmuştur⁵⁰².

Sergiler en büyük propaganda araçlarıdır. İtalya'da Bari'de, Roma'da ve diğer şehirlerde kurulan sergiler, Paris sergisi, merkezi Avrupa şehirlerinde kurulan sergiler, hatta

⁴⁹⁶ 21. Yüzyılın Eşiğinde İzmir, Uluslar arası Sempozyum, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., 1. basım, İzmir, 2001, s. 194.

⁴⁹⁷ M. Sancar Maruflu, a. g. e., s. 25.

⁴⁹⁸ Nermin Abadan, "İzmir Fuarı ve Turizm", *İktisadi Yürüyüş*, Yıl: 8, 7 Ekim 1947, 186ncı sayının ilavesi, s. 53.

⁴⁹⁹ Mete Oktav, "Uluslar arası Fuarların Pazarlama Yönünden Fonksiyonu ve İzmir Fuarı'nın Bu Açıdan Önemi", *İzmir Enternasyonal Fuarı'nın Sorunları ve Alınması Gerekli Tedbirler (Açık Oturum: İzmir, 6 Haziran 1975)*, İzmir, Ağustos 1975, s. 44.

⁵⁰⁰ Mehmet Ali Kasalı (Ege Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yönetim Kurulu Başkanı), "İEF'de Yeni Kimliğe Doğru", 27 Ağustos 2004.

⁵⁰¹ Suat Yurdkoru, "İzmir Fuarı", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 4, Sayı: 41, Yıl: 2, 20 Ağustos 1941, s. 18.

⁵⁰² Enis Özsaruhan, "İzmir'in Geleceğinde Fuarçılık", 26 Ağustos 2003, 72. İzmir Enternasyonal Fuarı, *Fuar Eki* 18.

Amerika sergisi iktisadi sebeplerle kurulmuş olmakla beraber, turist çekmek, milletleri birbirine tanıtmak, sosyal ve siyasi propagandalara araç olmak gibi birçok amaca sahiptirler. Türkiye'yi de sadece gazetelerle, broşürlerle Avrupa'ya tanıtmak yetersiz olur. Bir ülkeyi diğer ülkelere tanıtmada en kuvvetli propaganda aracı göze hitap eden, ilgiyi çeken araçlardır. İzmir Fuarı da bunu çok iyi başarmıştır⁵⁰³.

İzmir Fuarı ve Kültürpark sayesinde kül ve harabe halindeki korkunç görüntünün yerini gül ve çiçek bahçeleri, parklar almıştı. Fuar halkın görüşme, kaynaşma, eğlence, neşe kaynağı olmuştu. Bütün vatandaşların ve yabancıların ticari ihtiyaçlarına cevap veren bir yer olmuştu⁵⁰⁴. İzmir Fuarı Ege Bölgesi gibi verimi cömert bir hazinenin bütün zenginliğini sanatkârane bir üslup güzelliği içinde yansıtarak ekonomi dünyasına sunan muhteşem bir vitrindi. Bu vitrin, iklimi, toprağı, suyu, taşı, madeniyle bin bir çeşit ürünü sergiliyordu⁵⁰⁵.

20 Ağustos – 20 Eylül tarihlerinde açık bulunan Fuar, fuar hazırlıklarının başladığı Haziran ayından itibaren Eylül ayı sonuna kadar tüm İzmir esnaf ve sanatkârları ile Ege'de geniş bir şekilde ticari harekete sebep olmakta ve gerek yurdun en uzak köşelerinden ve gerekse dış ülkelerden Fuar'a ziyaret ve ticaret amacıyla gelen yerli ve yabancı turistlerin İzmir ekonomisine büyük katkılarına vesile olmaktadır.

Tarihi ve turistik zenginlikleri bol olan Ege'nin bu şekilde görülmeye değer yerleri de ziyaret edilmek suretiyle memleket turizmine de büyük ölçüde hizmet edilmiş olmaktadır.

İzmir Uluslararası Fuarı'nın İthalat yönünden durumuna bakıldığında; 1936 yılından beri uluslar arası fuar olarak 20 Ağustos – 20 Eylül tarihleri arasında açılan İzmir Fuarı, bu tarihlerde ülkemizde kota sistemi olmaması nedeniyle İzmir Fuarı için de böyle bir uygulama yapılmamış ve fuarda tam manasıyla mal karşılığı ithalat usulü uygulanmıştır⁵⁰⁶.

İzmir, Fuar sayesinde çok kazanmıştı. Eylül ayı Egelilerin bereket ayı sayılmaktaydı. Türkiye'nin, hatta Asya ve Avrupa'nın birçok yerlerinden gelen ziyaretçiler, İzmir'de önemli bir para bırakarak gitmekteydi. Yalnız taşradan gelenlerin yemek, yatak ve nakil araçları ile dolaşmak için şehre bıraktıkları para bir milyon lirayı geçiyordu. Bu kadar halkın üst üste

⁵⁰³ Sabiha Sertel, “ İzmir Enternasyonal Fuarının Türkiye'ye Temin Ettiği Faydalar “ , *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 4, Sayı: 42, Yıl: 2, 9 Eylül 1941, s. 5.

⁵⁰⁴ Haydar Rüştü Öktem, “ İzmir Fuarı ve Kültürpark “ , *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 4, Sayı: 41, Yıl: 2, 20 Ağustos 1941, s. 7.

⁵⁰⁵ Nejat Böğürtlen, “ İzmir'in Zenginliği “ , *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 4, , Sayı: 41, Yıl: 220, Ağustos 1941, s. 22.

⁵⁰⁶ *İzmir Enternasyonal Fuarı'nın Sorunları ve Alınması Gerekli Tedbirler (Açık Oturum: İzmir, 6 Haziran 1975)*, İzmir, Ağustos 1975, s. 24.

yaptığı alışveriş, eğlence, dinlenme yerlerine bırakacağı para da düşünülürse 22 gün içinde müthiş bir hareketlilik getirdiği görülür⁵⁰⁷.

İsmet İnönü Altıncı Uluslar arası İzmir Fuarının turizm zenginliğimiz üzerinde durmadığını belirtmişti. Sergide bulunduğu en büyük eksiklik İzmir civarında turizm için yararlı olan birçok şeylerin teşhir edilmemiş olmasıydı. Hâlbuki İzmir turizm bakımından çok güzel yerleri olan bir şehirdir. Bu güzelliklerin sergilenmesi ve tüm dünyanın görmesi gerekliydi. Bunun için de bir sonraki fuarda bu güzelliklerin teşhir edilmesi açısından bir turizm köşesi şarttı⁵⁰⁸.

1 Eylül 1936 günü, İzmir tarihinin en mutlu, en sevinçli ve en tatlı günlerinden biri idi. İzmir Enternasyonal Fuarı, artık İzmir'in en önemli bir simgesi olarak, kentin yaşamında başköşeyi alıyordu. Yangın yerlerinden yemyeşil bir sevinci doğuran azmin ve Kemalist kalkınmacılığın bir zaferiydi bugün duyulan sevinç çığlıkları⁵⁰⁹.

⁵⁰⁷ *Akşam*, 13 Ağustos 1936.

⁵⁰⁸ *Akşam*, 3 Eylül 1936.

⁵⁰⁹ Yaşar Aksoy, “1936 İzmir Enternasyonal Fuarı'nın Açılışı...”, *Yeni Asır*, 4 Eylül 1983.

SONUÇ

Tarih apaçık göstermiştir ki, bağımsızlığın ve çağdaşlaşmanın ön koşulu ekonomidir. Bu düşünceyle yola çıkılmış ve henüz cumhuriyetin bile ilan edilmediği bir tarihte 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. İktisat Kongresi'nin İzmir'de toplanması bir tesadüf olamazdı. İleriyi gören büyük insanlar bunu da düşünmüşlerdi. İzmir stratejik açıdan son derece önemli bir konuma sahipti. Bu nedendir ki, Osmanlı Devleti'nde yabancı girişimcilerin en çok bulunduğu ve yabancı sömürgesinin en çok yaşandığı kent de bu kent olmuştur. Lozan Konferansı görüşmelerinin yapıldığı tarihte, bu kongrenin yapılmış olması, ekonomik bağımsızlığımızdan asla ödün vermeyeceğimizi, kendi gücümüzle yükseleceğimizi ve başka milletlerin bizi yönetmesine, bizi ağlarına düşürmelerine müsaade etmeyeceğimizi tüm dünyaya göstermiştir. İktisat Kongresi, Yeni Türkiye'nin iktisadi politikalarını belirlemiş, yöntemini saptayarak planlanan yolda yükselme amacını taşımıştır. 1923'de toplanan İktisat Kongresi halkın refah gücünü artırmayı hedefliyordu, yerli sanayinin gelişmesini, yerli malı kullanımının artırılmasını, belirlenen yöntemlerle ekonomi bakımından yere sağlam basan bir ülke olmayı hedefliyordu. Siyasal bağımsızlığın temeli ekonomik bağımsızlıktan geçmekteydi. Öyleyse ekonomi güçlendirilmeli ve zorluğun harçlarıyla beslenmiş olan bu ülkenin insanları taçlandırılmalıydı. İktisat Kongresi'nde bir de Atatürk'ün isteğiyle bir sergi açıldı. İktisat sergisinde ülkenin ürünleri gözler önüne serildi. Bu sergi İzmir fuarına doğru yolculuğun başlangıcıydı.

1923 yılında başlanan yolculuğa 1927 ve 1928 sergileriyle devam edildi. 1927 yılında Sanatlar Mektebinde gerçekleşen sergi milli bir özelliğe sahipti. Ancak yabancı firmalardan da katılmak isteyenler bu sergiye katılabilmmişti. Özellikle konsolosluklar kendi ülkelerini haberdar etmek istemişler ve bu sergilerle ilgilenmişlerdi. 1928 yılındaki sergi bir öncekine göre daha donanımlıydı. Ancak Sanatlar Mektebinin bu iş için yeterli olmadığı bu sergilerle görülmüştü. Sergicilik konusunda yeterli bilginin olmayışı, yer sorununun yaşandığı, imar sorununun olduğu gerçeği bu sergilerle görüldü. Ama büyük yolculuklar küçük adımlarla başlar. Eğer inanmış yürekler hep birlikte çarparsa bu yolculuğun sonu aydınlık, bu yolculuğa katılanların yüzü tebessümle, içi huzurla dolar. Bu yolculuğun iz bırakacak olan adımlarıydı 1927 ve 1928 sergileri. Bu sergiler, Yeni Türkiye'nin gerçekleştirdiği inkılâpları gösteren,

bunları temelleştiren, bir anlamda yaşatan yerler de oldu. 1928 yılındaki sergide bütün firmaların isimleri artık Türk dilinin yeni harfleriyle yazılmıştı.

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Türkiye'yi de etkilemişti. Dolayısıyla bunalımdan İzmir'de etkilendi. Ve birkaç yıl sergiler açılmadı. Dünya ekonomik bunalımının etkilerine karşı sanayileşmeye gidildi. Ve bu tarihten sonra devletçilik uygulandı. Devletçiliğin benimsendiği 1930 – 1933 yıllarında yeni fabrikalar açıldı, yeni kuruluşlar ortaya çıktı. Devletçilikle özel sektörün el uzatmadığı alanlara el atıldı. Ancak özel sektör de ortadan kaldırılmadı. İzmir Enternasyonal Fuarı da devletçiliğin bir gereği olarak kuruldu. İzmir Enternasyonal Fuarı, ulusal sanayinin gelişmişliğini, ulusal sanayinin ortaya koyduğu mamulleri, Türkiye'nin çeşitli yerlerinden gelen toprak ürünlerini, ülkenin çeşitli yerlerinden gelen halka ve diğer milletlere sunmak, zenginliğimizin farkına varabilmek ve bunu diğer milletlere de göstermek açısından Türkiye'nin ekonomi penceresi olmuştur.

1933 yılında artık sergilerin yerini daha büyük çaplı olan panayır almıştı. Cumhuriyet alanındaki Büyük Efes Otelinin bulunduğu alanda kuruldu panayır. Panayırın Kültürpark'ın yakınına getirilmesi Behçet Uz'un hayalini genişletti. Bir gerçeğe dönüşecek hayalinin ilk kıpırtılarıydı bunlar. Ancak panayırın uluslar arası hale getirilmesi gerekiyordu. 1934 yılıysa sanayileşmenin öne çıktığı bir yıl oldu. Ve bu yılda panayır artık uluslararası bir hale getirilmişti. Propagandaya büyük önem verilmişti bu yılda. Bu panayır, ticaret dünyasında ilgiyi artırarak ilerisi için çok önemli bir adım atmıştı. 1935 yılında daha geniş bir katılımın sağlanması için büyük çaplı hazırlıklar yapılmıştı. Bunun için broşürler basılmış, afişler hazırlanmış, konsolosluklar aracılığıyla ülkeler panayıra davet edilmişti. Panayırda ilgiyi ve hareketi artırmak için yarışmalar düzenlenmişti.

Kurtuluş Savaşı'nın son bulduğu yer olan İzmir, savaşın sonunda büyük bir yara almıştı. İzmir yangını şehri tedavisi uzun ve zorlu yanıklar içinde bırakmıştı. Bu acısını sarmanın ve yeniden eski güzelliğine kavuşmanın, İzmir halkının bolluk içinde yaşayıp neşesine kavuşması, aynı zamanda Türkiye'nin gelişip kalkınmasına aracı olacak bir güce kavuşmasının yolları aranmıştı.

Bu yol yangın alanının temizlenip burada Kültürpark oluşturma fikrinden geçiyordu. Kültürpark oluşturma fikri Suat Yurdkoru'nun fikriydi. Uygulayıcısı ise Belediye Başkanı Behçet Uz olmuştu. Her şeyden önce İzmir Enternasyonal Fuarı, Atatürk'ün İzmir şehrine hediye ettiği bir varlıktır. İzmir İktisat Kongresi'nde Atatürk, bu şehirde fuarlar kurun diyerek bu eserin kurulmasını teşvik etmiştir.

Belediyenin mali sıkıntılarına rağmen Kültürparkta İzmir Enternasyonal Fuarının doğuşu azmin zaferiydi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin halkı çalışkan, özverili, kendi gücüne inancı tam bir millettir. Mustafa Kemal Atatürk'ün, Türkiye Cumhuriyeti çağdaş, modern bir ülke olmalı, iktisadi özgürlüğünü eline almış, gelişmiş sanayisi, ticareti, ziraatı ile dimdik ayakta durmalıdır düşüncesiyle harekete geçilmiştir. İşte Türkiye Cumhuriyetinin kendi gücüne, çalışkanlığına inancı tam evlatlarından biri olan Behçet Uz nesillerden nesillere taşınacak olan sadece İzmir'in güneşi değil Türkiye'nin güneşi olacak Kültürpark'ın ortaya çıkmasını sağladı.

İzmir Enternasyonal Fuarı öyle bir eserdir ki İzmir'i karanlıktan aydınlığa çıkartmıştır. Bütün ziyaretçilerin ruhunu yenilemiş, dinlendirmiş ve ufkunu açmıştır. İzmir Enternasyonal Fuarının ortaya çıkmasını sağlayanlar, onu yaşatmayı, büyütmeyi, yükseltmeyi ve ışıldayan bir elmas gibi İzmir'in ve Türkiye'nin gözlerinin kamaşmasını ülkü edinmişlerdir. Bir annenin bebeğine sahip çıkması gibi tüm Türkiye, Türkiye'nin gözbebeğine İzmir Fuarına sahip çıkmışlardır. İzmir Belediyesinin tüm borçlarına karşın, olmaz diyenlere inat İzmir halkı Behçet Uz'un yanında olmuş, inançlarıyla, iradeleriyle ona destek çıkmışlardır. Birlikten kuvvet doğar atasözünün doğruluğunu kanıtlarcasına İzmir halkı birlik olmuş, çalışan bilekler boşuna yorulmamış, dökülen terler boşuna akıtılmamış ve alın terlerinin, azmin en güzel örneği somut olarak en güzel ışıltısıyla herkesin karşısına çıkmış ve yüreğini kıpırdatmıştır. Tarihin akışında önemli bir rol oynamış İzmir şehrinde, kısa zaman sıkıştırılmış olan bu eserle İzmir şehri bambaşka bir görünüşe sahip olmuştu. Fuarın doğuşunda Atatürk'ün belirttiği gibi kendi gücümüze dayanarak memleketin imarına çalışmalıyız düşüncesi etkin rol oynadı. Fuarın amacı yerli müteşebbisi arttırmak, yerli sanayiye kurmaktı.

Kültürpark ismi de boşuna seçilmemişti. Kültürpark halkın kültürel ihtiyaçlarını karşılayacaktı. Her yaşa hitap edecek şekilde düzenlenen Kültürpark, tiyatrosu, konferans salonlarıyla herkesin faydalanacağı, hem eğitici, öğretici hem de rahat nefes alacakları bir yerdi.

İzmir Enternasyonal Fuarı ülkenin ekonomik kalkınmasını, üretimde sağladığı başarıları diğer ülkelere tanıtmıştır. Ticari müesseseler birbirlerini tanımış, burada siparişler alınmış, yeni müşteriler bulunmuştur. Dış ticaretin gelişmesini sağlamış, dünyadaki ekonomik ve teknolojik gelişmeleri görmemize sebep olmuştur. İzmir Fuarı sosyal, kültürel bilincin oluşmasını sağlamıştır. Yerli ve yabancı turistleri çekerek ülke ekonomisine katkıda bulunmuştur. İzmir şehri de kazanmıştır. Oteller, lokantalar, gazinolar, eğlence yerleri fuar

zamanında dolmuştur ve şehri ekonomik açıdan canlandırmıştır. Fuarın en önemli özelliklerinden biri de hükümetin üst düzeyde katılımını sağlamasıydı. Fuarın açılışını bizzat Başbakan, Ekonomi Bakanının yapması heyecanı, şevki bir kat daha artırmıştır. Ve başarılı işin ne kadar önemli olduğunu da gözler önüne sermiştir.

Fuar Atatürk'ün "Yurtta sulh cihanda sulh" ilkesini sanki tüm dünyaya haykırıyordu. Geçmişte birbirleriyle savaşmış olan ülkeler fuar pavyonlarında birlik, beraberliği simgelemiştir. Diğer ülkelerle saygıya dayanan bir dostluk politikasının izlendiğinin de bir kanıtıdır fuar.

Cumhuriyet Türkiye'sini diğer ülkelere tanıtan İzmir Fuarı Türk milletinin yüksek karakterini, becerisini, azmini gösteren bir eserdir.

KAYNAKÇA

I – SÜRELİ YAYINLAR

A – GAZETELER

Akşam
Anadolu
Cumhuriyet
Dünya
Halkın Sesi
Hizmet
Tan
Ulus
Ticaret
Yeni Asır
Yeni Gün

B – DERGİLER

Ayın Tarihi
Çağdaş Türkiye Araştırmaları
Hayat Tarih Mecmuası
İktisadi Yürüyüş
İktisat ve Tasarruf
İzmir Tecim ve Endüstri Odası Bülteni
İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası
Kültür ve Sanat
Tarih İncelemeleri
Türk Ekonomisi
Ün Isparta Halkevi Mecmuası
Yarım Ay

II – MAKALELER

Abadan Nermin, “İzmir Fuarı ve Turizm”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl: 8, 7 Ekim 1947, 186ncı sayının ilavesi.

Akgüç T. Öztin, “Atatürk Döneminde Bankacılık”, *Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri*, 8 – 9 Haziran Yapı ve Kredi Bankası Genel Müdürlük Sermet Çifter Konferans Salonu, İstanbul, 1981

Akkoyun Turan, “İzmir Basımına Göre Atatürk Devrinde İktisadi Gelişmeler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi X*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir, 1995.

Aklin Erdoğan, “Atatürk Döneminde Devletçilik”, *Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri*, 8 – 9 Haziran Yapı ve Kredi Bankası Genel Müdürlük Sermet Çifter Konferans Salonu, İstanbul, 1981

Aksoy Yaşar, “Fuar İçin Hummalı Çalışmalar”, *Yeni Asır*, 3 Ağustos 1983

Aksoy Yaşar, “Fuarın Temeli Atılıyor”, *Yeni Asır*, 2 Ağustos 1983

Aksoy Yaşar, “İlk Fuar’dan Bilgiler ...”, *Yeni Asır*, 4 Eylül 1983

Aksoy Yaşar, “1936 İzmir Enternasyonal Fuarı’nın Açılışı...” , *Yeni Asır*, 4 Ağustos 1983

Aksoy Yaşar, “Kültürpark’ın Fuar Düşüncesi İle Birleşmesi...“, *Yeni Asır*, 1 Ağustos 1983

Altıner Avni, “Fuarda Bütün Bankalarımızı Görmek İstiyoruz”, *Fuara Bakış Albümü*.

Bilgin Şevket, “Kültürpark Egenin Yüzünü Ağartacaktır”, *Yeni Asır*, 3 Kânunusani 1936

Böğürtlen Nejat, “İzmir’in Zenginliği”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 4, Yıl: 2, Sayı: 41, 20 Ağustos 1941.

Böğürtlen, Nejat, “İzmirin Zenginliği”, *İktisat ve Yürüyüş*, Cilt: 4, Yıl: 2, Sayı: 41, 20 Ağustos 1941

Derviş Suat, “İzmir Fuarı Umumiyet İtibari İle Muvaffak Olmuş Bir Eserdir”, *Tan*, 11 Eylül 1936

Derviş Suat, “Gördüğüm Şeyler”, *Tan*, 10 Eylül 1936

Doğanoğlu M. Zeki, “İzmir Vilayetinin On Yıl Zarfındaki İktisadi ve İçtimai Panoraması”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Yıl: 8, Sayı: 8 – 9 – 10

Doğanoğlu Zeki, “İzmir Panayırı”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Yıl: 8, Sayı: 7, Temmuz 1933

Durgun Bülent, “İşgal Yıllarında İzmir’in Ekonomik Durumu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: III, Yıl: 1999 – 2000, Sayı: 9 – 10, İzmir, 2000

Erol İrfan, “İzmir Enternasyonal Fuarı’nın İzmir’in Gelişmesine Katkısı”, *21. Yüzyılın Eşiğinde İzmir: Sorunlar ve Çözümler Sempozyumu (Tebliğler)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi, Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İzmir Ticaret Odası, 9 – 10 Ekim 1997, İzmir Büyük Efes Oteli Kongre Merkezi

Ertem Sadri, “Artırım Haftası”, *İktisat ve Tasarruf*, Dördüncü Yıl, No: 1, Neşriyat Müdürü Vedat Nedim, Çıkaran: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara, Son Kanun 1935

Ete Muhlis, “İzmir Enternasyonal Fuarı”, *Türk Ekonomisi*, Sene:7, Sayı: 72, Ankara, Haziran 1949

Görgün Sevim, “Atatürk Döneminde Kamu Harcamaları ve Belgeleri”, *Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri*, 8 – 9 Haziran Yapı ve Kredi Bankası Genel Müdürlük Sermet Çifter Konferans Salonu, İstanbul, 1981.

Güllaç Hamdi Reşit, “Bu Fuarı Kimler, Ne Zaman, Nasıl, Kaç Parayla Kurdular”, *Fuar 1949*

Hazar İrfan, “Fuardan Notlar” , *Anadolu*, 22 Eylül 1936.

İlkin Akın, “Atatürk Döneminde Sanayi Politikası”, *Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri*, 8 – 9 Haziran Yapı ve Kredi Bankası Genel Müdürlük Sermet Çifter Konferans Salonu, İstanbul, 1981

İplikçi Filiz, “Kültürpark ile Fuar Birbirinden Ayrılmalı”, Fuar 96, *Ticaret Gazetesi*, Ağustos 1996, Gazete özel ek.

İyidiker Hikmet, “Atatürk’ün İktisat Politikası”, *Atatürk Haftası Armağanı*, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987

Karacan Ali Naci, “ İzmir Panayırında Gördüklerim”, *Tan*, 23 Ağustos 1935

Kasalı Mehmet Ali (Ege Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yönetim Kurulu Başkanı), “İEF’de Yeni Kimliğe Doğru”, 27 Ağustos 2004.

Kebecioğlu Nureddin, “ İzmir Enternasyonal Fuarının Doğuşu”, *İzmir Fuar Albümü Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 1.

Kemal Kadri, “Lozan’dan Önce ve Lozan’dan Sonraki Türkiye”, *İktisat ve Tasarruf*, Mayıs 1935, No: 5, Dördüncü Yıl, Neşriyat Müdürü: Vedat Nedim Tör, Çıkaran : Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara

Köksal Oğuz Kağan, “İEF’nin Vazgeçilmez ve Sürdürülebilir Özelliğinden Yararlanmalıyız”, *Dünya*, 8 Eylül 2005,74. İzmir Enternasyonal Fuarı Özel Eki: 25.

Maruflu M. Sancar “Fuarımız Milli Gurur Abidemiz”, Fuar “95”, *Ticaret*, Ağustos 1995

Memduh, “Altı Ok Dördüncü Ok Devletçiyiz”, *Ün Isparta Halkevi Mecmuası*, Cilt: 1, Sayı 6, İkinci Teşrin 1934

Ocakoğlu Hakkı, “Kültürpark Manasız ve Yersiz Dedikodular”, *Yeni Asır*, 20 Mart 1936.

Oktav Mete, “Uluslar arası Fuarların Pazarlama Yönünden Fonksiyonu ve İzmir Fuarı’nın Bu Açıdan Önemi”, *İzmir Enternasyonal Fuarı’nın Sorunları ve Alınması Gerekli Tedbirler (Açık Oturum: İzmir, 6 Haziran 1975)*, İzmir, Ağustos 1975.

Öktem Haydar Rüştü, “İzmir Fuarı ve Kültürpark”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 4, Yıl: 2, Sayı: 41, 20 Ağustos 1941.

Önder Mehmet, “19. Yüzyıl Türk Halıcılığında Bir Atılım Osmanlı Hereke Tekstil Fabrikası ve Hereke Halıları”, *Kültür ve Sanat*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Sayı: 30, Haziran 1996

Özsaruhan Enis, “İzmir’in Geleceğinde Fuarçılık”, 72. İzmir Enternasyonal Fuarı, *Fuar Eki 18*, 26 Ağustos 2003.

Safa Peyami, “Bir Teşebbüsün En Küçük Değeri”, *Fuara Bakış Albümü*.

Sertel Sabiha, “İzmir Enternasyonal Fuarının Türkiye’ye Temin Ettiği Faydalar”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 4, Yıl: 2, Sayı: 42, 9 Eylül 1941.

Şanda Hüseyin Avni, “Bizde İlk Sergi”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 9, Ekim 1965.

Şener Erman, “Fuarların Tarihi ve İzmir Fuarı”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 7, Ağustos 1971.

Tabbare, M. K., “İzmir Fuarında Neler Gördüm”, *Tan*, 17 Eylül 1936.

Tekeli Sait Tahsin, “Türkiye’de Bira Sanayii ve İnhisar Sistemi”, *Türk Ekonomisi*, Sene 7, Sayı: 69, Ankara Mart, 1949

ÜlkenYüksel, “İzmir İktisat Kongresinin Anlamı ve Değerlendirilmesi”, *Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri*, 8 – 9 Haziran Yapı ve Kredi Bankası Genel Müdürlük Sermet Çifter Konferans Salonu, İstanbul, 1981.

Yalman Ahmet Emin, “İzmir’de Gözle Takip Edilecek Bir İnkişaf Var” , *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 4, Yıl: 2, Sayı: 41, 20 Ağustos 1941

Yurdkoru Suat, “İzmir Fuarı”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 4, Yıl: 2, Sayı: 41, 20 Ağustos 1941.

III - KİTAPLAR

Aksoy Yaşar, *70 Yıllık Bir Sevda İzmir Fuarı*.

Aydemir Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, (1884 – 1938), Cilt: 1, 9. Basım, İstanbul, 2000.

Aydemir Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal*, (1919 – 1922), Cilt 2, 17. Basım, İstanbul, 1999.

Aydemir Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal*, (1922 – 1938), Cilt: 3, 16. Basım, İstanbul, 1999.

Baran, Tülay Alim, *Bir Kentin Yeniden Yapılanması İzmir 1923 – 1938*, , Arma Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2003.

Bu Kente Gönül Verenler.

Çavdar Kazım, *İzmir*, 1986.

Ege Sanayi Tarihi, Yayınlayan Ege Bölgesi Sanayi Odası , İzmir, 1999.

Ekinci Necdet, *Sanayileşme ve Uluslaşma Sürecinde Toprak Reformundan Köy Enstitülerine Türkiye (1923 – 1950)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

Ergin Feridun, *Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İzmir, 1977.

Feyzioğlu Elvan, *Büyük bir Halk Okulu İzmir Fuarı*, İzmir, 2006.

Giritli İsmet, *Atatürk’ün 100. Doğum Yıldönümünde Kemalist Devrim ve İdeolojisi*, İstanbul, 1980.

Gül, Muhittin *Türk İnkılap Tarihi*, Barış Yayınları, Ankara, 1998.

Gürsoy Melih, *Ekonomisi ve Bizim İnsanlarımız ile Güzel İzmir*, 1. Baskı, İzmir, 1993.

Hiç Mükerrerem, *Türkiye Ekonomisinin Analizi*, İstanbul, 1980.

İzmir İl Turizm Envanteri, İzmir, 2000, Bu Envanter İl Turizm Müdürlüğüne hazırlanmış, İzmir İl Müdürlüğüne bastırılmıştır.

Kışlalı Ahmet Taner, *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, 2. Baskı, Ankara, 1994.

Küllerinden Doğan Bir Efsane, 74. İzmir International Fuarı Özel Sayısı.

Landau Jacop M., *Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi*, Türkçesi: Meral Alakuş, 1. Baskı, Sarmal Yayınları, 1999.

Maruflu M. Sancar, *58 Yıllık Onurumuz İzmir Enternasyonal Fuarı Nasıl Kurtulur?*, Hisdaş Yayınları, İzmir, 1989.

Muslu Selma, *1929 – 1940 yılları Arasında İzmir'de Sosyal Hayat*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1996.

Ökçün, A.Gündüz (haz), *Türkiye İktisat Kongresi 1923 – İzmir, Haberler – Belgeler – Yorumlar*, 3. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981.

Özel Sabahattin, *Millet – i Sadıka Ermeniler*, TasamYayınları, I. Basım, İstanbul, 2005.

Sevgi Cezmi, *Sanayileşme Sürecinde Türkiye ve Sanayileşme Kuruluşlarının Alansal Dağılımı*, İstanbul, 1994.

Sönmezdağ Umur, *Atatürk Ormanı ve Kurtuluş Zafer Abidesi, İzmir Tarihinde Sergi, Panayır, Fuarlar ve Kültürpark*, İzmir, 1978.

Tayhani İhsan, *Atatürk'ün Bağımsızlık Politikası ve Uçak Sanayi (1923 – 1950)*, Türk Hava Kurumu Kültür Yayınları, Ankara, 2001.

Umar Bilge, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Bilgi Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 1974.

Üç İzmir, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1992.

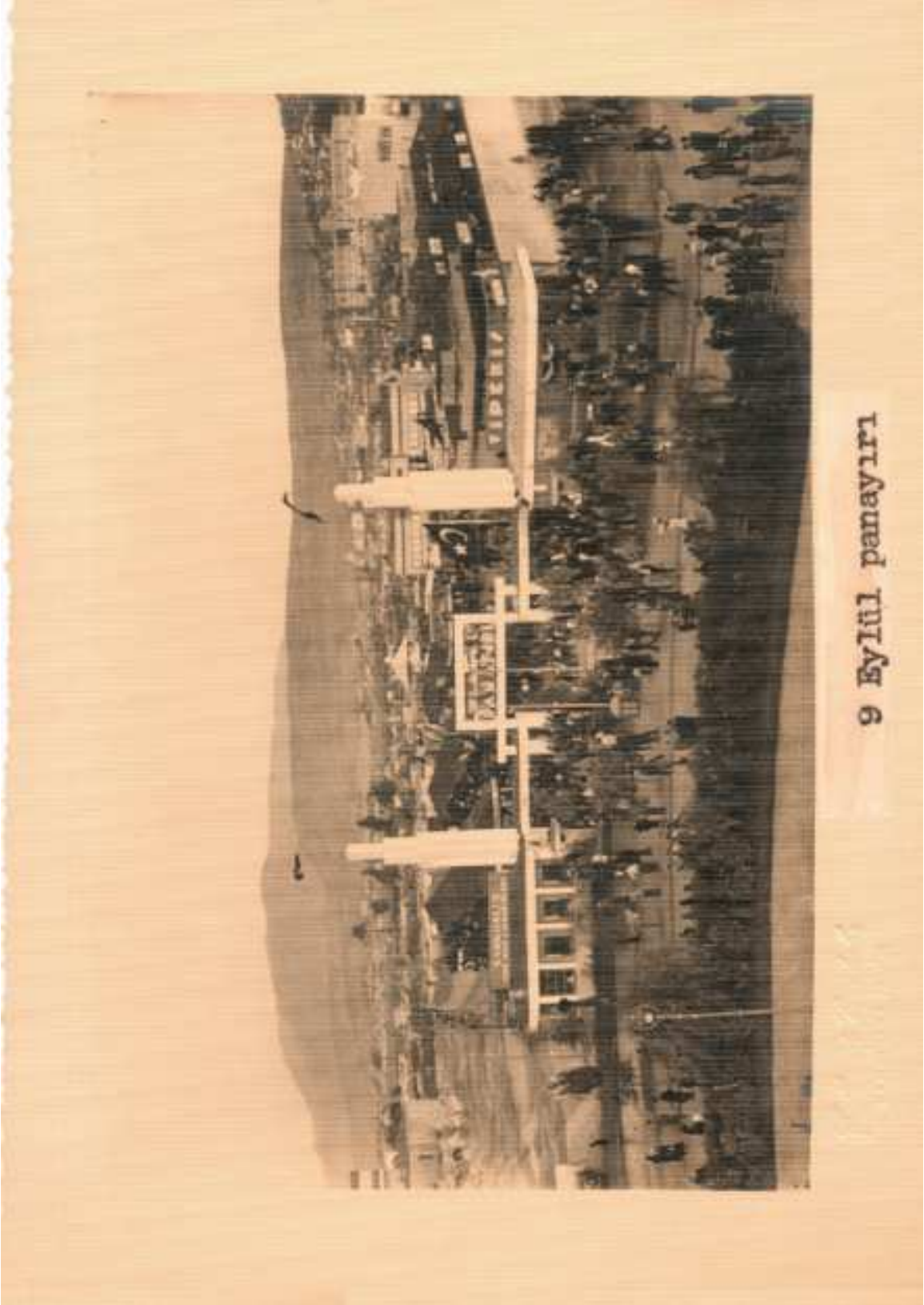
Vilayetlerimizin Tarihi, b.y.y., b.t.y.

Yalazan Talat, *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırımı Girişimi (15 Mayıs 1919 – 9 Eylül 1922)*, Cilt: II, (13 Eylül 1921 – 9 Eylül 1922), Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1994

Yılmaz Fikret– Sabri Yetkin, *İzmir Kent Tarihi*, İzmir.

Yurtman Lale Kıvılcım, 1933 – 1950 Yıllarında (İ. E. F.), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1996.

100 ncü Doğum Yılında Atatürk, İzmir, 1981.

9 Eylül panayırı

EK 2 : 1934 Sergisinin Reklamının Yapıldığı Posta Pulu Örnekleri

Resimler İzmir Ahmet Priştina Kent Müzesi Arşivi'nin Katologlarından Alınmıştır.

EK 3: İzmir Dokuz Eylül Sergisine Katılan İzmir Sanatlar Mektebine Verilen Altın Madalya

EK 5 : Uşak Pavyonundan Bir Görünüm

Resimler İzmir Ahmet Pıştına Kent Müzesi Arşivi'nin Katologlarından Alınmıştır.

EK 6 : SSCB Pavyonundan Bir Görünüm

Resimler İzmir Ahmet Pıştina Kent Müzesi Arşivi'nin Katologlarından Alınmıştır.

EK 7 : Dokuz Eylül Panayırının Kurulduğu Alan ve Gazi Heykeli

Resimler İzmir Ahmet Pıştına Kent Müzesi Arşivi'nin Katologlarından Alınmıştır.

EK 8: İnhisarlar Pavyonundan Bir Görünüm

Resimler İzmir Ahmet Piriştina Kent Müzesi Arşivi'nin Katologlarından Alınmıştır.

